

HIF-Rapport

2007:3

Samebygda Siebe på Finmarksvidda vest

- sett i et økologisk perspektiv -

Del IV

Immateriell kultur

Odd Mathis Hætta

Høgskolen i Finnmark

	PUBLIKASJON: HiF-Rapport 2007:3 ISBN: 978-82-7938-136-5 ISSN: 0805-1062
Publikasjonens tittel: Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest – sett i et økologisk perspektiv – Del IV Immateriell kultur	Antall sider: 206 Dato: 8. mai 2007 Pris: kr 125,-
Forfatter: Odd Mathis Hætta	Avdeling: Avdeling for pedagogiske og humanistiske fag
Godkjent av: 1.lektor Kjell Olsen, Høgskolen i Finnmark 1.amanuensis Stein R. Mathisen, Høgskolen i Finnmark	
Oppdragsgiver:	Prosjekt:
Utdrag:	
Vi bestiller ____stk av publikasjonen: Navn: _____ Adresse/postnr: _____	

Odd Mathis Hætta

Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest

- sett i et økologisk perspektiv -

DEL I

0. Innledning

1. Naturgrunnlaget

Geologi, landskap og klima

Plante- og dyreliv

DEL II

2. Gård, hus og folk (2006)

DEL III

3. Materiell kultur (2007)

DEL IV

4. Immateriell kultur

Odd Mathis Hætta:

Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest

- sett i et økologisk perspektiv -

DEL IV

4. Immateriell kultur

HiF-Rapport 2007:3

ISBN 978-82-7938-136-5

ISSN 0805-1062

Forord

Imateriell kultur er del IV og den siste i en større studie; Samebygda Siebe på Finnmarksvidda vest - sett i et økologisk perspektiv. Hensikten med denne siste del er å trekke fram i lyset bl.a. slektskapsforhold og de sosiale bånd som knyttet bygda sammen.

Som i de foregående delene er dokumentasjons- og formidlingsaspektet sentralt. Som del III er også del IV basert i stor grad på muntlige kilder.

I innledning til del I-III er det redegjort for formålet, metoden og framdriften av arbeidet. I denne del er det redegjort for intervjuene, om styrken og svakheten ved intervjuarbeidet.

Del IV er ikke så sammenhengende som de andre delene. Del IV er bygd opp tematisk. Dette gir muligheter for å trekke inn bakgrunnsstoff og også for å fordype seg i noen av emnene. I tilknytning til kristenliv og folketro, er det en ganske brei generell innføring. Dette henger sammen med at kristendom og folketro er innvevd i menneskenes daglige liv, og når man står midt oppe i det, er det vanskelig å forstå hvordan det farget dagliglivet og hvorfor de gjorde som de gjorde.

Man kan også spørre seg hvorfor det er mer fokus på hjemmet og gårdsbruket til mine foreldre enn på de andre. Hovedbegrunnelsen for dette er for det første at disse forhold kjenner jeg best, for det andre at hvis jeg går for tett inn på det spesifikke i naboenes liv, kan det oppfattes som nærgående. For det tredje; bygda var så homogen at ved å beskrive og prøve å forstå et bruk, så gjelder det spesielle generelt også for de andre i bygda.

Jeg er "empirist", derfor er materialet empirisk fyldig. Dette kan naturligvis gå noe utover analysen. Det er til en viss grad skjønn og vurdering som avgjør hvor omfattende analysen er i forhold til det empiriske.

Med dette er et prosjekt som tok form for en åtte-ti år siden, avsluttet. De siste fire år har det vært et intenst arbeid. På grunn av full stilling ved HiF er det meste av min FoU-andel i arbeidsavtalen og omtrent all fritid gått til dette prosjektet. På tross av gjentatte søknader hvert år har det ikke vært mulig å få større FoU-andel enn kolleger som ikke har publisert noe i dette tidsrom.

Det hadde naturligvis blitt bedre - kvalitativt sett - om jeg hadde hatt tilsvarende arbeidsvilkår som våre mange dr.-gradsstipendiater. De har ikke hatt forskningspermisjon bare i tre-fire år, men opp til det dobbelte. Noen av de har tatt graden. Også jeg har i sin tid meldt meg interessert i slike forskningsstipend, men har ikke nådd opp.

Jeg fylte 67 år den 22. mars 2007, og går dermed av med pensjon 1. juli 2007. Dette er derfor min siste større studie før jeg avslutter yrkeslivet etter 44 år sammenhengende i offentlig tjeneste.

Jeg vil takke Brita Ellen for ideer og råd, og for gjennomlesning av manuset og for korrigerings og supplerings. Jeg vil også takke Eli for å ha lest korrekturen og gitt mange råd og vink.

Alta, mai 2007

Odd Mathis Hætta

DEL 4: IMMATERIELL KULTUR

Forord	1
Innhold	3
1.0 Studiens siste del	10
1.1 En firedelt studie	10
1.2 Intervjuer som primærmateriale	11
2.0 Styre og stell	13
2.1 Før 1940	13
2.2 Kommunevalgene etter krigen	13
2.3 Kommunevalget 1959	15
2.4 Kommunevalget 1963	16
3.0 Samiske slektskapsord og navngiving	17
3.1 Slektskapsord	17
3.2 Oppkallingsnavn i Siebe	19
3.3 Kombinasjon av samiske navneformer og slektskap	21
4.0 Dåp og fadderskap	22
4.1 Faddere var som regel slektninger	23
4.2 Forskjell på innskrevne faddere (...)	24
4.3 Elen Susanne og Daniel M. Hætta som faddere	24
4.4 Stadfesting (<i>risttat</i>) ved påsketider	28
4.5 Slekt og alder	30
4.6 Hva skal barnet hete?	31
4.7 Faddernes alder, yrke og kjønn	32
4.8 Dåp og stadfestelse	32
4.9 Brita Ellen Maries dåp og faddere	33
5.0 Barna og de gamle	37
5.1 Barnefødsler	37
5.2 Barn og ungdom	38
5.3 De gamle og alderdommen	40
5.4 De gamle i øvre Siebe	40
5.5 De gamle nedre Siebe	41
6.0 Skolegang og internatliv	43
6.1 Kautokeino skoleinternat 1907 og internatlivet	43
6.2 Internatlivet var ikke bare trist og mørkt	46
7.0 Frieri og ekteskap	49
7.1 Å fri og å avtale frierferd	49
7.2 Frierferden (<i>soagnus vuodjit</i>)	49
7.3 Når frieren blir avvist	51
7.4 Til kirkestedet (<i>Márkan</i>) for å ta ut lysning (<i>gulahit</i>)	51
7.5 Frierferd og giftermål i Siebe	51
8.0 Kristenlivet	53
8.1 Kristne tradisjoner i Siebe	53

8.2	Den kristendommen de kjente	55
8.3	Lutheranere, ikke læstadianere	56
8.4	Banning var bannlyst	57
8.5	Finnemisjonens vinterstevner i Kautokeino	57
9.0	Folketro, folkemedisin, vær-og vindmerker	61
9.1	Folketro i Siebe	61
9.2	Folketro generelt	62
9.3	Stallo	63
9.4	Folks opplevelser	64
9.5	Blanding av erfaringskunnskap og folketro	64
9.7	Eksempler på folketro fra Siebe	66
9.8	Folkemeteorologi	66
9.9	Folkemedisin	67
9.10	Religion og magi i folkemedisin	67
9.11	Naturprodukter i folkemedisin	68
9.12	Hvorfor og hvordan virker folkemedisin?	70
9.13	Kirkehøytider	71
9.14	Sieider (offersteiner)	72
9.15	Hvordan sieidien ved Skilggašjávri ble til	74
9.16	Magi	74
9.17	Uforklarlige stemmer og syn	76
9.18	Fatamorgana og sumpgass	78
9.19	Å se bilder i vannglass	80
9.20	Reinflokken som ble til stein	83
9.21	Den dramatiske oppbyggingen av sagnet	83
9.22	Folkedikting	86
9.23	Forskjellige typer sagn	86
9.24	Historiske sagn	86
9.25	Naturmytiske sagn	87
9.26	Opphavssagn	88
9.27	Sagnet om den forsteinete reinflokken	88
9.28	Å besøke "opphavsstedene"	90
10.0	Lommeur i sølv	91
10.1	Et gammelt lommeur på vandring	91
10.2	Å reparere vekkerur	92
11.0	I vitenskapens tjeneste	93
11.1	Frivillige med i kuldeforskning	93
11.2	Hva fant vitenskapen ut?	95
12.0	Samiske ku- og hundenavn	99
12.1	Ku- og hundenavn i Siebeområdet	99
12.2	Kunavn	100
12.3	Oppkallingsnavn etter ukedager	100
12.4	Karakteriserende navn	100
12.5	Andre motivgrupper	101
12.6	Hundenavn i Siebeområdet	102

12.7	Hundenavn	102
12.8	Karakteriserende hundenavn	102
12.9	Sammenligning mellom ku- og hundenavn	103
12.10	Karakteriserende navn	103
12.11	Oppkallingsnavn	105
12.12	Andre motivgrupper	105
12.13	Likheter og ulikheter i navngiving	105
13.0	Posten skal fram	107
13.1	Post, veier og nabobygder	107
13.2	Postgangen til Siebe og nabobygdene	107
13.3	Fra 14-daglig til ukentlig postrute	108
13.4	Ukentlig postrute med apostlenes hester og sykkel	110
13.5	Sykkel, rein og hest avløses av traktor	112
13.6	"Opplæring" i postombæring skjedde indirekte	114
13.7	Kjørereinen som ikke ville følge veien	116
13.8	Høstmørke i spøkelseslandet	117
13.9	En ny tid: De gamle pensjoneres og nye postruter opprettes	118
13.10	Posttradisjoner bæres videre	120
14.0	Samer på utstilling i Tyskland 1930	121
14.1	Utreisen med rein, hest, tog og båt	121
14.2	Deltakerne	122
14.3	Reisen og utstyret	124
14.4	"Så reiste vi med dampbåt til Köningsberg"	126
14.5	Til Tyskland	126
14.6	Ingen passet på oss, - vi ble behandlet godt	128
14.7	Stor militær aktivitet	129
14.8	En overnaturlig opplevelse i Tyskland	130
14.9	Etter utstillingene i Chemnitz og Leipzig	131
14.10	Munchen og oktoberfesten	133
14.11	Hjemreisen	136
14.12	Deres egne vurdering og tanker i ettertid	146
15.0	Sammenfatning og konklusjon av Del I-IV	141
15.1	Naturgrunnlaget; geologi, landskap, klima, plante- og dyreliv	141
15.2	Gård, hus og folk	143
15.3	Materiell kultur	144
15.4	Immateriell kultur	145
15.5	Sammenfatning og konklusjon	146
Kilder		149
Folketro		149
Reinflokken som ble til stein		149
I vitenskapens tjeneste		149
Samisk ku- og hundnavn		149
Posten skal fram		150
Kart		
Kart 1. Nord-Finland med Nord-Sverige og Finnmark		123

Kart 2. Den østlige delen av Mellom-Europa	127
--	-----

Tabell

Tabell 1. Slektskap; foreldre og deres søsken	17
Tabell 2. Kollateralt og affinalt slektskap	17
Tabell 3. Liniært slektskap	18
Tabell 4. Daniel Mathisen Hætta sine faddere, 1905	22
Tabell 5. Elen Susanne Mathisdr. Hætta sine faddere, 1910	23
Tabell 6. Odd Mathis Hætta sine faddere, 1941	29
Tabell 7. Brita Ellen Marie Hætta sine faddere, 1954	33
Tabell 8. Sammenligning mellom kristendom og førkristen tro	56
Tabell 9. Klassiske elementer som kan utløse overnaturlig	64
Tabell 10. Folkeetymologiske forklaringer på rasjonelle fenomener	66
Tabell 11. Samiske kunavn	99
Tabell 12. 41 samiske hundenavn	102

Faksimiler

Faksimile 1. Valglistor ved kommunevalg i 1959 og 1963	14
Faksimile 2. Stadfesting av dåpen til Daniel M. Hætta	25
Faksimile 3. Stadfesting av dåpen til Elen Susanne Hætta	26
Faksimile 4. Faksimile ved dåpstadfesting i 1941 og 1946	35
Faksimile 5. Faksimile ved dåpstadfesting i 1949, 1951 og 1954	36
Faksimile 6. Faksimile for registrering av døde	42
Faksimile 7. Avisfaksimile; samer tåler kulde	94
Faksimile 8. Om kuldeforsøk. Fagartikler	97
Faksimile 9. Avisoppslag om kongeorner	119
Faksimile 10. Intervju i Dagbladet 29. mars 1961	151

Rammetekster

Ramme 1. Idrettsinteresse	39
Ramme 2. Hva er religion?	54
Ramme 3. Samisk førkristen religion	55
Ramme 4. Hvorfor denne flukten fra fornuften	65
Ramme 5. Paulaharju om K.s rikeste flyttsame	73
Ramme 6. Ikke luhtahat (veggedyr), men låvkkat (lopper)	76
Ramme 7. Da djevelen åpenbarte seg for meg	77
Ramme 8. Saueflokkene som ble borte	79
Ramme 9. Hålden - en av etterkrigstidens rikeste reinsamer	82
Ramme 10. Sagnet om Durkkihanvarri I	84
Ramme 11. Sagnet om Durkkihanvarri II	85
Ramme 12. Samiske kunavn	101
Ramme 13. Samiske hundenavn	104
Ramme 14. Tekst til bilde 15 og 16	138

Bilder

Bilde 1. Gammel og ny tid I. Siebe 1951	8
Bilde 2. Gammel og ny tid II. Siebe 1951	9
Bilde 3. Kautokeino skoleinternat høsten 1907	43
Bilde 4. En søndagformiddag utenfor Skoleinternatet	45
Bilde 5. Niåringen Ole Mathis Hetta har brekt ski	48

Bilde 6. Soaŋgo-fárru i Siebe vinteren 1944	50
Bilde 7. Bryllup for Morten I. og Kirsten M. Hætta	52
Bilde 8. Lommeur (...) tilhørte Henrik P. Pentha	91
Bilde 9. En svartspraglet ku i Siččajávri, 1956	98
Bilde 10. Čáhppe 1995 og Dilko, en klok hund, 1957	98
Bilde 11. "Banken som alle kan nå"	109
Bilde 12. Landpostbud bar revolver i tjenesten	113
Bilde 13. Landpostbud slår i hjel kongeørn	115
Bilde 14. Brudfølge i Munchen	133
Bilde 15. Gruppebilde tatt i Munchen i september 1930	137
Bilde 16. Forklaring til gruppebildet 14	138

Vedlegg i Del IV. Intervjuer (navn, fødsel, årstall for intervju på lydbånd eller kassett)

Vedlegg 14 Edvard Nilima (f. 1926): 2006	153
Vedlegg 15 Anders M. Skum (f. 1937): 1985	165
Vedlegg 16 Per Mikkel P. Siri (f. 1931): 2001	173
Vedlegg 17 Nils J. Buljo (f. 1929): 1999	180
Vedlegg 18 Nils J. Turi (f. 1927): 2001	185
Vedlegg 19 Aasa Vikedal (f. 1916): 2002	187
Vedlegg 20 Gunnar Bøe (f. 1921): 2002	193
Vedlegg 21 Åse og Svein Sønvisen (begge f. 1934): 2003	204

Vedlegg i Del III. Intervjuer (navn, fødsel, årstall for intervju på lydbånd eller kassett)

Vedlegg 1 Daniel M. Hætta (1904-1995): 1980, 1982, 1984, 1995	
Vedlegg 2 Elen Susanne M. Hætta (1909-1994): 1983	
Vedlegg 3 Brita Vålitalo (f. 1907): 1994, 2004, 2006	
Vedlegg 4 Elen (f. Harebakken) Klemetsen (f. 1914): 2001	
Vedlegg 5 John A. Biti (f. 1934): 2006	
Vedlegg 6 Margrethe (f. N.) Hætta (1902-1996): 1984	
Vedlegg 7 Sara K. Hætta (f. 1925): 2001, 2006	
Vedlegg 8 Anne Margrethe M. Hætta (f. 1922): 2001	
Vedlegg 9 Johan Klemet Hætta (f. 1926): 2001, 2004, 2006	
Vedlegg 10 Mathis A. Skum (f. 1932): 2006	
Vedlegg 11 Ellen Anne (f. Skum) Bæhr (f. 1930): 2006	
Vedlegg 12 Mathis J. Sara (f. 1924): 2006	
Vedlegg 13 Anne K. Hætta (1926-2007): 2004, 2006	

Bilde 1. *Gammel og ny tid I. Mathis Klemetsen Hætta (Leammo-Máhtte) (1866-1953) står med sin sønnesønn Ole Mathis (f.1946) utenfor snowmobilen. Snowmobilruta mellom Alta og Kautokeino ble opprettet vinteren 1951, med tre turer i uka (Del IV:Vedlegg 21.1). Året etter ble ruta forlenget til Áidejávri. Leammo-Máhtte skal en tur til kirkestedet, mens den unge ser med respekt og forundring på moderne teknologi. Begge foto: Gunnar Rönn 1952*

Bilde 2. *Gammel og ny tid II. Mathis Klemetsen Hætta står ved snowmobilen med sin yngste datter Brita Inga (bare lua hennes skimtes) og yngste sønn Johan Mathis og noen av barnebarna: Sara Ellen Sofie og Solveig Kristine.*

Odd Mathis som er knapt 12 år, ser med undring på den nye tid. Han visste nok ikke om de omfattende forandringene som ville komme i løpet av 1950-tallet. Endringene var så gjennomgripende at det nesten ikke er til å forstå. Ved å se på disse to bildene og sammenligne intervjuet; Faksimile 10 på s. 151-152, kan man danne seg et inntrykk av de raske forandringene i Siebe og ellers i det samiske samfunnet på 1950-tallet.

1.0 STUDIENS SISTE DEL

Dette er den siste delen av en firedelt studie om en liten samebygds vekst og avfolkning på vestre Finnmarksvidda, Siebe.

Del I er på 176 s., Del II 193 s., Del III 292 s. og Del IV har 206 s. Hele studien er på 877 sider.

1.1 En firedelt studie

Del I er en studie med vekt på oversikter over abiotiske (geologi, landskapsformer og klima) og biotiske (vegetasjonstyper og -soner, plante- og dyreliv) forhold på den vestre del av Finnmarksvidda.

Menneskene levde på grensen til det mulige. Dette livet kan også stå som et eksempel på Toynbees teori om utfordringer som man skulle mestre ("challenge and response"). For bedre å forstå samfunnet, er det altså en fordel å kjenne naturgrunnlaget.

Gård, hus og folk er del II. Målet har vært å vise hvordan et bygdesamfunn på et av landets kaldeste steder kunne eksistere og utvikle seg, og hvordan man kunne utnytte begrensede naturressurser. Man baserte seg på tradisjoner og erfaringskunnskap, tilpasning til tekniske forbedringer og tilpasning etter ressurstilfang.

Dokumentasjons- og formidlingsaspektet er det sentrale i del II som i del I. Begge disse delene er basert på litteratur og dokumenter, kart og skjøter, og på muntlige kilder. Det er en del fagbokstoff også i denne delen, men ikke så mye som i del I.

Ved hjelp av kildene kan man sette eksisterende kunnskaper i en ny forståelsesramme. En slik gransking og tolkning er innenfor rammen av kulturforskning- og formidling. Del II tar for seg "den ytre rammen" for menneskets tilpasning og livberging.

Det handler også om de første beboere som slo seg ned i Siebe, hvordan de tilpasset sine boliger i landskapet, hvilke typer boliger de hadde, samvirke og samhandling mellom fastboende naboer og flyttsamer, og mestring av vanskelige forhold, som f.eks. da husene deres ble lagt i aske høsten 1944 og de måtte flykte til nabolandet for å komme unna fienden og overleve.

Den siste del har en oversikt over den siste generasjonen som vokste opp i Siebe og deres barn. Det er en slående kontrast i leveforhold mellom de generasjoner som vokste opp i Siebe fra 1840-tallet til 1960-tallet, og den siste Siebegenerasjonens barn (som ikke vokste opp i Siebe).

Tredje del, Materiell kultur, har som mål å vise hvordan et

bygdesamfunn utviklet seg, og hvordan man kunne utnytte begrensede naturressurser.

I del III går jeg kort inn på formålet og metoden, på likheter og ulikeheter før og nå, og deretter omhandles livet som vokser fram i Siebe og de ulike prosesser i bygda. Så kommer hoveddelene: Først om å forstå et samfunn basert på muskelkraft og ikkemekaniske redskaper. Første hoveddel er en gjennomgang av livet gjennom årstidene, og i den andre delen beskrives enkelte arbeidsteknikker og arbeidsoperasjoner. Til slutt kommer intervjuene. Også intervjuene hører til helheten fordi der er mange opplysninger som ikke er brukt i selve framstillingen. Dette betyr at også vedleggene hører til studien, liksom billedstoffet.

1.2 Intervjuer som primærmateriale

Intervjuer og innsamling av materiale gir sannsynligvis mye lettere tilgang i egen kultur enn om en utenforstående skulle gjøre det. Hvis en som kommer utenfra, ikke kan informantens språk, kan det lettere føre til misforståelser og i verste fall feiltolkning.

Intervjuene som jeg har foretatt er i ordets egentlige forstand ikke intervjuer, men samtale mellom to som er innforstått med tingene og begivenhetene, med den forskjell at informantene var 10 til 40 år eldre enn meg. Derfor kunne de fleste av dem fortelle om tiden før krigen, krigsårene og gjenreisningstiden. De hadde også en annen erfaringsbakgrunn fordi jeg reiste fra bygda som 19-åring, mens de ble i bygda eller i kommunen. Noen av dem fortsatte i primærnæringene jordbruk og reindrift, mens andre gikk over til andre yrker. Men jeg kunne likevel dele deres virkelighetsoppfatning og -forståelse.

Noen av informantene har aldri bodd i Siebe, men enten hadde de godt kjennskap til bygda eller hadde arbeidet med samme type arbeid som i Siebe. De norske som er intervjuet, hadde godt kjennskap til forholdene i Siebe.

Å intervju sine foreldre kan være en utfordring, men de ting og forhold som jeg var mest opptatt av, var ikke så intime eller provoserende at det skapte problemer. Det var temaer og emner som jeg var fortrolig med, men det var mange detaljer som de fortalte og som jeg ikke visste eller hadde hørt om før.

Selv om jeg har lagt vekt på å samtale og å intervju om deres erfaringskunnskaper og deres forståelse av naturlig og supranormale ting, er det ikke alt som kommer like godt fram, enten fordi jeg glemte å spørre eller at de ikke selv stoppet opp ved det. Noen var litt forsiktige

med å fortelle om overnaturlige ting, fordi de ikke selv visste om de skulle tro på det de hadde sett eller hørt. Jeg fortalte at jeg selv hadde opplevd ting som ikke kunne forklares naturlig (Ramme 5 og 6). Da ble det lettere å si; å ja, de har også opplevd noe. Så langt det har vært mulig, har jeg ønsket å få det de selv har hørt eller sett, og ikke andre og tredje hånds beretninger.

Dette gjelder bl.a. deres forståelse av naturens funksjoner og hvordan naturen og landskapet virkelig er. Derfor er det en del forhold som ikke er å finne i intervjumaterialet, men som er allminnelig kjent, og som jeg har sjekket seinere hos de som ble intervjuet og andre med godt kjennskap til forholdene. Disse kilder er som regel ikke oppgitt, også av den enkle grunn at jeg jo selv var en del av miljøet og er vokst opp med samisk tradisjonell kunnskap og forståelse.

Intervjuene fra nr. 1 til nr. 18 er gjort på samisk, men de tre siste er på norsk. Etter at intervjuene var gjort, ble de skrevet av på samisk, - så tett opp til originalen som mulig. Deretter ble de oversatt til norsk, og forsiktig redigert slik at temaene ble samlet. Alle undertitler er satt av meg. Det originale samiske materialet på lydbånd og kassetter er unikt fordi de så åpent og fortrolig forteller både om dagliglivet og overnaturlige fenomener.

Materialet er skrevet på originalspråket, men noen av intervjuene er skrevet på datamaskiner som ikke har de særsamiske lydtegn (bokstaver).

I Del I, II og III har jeg beskrevet problemstillingene, metoden og prosessen. Jeg vil enda en gang presisere at jeg har lagt stor vekt på empirien, men i den foreliggende studie (Del I-IV) er analysene selvsagt en sentral og viktig del.

2.0 STYRE OG STELL

Det er ikke mulig å finne ut hvor mye folk fra Siebe deltok i styre og stell. Dette henger sammen med at kommunens arkiv fram til 1960-tallet dels er makulert eller ikke tatt vare på eller gått tapt på andre måter. Ut fra personlig kjennskap, var Johan Mathis Klemetsen den mest aktive når det gjaldt å delta i kommunens politiske liv. Han var dermed også medlem i kommunale forvaltningsorganer. Den andre som i en viss utstrekning deltok i det kommunale styre og stell, var Daniel M. Hætta. Anne Hætta var aktiv på 1960-tallet, men ellers var det ingen andre i Siebe som hadde plass i kommunestyret eller råd og utvalg i kommunen.

På tross av mangel på dokumenter og manglende dokumentasjon på annen måte, er det mulig til en viss grad å rekonstruere bildet.

2.1 Før 1940

Mathis M. Hætta (*Máhteš*) var kirkeverge før han sommeren 1852 flyttet til Siebe. Han var samfunnsinteressert og deltok aktivt i styre og stell. Smith skriver at Máhteš allerede i 1842 satt i "skolekommisjonen" og var blant "8 kyndige taksasjonsmenn" som kommunen hadde oppnevnt. I begge disse utvalg satt han sammen med bl.a. Máhte-Áslak (Smith 1938:186, 195).

Det ser ikke ut til at hans sønn, Mathis M. Hætta (*Siebeláš*) var med i kommunalt styre og stell. Det samme kan man si om hans sønn igjen, Mathis M. Hætta (*Gárena-Máhtte*). Fra 10-års alderen og til voksen alder bodde han i Biggeluoppal hos sin stefar Ole Isaksen Hætta som hadde vært lensmann og ellers deltatt i offentlig styre og stell.

Heller ikke hans nabo i nedre Siebe, Mathis K. Hætta, deltok i det offentlige liv. Dette betyr at i første halvdel av 1900-tallet var det ingen i Siebe som var medlem i kommunens valgte eller oppnevnte organer.

2.2 Kommunevalgene etter krigen

I 1945 ble kommunevalget i Finnmark delvis avvirket 3. desember, men for to av kommunene først den 24. juni 1946. Med endringer 4. juli 1947 av kommuneloven ble valgperioden for kommunestyrene 4 år. Det ble avholdt ordinært kommunevalg i desember 1947. Stortings- og kommunevalg i Norge ble holdt i september, men kommunevalget i Kautokeino ble alltid til og med 1963 holdt i midten av desember. Dette var begrunnet med at ikke alle flyttsamer nådde fram til kommunen før i desember.

Johan M. Klemetsen (31 år) var visstnok valgt som kommunestyremedlem allerede i 1947 hvor han satt i to år (Del II:3.4 siste overskrift,

Kautokeino Arbeiderpartis liste

ved kommunevalget 14. desember 1959

- 1 Forretningsfører Oddmund Sandvik, Kautokeino
- 2 Løsarbeider Per Persen Utsi, Masi
- 3 Småbruker Ole Isaksen Hætta, Avzze
- 2 4 Traktorfører Johan Mathis K. Hætta, Kautokeino
- 5 Småbruker Isak Mikkelsen Bongo, Soattefielbma
- 6 Reineier Aslak Jo
- 7 Småbruker Nils J
- 8 Småbruker Klem
- 9 Småbruker Pede
- 10 Herredsagronom Jakob Beldo, Kautokeino
- 3, 11 Småbruker og postfører Daniel M. Hætta, Siebe
- 4, 12 Småbruker Johan M. J. Hætta, Kautokeino
- 13 Småbruker Isak Klemetsen Hætta, Biltasletten
- 14 Sersjant Ole K. Sara, Kautokeino
- 15 Småbruker Per Andersen

Kautokeino Samlingsus

1. Lensmann Arvid L. Dahl, Kautokeino.
2. Fjellstueoppsitter Per Larsen Gaino, Lappoluobbal.
3. Lærerinne Edel Hætta Eriksen, Kautokeino.
- 2 4. Flyttsame Johan Mathis Isaksen Eira, Østfjellet.
5. Kjøpmann Isak Nilsen Hætta, Kautokeino.

Masi Felleliste

Kautokeino Flyttsamelis

- 1 Flyttsame Nils Peder Aslaksen Logje, kjøpmann Masi
- 2 " Johan Johansen Eira, K. J. Hætta, sjåfør Masi
- Per Anders Turi, traktorfører Masi

Kautokeino Felleliste

Ved kommunevalget den 14. desember 19

1. Skoleinspektør Alfred L. Larsen, Kautokeino
2. Flyttsame Nils Aslaksen Siri

HØYRES 124 lister (18 nye) liste

VED KOMMUNEVALGET I KAUTOKEINO

- 1 150 1. Lauri Keskitalo, konsulent, Kautokeino.
- 3 118 2. Johan M. Klemetsen, bestyrer, Siebe.
- 2 123 3. John M. Larsen Gaino, småbruker, Galan
- 79 4. Sara Hætta, distriktsjordmor, Kautokeino.
- 5/13 5. Anders Nilsen Bals, reineier, Soattefielbma
- 4 116 6. Isak Nilsen Hætta, kjøpmann, Kautokeino.
- 84 7. Nils M. Bongo, kommunekasserer, Kautokeino
- 99 8. Ivan Eikermann, vingsersjant, Kautokeino.
- 6/10 9. Henrik M. Hætta, produksjonsleder, Kautokeino
- 93 10. Mathis Mikkelsen Hætta, baker, Mieronjavre.
- 22 11. Inga Turi Hætta, husmor, Kautokeino.
- 87 12. Nils Aslak Mikkelsen Bongo, småbruker, Soattefielbma
- 7 13. Aslak Johnsen Logje, reineier, Økseidet.
- 15 14. Ingrid Margrethe (Monica) Oskal, kafèeier, Kautokeino
- 7 15. Klemet Olavsens Hætta, skatteoppkrever, Kautokeino
- 7 16. Johan Daniel I. Triumf, småbruker, Kautokeino
- 7 17. Mathis Klemetsen

Det Norske Arbeiderpartis 259 lister (47 nye) liste

VED KOMMUNEVALGET I KAUTOKEINO 16/12 1959

1. 374 1. Oddmund Sandvik, trygdesjef, Kautokeino
- 9 211 2. Ole Olsen Hætta, jr. handl.
- 9 211 3. Klemet Johansen Hætta,
- 5 244 4. Ole Olsen Hætta, jr. handl.
- 1419 5. Susanne Hætta Sara, husmor
- 2 239 6. Klemet Hermansen, entreprenør
- 20 307 7. Johan Mathis K. Hætta, mask.
- 4272 8. Anders Johansen Sara, reineier
- 7 227 9. Johan Henrik A. Pentha, småbruker
- 6 230 10. Per Anders Turi, småbruker, Masi
- 2 259 11. Klemet Anders Klemetsen, småbruker
- 8 216 12. Anders Johansen Sara, reineier, Masi
- 11 216 13. Klemet Mikkelsen Hætta, arbeider, Masi
- 12 293 14. Isak Mikkelsen Bongo, småbruker, Soattefielbma
- 13 179 15. Daniel M. Hætta, småbruker og postbud
16. Per Andersen Eira, småbruker, Kautokeino
17. Isak Klemetsen Hætta, småbruker, Kautokeino
18. Johan O

Frie Velgeres liste

VED KOMMUNEVALGET I KAUTOKEINO
63 lister.

1. 198 1. Alfred L. Larsen, skoleinspektør, Kautokeino.
- 201 2. Aslak Loso, tannlege, Kautokeino.
- 43 3. Nils Aslaksen Siri, reineier, Økseidet
- 57 4. Aslak Andersen Skum, reineier, Økseidet
- 63 5. Kolbjørn Øygard, distriktslege, Kautokeino
- 93 6. Eli Vassnes, likningsjef, Kautokeino
- 54 7. Nils Jørgensen Gaino, småbruker
- 38 8. Nils Larsen Hætta, lærer, Kautokeino
- 51 9. Odd Mathis Hætta, husmor, Kautokeino
- 44 59 10. Kristi Åkre Bøe, poståpner, Kautokeino
- 7 46 11. Johan I. Oskal, sersjant, Kautokeino
- 33 12. Mikkel I. Bongo, sersjant, Kautokeino
- Anders Nilsen Gaup d.e.

Faksimile 1. Valglister ved kommunevalg i 1959 og 1963

Ramme 26). Han aleine hadde flere verv i kommunestyret, kommunestyrets oppnevnte råd, utvalg og styrer enn de andre i Siebe og de nærmeste bygdene til sammen før 1960. Dessuten var han visstnok styremedlem i Finnmark Landbruksselskap i flere perioder. Han var sannsynligvis også medlem i flere lokale lag og foreninger i Kautokeino, som småbrukerlaget, m.fl. Dessuten var han agent for Forsikringselskapet Glitne fra slutten av 1940-tallet og i minst ti år.

Til denne studien har det ikke være mulig å skaffe en oversikt over hans offentlige verv både fordi dokumentene hans foreløpig er usortert og fordi det kommunale arkiv er meget mangelfull. Årsaken til dette er at da man flyttet fra det gamle kommunehuset ved brua til det nye, ble dokumentene båret ut av de gamle lokaler, og det meste havnet på søppelfyllingen.

2.3 Kommunevalget 1959

I 1959 ble kommunevalget holdt 14. desember. Kommunestyret hadde 15 representanter. Det var nesten ingen kvinner som var nominert, og kun én på sikker plass. Arbeiderpartiet og Flyttsamelista hadde ingen kvinner på listenes 25 navn. Masi fellesliste, Kautokeino fellesliste og Samlingslisten hadde hver to, men bare den siste lista hadde en kvinne på valgbar plass (Edel Hætta Eriksen). Hun var den eneste kvinne som kom inn.

Arbeiderpartiet ble det største parti med 167 listestemmer og fire representanter. Samlingslisten med Arvid Dahl fikk også fire representanter med 151 listestemmer. Høyre, Masi fellesliste og Flyttsamenes liste fikk to representanter hver, felleslisten (Alfred Larsen) fikk en.

Arbeiderpartiet som stilte til kommunevalg for andre gang i Kautokeino, fordoblet antallet representanter og nesten tredoblet stemmetallet. Daniel M. Hætta som var nr. 11 på lista, kom inn som nr. 3 av 4 representanter. Da Daniel M. Hætta ble valgt inn, var han 55 år gammel. Det kom som en stor overraskelse på han at han ble valgt inn, men tidligere i flere perioder (fra 1951 og 1955) satt han som fast representant i Kautokeino skolestyre og Kautokeino vergeråd. Han var oppnevnt som domsmann fra 1951, branntakstmann fra 1953 og fiskerioppsynsmann 1954 (som var et lønnet verv). Han hadde vært fullmektig som brakte innkalling (innstevning) til retten fra 1937. Vervet som fullmektig hang sammen med at han var fast tilsatt som landpostbud fra 1. september 1937.

Det var kanskje likevel ikke så overraskende at kommunens

velgere viste ham den tilliten når han for første gang stilte opp i et valg. På kommunevalgets seks lister i Kautokeino høsten 1959 var det bare to navn fra Siebe, Daniel M. Hætta fra Arbeiderpartiet og Johan M. Klemetsen på Høyres liste. Bare Daniel kom inn.

2.4 Kommunevalget 1963

Kommunevalget ble holdt 16. desember 1963. Det var valg av 15 representanter. Som i 1959 var det ytterst få kvinner på valglistene. Masi felleliste hadde 7 kvinner blant 25 navn, men bare en på valgbar plass. Høyre hadde 5 kvinner, men 4 av dem etter nr. 10. Arbeiderpartiet hadde 5, men bare én på valgbar plass (hun kom likevel ikke inn). Frie velgeres liste hadde 4, med første kvinne som nr. 10. Reindriftssamenes felleliste hadde én kvinne, på 16. plass.

Arbeiderpartiet ble det største parti med 259 listestemmer. Så kom Reindriftssamenes liste med 146 og høyre med 124. Lauri Keskitalo fra Høyre ble ordfører.

Johan M. Klemetsen fra Siebe var på 2. plass på Høyres liste og kom inn. Allerede tidlig på 1950-tallet var Johan M. Klemetsen politisk aktiv. Selv når han ikke kom inn i kommunestyret, satt han både på 1950- og 1960-tallet i en rekke kommunale styrer og råd. i 1968 ble han valgt til den første formann i NSR.

Daniel M. Hætta var nå blitt 59 år og ønsket å stå langt nede på Arbeiderpartiets liste. Han var nr. 15, men kom inn som vararepresentant.

Nytilsatt lærer Odd Mathis Hætta som nå bodde på kirkestedet, var ført opp med adresse Siebe. Jeg var nr. 6 på Kautokeino Samlingsliste med skoleinspektør Alfred L. Larsen som nr. 1. Lista fikk inn fire. Jeg ble av kommunestyret valgt inn i Barnevernsnemnda som nestformann og som medlem i Skolestyret.

Jeg hadde allerede i min tidlige ungdom vist samfunnsinteresse. Derfor var jeg satt som varamann til Nordisk Samekonferanse i Kiruna i august 1958, men kunne ikke reise fordi jeg ikke hadde midler til å forskuttere reisen, og dessuten var det midt i slåttonna.

I de seinere valg, fra valget 1967 og på 1970- og 1980-tallet, har ikke Siebe vært representert i kommunestyret.

3.0 SAMISKE SLEKTSKAPSORD OG NAVNGIVING

3.1 Slektsskapsord

Her er en oversikt over samiske slektsskapsord.

1. generasjon	foregående generasjon; besteforeldre
áddjá	bestefar
áhkku	bestemor
2. generasjon	foreldre og deres søsken
áhčči	far
eadni	mor
siessá	tante, fars søster
eahki	onkel, fars eldre bror
čeahci	onkel, fars yngre bror
goaski	tante, mors eldre søster
muotta	tante, mors yngre søster
eanu	onkel, mors bror
máhka	tantes mann
ipmi	onkels kone

Tabell 1. *Slektsskap; foreldre og deres søsken*

3. generasjon	samtidighetsgenerasjon; søsken og ektefeller
Ego (mun, ieš)	jeg
viellja	bror
oabbá	søster
vilbealli	søskenbarn (mann)
oarbme-bealli	søskenbarn (kvinne)
mannji	søskenbarns kone
máhka	søskenbarns mann

Tabell 2. *Kollateralt og affinalt slektsskap*

De slektninger som i norsk tradisjon regnes som meget fjerne slektninger, er i samisk tradisjon mye nærmere. Dette kommer også til uttrykk i betegnelser for slektskap som f.eks. søskenbarn og tremenning. Man får andre språkassosiasjoner i samisk enn i norsk. Tremenning i norsk er "tomenning" i samisk. Dette henger sammen slik: I norsk kan vi si at "førstemenning" er søsken, "tomenning" er søskenbarn, og barn av søskenbarn er tremenning. I samisk er søskenbarn "førstemenning" (*vilbealli*), mens søskenbarns barn er "tomenning" (*nuppaivilbealli*), mens tremenning (*goalmmátvilbealli*) ville være "firemenning" i norsk tradisjon.

Når man gir barnet navn, er det ikke nødvendigvis oppkalling etter den aller nærmeste slekt, men kanskje etter en tre- eller firemenning.

4. generasjon	kommende generasjon; barn
mánná	barn
bártni	sønn
nieida	datter
mannji	sønnens kone
máhka	datterens mann
eahkeb	eldre brors sønn
čeahceb	yngres brors sønn
mannji	brorssønns kone
siessál	brors datter
máhka	brordatters mann
5. generasjon	framtidiggenerasjon: barnebarn
áddjub	barnebarn (gutt)
áhkkub	barnebarn (pike)

Tabell 3. *Lineært slektskap*

Mange av slektskapsbetegnelsene er i ferd med å forsvinne. Dette henger sammen med flere forhold. Folk flytter mer i dag en før, og mange finner sin ektefelle fra steder med andre sedvaner og tradisjoner. Om skikkene skulle være det samme der ektefellen kommer fra, fører avstanden til at man ikke har daglig kontakt. Dette svekker slektskapsfølelsen. Også språket endres og ord som ikke brukes, svekkes eller forsvinner.

3.2 Oppkallingsnavn i Siebe

Det mest vanlige er oppkallingsnavn. Barn skulle oppkalles etter en eldre slektning, fortrinnsvis etter en av besteforeldrene. Den førstefødte gutt ble gjerne oppkalt enten etter farfar eller morfar, og den førstefødte jente etter mormor eller farmor. Barn kunne også oppkalles etter en onkel eller tante, en fjernere slektning eller etter en fadder. Det var tilstrekkelig at man tok hensyn kun til ett navn av et sammensatt navn. Med dette variasjonssystemet var det mulig å lage mange nye navn av gamle elementer. Det var et relativt lite sett personnavn både på jente- og guttesiden. Derfor var ikke et oppkallingssystem med få nye navn og navnekombinasjoner så praktisk å skille personnavn fra hverandre. Men ved å bruke farens, og i noen tilfeller moras navn som prefiks, var det likevel et praktisk system til å skille personene fra hverandre. Dessuten hadde de samiske navneformene mange varianter, f.eks. Mikkel hadde over 20 samiske varianter som Mihkkil, Migil, Mikku, Migal, m.v.

Eksemplet på oppkallingsnavn er Kristine og Mathis i øvre Siebe. De første beboere i Áidejávri var Adam (*Ádo*) (f. 1801) og Kristine Henriksdtr. (f. 1807) hadde barna Anna Maria, Johan Petter, Adam og Daniel. Her er det pikenavnene Brita og Kristine som går igjen. Av guttenavn er det særlig Adam og Daniel, men også Isak, Anders og Johan var mye i bruk.

På Hættasiden er det særlig Mathis: (1) Matz (Mathis) Hindrichson Hætta f. 1725, (2) Mathis Mathisen Hætta f. 1765, (3) Mathis Mathisen Hætta/*Máhteš* f. 1811, (4) Mathis Mathisen Hætta/*Siebelas* f. 1833, (5) Mathis Mathisen Hætta/*Gárena-Máhtte* f. 1869, (6) Ole Mathis Mathisen Hætta/*Kásserar-Ovllá* f. 1911, (7) Odd Mathis Hætta, f. 1940.

I nedre Siebe finner vi også oppkallingsnavn. Det er barna til Mathis Klemetsen Hætta (*Leammo-Máhtte*) både fra hans første ekteskap med Inger Andersdtr. Bæhr og hans andre med Sara (f. Mortensdtr. Tornensis). Pikenavn som går igjen er Ellen (Elen), Susanne, Sara og Margrethe. På guttesiden finner vi Klemet, Ole, Anders, Morten, Johan og Mathis.

Når Daniel fra øvre Siebe og Elen Susanne fra nedre Siebe gifter seg, blir det en interessant blanding: At den eldste får navnet Mathis, er en selvfølge, men det er ingen selvfølge at Odd blir første navnet. Ole Andreas er tradisjonelt, - Andreas er en variant av Anders. Sara Inger Anne er gode navn både fra øvre og nedre Siebe. I navnet Solveig Kristine er det igjen en liten overraskelse når Kristine blir plassert sist. Johan Daniel er solid forankret på begge sider. Om Brita Ellen Marie kan

det sies det samme.

Tilsvarende oppkallingstradisjon gjelder for de barna som er født i Siebe fram til 1956. Det er først etterkrigsgenerasjonen som har noen "avvik" fra oppkallingssystemet, men fortsatt går noen få navn igjen; Ole, Mathis, Ellen, Susanne og Anne.

Kulturpåvirkning fra norsk og finsk kunne være så sterk at oppkallingsnavn må vike som første navn eller komme som andre navn når det var et sammensatt navn. I Siebe var man ganske trofast mot tradisjonen, men det finnes noen få unntak fra før siste krig, uten at dette svekket navnetradisjonen.

Det er to fornavn som skiller seg ut, Brita *Oleanna* (f. 1907) og *Odd Mathis* (f. 1940). Begge navn er knyttet til lærerne på skoleinternatet. Den første internatstyrer i Kautokeino, lærer Lorentz Saltvik¹ og kona *Oleanna* er faddere til Daniel M. Hætta (f. 1904). Det var ingen - iflg. Kautokeinos kirkebøker før 1907 - som hette *Oleanna*. Da en ny pike kom til verden i 1907, fikk hun navnet etter Daniel sin fadder. Men allerede noen år tidligere, i 1905, fikk ei jente navnet Berit *Oleanna A. Siri*.

Heller ikke fornavnet *Odd* finnes i disse kirkebøker før 1940. Lærer Ludvig Madsen kom til Kautokeino i 1920, og ble internatstyrer i 1933. Familien hadde flere sønner, en av dem var *Odd*. Daniel M. Hætta hadde gjort en del forefallende arbeid på internatet, og Madsen hadde skrevet en attest til ham. Det er utvilsomt at navnet *Odd* stammer fra Madsens sønn.

Den eldste jenta til Elen og Johan Mathis Klemetsen hette Sara Ellen Sofie. Solide tradisjonsnavn; Sara hører til Tornensis, Ellen til Hætta og Sofie til Harebakken. Elens mor hette Sofie og en søster hette Marit Sofie. Navnet Per Edvard er også tuftet på oppkallingsnavn. Elens far hette Per og den eldste broren bar samme navn. I Kautokeino var Edvard et sjeldent navn, men i Karasjok var det mer vanlig. I Inga Laila var siste navn ikke vanlig verken i Karasjok eller Kautokeino.

I navnet Nils Johan er Nils godt forankret i morsslekta. Hennes

¹Lorentz Pedersen Saltvik var underoffiser, men ble tilsatt som lærer i 1901 på betingelse av at han tok pedagogisk utdanning. Han var ordfører i Kautokeino rundt 1905 og undertegnet på vegne av kommunen kontrakten om bygging av skoleinternatet. Det ble satt i drift i januar 1908 med Saltvik som skoleinternatstyrer. Han ble imidlertid syk allerede i 1909 og døde året etter. Da blir kona omtalt som Sylvestie. Antakelig hadde hun to fornavn (L. Lind Meløy: Kautokeino internat 1907-1940. Vadsø, mars 1977)

eldre bror hette Nils. John Biti sin bestefar hette Nils. En kjent og aktet person i Šuoššjávri var Nils Biti (*Bikko-Nilla*). Han var forøvrig halvbror til John Bitis far.

I Siebe holdt man navnetradisjonene i hevd.

3.3 Kombinasjon av samiske navneformer og slektsskap

Ved omtale og tiltale ble det alltid brukt den samiske formen av det offisielle navn, som regel kombinert med slektskapsforhold. Navnet kom først, så slektsrelasjonen. Det ble brukt et navn, men hvis det var fare for forveksling, ble begge navn tatt i bruk. Et eksempel er Odd Mathis og Ole Mathis. Odd Mathis ble alltid tiltalt som */Máhtte/*, mens Ole Mathis ble tiltalt med begge navn; */Ule-Máhtte/*. Ved dobbeltnavn som regel første navn, f.eks. Per Edvard ble til */Bierá/*, Nils Johan */Niillas/*, men ikke alltid, f.eks. Solveig Kristine ble til */Ristiinna/*. Noen navn hadde rytme og klang som gjorde det naturlig å uttale begge; Sara Margrethe */Sára-Márgreda/*, Johan Klemet */Juhán-Lemet/*, Sara Ellen Sofie */Sár-Elle/* og Brita Ellen Marie */Rihtt-Elle/*.

Omtale og tiltale ved slektskap fulgte en tradisjon der barn og unge knyttet slektskap til den voksnes navn. Det gjorde også voksne seg i mellom når det omtalte hverandre.

Barn og unge omtalte eller tiltalte tantene og onklene og deres ektefeller ved navn og slektskap; */Elle-ipmil/*, */Risten-siessál/*, */Juhán-eanu/*, */Ovllá-čeahci/*, */Morten-máhka/*, osv.

De voksne gjorde på tilsvarende måte; */Juhán-Máhtte-máhka/*, */Dánel-sivjjot/*, */Márgreda-spile²/*, */Elle-mannji/*, */Ovllá-sivjjot/*.

På den måten visste alle om hverandres slektskapsrelasjoner. Barn og unge bli tidlig opplært til dette, noe som var vanlig også når de ble voksne. Det var naturlig å føye til når nye slektskapsbånd ble knyttet, f.eks. ved giftermål.

Det var noen få unntak. Det var ikke vanlig å føye til bror eller søster hvis man ikke skulle presisere, f.eks. *Morten-viellja*. Heller ikke svigerforeldre ble nevnt ved navn. Svigerfaren ble bare omtalt som *vuohppa*, og svigermor som *vuoni*.

Etterkrigsgenerasjonen dvs. de som ble født i Siebe på 1950-tallet, brukte dette systemet. De fleste vet om det og mange bruker det fortsatt.

²*sivjjot* er bror til en kones mann. *Spile* er slektskapsord for to som er gift med søsken. F.eks. var Susanne og Ole søsken. Susannes mann var Daniel, han tiltalte Ole sin kone som *Márgreda-spile*

4.0 DÅP OG FADDERSKAP

Dåp er det første og grunnleggende sakrament i den kristne kirke (Matt. 28, 16-20). Fordi dåp var nødvendig for å oppnå frelse, skulle barnet bli døpt innen noen dager, men uten at dåpen måtte utføres av geistlige.

Navngivingen var knyttet til dåpen.

Fadder et er dåpsvitne som har et tredelt ansvar; vedkommende skal svare på barnets vegne, være viten til at dåpen er foretatt og forplikte seg til å gi barnet en kristen oppdragelse. Faddere skal være over 15 år og være "ærlige og uberyktede folk". Foreldre kan være faddere med to eller flere andre. Også fraværende personer kan skrives inn som faddere. Etter gammel lov (Chr. 5. lov), skulle det ikke være mer enn fem faddere. Dette ble ikke overholdt, men skapte problemer for presten som skulle overholde loven og for samiske foreldre som ville ha mange faddere. Det var ikke samisk tradisjon å ha foreldre eller søsken som faddere.

Daniel M. Hætta, f. 9.9.1904, døpt 2.11.1904, stadfestet 24.4.1905 med faddere. Hjemmedøpt av Mathis Klemetsen Hætta

Nr.	Fadder	Al	Slekt	Yrke	Adr
1.	Lorentz Pedersen Saltvik gift	40?	ikke	lærer og int.styrer	kirkestedet
2.	Oleanna Sylvestie Saltvik gift	40?	ikke		kirkestedet
3.	Anders Mikkelsen Bongo <i>Migoš-Ánte</i> (1875-1949)	30		flyttsame	Nuortta-bealde
4.	Ole Isaksen Eira <i>Iskko-Ovllá</i> (1874-1954) ug.	21		flyttsame	
5.	Inger Marie Nilsdtr. Eira			flyttsame?	

Tabell 4. *Daniel Mathisen Hætta sine faddere, 1905*

Dåp var et sakrament og en hellig handling. Aasa Vikedal forteller om hjemmedåp i Ávži:

"De ville ha barnet døpt så snart som mulig for at det skulle bli Guds barn. Det var hjemmedåp, for det var nesten umulig å komme til kirka. Det var lang vei. Dåpen skjedde på kjøkkenet, man leste ritualet fra salmeboka. De hadde veldig respekt for de nyfødte barn.

De la en salmebok under hodet i komsa, eller i vugga, selv om de ikke var døpt.

En gang i Ávži - når de skulle ha barnedåp - da hadde den gamle "áhkkku" gått en lang vei for å finne vatn i en kilde. Det var nøye med kildevatn.

Man mente helst at det skulle være troende ("troende og troende") som foretok hjemmedåp. Ved døende spedbarn kunne jordmor (i norsk tradisjon) døpe et barn. Ved stadfesting kunne man melde inn flere faddere" (Del IV:19.2)

Elen Susanne M. Hætta, f. 1909, stadfestet 1910 med faddere

Nr.	Fadder	Al	Slekt	Yrke	Adr
1.	Hanna Eriksen <i>Mádjosa eamit</i> gift	29	ikke	kjøpmanns kone	kirkestedet
2.	Mathis J. Balojavre <i>Jussá-Máhtte</i> (1886-1962)	25	i slekt	flyttsame	
3.	Anders A. Spein <i>Oskal-áddjá</i> (1851-1928)	59		gårdbruker	
4.	Aslak A. Skum <i>Áilun</i> (1871-1948)	49	i slekt	flyttsame	
5.	Mathis A. Hætta/ <i>Ingun</i> (1884-1969), ugift	26	i slekt	flyttsame	
6.	Per P. Bær (1892-1919) ugift	18		flyttsame	
7.	Johan J. Hætta/ <i>Rihhta- Juhán</i> (1865-1951), gift	45	i slekt	gårdbruker	
8.	Anne Marie A. Eira				
9.	Margrethe K. Hætta <i>Leammo-Májjá</i> (1892-1953)	18	tante	flyttsame	
10.	Anders M. Bongo <i>Migoš-Ánte</i> (1875-1949)	35			

Tabell 5. *Elen Susanne Mathisdtr. Hætta sine faddere, 1910*

4.1 Faddere var som regler slektninger

Faddere var som regel skyldfolk, ofte nære slektninger. Vi kalte faddere

for *ristt-vánhemat*; "dåpsforeldre" og tilsvarende en mannlig fadder for *ristt-áhčči*; "dåpsfar". En kvinnelig fadder var *ristt-eadni*. Mine fadderes barn og jeg kalles gjensidig *ristt-viellja* "dåpsbror" og *ristt-oabbá* "dåpssøster". Ref. til de som finnes i: Slektsboka 1986:36, 81

Selv om bare den ene, som regel mannen, var skrevet som fadder, regnet de også kona som fadder. Hvis gutten eller piken var faddere før de giftet seg, så ble mannen eller kona fra da av regnet som en fullverdig fadder. Også den som døpte, og dåpsvitner ble regnet som faddere. En av årsakene til dette var at man ønsket mange faddere, men prestene hadde betenkeligheter med å skrive for mange. Det var ofte en kamp for presten å begrense antallet faddere, og en kamp fra foreldrenes side om å få skrevet så mange faddere som mulig.

Ref. til de som er i: Slektsboka 1986:428, 341, 314, 173, 66, 187, 171, 36

4.2 Forskjell på innskrevne (*čállon fáddarat*) faddere og ikke-innskrevne

Det var en forskjell - i alle fall en formell forskjell - mellom de som var skrevet som faddere i protokollen, og de som ikke var. Derfor var det en spesiell betegnelse, *čállon fáddarat* "innskrevne faddere" som var gjevere eller viktigere enn ikke innskrevne faddere. (Del IV:Vedlegg 20.10).

Ved å sammenligne fadderlisten til Daniel M. Hætta (1904-1995) og Susanne M. Hætta (1909-1994) med fadderlisten til deres barn Odd Mathis (f. 1940) og Brita Ellen Marie (f. 1952) viser det seg at det ikke er store kvalitets- eller kvantitetsforskjeller på denne 50-års periodens begynnelse (dåp stadfestet 1906) og den siste stadfestelse i 1954.

4.3 Elen Susanne Mathisdr. Hætta og Daniel Mathisen Hætta som faddere

Før Susanne og Daniel giftet seg i 1938, var de faddere for flere av sine slektninger. Selv om Susanne og Daniel begge var barn av en "Mathis", var de ikke i slekt med hverandre. Susanne sin bestefar, Klemet Isaksen Hætta (*Issáhaš-Lemet*)(1836-1909) og Daniel sin bestefar, Mathis Mathisen Hætta (*Siebelas*)(1833-1904) var tremenninger (sam. *nuppaid-vilbeležat*). Susanne og Daniel var dermed "fem-menninger" (sam. *njealljat-vilbeležat*).

Etter at de giftet seg, sto ofte bare den enes navn, som regel mannens, men begge ble regnet som likeverdige faddere. Her er de ført opp som faddere for 20 barn, men de var antakelig faddere for over det

Brukervalg: Bilde størrelse: **Mellomstor (40%)** Bildeinformasjon: **Ingen** Vis
 sidehode: **Nei**

|< 20< 5< < 34 > >5 >>20 >| **Nytt utvalg** **Mitt utvalg**

		A. Lovende				Fødsle			
Nr.	Dato	Andelen	Andelen	Navn	Fødsels dato	Fødsels dato	Fødsels dato	Andelen	
Kautokeino	10	1/2-05	1/2-05	1/2	Mib	Fødsel for Erik Loren Olsen Kautokeino 1861	Kautokeino	1868/1871	Mikhael Mikhael Sjøen, Ellen Kilbakk Paa, Karen Aakvik Søren, Jøen, Brød, Høns til Kautokeino 1871
	11	1/2-05	1/2-05	1/2	Ole Middel	Eggsen Anders, Mikhael M. Kautokeino 1861	Kautokeino	1862/1872	Ulrich Hennarum, Klemet Mortensen, Jøen Hennarum 1871, 1/2-05 Jøen Hennarum Kautokeino 1861
	12	1/2-05	1/2-05	1/2	Daniel	Fødsel for Mikhael Mikhael Olsen Kautokeino 1861	Loppa	1869/1879	Egil Olsen, Jøen, Karen, Knut Klemet, Søren, Mikhael, Søren Ole, Søren, Søren, Søren, Søren Kautokeino
	13	1/2-05	1/2-05	1/2	Kristen Olav	Fødsel for Erik Hennarum Olsen Kautokeino 1861	Kautokeino	1869/1878	Mikhael Hennarum, Søren, Søren Klemet, Søren, Søren, Søren Kautokeino 1861
Kautokeino	9	1/2-05	1/2-05	1/2	Kristen ^{eggs}	Fødsel for Erik Hennarum Olsen Kautokeino 1861	Loppa	1871/1878	Søren, Søren, Søren, Søren Klemet, Søren, Søren, Søren Kautokeino 1861
	10	1/2-05	1/2-05	1/2	Mib	Fødsel for Jøen Hennarum Olsen Kautokeino 1861	Masi	1871	Knut, Søren, Søren, Søren Klemet, Søren, Søren, Søren Kautokeino 1861
	11	1/2-05	1/2-05	1/2	Mib Anne	Fødsel for Jøen Hennarum Olsen Kautokeino 1861	Kautokeino	1868	Jøen Hennarum, Søren, Søren Klemet, Søren, Søren, Søren Kautokeino 1861
	0	1/2-05	1/2-05	1/2	Søren Mein	Fødsel for Erik Hennarum Olsen Kautokeino 1861	Kautokeino	1872	Knut, Søren, Søren, Søren Klemet, Søren, Søren, Søren Kautokeino 1861

3) På samme måte som på side 37, men med 3 måneder

|< 20< 5< < 34 > >5 >>20 >| **Nytt utvalg** **Mitt utvalg**

Faksimile 2. Stadfesting av dåpen til Daniel M. Hætta 24. april 1905

Kautokeino		Kautokeino		Kautokeino		Kautokeino	
No.	Navn	Navn	Navn	Navn	Navn	Navn	Navn
1	2/10 3/10 3/10	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen
2	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
3	2/10 3/10 3/10	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen	Olav Rasmussen
4	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
5	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
6	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
7	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
8	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
9	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus
10	2/10 3/10 3/10	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus	Klaus

Faded Document

Smeared Ink

Tight Binding

Navigation controls: < 20 < 5 < 55 > 5 > 20 > | Nytt utvalg Mitt utvalg Innholdssiden Hjelp

Faksimile 3. Stadfesting av dåpen til Elen Susanne Hætta 3. januar 1910

dobbelte. Det er ingen som lenger har oversikt over dette.

Her er fødselsår oppgitt. De ble døpt nokså umiddelbart, fra de var noen dager gamle eller maksimum en måned. Stadfesting av dåpen i kirken skjedde når barna var rundt to år. Så sant det var mulig, skjedde stadfesting av dåpen rundt påskehøytiden, fra palmesøndag til uka etter påske. Det er trolig at langt over halvparten av stadfestingene skjedde i denne perioden.

Barna som Daniel er fadder til:

1. Johan Nilsen Gaup (*Nige-Juhán*) (f. 1923). Ikke i slekt.
2. Anni Marie Palojärvi (*Juntte-Ánne-Márja*) (f. 1926). Ikke i slekt.
3. Isak Salomon Adamsen Triumf [*Vildon-Isku*] (f. 1929). Søskenbarn til Daniel.
4. Inga Kristine I. Triumf [*Dánel-Issáha nieida*] (f. 1931). Daniel sitt søskenbarn.
5. Anders Olav I. Oskal [*Oskala-Ánte*] (f. 1934). Daniels eldre søster Karen Marie sin nesteldste sønn.

Susannes fadderbarn:

1. Sara K. Hætta [*Lemet-Sárá*] (f. 1925). Susanne var tante (muotta) til Sara.
2. Ellen Anne Skum Bæhr [*Suohpajavr-Elle*] (f. 1930). Susanne og Ellen var tremenninger (*nuppaid-oambeležat*)
4. Isak Klemetsen Hætta (f. 1928). Hun var tanta hans.
3. Ellen Sara (f. Sara) Sandvik [*Ántta-Juhána Elle Sara*] (f. 1931). Susanne var tante til Ellen Sara.
4. Heika Hætta [*Mortena-Heaika*] (f. 1936). Susannes yngre bror Morten sin eldste sønn.

Susanne og Daniel sine felles fadderbarn:

1. Nils Mathisen Hætta [*Sunnen-Máhte Niillas*] (f. 1941). Daniel og Nils var "firmenninger" (*goalmmát-vielbeležat*).
2. Isak Andreas O. Vars [*Simit-Oullá bárdni*] (f. 22.1.1945). Susanne sin halvsøsters dattersønn.
3. Nils Johan P. Hætta (f. 10.8.1945). Daniel sin yngre søsters pleiesønn.
4. Isak Thomas Hætta [*Ánne-Márgreda bárdni*] (f. 1.1.1946). Daniel sin søsters eldste sønn.
5. Marit Ragnhild N. Eira [*Niillas-Mihkal Márit Rávdná*] (f. 15.2.1946). Susanne og mora til Marit Ragnhild var søskenbarn.

6. Ole Mathis Hætta [*Juhán-Máhte Ole-Máhtte*] (f. 8.12.1946). Susanne sin bror Johan Mathis sin eldste sønn.

7. Sara Gunhild Skum [*Áilluna-Máhte Sárá*] (f. 25.8.1948). Faren til Sara Gunhild og Susanne var søskenbarn.

8. Anne Grethe M. Hætta (f. 21.10.1948). Daniel er onkelen (eahki) til hennes.

9. Margrethe Aslaksdtr. Siri Bals [*Fimppa-Niillas Áslaga Márgrethe*] (f. 10.1.1949). Susanne og hennes far var søskenbarn.

10. Marit Anne P. Eira [*Migal-Elle Mája*]. (f. 12.5.1949). Susanne og hennes mor er søskenbarn.

11. Sara Margrethe Hætta [*Máhte-Ovllá nieida*] (f. 6.11.1949). Susannes bror Ole sin datter.

12. Laila Brita Susanne Palojävri [*Erke-Máhte-Ántte nieida*] (f. 26.9.1953). Susanne var tante (goaski) til Laila.

13. Ellen Marit M. Sara [*Ántta-Juhán-Máhtte nieida*] (f. 1955). Susanne er søskenbarn med faren til Ellen Marit.

4.4 Stadfesting (risttat) ved påsketider

De fleste barn er fra vel ett år til to år når de får dåpen stadfestet (risttat) i kirken. Da føres det i protokollen navn og yrke til foreldrene, dåpsbarnet med navn, når tid barnet er døpt, hvem foresto hjemmedåpen og navnet på dåpsvitner.

Tidspunktet for stadfesting kommer klarest fram ved å se på enkeltnavn:

(1) Odd Mathis ble født langfredag 22. mars 1940 og ble døpt to dager seinere, 1. påskedag. Stadfesting (risttat) skjedde en uke etter påske, 21. april 1941. I 1941 var 1. påskedag 13. april. Han var da 1 år og 1 måned.

(2) Ole Andreas (31.7.1942-19.2.1944) ble som andre barn døpt etter kort tid. Han ble døpt av sin bestefar Mathis Klemetsen Hætta. Han døde før dåpen ble stadfestet og derfor er ikke dataene for hjemmedåp ført inn i kirkeboka.

(3) Sara Inger Anne, født 14. juli 1944 og døpt 23. juli. Stadfesting fant sted 22. april som i 1946 var 2. påskedag. Hun var da litt over 1 1/2 år.

(4) Solveig Kristine, født 16. august 1947, døpt 18. april og dåpen stadfestet lørdag 3. april 1949 som var vel en uke før palmesøndag. Hun var da 1 1/2 år gammel.

Odd Mathis Hætta, f. 22.3.1940, døpt 24.3.1940, stadf. 21.4.1941

Nr.	Fadder	Al	Slekt	Yrke	Adr
1.	Morten M. Klemetsen, g. <i>Máhte-Morten</i> (1911-1985)	29	onkel	kjøpmann	kirke- stedet
2.	Ludvig Madsen, gift	40	ikke	skolestyrer	kirkest.
3.	Morten I. Hætta <i>Iskon- Morten</i> (1904-1990) ugift	36	tantes mann	gårdbruker	Siebe
4.	Mikkell Nilsen Eira <i>Jusse-Niillas-Mihkal</i> (1910-1997) ugift	30	ikke	flyttsame	kirke- stedet
5.	Anders A. Triumpf, ug. <i>Áttan-Ánte</i> (1916-1979)	24	fars søskenbarn	gårdbruker	kirke- stedet
6.	Ole M. Klemetsen, ug. <i>Máhte-Ovllá</i> (1906-1972)	34	onkel	gårdbruker	Siebe
7.	Mathis Johansen Sara <i>Ántta-Juhána-Máhtte</i> (1924-2007) ugift	17	søskenbarn	flyttsame	kirke- stedet
8.	Lars Johansen Balojavre <i>Juntte-Lásse</i> (1912-1984) ugift	29	fjern slekt	gårdbruker	Finland
9.	Nils Peder J. Eira <i>Ovllá- Juhán Nils-Pedar</i> (1911- 1978) gift	29		flyttsame	Oskal
10.	Mikkell Isak M. Hætta <i>Gárena-Máhte-Mihkkil</i> (1918-1964) ugift	21	onkel	gårdbruker	Siebe
11.	Sara Klemetsdtr. Hætta <i>Lemet-Sára</i> (f. 1925), ug.	16	søskebarn		Bredbuk- nes
12.	Berit Marie J. Eira <i>Ovlla-Juhán Biret</i> (1920), ugift	20	ikke	flyttsame	
13.	Aslak Mathisen Hætta, <i>Sunnen-Áilu</i> (1904-1976) ugift	36	fjern slekt	flyttsame	

Tabell 6. Odd Mathis Hætta sine faddere, 1941

(5) Johan Daniel, født 20. juni 1949 og døpt fire uker seinere, 17. juli. Stadfesting av dåpen i kirka var 8. april 1951, det var vel en uke før palmesøndag. Han var nærmere to år gammel.

(6) Brita Ellen Marie, født 24. mai 1952, døpt en måned seinere, 22. juni. Dåpen ble stadfestet 21. april 1954, som var onsdag etter påske. Hun var da nesten to år.

Disse eksemplene fra én familie i Siebe viser i hovedtrekk tradisjonen med at de fleste la stadfestingen til tiden rundt påske, og at de fleste barn som fikk dåpen stadfestet i kirken, var fra vel ett år til to år.

Grunnen til at jeg har brukt mine foreldre og søsken som eksempler, er at det er tilstrekkelig å bruke én familie for å belyse fadderskap. Om det også var brukt eksempler fra andre familier i Siebe, kunne dette kanskje oppfattes som upassende fordi det dreier seg om personlige opplysninger som fødsel og dåp, faddere og andre personlige relasjoner.

4.5 Slekt og alder

Hvis fadderne ikke var gift på det tidspunktet da dåpsstadfestelsen fant sted, så stod det "ugift". Var de gift, stod det "gift".

Nr. 1 Morten, nr. 6 Ole og 10 Mikkel Isak er onkler. Nr. 1 og 6 er onkler (eanu) på morssiden, men nr. 10 er onkel (*čeahci*) på farssiden.

De to yngste, nr. 7 og 11, er søskenbarn (*vuosttašvilbealli/-oambealli*) til dåpsbarnet.

Nr. 3 er gift med dåpsbarnets tante på farsiden (siessá). Han er dermed svigerbror (*máhka*) til dåpsbarnets foreldre. Nr. 5 er søskenbarn til dåpsbarnets far.

Som nevnt under samiske slektsskapsord, har de samiske og norske betegnelser ikke samme nærhet. Fjernere slektninger i norsk tradisjon, regnes som nære etter samisk sedvane og tradisjon. Spåklig får man også en assosiasjon fordi tremenning i norsk er "tomenning" i samisk. Som forklart foran, kan man si at i norsk er "førstemening" søsken, "tomenning" er søskenbarn, og barn av søskenbarn er tremenning. I samisk er søskenbarn "førstemening" (*vilbealli*), mens søskenbarns barn er "tomenning" (*nuppaid-vilbealli*), mens tremenning (*goalmmátvilbealli*) ville være "firemenning" i norsk tradisjon.

Nr. 13 er etter samisk tradisjon tremenning (norsk "firemenning"). Aslak Mathis Hætta (*Sunnan-Áilu*) var flyttsame og sønnesønn til Aslak

Jacobsen Hætta som ble henrettet i 1854. Men far, Daniel M. Hætta, var sønnesønn til Siebelaš. Siebelaš var søskenbarn med Aslak J. Hætta. Men likevel regnet Daniel Aslak M. Hætta som en nær slektning.

Nr. 9 og 12 er søsken. Begge er flyttsamer. Deres mor var søster til Isak A. Oskal som var gift med Karen Marie fra øvre Siebe, - og eldste søster til Daniel. Dessuten var Nils Peder gift med stesøster til dåpsbarnets mor.

Nr. 8 er fra Finland. Han var søskenbarn til dåpsbarnets mor.

Nr. 4 er også en meget fjern slektning, like fjern som Aslak M. Hætta.

Da fadderne ble innskrevet, var det bare to som bodde i Siebe (nr. 6 og 10). Én var fra Palojärvi i Finland.

Det er 13 faddere, 11 menn og 2 kvinner. Den skjeve fordeling av menn og kvinner går igjen. Dette kan skyldes flere forhold. For det første ville soknepresten skrive så mange faddere som foreldrene ønsket, og for det andre ble kona regnet som fadder på lik linje med mannen.

Navnerekkefølgen av fadderne er tilfeldig oppgitt fra foreldrenes side. Man har ikke alltid notert navnene, men tar dem etter hukommelsen.

Mye seinere, da Gunnar Bøe var sokneprest i Kautokeino fra 1960 til 1974, skulle det fortsatt skrives inn mange faddere. Han forteller at det var stadig et press om å få skrevet mange faddere, men på den annen side presiserte biskopen at det ikke skulle være så mange faddere (Del IV: Vedlegg 20.10). Også den som foresto hjemmedåp, og vitner, ble regnet som faddere.

Av de 13 faddere er fem flyttsamer og åtte fastboende. Av de fastboende kommer seks fra gårdsbruk, en er kjøpmann og en skolestyrer. 12 er samer og en er nordmann. Én (skolestyreren) var antakelig over 40 år, og én under. Resten var under 30 år, derav to under 18. Slektskapet kan være nært eller fjernere. Kun en fadder er ikke i slekt.

Ref. til de som finnes i: Slektsboka 1986:161, 157, 90, 432, 160, 280, 85, 186, 163, 88,176.

4.6 Hva skal barnet hette?

Den eneste som ikke er i slekt med dåpsbarnet eller foreldrene, var Ludvig Madsen fra Rognan. Han var kommet som lærer - og ble skole- og internatstyrer i Kautokeino året etter at Lyder Aarseth ble skoledirektør i Finnmark i 1932. Daniel hadde i flere år levert brenselsved til internatet, og gjort en del forefallende snekkerarbeid der. Madsen hadde også skrevet en god attest i 1937 da Daniel søkte og ble tilsatt som

landpostbud samme år. Han følte kanskje derfor en viss takknemlighet overfor Madsen. Ludvig Madsen hadde en sønn som hette Odd. Som nevnt (Del IV:3.2) er det første fornavn, Odd, etter Madsens sønn. Det er ikke funnet andre, med unntak av Madsens sønn i hele kommunen som tidligere er gitt det navn. Det andre fornavn, Mathis, er etter morfar Leammo-Máhtte og ikke minst etter fedre flere ledd tilbake. Både tipp-tipp-, tippoldefar hette Mathis, og bestefar (Del II:Slektstavle 5, 6, 9, 10. Del IV:3.2).

To navn, nr. 6 og 12, er ikke helt korrekt skrevet i kirkeboka. Nr. 6 skal være Ole Mathisen Hætta og nr. 12 er ikke slik det står i slektsboka (Slektsboka 1986:88).

4.7 Alder, yrke og kjønn på faddere

Det var flere unge faddere, to under 18 år, seks under 30 og fire under 36 år. Bare én er sannsynligvis over 40 år.

Hele fem av fadderne er flyttsamer. De er fjernere slektninger enn de fastboende, men dette er en bekreftelse på de nære forbindelser mellom fastboende og flyttsamer. Det var et nesten symbiotisk forhold mellom nomadene og de bofaste. Begge parter hadde gode erfaringskunnskaper og store økologiske kunnskaper om områdets ressurser og bæreevne. De utvekslet kunnskaper, byttet varer og tjenester, og inngikk slektskap gjennom giftermål.

Bare tre av de 13 faddere er gift. Det spilte kanskje ikke så stor rolle, for når de giftet seg, ble ektefellen automatisk regnet som fadder selv om det gikk mange år før de fant seg en ektefelle.

Dette er en rotfestet tradisjon. Jeg var fadder rundt 1957-58 og giftet meg i 1965. Flere år etter at vi giftet oss, sa dåpsbarnets mor til min kone at "du er jo også fadder". Da min kone sa at Odd M var jo fadder mange år før vi ble gift, sa dåpsbarnets mor at "nå når du er gift med han, er også du fadder". Slik var det altså fortsatt på 1970-tallet.

4.8 Dåp og stadfestelse

Både den som døpte og dåpsvitner, ble regnet som faddere. Jeg ble født 22. mars, og ble døpt allerede to dager etter. Dette hadde nok med det praktiske å gjøre, fordi 24. mars var 1. påskedag. Vitner var min tante (*muotta*) på morsiden og en hushjelp (*Migoža-Biret*). Min far var ikke tilstede fordi han var i krigstjeneste fra 10. april 1940.

Stadfestelsen skjedde 21. april 1941. Da var det en liten høytidelighet hos min onkel og fadder, Máhte-Morten på kirkestedet. Her ble det

sannsynligvis gitt to-tre simler i dåps gave, som de nærmeste 17-18 år vokste til en flokk på over 40 rein.

Brita Ellen Marie Hætta, f. 24.5.1952, døpt 22.6.1952, stf. 21.4.1953

Nr.	Fadder	Al	Slekt	Yrke	Adr
1.	Nils Paulus Persen Bæhr <i>Bierrana-Bávlos</i> (f. 1909) enkemann	45	ikke slekt	flyttsame	Goahte- luoppal
2.	Nils Aslak Nilsen Gaup <i>Nige-Nilla</i> (f. 1909) gift	45	kona i slekt	flyttsame	Soahte- fielbma
3.	Per Jørgensen Buljo <i>Joret-Bierá</i> (1919) gift	34	kona i slekt,	flyttsame	Mieron
4.	Mathis Anders Aslaksen <i>Skum Áiluna-Máhtte</i> (1911) gift	43		flyttsame	Soahte- fielbma
5.	Isak Mathisen Hætta <i>Inguna-Issát</i> (f. 1925) ug.	28		flyttsame	Soahte- fielbma
6.	John Biti (f. 1934) ugift	19	ikke i slekt,		Siebe
7.	Berit Anne Oskal <i>Oskala-Biret-Ánne</i> (f. 1936) ugift	18	søskenbarn		Oskal
8.	Elmo Margrethe H. Hætta (f. 1937) ugift	17	mors søskenbarn		kirke- stedet
9.	Brita Inga Josefine K. Hætta (f. 1936) ugift	17	søskenbarn		Bredbuk- nes
10.	Henrik M. Klemetsen <i>Heaika</i> (f.1936) ugift	17	søskenbarn		kirkest.
11.	Arvid L. Dahl (1909) gift	44	mannen til fars slektn.	lensmann	kirkest.

Tabell 7. Brita Ellen Marie sine faddere, 1954

4.9 Brita Ellen Maries dåp og faddere

Brita Ellen Marie er litt over 12 år yngre enn Odd Mathis. Likevel er det lite som er endret - i alle fall når det gjelder journalføring. Navnene er ikke prioritert, men kanskje ført opp etter hukommelsen. Først flyttsamer

og deretter fastboende.

Hun har 11 faddere, derav tre kvinner. Alle de fem flyttsamer er menn som delvis ikke er i slekt med dåpsbarnet eller meget fjerne slektninger. En av fadderne (nr. 6) bodde i Siebe og én i Oskal (nr. 7).

Ref. for de som finnes i: Slektsboka 1986:56, 123, 47, 315, 174, 434, 348, 171, 164, 161, 433.

Slekt og alder

Tre (nr. 7, 9 og 10) fadderne er søskenbarn. Nr. 4 og 5 er tre- eller firemenninger på morssiden. Nr. 11 er gift med søskenbarn (Anne (f. Triumph) Dahl) til dåpsbarnets far.

Navnet

Navnet Brita har gjenklang gjennom generasjoner på farssiden (Triumfslekta), men Ellen har en tilsvarende tradisjon og posisjon på morssiden. Marie er ikke så vanlig i slekta.

Alder, yrke og kjønn på faddere

Det er tre meget unge faddere, alle under 19 år, nr. 8, 9 og 10. Til de eldste hører de fem flyttsamer som alle er fjerne slektninger, og som nevnt er nr. 11 lensmann i Kautokeino. Han er gift med hennes fars søskenbarn.

Nr. 7 og 9 er søskenbarn til dåpsbarnet. Nr. 8 er søskenbarn til hennes mor.

Dåp og stadfestelse

Også dåpsvitner og den som døper, regnes som faddere. Hun ble døpt av Isak A. Oskal med dåpsvitner Ellen Susanne K. Hætta (søskenbarn) og Morten I. Hætta, gift med tanta (*Risten-siessá*) på morssiden (*máhka*).

Nr.	Fødsels-datum	Dåps-datum (også for hjemme-døpte)	Stad-festelses-datum for hjemme-døpte	Barnets fulle navn (fornavn)	Foreldrenes fulle navn og borgerlige stilling (næringsvei)
24	22. 24. 21. Mars Mars April 1940 1940 1941			Odd Mathis	Smler. Daniel Mathisen Hætta
	12. 18. 20. April April April 1939 1939 1941			Danielson Hætta	o. h. Ellen Susanne Mathisdtr Hætta

Feilskrivning av 13-41
kr. kj. - g. Blom

jønn

Foreldrenes bopel	Foreldrenes fødselsår		Faddernes navn og borgerlige stilling	Født i eller utenfor ekteskap	Anmerkninger såsom:
	Farens	Morens			
Siebe	9.9.	1909	Morten M. Klemetsen Ludvig Mathsen Morten Isakson Hætta Mikkjel Nilson Kaira Anders Adamsen Trinnf Ole M. Klemetsen Mathis Johansen Sara Kars Johansen Balogavre Mils Peder Johansen Kaira Mikkjel Isak M. Hætta Sara Klemetsdtr. Hætta Berit Marie Johansdtr Kaira Aslak Mathisen Hætta		a. FR. 3-1940 ✓ Født i Siebe b. Gjennemdøpt av Mathis Klemetsen Hætta i. e. Viduer: Brita Mathisdtr Hætta og Berit Mikkelsdtr Brongr

F	D	døp.		
14.	23.	22.	D78	Lesbb.
12. juli	juli	April	Sara Inger Anne	Daniel Mathisen Hætta og h.
1944	1944	1946	Danielson Hætta	Ellen Susanne Hætta

jønn

Siebe	9.9.	1904	Ole H. Hætta Ole a. Vars Ole S. Nagga Haupt Erikson Mikkjel H. Gaiip Ella H. Hætta Anders J. Sara Inga Klauessen Hætta 3.7 1909 Ella Marie Hætta Anders A. Balogavre		Hj.d. og Mathis H. Hætta Viduer: Ellen Balogavre i. e. Brita Inger Hætta att 2/45. FR: 8-1944 ✓
-------	------	------	---	--	--

Faksimile 4. Faksimilemontasjon ved dåpstadfesting fra 1941 og 1946

16.	18.	3.	Solveig Kristine	Daniel Mathiesen Hetta
6.	aug.	aug.	Danielsdr. Hetta	o.h.
1947	1947	1949		Kellen Susanna f. Hetta

Siebe	9.9.	1904	Ole Henrik Nilsen Hetta Aslak Mathias Nilsen Siri Daniel Adamson Trinnuf. Nils Nilsen Hetta Oddmund Sandvik Brita Adamsdtr Trinnuf Margrete M. Hetta Klemet Joakim Hetta Mathis G. Skum Kristine f. Oskal Maart Ragna M. Saug	S.R. 7/48 v Sjodopt av Johan H. Kle metson. Vitner: Kellen Haraldsen og Kellen f. Sara i.e.
			3.7.	1909

Mann

	F	D	Sf.		
21	20.	17	8.	Johan Daniel	Daniel Mathiesen Hetta
	juni	juli	april		oh.
	1949	1949	1951	Danielsen Hetta	Kellen Susanne Mathisdtr Hetta

Siebe

9.9.	1904	Jean M. Hetta Johan Nils Peter Sara Johan Ab. M. Hetta Isak A. Trinnuf Isak R. Hetta Nils Mikkelson Saug Johan Mathis K. Hetta Kellen A. Trinnuf Berit Anne K. Hetta Anders M. Hetta Inga Susanna M. Hetta	a. FR: 23-1949 v b. Sjodopt av Johan M. M. Hetta. Vitner Margrette Hetta og Ole M. Hetta i.e.
		3.7.	1909

Kvinne

20.	24.	22.	21.	Brita Ellen Marie	Daniel Mathisdtr Hetta
	mai	juni	april		oh.
	1952	1952	1954	Danielsdr Hetta	Kellen Susanna Mathisdtr Hetta

Siebe

9.9.	1904	f. Nils Pæltis Persen Bekk o. h. " Nils Aslak Nilsen Saug " Per Jørgensen Brilje " Mathis Anders Asl. Skum " Isak Mathiesen Hetta fastb. John Bitti " Beret Anne f. Oskal " Margrette K. Hetta " Brita Inga Josephine K. Hetta " Henrik M. Klemesson lensmann Avid L. Dahl	a. FR: 12-1952 b. Sjodopt av Isak A. Oskal. Vitner Kellen Susanna K. Hetta og Morten Jo. Hetta i.e.
		3.7.	1908

Faksimile 5. Faksimilemontasjon ved dåpstadfesting; 1949, 1951 og 1954

5.0 BARNA OG DE GAMLE

Det er to hovedtrekk som går igjen. Barnas oppvekst og liv var gjennom lek og fritid knyttet til de voksnes sysler og arbeid. Barna lekte at de stelte kyr, og at de lastet lasso og arbeidet med rein.

Det andre gjelder de gamle. Det var ingen aldershjem før krigen, og tradisjonen med at de gamle bodde hjemme til sin siste dag, var vanlig. Derfor var det et godt forhold mellom barna og de gamle, og barna var fortrolig med døden.

5.1 Barnefødsler

En som selv har vært til stede ved barnefødsler og har fungert som jordmor, er Aasa Vikedal. Hun forteller fra Soahtefielbma:

"Når de fikk barn hjemme, så måtte de jo knytte navlestrengen. Vet du hva de da brukte". Den vanlige skikken var at de tok skallebånd, snora, og bandt for navlestrengen. Den lå enten klar eller at nabokona hadde den med seg. Så hev de kommagen på andre siden av senga, og der lå den. Når jordmora kom - når etterbyrden kommer, da lå kommagen fast i etterbyrden, jeg husker da lille Aslak var født."

"Dette var meget praktisk, fordi kommagbandet hadde man alltid for hånden. Kommagbåndet var sterkt, og det skar ikke av. For da kunne man forblø seg." (...). "Seinere ble det vanlig å bruke bendelbånd, det var det vi brukte. Vi hadde både saks og bånd klart, men flyttsamene var jo på fjellet. De klarte seg fint likevel fordi de hadde evnen til å overleve."

"Nabokona kunne være jordmor, men jeg vet at noen kvinner måtte klare seg selv. "En fantastisk evne til å klare seg!"

"Søster Karen sa at barselfeber fantes ikke i Kautokeino. Det kom av at det var så kaldt at bakteriene ikke klarte seg. De frøs og overlevde ikke vinteren. Så det var så lite smitte. De lå på reinskinn, - det var ikke lett" (Del IV:19.2).

Hun fungerte som jordmor da Brita Ellen Marie ble født:

Ja, jeg kom til Siebe 18. mai 1952. Jeg kjørte med rein sammen med din far på fint vårføre til Siebe. Han skulle videre med posten til Áidejávri og Siččajávri. Det ble mildvær, og han måtte levere kjørereinene til flokken, så han var ikke hjemme. Dere var på skoleinternatet. Det var midnattsol og fint vær. Jeg var helt aleine med mora di. Det var blitt flom over alt. Vi måtte nesten ha båt for å komme til Johan Mathis.

Så hadde vi lagt oss, det var vel den 24. mai, og jeg hadde lagt meg på loftet. Hun lå nede, så banket hun, og jeg sprang ned. Da sier hun at nå må du komme å hjelpe meg, - og jeg gikk bort. Jeg var så heldig at jeg hadde vært med på flere fødsler, bl.a. på

Levanger sykehus. Så sier jeg: "Jeg ser håret". Etterpå sa hun til meg at det var det beste jeg kunne si til henne, fordi hun da visste at ungen lå rett. Hvis jeg hadde sett en hånd eller annet, da kunne det vært setefødsel, - og hvordan vi da skulle ha gjort. Hun var vant som hadde født før, var trygg.

Og straks etter hadde vi jenta der. Så ringte jeg til jordmor Sara. Hun sa at jeg måtte se at all etterbyrd kom og at den var glatt, for det kunne være farlig, man kunne blø i hjel hvis ikke den kom. Etter en time kom det, og alt var normalt. Hvis ikke alt hadde vært normalt, kunne det være farlig fordi det var jo langt til doktor. Jeg vasket og stelte (s.s.)

5.2 Barn og ungdom

Barneoppdragelse er sosialisering ved at familien overfører sine verdier og normer til den oppvoksende slekt. Man tar sikte på å fremme ønskede holdninger og hindre uønskede adferdsmønstre. Dette gjaldt nok ikke bare barneoppdragelse, men oppdragelsen av ungdommen. Betegnelsen ungdom viser til en egen livsfase mellom barndom og voksenliv. Denne glidende overgangen gjaldt også i Siebe.

I de rurale og førindustrielle samfunn var det ofte et klart ansvarsforhold og en klar arbeidsdeling mellom kvinner og menn. Dette gjaldt også i samiske bygdesamfunn. Derfor var det slik at jentene fulgte mora til fjøset, de hjalp til med husarbeid og de lærte tidlig å sy skaller, bellinger og annet fottøy, klær som kofter og luer, *luohkka* ("ponsjo") og pesker. Dette skjedde på forskjellige måter, enten ved å reparere eller å sy deler av f.eks. skaller. Tilsvarende var det for gutter. De fulgte sin far, og når de ble større, en nær slekting og nabo, både på fisketurer, til reinflokken og på myrslåtter.

Det var sosialisering til å arbeide og sette pris på det å være sysselsatt med noe nyttig. Siden jeg ikke har intervjuet noen om dette, vises det til rammeteksten hvor noen av interessene er eksemplifisert.

På 1940- og i begynnelsen av 1950-tallet var det få ikke-religiøse bøker i Siebe. I mitt barndomshjem hadde de Tuomo Itkonen sin Samekiel ABIS (Helsinki 1934) som mor leste for meg. ABC'en hadde også lengre tekster og fine tegninger av bjørnen og ulven og mange andre dyr og fugler. Fortellingene gjorde et dypt inntrykk på et barnesinn, som dyreeventyr om Koddik ja boccuk, og ikke minst den vemodige historien Sigga čierumčoałbmi.

Min far mente det var uinteressant og unyttig å drive med sport og idrett fordi det ikke ga utbytte, verken penger eller andre fordeler. Det

var motsetning mellom min interesse for sport og idrett, og mine foreldres interesser. Å slite seg ut og å kaste bort tid på idrett hadde han ikke sans for. Man han var kanskje litt ambivalent, for når jeg brakk ski, kjøpte han nye ski til meg, og nye skisko ("beksømstøvler"). Han kjøpte som regel litt breie og kraftig ski som passet godt til skihopping!

Mor var heller ikke så begeistret for min sportsinteresse, men på et annet grunnlag. Hun var bekjennende kristen og likte ikke at man drev med idrett på søndagene. Jeg fikk aldri lov å gå i hoppbakken før etter kirketid. Men hun var nok noe ambivalent til idrett, hun også. Det var hun som ga meg penger slik at jeg kunne kjøpe skismøring, strekkbukse og idrettsgenser (V-genser). Dessuten betalte hun abonnementet på Sportsmanden for meg. Jeg tror hun betalte bladet i tre-fire år fram til 1954-55.

Jeg tidlig ble interessert i sport. Vi hadde ikke radio hjemme hos oss før jeg var over 12 år gammel, dvs. etter vinter-Olympiaden 1952 i Oslo. Men mine besteforeldre hadde radio, og der fikk jeg av og til høre sportsnytt. Noe av det første jeg husker var fra vinter-Olympiaden 1948 i St.Moritz der Petter Hugsted vant gull i spesielt hopp. Det var kanskje entusiasmen og begeistringen til den norske reporteren som gjorde mest inntrykk på meg. Min interesse for skihopp var vakt. Vi laget skibakker rundt om i Siebe, på Buollan, Luohppu, Sieberoavvi og over alt der det var bakker. Under hele folkeskolen var Johan Rist og jeg blant de beste skihoppere. Johan var også en god kombinertløper.

Seinere på året var det sommer-Olympiade i Helsingfors. Da satt Johan Rist og jeg klistret til radioen hos onkel Ole (*Ovllá-eanu*) og hørte på de finske sendinger. Vi hørte på YLE fordi lekene gikk i Finland, Johan kunne like godt finsk som samisk, og jeg kunne finsk. Jeg husker hvor begeistret vi var for Tapio Rautavaara som i 1948 hadde vunnet gull i *keihäs* (spyd) og Emil Zatopek som vant langdistansene. Også *kolmiloikka* (tresteg) likte vi. Etterpå, og i de følgende år, var spydkast og tresteg våre favorittøvelser. Vi laget adskillige spyd av bjørk som vi trente med, og vi hadde satsplanker for tresteg.

Ramme 1. *Idrettsinteresse*

Det var først og fremst Johan og jeg som var sportsinteressert. Om vinteren kunne brødrene Anders og Daniel Oskal komme til Siebe en og annen søndag for å hoppe. Ole Mathis som var mye yngre enn oss, var av og til med. Men det var Johan og jeg som laget hopp, tråkket unnarenn og laget spor. Så hoppet vi som våre store helter, Hilmar Myhre, Tauno Luiro³, Asbjørn Ruud, Heikki Hasu, Simon Slåttvik og Thorbjørn

³Tauno Luiro fra Rovaniemi hadde verdens lengste hopp på 139 m i 1951 i Oberstdorf. Rekorden sto i 10 år, til 1961

Falkanger. Vi la særlig stor vekt på å etterligne deres armføring i svevet!

Noen år seinere, fra 1954-55, begynte Johan og jeg å legge vekt på kroppoppbygging (det som i dag kalles bodybuilding). Johan satset på den finske Salos program med lette vekter (sandsekker), mens jeg valgte Arne Tammers kroppoppbyggingsprogram. Vi trente hvert vårt program i flere år. Det ga oss styrke og kondisjon som vi begge to nyter godt av også i dag. Selv trener jeg fortsatt etter Tammers metode fordi man bruker sin egen kropp som vekt (armbøyninger, situps, ryggøvelser) med mange repiteringer. Det gir styrke og kondisjon.

Fram til slutten av 1950-tallet var holdningen at det var bedre å bli sosialisert til voksenliv etter det gamle mønster framfor å drive med fritidssysler som sport og idrett. Det gjaldt så vel for jenter som gutter.

5.3 De gamle og alderdommen

De gamle var som regel hjemme til sin siste stund. Ved å se på de som var eller ble gamle, kan man også se på livsmønsteret.

De gamle deltok i det daglige arbeidet nesten fram til sin siste time. Dette kan illustreres ved å se på de som var gamle på begynnelsen av 1900-tallet og mot sluttet av århundret.

5.4 De gamle i øvre Siebe

Først vender vi blikket til øvre Siebe:

Siebelaš som var født i 1833, døde 6. august 1904. Han er tidligere gitt en brei omtale (Del II:2.6, 2.11, slektstavle 5, 6, 11. Del III:). Han var midt oppe i slåttearbeidet da han segnet om like ved gårdsbruket sitt, 71 år gammel. Han var med andre ord hjemme i øvre Siebe da han døde.

Gáren-áhkku (Karen Pedersdtr. Eira), født 1844, bodde hos sin sønn. Hun var aktiv helt til den siste dagen. Hun døde 8. november 1932, knapt to uker før hun ville ha fylt 98 år (Del II:2.6, Del III:).

Gárena-Máhtte, eneste barn av Siebelaš og Gáren-áhkku, var født i 1869. (Del II:2.6, slektstavle 6, 11). Han hadde astma - i alle fall på sine gamle dager - men han arbeidet på markene, tempoet tilpasset alder og helse, helt til han var nærmere 80 år. Siden han mot slutten av sine levedager måtte stå opp om natta og "røyke" astmamedisin, hadde han eget rom. Helsen ble etter hvert svekket, men han gikk helt til det siste ute i nødvendige ærender fordi man hadde ikke toalett inne i våningshuset. Omkring 21.- 22. oktober 1951 begynte helsen for alvor å skranke. Det ble sendt bud til nedre Siebe for å ringe til hans sønn Mikkel Isak og kona Brita i Áidejávre. De kom og var til stede da han

døde.

Brita forteller at Gárena-Máhtte var litt skral, men han var som vanlig oppegående, røykte astmapulver, spiste og var ute en tur når det trengtes. Den siste natta ble han dårlig, kasta opp og var svak. Så åndet han ut, 24. oktober 1951, vel 82 år. Det kom nok litt overraskende fordi man hadde ikke sendt bud verken etter lege eller prest. Men han fikk dø stille i sitt hjem og i sin seng.

Kristine (*Dánela-Ristiina*) var født i 1879 i Áidejávri. Hun var altså 10 år yngre enn sin mann, og hun døde ganske nøyaktig 10 år seinere, 13. september 1961, og ble vel 82 år. Også hun var hjemme i øvre Siebe til siste dag, men døde på Hammerfest sykehus. De siste årene satt hun mye inne på grunn av svake hofter, men hun var gikk alltid selv ut i nødvendige ærender fordi det ikke var toalett i huset. På en slik tur en ettermiddag, snublet hun i dørstokken på utedoet, falt stygt og brakk lårhalsen eller lårbeinet. Sykebilen hentet henne og kjørte til Hammerfest sykehus. Hennes svigerdatter, Anne Hætta, fulgte med henne til sykehuset. Anne har fortalt at svigermora var ved full bevissthet da de ankom Hammerfest, og at de snakket sammen før legene overtok. Kort tid etter døde hun.

Også hun var hjemme til det siste fordi hun døde bare en halv dag etter at hun forlot hjemmet sitt.

5.5 De gamle i nedre Siebe

I nedre Siebe var Aasa Vikedal til stede de siste dager av Leammo-Máhtte sitt liv. Hun forteller:

"Mathis Klemetsen Hætta som bodde hos sin sønn Johan Mathis døde 8.april 1953. Jeg var husmorvikar hos Johan Mathis og Ellen. Bertrand Nilsen var også der. Vi to vasket bestefaren din, hadde på ham klærne og la han i kista. De hadde en kiste stående der. Han døde rolig fordi han hadde "vore skrøpelig lenge". "Áhkku var jo oppegående, men han var rolig og stille. Han var rolig og døde hjemme i Siebe." Dagen før han døde, kom Bertrand Nilsen, - han var diakon og var et fint menneske. Han hadde med seg førstehjelp. Han var der da bestefaren din døde." (Del IV:19.2)

Leammo-Máhtte var født i på kirkestedet i 1866, og ble 86 år. På kirkestedet var det et gamlehjem (som det hette den gang), men på 1950-tallet var det fremdeles vanlig i Siebe at de gamle ble hjemme til sin siste dag.

Ny tid kommer, og endringer begynner å skje i begynnelsen av 1960-tallet. Sara var nesten 11 år yngre enn sin mann. Hun var født i

Galaniitu i 1877. Hun ble etter hvert meget tunghørt, men hadde en lett kropp og var meget kvikk. Hun gikk på multemyrene også de siste årene av sitt liv, godt over 80 år. Men ut på vinteren 1961 ble hun svakere, og i den aller siste tid, en eller to uker før hun døde, var hun på gamle-hjemmet der hun døde 28. april 1961, 84 år gammel (Del II:2.12).

Med dette var den siste Siebebeboer født på 1800-tallet, borte. Det virker ubetydelig, men det er et tegn i tiden at de siste dager tilbringes på et alders- eller sykehjem. Hun var den første av de gamle som gjorde det.

De fleste som hørte til tidlig 1900-talls-generasjonen nå er borte, men felles for de fleste av dem er at sine siste dager hadde de på et alders- eller sykehjem. Også her ser man endringer i Siebe som i mange andre samiske bygder i indre Finnmark.

1			2		3		4			5		
Nr.			Døds-datum		Når		Den døde fulle navn og borgerlige stilling			Ved gifte koner: mannens, ved barn: farens navn og stilling		
			be-gravet	jord-festet	med tilføelse for voksnes vedkommende av opplysning, om han (hun) var ugift, gift, enkemann (enke) eller fraskilt							
5.			19. febr. 1944	25. febr. 1944	25. febr. 1944	Ole Andreas Danielson Kættu barn			far: gjev. Daniel M. Slatta mor: Ellen Susanne M. Katta			

248

7			8		9		10		11		12		13	
Fødsels-			Fødested		Bopel		Oppgit dødsårsak		Har læge vært tilkalt under avdødes siste sykdom?		Er dødsfallet anmeldt av vedkommende for skifteretten (lensmannen)?		Anmerkninger	
år	måned	dag											Såsom: hvor død, hvis utenfor hjemmet o. l. (NB. Opplysningene til statistikken)	
1942	juli	31	Siebe		Siebe								Kættu Finsdalen i FR	

Faksimile 6. Faksimile for registrering av døde, Ole Andreas 1944

6.0 SKOLEGANG OG INTERNATLIV

Først på begynnelsen av 1900-tallet ble det mer systematikk og orden på skoleverket i Kautokeino. Dette skyldes at det ble bygd et skoleinternat med bakgrunn i den allminnelige fornorskningspolitikken. Takket være dyktige og stabile skoleinternatstyrere og ikke minst like dyktige og stabile ledere for internatet ("husmor") ble det skapt trivsel, og det var ikke språktvang på internatet. Personalet var fåtallig slik at barna hadde ganske stor frihet når de ikke var på skolen, hadde middag, skulle stelle og legge seg.

6.1 Kautokeino skoleinternat 1907 og internatliv

Alle barn født i Siebe fra 1900 til krigen, gikk på internatskolen i Kautokeino. Det gjorde sannsynligvis også alle, eller de yngste barna fra Mathis Klemetsen Hættas første ekteskap. Klemet (f. 1893) og Anders (f. 1895) gjorde kanskje ikke det, men Ellen (f. 1897) og Inger Marie (f. 1899) gjorde det.

Anne Margrethe (f. 1922) og Johan Klemet (f. 1926) fra øvre Siebe var de yngste fra førkrigsgenerasjonen som bodde på det gamle internatet som brente ned i 1944.

Bilde 3. Kautokeino skoleinternat høsten 1907. I drift fra januar 1908

Planene for bygging av skoleinternater i Finnmark tok til da Finnmark ble eget skoledirektørembete med Bernt Thomassen som skoledirektør. Skoleinternatet i Kautokeino var et av de første i fylket. I Sør-Varanger var det imidlertid reist tre internatskoler; Strand internat, Fossheim internat og Tårnet internat.

Kontrakt om bygging av skoleinternat i Kautokeino ble undertegnet 31. mai 1905 av ordfører og lærer Lorentz Pedersen Saltvik og entreprenør Johan Henrik Isaksen fra Alta. Underoffiser Lorentz Saltvik var kommet som lærer til Kautokeino i 1901.

Internatet med plass til 80 barn var ferdig seint på høsten 1907. De første skolebarn ble tatt inn i januar 1908, med Saltvik som internatstyrer. Han ble syk og måtte slutte i 1909. Året etter døde han.

"Karen Marie Olsen af Tranø" var kommet som lærer i 1904. Hun ble internatstyrer i 1909. Lyder Aarseth som hadde være lærer på Skjervøy, kom til Kautokeino i 1913. Året etter giftet de seg, og Lyder Aarseth overtok internatstyrerstillingen 1. desember 1914. I 1923 ble han ordfører i Kautokeino og samtidig var han formann i Finnmark fylkesting. Han lærte seg så godt samisk at han ble benyttet som kirketolk. I 1933 flyttet familien til Vadsø da han ble utnevnt til skoledirektør.

Ludvig Madsen fra Rognan var kommet som lærer i 1920. Han overtok internatstyrerstillingen etter Aarseth.

To markante kvinner kom også til å sette preg på internatbarna og internatlivet: Kathrine (f. Lundberg) Winnerdal (f. 1871 i Alta) og Gunhild Olsen (f. 1898 i Alta).

Kathrine Winnerdal var blitt enke med tre små barn. Allerede høsten 1907 ble hun tilbudt stillingen som leder for internatet med yrkestittel husmor. Hun ble bare kalt for Syss-syss! Hun kom, og ble i stillingen i 25 år fram til hun gikk av med pensjon i 1932. Alle skolebarn fra den generasjon hadde hatt henne som husmor på internatet.

Høsten 1933 overtok Gunhild Olsen. Hun behersket også finsk og klarte ser bra i samisk. Også hun var pliktoppfyllende og arbeidssom. Dessuten var hun bekjennende kristen innen Pinsemenigheten. Hun preget internatlivet for en hel etterkrigsgenerasjon i Kautokeino slik som Kathrine Winnerdal hadde gjort det for førkrigsgenerasjonen.

Etter 32 år som husmor ved Kautokeino skoleinternat gikk hun av med pensjon i 1965. Minne etter de to markante personligheter lever fortsatt den dag i dag i Kautokeino.

Bilde 4. *En søndag formiddag en septemberdag i 1954 utenfor Kautokeino skoleinternat. De barn som bodde langt hjemmefra, måtte tilbringe helga på internatet. Her står de sammen med noen av betjeningen*

Hvordan var så skolen og internatlivet? Skoletiden var meget kort. For barn av fastboende var det som regel seks uker skole i september-oktober, og nye seks uker i april-juni fram til slutten av 1950-tallet. Flyttsamebarn hadde tilsvarende skoletid, med første periode i november-desember, og neste fra januar til mars.

I 1909 rapporterer Karen Olsen til skoledirektøren: "Der var 2 store soverom, et for gutter og et for piker. Luften i disse soverom blir noksaa trykkende, naar 30 barn sover derinde. De mindste ligger gjerne 2 og 2 sammen i en seng. (...) Som overbredsel 1 á 2 uldtæpper. Bestyrerinden fortalte, at hun som regel maatte la dørene til gangen staa oppe fra soverommene om naten, især naar de ophængte pesker og skaller var blit fugtige om dagen, thi ellers blev luften rent kvælende derinde." Dette var i 1909. Beskrivelsen er presis slik som 50 år seinere da jeg selv bodde på internatet. Det var et stort soverom der vi var mellom 40 og 50 gutter.

Barna fra Siebe gikk på høst- og vårskolen. De spredte og tilfeldige opptegnelser tyder på at de trivdes rimelig barn på skolen, men "det var strengt", som noen av dem sa. Jeg har selv skrevet litt om internatlivet slik jeg opplevde det.

6.2 Internatlivet var ikke bare trist og mørkt⁴

Det har vist sig at internatskolene er utmerket til å fremme norskheten, [...] er et sitat fra et utvalg nedsatt av den tids overvåkningstjeneste. Utvalget ble kalt Finnmarksnevnden. Rapporten fra 1938 er stemplet "Hemmelig".

Internatlivet hadde mange mørke sider, - men det hadde også sine lyse. For en 7-8 åring var det tungt å måtte reise hjemmefra til fremmede mennesker og et fremmed miljø. Det var heller ikke lett for far å la sin gråtende gutt bli igjen på internatet. Materielt sett var det kanskje bedre med faste måltider og variert kost, fast leggetid og frokost før skoleklokka ringte, men dette oppveide ikke savnet etter mor og far. Men også en 7-8-åring forstår at både skole og internatet er en tvang, - og avfinner seg med det.

Jeg har - som begge mine foreldre - gått på Kautokeino internat-skole (1948-56). Jeg har vært internatlærer (1963-69) i Kautokeino og Karasjok, og mens jeg var tilsatt ved Finnmark Skoledirektørembete, utarbeidet jeg nye instruksjoner for internatlærere og internatpersonell (1972). Jeg har sett forandringene med lengere internatskoletid, men også at samisktalende personell etter hvert overtok, og at internatbarna fikk komme hjem oftere. Jeg har kunnet betrakte dette livet både som elev og som lærer. Og fått høve til å inspisere mange internat og utarbeide instruksjoner for dem.

Skoleloven av 1860 krevde at det skulle være minst en fast skole i kommunen, men det tok mange tiår før dette ble realisert i Finnmark. Gjennombruddet kom med internatskoler, selv om internatskolenes primære oppgave var å fremme fornorskningen slik at samene la av seg sitt språk og sin kultur. Dette skulle gjøres ved at "pålidelige norsksindede" personer blir tilsatt i stillingene.

Fra begynnelsen av 1900-tallet ble fornorskningen mer intens og målrettet. I et brev fra 1903 skriver skoledirektøren til soknepresten: "Vi to skal gjøre en norsk bygd av Kautokeino om vi får holde på." De og deres etterfølgere i embetet prøvde, men det gikk ikke slik som de hadde håpet, - og ventet.

⁴ Dette innlegg var bestilt av Beaviváš Sámi Teáhter i 2003. Det skulle stå i programheftet. Men teatrets konsulenter syntes vel at innlegget var for positivt så de frarådet teatersjefen å ta det inn. Det ble refusert. Enhver kan nå selv bedømme om det var for positivt i forhold til realitetene ved skoleinternatet i Kautokeino fra 1948 og i en ti-års periode.

Mange barn, spesielt mens de gikk i småskolen, hadde det svært tungt. Selv om både eldre søsken og internatbetjeningen var til hjelp og trøst, savnet man den varme og omsorg som et lunt hjem kunne gi. Mange ble plaget og mobbet, ikke av de voksne, men av de større barna. Heller ikke barn kan holde ut bare med å vantrives, - de finner situasjoner og arenaer hvor de kan trives og glede seg. Så også med oss internatbarn.

En regnfull og mørk septemberdag i 1948 ble jeg fulgt av min far til internatet. De mange unger og store rom virket skremmende. Selv om jeg gråt, og far var beveget, måtte jeg bli igjen. Overgangen var likevel ikke så stor fordi de eldre elevene tok seg av de yngre. Denne omsorgen var en del av barnas hverdag. Der var to felles soverom, ett for jenter og ett for gutter med 30 senger, flere med overkøyer. Men det var over 50 gutter - så flere måtte sove i samme seng. Der var utedoer, men om kvelden ble det plassert fire-fem "pissbøtter" i soverommet. I mørke og halvsøvne gjaldt det å treffe!

Verken lærere eller betjeningen kunne eller ville snakke samisk. De kunne være strenge og gi en lusing, men "julingen" var tilpasset alder og forseelse. Det var aldri snakk om brutalitet og vi ble aldri nektet å snakke samisk. I fritida kunne vi joike så mye vi lystet. Her lærte vi nye joiker og ble treffsikre i lassokast.

Tidlig på morgenen før frokost og etter middagen hadde vi fri. På vårvinteren var vi gutter på ski, helst i hoppbakken, på barmark var det fotball eller lange turer til tyskerne etterlatenskaper som det fantes mye av. Å kaste stein lengst mulig eller å treffe stolper på 50-60 meters avstand var en yndet guttesport.

Skolen hadde bibliotek allerede i 1947, med lærer Anders Bongo som skolebibliotekar. Vi fikk låne to bøker om gangen to ganger i uka. Den gangen var det ingen samisksråklige bøker uten om religiøs litteratur, men biblioteket hadde mange gode barn- og ungdomsbøker på norsk. En av de mest populære var Robin Hood (utg. 1946). Den var stadig på utlån.

Hver kveld kom Gunnhild (husmora) inn på vårt soverom i nitida for å slukke lyset. Men før lyset ble slukket, satt en av de større guttene og leste fra Robin Hood, bl.a. Daniel I. Oskal (*Oskala-Dánel*) eller Anders M. Skum (*Bojen-Ánte*). Etterpå lå vi i mørket og fikk gjenfortalt på samisk Robin Hoods utrolige bragder. Vi likte opplesningene og vi lærte å forstå norsk. Dessuten styrket dette samholdet mellom de minste guttene på 7-8 år og de største guttene på 14-15. Jeg husker den dag i dag både

Vesle-John, munken Tuck, Will Stutely og de andre heltene, - og stedene som Sherwood og Nottingham.

Kanskje var det nettopp Robin Hood og hans menns bragder som førte til at mange av oss fikk øynene opp for bøker og bokkunnskaper.

En annen yndet geskjeft, var å fortelle de mest uhyggelige og spennende spøkelseshistoriene, etter at lyset var slukket. En av de beste fortellere var Anders M. Skum.

Selv om vi ofte lengtet hjem, trivdes vi og tiden gikk fort. Vi leste lekser under inspeksjon, vi slåss, fikk juling og gråt. Noen ble mer mobbet enn andre, men de fleste av oss er blitt plaget og vi har selv mobbet andre. Slik var internatlivet, på samme tid både deilig og hardt!

Som internatlærer på 1960-tallet så jeg forandringene: Internatbetjeningen og de fleste internatlærere var samisktalende, der var firemannsrom, trivelige oppholdsrom og god og variert kost. Organisert lekselesning og god plass til uteaktiviteter. De fleste barn kunne komme hjem hver helg. Men internatlivet kan likevel ikke erstatte mors og fars omsorg.

Bilde 5. På vinterskolen (flyttsamebarn) og vårskolen (fastboende) var skihoppingen den viktigste aktiviteten på internatet. Av og til var vi så uheldige at vi brakk skien. Her er det niåringen Ole Mathis som ha brekt skien i bakken hjemme i Siebe

7.0 FRIERI OG EKTESKAP

I Siebe er det flere som har fortalt om frieri, men da dette ikke er tatt på kassett eller lydbånd, er det vanskelig å gå i detalj. Men slik Konrad Nielsen i Lærebok i lappisk II, har skildret, var hovedtrekkene slik jeg erindrer og forsto. Her er teksten oversatt og noe forkortet. Konrad Nielsen skriver:

7.1 Å fri og å avtale frierferd

"Flyttsamene [i Kautokeino] har andre frieri- og forlovelsesskikker enn de fastboende [andre steder]. Det har hendt at de som skal forlove seg, ikke har sett hverandre før de kommer for å forlove seg [*soagŋu*]. De har bare hørt at det i den siidaen er en velstående pike. De skal ikke mer enn å høre det, så vil de prøve. Og piken som hører at det er en velstående gutt som er på frierferd, tar gjerne i mot ham. Det er aldri spørsmål om guttens lynne og ellers hvordan han er. Men foreldrene til de unge har truffet hverandre tidligere, og blitt enige om at de to skal gifte seg med hverandre.

Hvis pikens foreldre er i mot ekteskapet, men de unge er blitt enige om å gifte seg, blir det likevel ikke noe av dette fordi gutten ikke vil gifte seg fordi jenta da ikke kan få med seg eiendom eller rein. Når de kommer til kirkestedet, så gifter de seg på samme måte som de fastboende, uansett hvordan frieri og forlovelse har foregått.

For ikke så lenge siden traff jeg en flyttsamegutt fra Kautokeino og ba ham fortelle til meg hvordan samegutter pleier å fri (irgadi) og fare på frierferd (soŋostallat):

Man frir enten ute på fjellet eller ved teltet, hvis de finner piken aleine. Og hvordan? Da tar de rundt halsen og kysser, og hvis piken ikke motsetter seg dette, kjenner han på hennes bryster.

Når man gir friergaver? Man gir gaver når man frir, kanskje har man en ring, eller kanskje man har et silketørkle rundt halsen. Men de fleste gaver [*gihllit*] blir gitt når man kommer på frierferd."

Hvordan jeg gjorde det den gang jeg var på frierferd? Det første jeg gjorde var at jeg kjørte en tur for å få tillatelse [*diedahus*] til å komme på frierferd [*soagŋu*]. Da kjører man aleine, og man har ikke en gang en liten bjelle på reinen når man kjører til pikens siida. Man kjører ikke for hardt (ii ruohtat). Når man kommer fram, tar man seletøyet av reinen og binder den fast, og går så inn. Man kommer inn akkurat som enhver annen gjest. Man kommer liksom ganske tilfeldig. Hvis man blir enige, avtaler man nærmere hvilken lørdag gutten kommer på frierferd.

Hva skulle man gjøre hvis pikens foreldre er i mot giftermålet? Ja, hvis bare den ene av foreldrene er i mot, gjør det ikke så mye. Men hvis begge er i mot, nytter det ikke, og da orker man ikke. Man får jo ingen med seg! Da kan det være det samme. Man får vel finne en annen pike.

7.2 Frierferden (soagŋus vuodjit)

Jeg holdt på å fortelle hvordan man reiser på frierferd (soagŋu). Når man kommer til den avtalte dagen, så får gutten i det minste den ene av foreldrene med seg hvis ikke begge har anledning å fare, og dessuten en som ikke hører til

familien som talsmann. Og så har man en ekstra rein med pulk [*i Kautokeino var det fram til 1. verdenskrig vanligere å se pulk enn slede*] der han har forskjellige saker. Så tar man den beste kjørereinen man har."

Hva om guttens foreldre er i mot? En gutt kan godt gifte seg med en pike selv om foreldrene er i mot. Da får man med seg en nær slektning eller en annen person [*i tillegg til talsmannen*]. Det er slik at man må ha med seg to personer.

Når man så gjør seg klar til å kjøre, har man en liten bjelle på kjørereinen. [*Dessuten skulle frierens kjørerein ha en ekstra pyntegrime, diehppe-baggi, som var selve kjennetegnet på hensikten med besøket*]. Ekstra rein og pulk er med talsmannen. Frieren kjører i full fart helt til åpningen av teltet før han stopper og roper: "hei kusine, kom og ta seletøyet av reinen." Piken reiser seg i teltet, går ut og seler av sin kjærestes rein. Så fører hun reinen bort og binder den fast. Deretter går de sammen inn i teltet, piken foran og gutten etter, og så setter de seg ved siden av hverandre.

Så kommer de to andre inn, etter at de selv har selet av reinen og bundet den fast i en busk lenger borte. Når de kommer inn, spør de: "Får vi stelle til kaffe her?" Vertsfolket svarer: "Vi har kaffe her. Den serverer vi først. Og så kan dere stelle det seinere." Når de har fått kaffe, så tar de fram kjelen, har i vann og koker kaffe. Den ene av gjestene passer på kaffen mens gutten

Bilde 6. Soangno-fárru i Siebe vinteren 1944. Det er Morten Isaksen Hætta fra Ávži som er kommet til Kirsten M. Hætta i øvre Siebe. De er nå klar å kjøre til kirkestedet for å ta ut lysning til ekteskap. Legg merke til stasklærne (*gabba beaska*), det flotte seletøyet og forseggjorte grimene (*diehppebággi*) på kjørereinene

har kaffen i. Mens kaffen koker, forteller de hvorfor de er kommet. De spør pikens foreldre om det er i orden. Når de har fått lovnaden, føyer foreldrene til at hvis piken vil, så er det i orden fra deres side. Så spør de piken om hun er villig. Det er hun fordi hun har jo for lenge siden er blitt enig med gutten."

Hva gutten sier? Nei, den kommende brudgommen sier ingenting, han bare sitter og smiler.

Dersom ikke foreldrene vet at piken allerede var blitt enig med gutten, når de sier at hvis hun vil? De vet det nok, men de lar likevel piken avgjøre. Da ser det jo ut som om de ikke har blandet seg inn.

Når kaffen er ferdig, så drikker og spiser de. Frierfølget har tatt med seg kjøtt og mye annen god mat. Nå er det folkene i teltet som blir oppvartet fordi nå er det gjestene som inviterer til måltidet.

Enn gavene til piken? De er inne i den medbrakte gavekisten (gihli-giisa). Her er det tørklær, silketørkler, gullringer og penger. Penger er det også, og det er mye penger. selvfølgelig, tokroninger av sølv. Jeg vet ikke hvor mye, men det må i alle fall være sju. Men det har nok ikke hendt at noen har kommet bare med sju tokroninger. Når man har brennevin med, da blir frierferden til en skikkelig fest, - en skikkelig fest.

7.3 Når frieren blir avvist

Jeg har hørt at når en gutt kommer på frierferd, og piken ikke kommer ut for å se av guttens kjørerein, så kjører gutten en runde rundt teltet, - og hvis hun fremdeles ikke kommer ut, kjører han enda en runde. Han kjører en tredje runde, stopper opp og sparker i døra, og ikke i huggestabben.

Hvis det da ikke kommer noen ut, kjører han tilbake samme vei som han kom. Da er det slutt.

7.4 Til kirkestedet (Márkan) for å ta ut lysning [gulahit]

De bytter kjørerein når de reiser til kirkestedet for å ta ut lysning til ekteskap. Piken tar kjørereinen til sin forlovede allerede når hun seler av og binder den til en busk. Så kaster man pikens kjørerein fast med lasso. Gutten får den. De reiser ikke samme dag til kirkestedet. De overnatter og først dagen etter kjører de til kirkestedet.

- Hvor sover de?

"De legger seg til å sove der det er plass. Gutten legger seg ved siden av piken. Piken steller en plass ved siden av seg, og slik sover de som ektefolk. Men de har ikke innertelt over seg."

- De gifter seg ikke like etter frierferden? Nei, ikke med det samme. Man får ikke gifte seg med det samme. Det er laget en lov som sier at man må vente i tre uker etter at det er lyst til ekteskap (gulahuvvon)."

(Nielsen. Konrad: Lærebok i lappisk II. Tekster. 200 s. Oslo 1926. Side 117-117).

7.5 Frierferd og giftermål i Siebe

Den generasjon i Siebe som var født før siste krig, og som giftet seg før 1952, hadde samme mønster når det gjaldt å avtale på forhånd

[*diedáhus*], frierferd [*soagŋu*] og gaver [*gihllit*] (Del III:Vedlegg 1.3).

Guttene i Siebe hadde forberedt seg godt, slik at det ble ingen avvisning

når de først hadde avtalt.

Piken kan nemlig avvise gutten når han kommer for å snakke [*dieđáhus*] med henne om å komme på frierferd. Da heter det at den vordende brudgommen er blitt avvist. Han har fått kalveskinnsbukser [*gálppe-nohkke-stigaid ožžon*], ble det sagt.

Det har virkelig hendt at piken har avvist gutten. Jeg husker selv at i begynnelsen av 1950-tallet kjørte en flyttsamegutt forbi Siebe for å avtale [*dieđáhus*], men ble avvist. Det hette seg da at han fikk kalveskinnsbukser [*gálppe-nohkke-stigaid*]. Alle i Siebe visste det. Men; et par år seinere gjorde han et nytt forsøk, og da lyktes det. De ble lykkelig gift og fikk mange barn.

Bilde 7. Så er det bryllup for Morten I. Hætta og Kirsten M. Hætta. Brudeparet er preget av alvorsstunden. Fra venstre Marit Oskal (Oskal-Máret), Brita Oleanna, Inger Marie J. Pulk (Áhku-Iŋgá) og Susanne K. Hætta.

Fra høyre Daniel M. Hætta og broren Anders. Videre Anne Grethe Triumph (Oskal-Ánne), Morten Klemetsen Hætta og kona Ellen H. Hætta

8.0 KRISTENLIVET

Kristendommen ser ut til at ha hatt en solid posisjon i bygda helt siden kirkevegen Mathis M. Hætta (*Máhteš*) flyttet til Siebe i 1852. Uten at det er direkte belegg for det, ser det ut til at tradisjonen har holdt seg ved like, bl.a. ved at sønnesønnen til *Máhteš*, *Gárena-Máhtte*, delvis vokste opp hos Ole Isaksen Hætta i Biggeluoppal. Ole ble jo beskyldt av Stockfleth for å ta parti med de vakte fra 1852.

Selv om Kautokeino var "en åndelig brent mark", slik Per Boreman uttrykker det i sin store Læstadius-bografi, så levde kristendommen og ble videreført.

8.1 Kristne tradisjoner i Siebe

I nedre Siebe må kristentradisjonen vært sterk i mellomkrigstiden fordi døtrene til Leammo-Máhtte både fra hans første og andre ekteskap var bekjennende kristne som levde et fromt kristenliv og oppfostret sine barn i kristentro. Før krigen kom dette til uttrykk ved at hver søndag formiddag ble det sunget salmer og Leammo-Máhtte leste selv fra Luthers postille, forteller Sara K. Hætta (Del III, Vedlegg 7.2). John Biti forteller at áhkku, Sara, ofte leste høyt fra skriften.

Folket i Siebe hadde kanskje mer intellektuell "hang" enn gjennomsnittet i kommunen. Men det var mangel på bøker og annet trykt materiale. Derfor fordypet de seg i religiøse tekster. Det ser derfor ut til at de også hadde begreper om hva religion var, og også teoretiske kunnskaper omkring teologiske spørsmål. Flere av dem hadde sannsynligvis lest teologisk litteratur. Akkurat hvordan de oppfattet de etiske og teoretiske spørsmål i kristendommen, er det ikke mulig å vite. Men forståelsen var kanskje ikke så langt unna aspektene om religion og kristendommen som nedenfor er gjengitt i tett småskrift. Etikk fikk dem gjennom kristelige blader som f.eks. Kristelig Familieblad og Sundhetsbladet. Susanne Hætta abonnerte på begge. Hun abonnerte på Familiebladet til det gikk inn på slutten av 1960-tallet. Hun "leste" alt på samisk for oss barn.

På slutten av 1940-tallet og hele 1950-tallet ble det flere ganger om vinteren holdt kristelige samlingsstunder som kunne vare opptil fem-seks timer. Praktisk talt hele bygda sluttet opp om dem, og folk fra omegn kom kjørende med rein for å overvære samlingene (Del III, Vedlegg 22.1). Dessuten besøkte presten bygda flere ganger i året. Også da Leammo-Máhtte døde 8. april 1953 var predikanten Bertrand Nilsen der (Del IV, Vedlegg 19.2).

I mange år, fra jeg var liten til 11-12 års alder, ba vi Fader vår hver kveld. Jeg satt med foldede henger i senga og leste høyt enten aleine eller med mor eller far. De yngre søsken fikk samme oppdragelse, men

Ut fra et psykologisk grunnlag tolkes religion som en bestemt holdning til en makt eller makter som mennesker anser for å bestemme over liv og skjebne. De er tilhengere av en skjebnebestemmende makt og de innretter seg etter dette.

Forestillinger om gud som skjebnebestemmende vesen varierer fra religion til religion. Den praktiske holdning de troende inntar til makter og samfunn varierer. Men holdningen til de guddommelige maktene blir uttrykt gjennom kultiske handlinger, ritualer, framsigelse av hellige tekster og mytiske forestillinger.

Gudsmakten er ikke en upersonlig makt, den kan være samtidig både personlig og upersonlig. En slik dobbelthet finnes i praktisk talt alle kjente religioner, f.eks. kristendommens hellige ånd.

Det psykologiske grunnlaget er interessant fordi indre opplevelser skaper logisk ubeviselig, men urokkelig forvisning om at skjebnemaktene eksisterer. Folk har opplevelser av intuitiv-mytisk karakter, jfr. profetskikkelser (f.eks. Moses og Muhammed) som selv hadde møtt Gud og av ham fått oppdraget. Dette budskapet blir gitt en rasjonell form slik at budskapet forstås av folk flest.

De teistiske religioner kan inndeles i to hovedgrupper: De polyteistiske (kalles også flerguder) har flere "skjebnebestemmere". Det er guder som er spesialister for vær og vind, grøde eller for det gode liv. Man dyrker flere guder alt etter de behov man hadde, f.eks. etter den gamle samiske førkristne tro.

Profetreligioner, som f.eks. kristendommen, kjennetegnes først og fremst av at de er monoteistiske og har en sterk etiserende holdning. De er stiftet av en profet og er som regel skriftreligioner. I disse religionene er hovedidéen framsatt og levendegjort av en enkelt mann. De er opptatt av Guds eksistens og dens vesen, om erkjennelse, Guds forhold til skapningene, og både av etikk og naturlover.

Men det finnes ikke-teistiske religioner som f.eks. buddhisme der spørsmålet om Gud er irrelevant eller uaktuelt. Et eksempel på en ikke-teistisk religion er altså buddhismen. Det sentrale i buddhismen er kretsløp, gjenfødelse, utfrielse og forløsning fra kretsløpet.

Ramme 2. *Hva er religion?*

det ser ut til at dette avtok og gradvis falt ut i løpet av siste halvdel av 1950-tallet. Jeg kjenner ikke til om det var samme skikk i de andre hjem, men det var vel samme tendens.

Finnemisjonen (nå: Samemisjonen) begynte å holde vinterstevner. Det første ble holdt 20. mars 1955 i Rietnjaávži. Neste år var stevnet i Siebe (se nedenfor).

I anledning en begravelse i 1998 holdt Anne Hætta en minnetale: "Da jeg giftet meg i 1952, var det en glede for meg å komme til Siebe fordi det var et så aktivt og levende kristenliv der." Hun som selv var bekjennende kristen, visste hva hun snakket om.

Fram til 1960-tallet var det foruten soknepresten ganske ofte

reisende predikater i Siebe. Presten hørte til statskirken, men predikantene kunne komme fra pinsemenigheten, fra frikirken, fra baptistene og kanskje andre menigheter og trosretninger som vi ikke visste om en gang. Men felles for dem alle var at de ble godt mottatt. I motsetning til dagens samfunn, gjorde man i Siebe ikke forskjell på predikantenes trostilhørighet. Det var viktig å høre Guds ord, men ikke så viktig "fra hvem sitt munn det kom fra."

Men folk i Siebe hadde nok lest noe teologisk litteratur utenom Bibelen, salmebok, Luhters postille og andaktsbøker. De hadde nok også hørt teologiske betraktninger av predikantene. For å forstå bakgrunnen for kristendommen og dens makt og kraft den representerer, var det rimelig at de hadde tanker om religion i sin allminnelighet og kristendommen i særdeleshet. De hadde gjort seg tanker og refleksjoner noe tilsvarende som dette omkring kristendom og religion:

Religion betyr å forplikte eller hengi seg. Man innretter sitt liv etter dette; dvs. holder moralske regler. Motsetningen til dette er magi. I magien tvinger man gud til å oppfylle ønsker eller krav. I religionen tilbes guden; "skje din vilje".

I tilknytning til det teoretiske aspektet er det rimelig her å nevne førkristen religion, selv om folk i Siebe neppe kjente noe særlig til den, utover det som var manifestert gjennom folketro om f.eks. noaidi.

Den gamle samiske religion var i en mellomstilling. Den var polyteistisk i den forstand at det fantes flere spesialiserte guder; tordengud, vindgud, makter som sol og måne, og vesener som Máttaráhkka og Juksáhkka. Det var også antydning til dualisme ved bl.a. Saivo. Der i mot var det ingen klare etiske påbud og andre elementer som man finner i monoteistiske stiftede profetreligioner. Den gamle samiske førkristne religion er grunnlagt på følgende:

(1) animistisk verdensanskuelse, (2) ekstatisk form, (3) sjamanistisk utøvelse, (4) tromming og joik, (5) runebommen et viktig instrument, (6) sieidi er offerplassen, og (7) bjørnejakt med rituelt preg

Ramme 3. *Samisk førkristen religion*

8.2 Den kristendommen de kjente

Den kristendommen de kjente var monoteistisk, med én sann Gud: "Du skal ikke ha andre guder enn meg." Guden var allmektig; "har all makt i himmel og på jord".

Dualismen uttrykkes gjennom kampen mellom det gode og det onde. Du må velge mellom fortapelse og det evige (gode) liv. Underkastelsen skulle være fullstendig: "Skje din vilje". Etikk er de troendes

forhold til Gud og andre mennesker. Dette ga seg utslag i bestemte leveregler begrunnet ut i fra religiøse ideer. Kristendommen som er en profetreligion legger sterk vekt på etikk i både så vel privat- som i samfunnslivet. De etiske reglene var kategoriske: "Du skal holde hviledagen hellig" eller "Du skal ikke begjære din neste eiendom".

8.3 Lutheranere, ikke læstadianere

Den opprinnelige læstadianismens sentrale læresetninger var fraværende eller i det minste virket de ukjente. Fra tiden rundt 1850 var de rettesnor i læren:

(1) Gjenfødselen må finne sted hver gang man synder. (2) Synden har to former, den ene er mellom mennesket og Gud, og den andre menneskene i mellom. (3) Nådens tilstand hadde tre stadier på veien; vekkelse - frykt - gjenfødselse.

KRISTENDOM	SAMENES RELIGION
Profet-religion	Naturreligion/Animisme
Ritualer	Ekstase
Prestskap	Sjamanisme
Salmesang	Joik
Kirke	Sieidi
Alter	Runebomme

Tabell 8. Sammenligning mellom kristendom og førkristen tro

Når man, ikke ved gjerninger, men bare ved gjentatte bekjennelser og en stadig ren samvittighet, nådde fram til nådens tilstand, ville et menneske få et "nådens tegn" fra Gud. Det var to stadier: (1) Godta ekstasen som et nådens tegn, (2) godta at menigheten, og bare den, kunne gi syndenes forlatelse. Altså bare menigheten, og ikke presten, hadde nøklene til himmeriket.

Bekjennelsen skiller de rettroende fra "nådetjuvene", som sier de er troende, men ikke er villige til prøvelser, og har dermed ikke mottatt nådens tegn.

Son nevnt skriver Per Boreman i sin store avhandling om læstadianismen, at Kautokeino er "en åndelig brent mark" etter at opprøret i 1852 ble slått hardt ned. Først på slutten av 1880-tallet kom en ny

vekkelse i menigheten. Dette er årsaken til at de opprinnelige tesene til Læstadius enten var ukjente eller svekket i Kautokeino. Dette preger også folket i Siebe. De er flittige til å lese Guds ord, men det går mest på Luthers postille og salmeboka.

8.4 Banning var bannlyst

I Siebe ble det regnet både som synd, udannet og uhøflig å bruke bannskapsord i påhør av andre, spesielt barn og ungdom. Banning er jo uttrykk for en sinnstilstand der man ikke får uttrykt en forargelse uten å bruke et kraftuttrykk. For kvinner var det tabu å banne, men for menn var det tillatt. Selv har jeg aldri hørt et bannskapsord fra de eldre kvinner i Siebe, dvs. de som var født før siste krig.

Man skilte klart mellom svake og sterke bannskapsord. Bannskapsord var ordnet i et "hierarkisk system" ved at de "milde" bannskapsord kunne man unntaksvis bruke i eldre barns påhør, men ikke de grove. De mildere bannskapsord er f.eks. *váivan*, *bahálaš*, *doanta*, *ruolla*, *gearpmalat*, *vuoi riehtis* og *neavri*. Blant de sterkeste er *biro*, *sáhtan* og *beargalat*.

Det er ikke så mange formildende bannskapsord i samisk som i norsk. På norsk har man bl.a. "jöss" (av Jesus), "gid" (av Gud) og "pytt" (liten dam, men egentlig helvete med brennende svoveldam!). Det finnes nok tilsvarende svake i noen samisk dialekter, men disse var ikke kjent eller brukt i Siebe.

8.5 Finnemisjonens vinterstevner i Kautokeino

For å intensivere og øke engasjementet begynte Finnemisjonen (Samemisjonen fra ca 1960) å arrangere vinterstevner i Kautokeino kommune. Initiativet kom visstnok fra Finnemisjonens egen emissær, Nils J. Nilsen, fra Eidvågeid. I 1956 skriver Gunnar Brustad at "Nils J. Nilsen hadde arbeidet som en lyktetenner lenge."

Det første stevnet ble holdt i Rietnjaávži fem km sør for Siebe, søndag 20. mars 1955. I referatet heter det bl.a.: "Tre reinsdyr var slaktet, (...). En stor æresport var reist, prydet med en mengde vakre reinshorn, og tvers over den hang et stort velkommen." Det var mildt,

"bare 5-6 kuldegrader, og folk strømmet sammen fra alle kanter. Fra Oskal kom de med hest, men ellers svinget den ene raiden etter den andre opp foran huset. Snowmobilen kjørte to turer fra Kautokeino. (...). Det var da samlet 80-90 mennesker. (...). Det var høytid og stillhet, bare et par komsebarn skrek av og til, og noen bikkjer lusket

ut og inn."⁵

Disse stevner var ikke bare for å vedlikeholde det kristne engasjement, men også for å inspirere og intensivere misjonsarbeidet. Det var kanskje ikke så unaturlig at det neste vinterstevnet ble lagt til Siebe. Stevnet ble holdt 11. mars 1956 og det kom "om lag 200 mennesker i alt." Det har kanskje ikke vært så mange mennesker samlet i Siebe på en gang, verken før eller siden. I Samens Venn skriver Brustad bl.a.:

*"Det første som fortalte om stevnet var en stor æresport av reinsleder som møtte oss -! Den var pyntet med samisk husflid i farger, bl.a. reinseletøy, og på toppen var et platå hvor en rype i snare var plassert med en rev som gikk løs på den, mens haren satt livende redd og så på bak et kratt. (...). (De kjørende kom). Langt borte i andre enden av vannet kommer en reinraide. (...). Vi ser etter presteskysen. (Den kommer). Men innen han når fram, går en ny raide på 14 reiner inn porten. (...).
Jeg teller 76 kjørreriner og 7 hester, og det er en fargeprakt mot den hvite snøen fra kofter, luer, belter, reinsleder og seletøy som er helt ubeskrivelig." (s. s.)*

Så starter samlingen:

*"Nils J. Nilsen tar den store reinbjella og ringer 3. gang og gudstjenesten begynner. Alle rom er fylt til trengsel, - også gangen, trappa og døra ut, som må stå åpen hele tiden, da det er 4 varmegrader. (...).
I alle hus ble reinkjøtt båret inn og skåret i store hauger. 3-4 kasseroller var plassert på komfyren. Middagen ble servert i 4 hus. (...).
(Så var det) avslutningssamvær:
Så var det kveldskaffe for alle, før raidene tok av sted på veg mot kirkestedet. En del var igjen, og for disse holdt Jørgen Buljo kveldslesning, - enkelt, varmt og lenge." (s. s.)*

Disse sitatene er fra Samenes Venn i 1956, gjengitt i et stensilert program i 2005 da Samemisjonen markerte 50 år for vinterstevnene. I 1981 markerte selskapet 25 år. Det ble gitt ut et lite stensilhefte på 12 sider med hilsninger fra bl.a. Anders Guttormsen, Kolbjørn Øygard, Thor With og Elen og Johan M. Klemetsen. De siste skriver minner fra vinterstevnet i Siebe:

⁵Samemisjonens vinterstevner i Kautokeino 1.-20. feb. 2005. 1955-2005=50 år. Årets stevneprogram. Stensil, 20 s.

"Vi husker godt da emissær Nils J. Nilsen begynte å snakke om et slikt stevne, (...) vi var litt skeptiske. Men takket være Nilsens iherdighet ble stevnet overmåte vellykket i Rietnjaávzi 1955. (...). Året etter ble stevnet lagt til Siebe. Også da var Nilsen "krum-tappen" som så mange ganger før. Også dette stevne var meget vellykket.

Vi husker godt det gode været stevnet var velsignet med. Huset vårt i 2 etasjer var stappfullt stevnedagen. Mange hester og flere titalls kjørerein stod utenfor huset."⁶

Jeg (Odd Mathis) tok bilder for Samenes Venn. Bladet brukte et par av bildene i tilknytning til Gunnar Brustads reportasje. Det var første gang mine bilder ble publisert offentlig. Jeg var den gang 15 år.

Vinterstevnet var et høydepunkt med samvær og mye folk, men det forandret nok ikke noe. Livet gikk sin gang, og folk holdt fortsatt på sin barnetro og sine kristne tradisjoner i mange år. På 1960-tallet når ungdommen vokser opp og reiser ut, øker sekulariseringen. De eldre holder fortsatt fast ved troen, mens de fleste unge søker andre interesser. Det er altså ikke bare kommunikasjoner og ervervslivet som endrer seg radikalt i løpet av 1960-tallet, men også livsanskuelsen.

⁶Vinterstevne 25 år. Dalvečoaggamat 25 jagi. Stensil 12 s. 1981

9.0 FOLKETRO, FOLKEMEDISIN, VÆR- OG VINDMERKER

For å forstå tilsynelatende uforståelige fenomener, er det en fordel å ha en teoretisk ramme når det gjelder folketro slik det kommer til uttrykk gjennom opplevelser, drømmer, ordtak, sagn og sannferdige fortellinger. Det er derfor en fordel å se litt på bakgrunnen av folketroens sterke grep på oss mennesker.

Dette avsnittet om folketro og dens elementer er mye videre enn det som er knyttet til informantene og hverdagslivet i Siebe. Det forsvarer likevel sin plass fordi denne innføring kan gi svar på flere av de spørsmål som knyttes til "uforklarlige" fenomener i mange samebygder og andre samfunn i tidligere tider.

9.1 Folketro i Siebe

Folket i Siebe som andre steder hadde noe av den gamle folketroen i behold samtidig som de var gudfryktige. Men er det mulig å tro på Gud og på overnaturlige ting - i en liten samebygd som ellers i den store verden: Ja, fordi folk oppfattet ikke de to kosmologiene (religion og folketro) som motstridende. Folketroen har funksjon i hverdagen, mens kristendommen sikter mot livet etter døden. Og ofte blir faktisk overnaturlige fenomener (skapninger og forestillinger) i folketroen forklart ut fra Bibelen, den hellige skrift.

Det som likevel overrasket mest er hvor lite folk i Siebe artikulerte elementer fra folketroen i beretninger, fortellinger og drømmer. Dette kan henge sammen med at de ikke var spesielt opptatt av den, eller at de holdt sine opplevelser for seg selv.

Nedenfor er det satt opp en systematisk oversikt og et skjema over ulike elementer i folketroen. Men fenomener og elementer som er nevnt under den generelle folketroen finnes ikke i samisk folketro. Det gjelder astronomiske fenomener (horoskop), skyformasjoner, å finne hestesko og generelle eller individuelle og personlige merkedager. Dette betyr ikke at samisk kultur er fattigere på slike fenomener enn andre kulturer, hvor det igjen kan mangle elementer som finnes i samisk.

Det finnes en del primærmateriale som er nedskrevet. Det mest sentrale er Qvigstad, J. A. Friis, P. A. Smiths Kautokeino og Kautokeino-lappene (1938) og A. Steen, m.fl.⁷

⁷Qvigstad, J: Lappiske sagn og eventyr I-IV (1927-1929), Friis, J.A: Lappiske Sprogprøver (1856) og Lappisk Mythologi, Eventyr og folkesagn (1871), Smith, P.A: Kautokeino og Kautokeino-lappene (1938), Steen, A:

I små bygdesamfunn som f.eks. Siebe, er det rimeligvis ikke hele spekteret av elementer og fenomener. Men for å vise noe av bredden i folkelig tro og forestilling, er det i rammetekstene satt opp en summarisk oversikt over elementer i folketroen. Deretter noen eksempler fra Siebe, bl.a. innen erfaringskunnskaper om vær og vind, folkemedisin, profylaktiske (forebyggende) regler og supranormale (overnaturlige) fenomener. Disse opplysninger baserer seg ikke på skriftlige nedtegnelser. Det er lite trolig at slike nedtegnelser skrevet på 1800-tallet og fram til siste verdenskrig finnes. Det var ikke vanlig at de selv nedtegnet dem, og heller ikke at andre har gjort det i nevneverdig grad. Et unntak er Samuli Paulaharjo som på 1920-tallet etter anvisning har nedtegnet og fotografert en fiskeofferstein (*sieidi*) ved Skilggaš etter anvisning fra Daniel M. Hætta og Isak A. Oskal.

Det er heller ikke kjent at noen etter siste krig har nedtegnet noen fenomener eller elementer fra folketroen. Det er først på 1980- og 1990-tallet at jeg har tatt opp slikt stoff på lydbånd og kassetter. Men det utgjør ikke noe stort materiale fordi informantene fortalte lite om dette. Det kan henge sammen med at de ikke syntes dette var spesielt interessant, at dette var fortrenget eller at de antok at det bare var allminneligheter.

Den viktigste matressursen om sommeren var sik. Praktisk talt all siken ble tatt med not. Når man satte ut nota og kastet notposen, skulle man alltid med ekstra kraft slå notposens bøye (en litt tykk, halvmeter lang stokk) hardt ned i vannet slik at "man fikk storfisken". Ingen trodde vel egentlig på dette, men det skadet ikke å gjøre det. På tilsvarende måte tror man ikke at det har betydning at man sier "bank i bordet", men det skader ikke!

9.2 Folketro generelt

Ellers refererer folketroen ofte til vitenskapen. Vi vet av egen erfaring at det er meget vanskelig for ikke-fagfolk å dra et fast skille mellom tro og viten, fordi; folketroens spesialister bruker ofte et tilnærmet vitenskapelig begrepsapparat.

Folketroen er ikke religion, men nedarvede forestillinger av magisk og mytisk art om høyere makter og supranormale krefter. Folketroen er altså (1) ikke i samsvar med aksepterte religiøse forestillinger og (2) den

faller utenfor vitenskapelig erfaring. Det er ikke kvalitetsforskjeller, men forskjeller i funksjoner mellom folketro og religion.

Manifestasjon av folketro skjer gjennom (1) opplevelser, (2) fortellinger av ulike typer som sagn, myter, memorater, opphavssagn, vitnesagn, legender, minnesagn, og (3) trer fram i form av folkeskikker; de lever ofte lengre enn opplevelser og fortellinger fordi de er mest konstante og lite utsatt for konkurranse og nye tider. Denne manifestasjon er sterk fordi man forestiller seg at ukjente makter og krefter virker inn på naturen og menneskets liv, f.eks. magiske sendebud, trolldom med ord og bilder, stjerners virkning på menneskesinn og mystiske kraftoverføringer.

Karakteristiske trekk er bl.a. (1) å forveksle tidsfølge med årsaks-sammenheng (hva kommer først?) og (2) blande likhet med samhörighet (hvis jeg slår en person på et bilde, skader jeg også selve personen).

9.3 Stallo

En av de mest markante figurer i samisk folketro er stallo (samisk ortografi; stállu). Stallo er en særsamisk sagnhistorisk figur som opptrer i ulike skikkelser og som regel er i kamp med samene. Men i etterkrigstidens Siebe var han mest kjent som julenisse. Tidligere, og andre steder, var stallofiguren kjent i minst fem-seks forskjellige roller: Stallo som norrøn skatteoppkrever eller viking: Opptrer i mørke klær med blanke knapper på trøya eller med jernbrynje. Utfordrer samene til en brytekamp. Ridderregler følges. Stallo har hund. Hvis samene vinner duellen, må også Stallos hund drepes.

Stallo som jotun: Ondskapsfull kjempe som jager samene, bortfører dem enten i en sekk eller med båt. Jfr. det norske folkeeventyret Smørbukk.

Stallo som kannibal: Stallo spiser menneskekjøtt. Naturalistiske skildringer. Minner om eskimoiske sagn og eventyr.

Stallo kan lages: Å lage stallo av f.eks. torv er mulig (puke). Deretter sendes han mot uvenner (svart magi) eller for å sloss. Motiv med "omvendt" kniv kan uttrykke forestillinger om underjordiske vesener.

Stallo som julenisse: Stallo reiser juleaften med okse og raide av mus og lemmer. Derfor må gårdsplassen ryddes, ellers kan stallo sette seg fast med raiden. Barn må være stille på juleaften. Stallo drikker vann, hvis han ikke finner vann, suger han blodet eller hjernen ut av barna.

Stallo som julebukk: Ved juletider gikk gutter og tok opp "Kongens skatt". De var utkledd som stallo, med en stakk som de stakk under stakken på jentene.

9.4 Folks opplevelser

Psykose er en sinnstilstand som kan føre til at man opplever vrangforestillinger og de merkeligste syn. Det er en vitenskaplige betegnelse på en persons sinnstilstand, en person som har mistet evnen til adekvat vurdering av opplevelser og omgivelser (ved sansebedrag, vrangforestillinger og forstyrrelser av følelseslivet). Han kan ikke bringes til å forstå at symptomene er unormale/sykelige. Viktigste karakteristika ved psykose: Tapt virkelighetsorientering og mangel på innsikt i symptomene på sin egen sykkelighet.

LOKALITETER	SITUASJONER	VIKTIG I LIVET
kirke kirkegård folk omkommet korsveier	finne hestesko gå under en stige knuse speil slakt: ikke knuse bein	jul jonsok dåp bryllup
merkelige stein fjellformasjoner rare trær annet i naturen skyformasjoner hylende vind	merkelige drømmer budskap fra avdøde møte djevelsen se Jesus høre utboren treffe huldre	vanskelig arbeid jakt og fangst fiske sykdom død livet etter døden

Tabell 9. *Klassiske elementer som kan utløse overnaturlige opplevelser*

9.5 Blanding av erfaringskunnskap og overtro

Folks erfaringskunnskap som bygger både på erfaring og prognoser, skikker og sedvaner, kreativitet og annen virksomhet kommer til uttrykk gjennom; folkemedisin, folkemeteorologi, folkelige "oppdagelser", folke-etymologi, folkekunst og folkemusikk.

Men moderne supranormale (overnaturlige) elementer blandes med folks erfaringskunnskaper. Disse manifesterer seg i vår tid (f.eks. i Siebe etter 1960-tallet) fordi man vil tro på dem fordi man tror de har profylaktiske formål (for å unngå ulykke eller minimalisere skadevirkningene). I verdenssammenheng er det business i milliardklassen, f.eks. horoskop, bygd på folks ulykker eller redsel for ulykker; astrologi, geopatologi, healing, iris-diagnostikk, kiromanti, krystallterapi, numerologi, pendulering, pyramideterapi, sjustjernen, tarot, osv.

Disse "spesialister" kan se syner som de tolker for "offeret", de sier de kan helbrede, de leter etter vann med ønskekvist og de spår om været. Mange av de har gode menneskekunnskaper og stor erfaringskunnskap

som fører til at de har høy status. De refererer og bruker ofte vitenskaplige termer og begrepsapparat, f.eks. "jordstråler".

I den europeiske kulturkretsen var det vitenskapelig (i den grad man kan snakke om vitenskap) akseptert at det fantes fabeldyr som sjøormen, enhjørningen, basilisken og andre merkvverdige vesener. Til midten av 1800-tallet kunne man på norske apotek få kjøpt glass med tørket og finmalt pulver av bevergjel (testikler) mot sjøormen. Når man oppdaget sjøormen, skulle man strø ut litt pulver fra båten, så forsvant sjøormen på grunn av det illeluktende pulveret!

Et annet fenomen er s.k. "psyko-kinese" (PK); en fysisk uforklarlig viljepåvirkning av en person, ting eller begivenhet; å påvirke terningkast. Fjetre; dvs. fastbinde eller fasttrylle. Levitasjon; få bord eller stoler til å sveve!

Andre moderne fenomener fra New Age er bl.a. s.k. "stemmer fra innsiden": Mange i samme båt. Stemmer uten avsender. Hva forteller stemmene? Noen hyggelige, andre at man er dum og null verdt. Kan føle smerte. Kan ha nyttig psykologisk funksjon. Et annet moderne fenomen er "channeling". Det er mennesker som hevder å være talerør for ånder og "kosmiske eksistenser", ikke ulikt tidligere tiders spiritistiske medier.

Hvorfor denne flukten fra fornuften? Virkeligheten framstår som vanskelig, uoversiktlig, samfunnsproblemer er umulige å løse ved fornuft og sosialt engasjement. Resultatet blir at mange mennesker flykter inn i religiøse og okkulte ideologier. Begrepet New Age er så vagt at ideologien ikke kan analyseres.; en sekkebetegnelse for en mengde ulike fenomener. "Holisme" er sentral for den "nye tiden".

Uten å gå nærmere inn på dette grenseområdet mellom folketro og erfaringskunnskap, så kan man si at forskning på erfaringskunnskaper og praksis er et vanskelig område fordi de enkelte deler av dem må kategoriseres og avgrenses for å kunne analyseres. Dette krever igjen et godt empirisk materiale og god vitenskapelig skolering.

Ramme 4. *Hvorfor denne flukten fra fornuften?*

Når det er en kombinasjon av vitenskap og mystikk, krever vitenskapen dokumentasjon, det gjør ikke kvakksalveriet. Kvakksalveriet er vanskelig å definere, og derfor vanskelig å bli kvitt. Dessuten er placebo (kalkpiller og ritualer) et paradoks; et uvirksomt middel som virker. Svaret er naturligvis forventninger. "Tro kan flytte fjell!"

Både placebo og andre fenomener kommer inn. Et eksempel er en såkalte "ekstra-sensorisk persepsjon" (ESP); noe som kan oppfattes uten sanser (syn, hørsel, lukt, hudfølelse), f.eks. (1) tankeoverføring/telepati mellom to mennesker, (2) clairvoyance; evnen til å få informasjon langt bortefra, på uforklarlig vis.

FENOMEN	FOLKE-ETYMOLOGI	RASJONELL FORKLAR
brennende tornebusk	Gud som veiviser (Bibl)	gass som siver opp/lyser
havet åpnet seg	Gud førte isr. ut Egypt	tsunami(=flodbølge)
vardøger	forhåndsvarsel/farlig	forventet, sterk lengsel
fjetre	trollbinde	fysisk "låst", sykdom
utboren (eahparaš)	udøpte barn går igjen	dyr/fugler; hare, rev, kråke
reinflokk, okser, etc	underjordiske	lufthildring, fata morgana
mørke midt på dagen	varsel om ulykke	solformørkelse
ildtunger på myr, snø	skattegjemme/árahávdi	sumpgass (metanlignende)
zombi (levede døde)	stått opp fra de døde	"medisinering"
syner	døde viser seg, se djevel	psykiske forh./inne i hodet
djevelbesettelse	besatt av visse personer	akutt psykotisk anfall

Tabell 10. *Folkeetymologiske forklaringer på rasjonelle fenomener*

9.7 Eksempler på folketro fra Siebe

Det som er nevnt her, er ikke så fyldig, bare noen eksempler på kjennetegn på kommende vær, folkemedisin, om høgtider, overnaturlige opplevelser eller profylaktiske forholdsregler.

Det er heller ikke slik at samisk kultur eller et lite samisk bygdesamfunn som Siebe skal ha alle typer og hele spektret av fenomener og elementer fra folketroen. Men disse eksemplene vil gi et bilde av hvordan man så på verden og hvordan man tok sine forholdsregler mot overnaturlige fenomener eller tegn i naturen.

9.8 Folkemeteorologi

Kunnskap om vær og vind er knyttet både til årstiden, tiden av døgnet og lokaliteter. Det var reelle kunnskaper knyttet til årstider, lokale forhold og klimaet. Et eksempel er at hvis svalene fløy lavt, ble det overskyet og regn dagen etter. Forklaringen er at svaler er insektsetere, og før et lavtrykk trekker insekter ofte ned mot bakken. Når svalene fløy lavt, var det for å snappe insekter. Et annet eksempel er at hvis myggen er aggressiv, varsler det om kommende lavtrykk og regn. Også på kyr kunne man merke kommende værforandringer.

Uten å gå nærmere inn på dette i denne sammenheng, var det en

rekke kjennetegn i naturen som varslet om værforandringer det kommende eller de kommende døgn.

9.9 Folkemedisin

Folkemedisin er folkelig legekunst basert på muntlige overleveringer. I folkemedisinen benyttes religiøse og magiske idéer, eller materialer fra naturen, eller begge deler. Hvis folkemedisinen skal ha effekt, må det være ideologiske forutsetninger i miljøet og kulturen. Med bakgrunn i dette, stilles det forventninger. Uten forventninger på bakgrunn av miljøets tradisjoner oppnår man ikke placebo-effekten.

9.10 Religion og magi i folkemedisin

Flere i bygda kunne stemme blod. Særlig sterk var Margrethe (Del III:Vedlegg 6.1). Hun forteller at:

"Ja, jeg kan stemme blod, det gjør man ved hjelp av Gud. Men jeg vil ikke fortelle hvilke ord jeg bruker for å stemme blod. Det er gitt noen evne til å helbrede. Man ser på såret med den hensikt at såret skal slutte å blø og leges. Jeg trenger ikke å røre ved såret. Jeg tenker, og da stopper blodet.

Min far kunne stemme blod når han fikk navnet på han som blødde. Bare fornavnet, mens andre må høre hele navnet for å stoppe blodet.

Jeg kan ikke helbrede byll, men han Fimben-Ailu⁸ skulle være meget flink til å gjøre det. Andre kan igjen ta bort vorter på hender og føtter. Når noen får eksem, må man legge jord på, men det er nødvendig med ord også. Det er noen som gjør det, hvis de har kunnskaper, er det fortalt.

Jeg kan flytte vepsebol. Jeg har gjort det uten at vepsen stikker. Når jeg befaler at vepsene skal inn i bolet, gjør de det. De stikker ikke da. Jeg er ikke blitt stukket av vepsen. Når vepsen vet det, så klarer den ikke å stikke.

John Biti forteller (Del III:Vedlegg 5.5) om da han selv ble skadet i låret av en slåmaskinkniv under sliping og fikk et stort sår som blødde kraftig. Margrethe stoppet blodet momentant. Han forteller:

"Jeg hadde kjørt med hest og slåmaskin. Når knivbladet blir sløvt, må det slipes. Plutselig mistet jeg knivbladet og det falt rett på låret. Jeg hadde bukser på, men en av spissene gikk gjennom buksa og dypt inn på framsiden, inni låret. Jeg holdt over det blødende såret og kom meg inn, mens du sprang til Vilgon-Márgreda for at hun

⁸Aslak Anders Nilssen Siri (1908-1995)

kunne komme å stoppe blodet og stagge verken. Hun kom, strøk over med handa og blåste litt. Hun klarte det. Men så var hun også en som kunne litt av hvert, hva det enn måtte være. Det var et stort og dypt sår, men det blødde ikke mer, og såret ble bandasjert. Såret var bredt og huden grodde ikke sammen, så det ble et dypt og bredt arr.

Såret grodde pent, og jeg har i ettertiden ikke vært plaget av det. Arret er fremdeles godt synlig, men det gikk heldigvis bra. Lenge før skaden med slåmaskinknivbladet, hadde jeg vondt i hodet. Jeg hadde hatt fryktelig hodepine i flere dager. Så sier mor mi at jeg burde gå til Margrethe.

Jeg tenkte med meg selv at det hjelper nok ikke. Mor sa at "du må prøve". Jeg gikk til henne, og hodepinen forsvant. Hun gjorde ikke annet enn å stryke hodet mitt og sa noen ord, og mumlet ("hupmá njalmme siste") ordene, og straks ga hodepinen seg.

Også min far Daniel M. Hætta kunne stoppe blod. Hans kunnskaper var "boklært": Hans yngste bror, Johan Klemet, hadde Smith sin Kautokeino og Kautokeino-lappene, Ergologisk del. Men siden Johan Klemet reiste fra Siebe, lå sakene hans hos søsteren Kirsten i øvre Siebe. Daniel hadde lånt boka og lest bl.a. formularer om hvordan man stoppet blod. Disse hadde han skrevet av, og lagt i den låste kista (*giisa*) der han også oppbevarte attester, penger, pistol og ammunisjon. Ved et par tilfeller hadde han bruk for formularene, og da hentet han dem fram.

Selv lånte jeg samme bok, og tok fram formularene som jeg siden på 1960- og 1970-tallet brukte flere ganger.

I en viss grad var likhet aktuelt. Et eksempel på dette er da jeg var 7-8 år, fikk jeg klemt handa i gjerdeporten. Det gjorde sikkert veldig vondt, men Sara Skum (*Nihlan-Sára*) fra Ávževuopmi var på besøk. Hun tok seg av meg, og strøk over handa mi med den blå koftekanten sin. Det virket! Hun sa at det kom til å bli blått, og derfor måtte hun bruke blå farge.

9.11 Naturprodukter i folkemedisin

Folk visste hvordan de kunne stoppe blod, lindre smerte, forebygge infeksjon og sykdommer. Dette var nok basert på kunnskaper og erfaring med produkter og materialer fra naturen og fra dyr. Bruken varierte fra område til område, og det kunne også være variasjoner innen en bygd. I Siebe ser det ikke ut til å ha vært så bredt spekter av "medisiner".

Til forebygging av "slapphet" som kanskje kunne være mangel på vitaminer, mineraler og sporstoff, skulle man drikke noen munnfuller helt fersk blod av rein. Også lever ble regnet som forebyggende.

Medisinsk bruk av bær, urter og andre produkter i naturen var neppe omfattende. Forebyggende - i all fall en viss grad, var kvann (*boska*, *Angelica archangelica*) og fjellsyre (*Oxyria digyna*) og muligens matsyre (*Rumex acetosa*).

Min søster Sara Inger Anne hadde hoftefeil. I stedet for å komme til legen, mente predikanten Didrik Solli (redaktør av bladet *Brevet*) fra Rossfjordstraumen, at varm damp av einerbær (*Juniperus communis*) ville virke helbredende. Samtidig som det ga muligheter for å utsette kontakt med lege, ga det også håp for foreldrene. Faren hentet einerbær i Lánjjas hvor det var mye einer. Flere ganger i uka ble det kokt einerbær med påfølgende varmdampbehandling. Dette foregikk kanskje over ett år før man oppsøkte lege. Ellers er det ikke kjent om einer ble brukt i medisinsk behandling.

Knuskkjuka (sam. *nivssat*, *Fomes fomentarius*) er en hovformet sporesopp med hard grå skorpe og brunlig sporelag. Den er flerårig og vokser bl.a. på bjørk. Man tok et lite stykke og brente det på det vonde stedet. Jeg har hørt nevnt at dette er gjort, uten at jeg har nærmere informasjon om dette.

På brannsårl ble det brukt fløte. Fløten lindret smerten, holdt huden myk og holdt såret fritt for rusk.

Også bek og tjære ble anvendt. Bek som er en rest (sluttprodukt) av bl.a. tretjære, ble lagt over sårl som ikke ville gro eller for å "dra ut" materie i gamle sårl som ikke ville gro. Det var meget effektivt.

En liten boks tretjære på komfyren desinfiserte og "renset" luften. Den skulle også angivelig holde forkjølelsesbakterier og influensavirus borte. Under spanskesyken, sannsynligvis vinteren 1918/19, hadde folk i øvre Siebe alltid en liten beholder på komfyren for å holde sykdommen borte. Om det var noen realitet med hensyn til desinfeksjon eller ikke, får stå ubesvart, men ingen ble syk den vinteren.

Om kvikksølv ble anvendt på mennesker er usikkert, men når kyr ikke var friske, fikk de litt kvikksølv. Daniel hadde litt kvikksølv i en liten metallboks sammen med ammunisjon og andre verdisaker i giisa. Kvikksølv fikk man i Sverige, men det var antakelig lite anvendt som medisin. Også sprit ble sannsynligvis anvendt i en viss utstrekning både på mennesker og dyr. Selv har jeg aldri sett sprit brukt medisinsk, men jeg forsto at man skulle gi meget lite, en spiseskje.

Snøblindhet (*suddon*) kureres mest effektivt ved å sitte noen timer inne i et fjøs eller helst i en møkkjeller. Snøblindhet er en smertefull betennelse i øyets hornhinne utløst av ultrafiolette stråler. Man blir

"blind" fordi man ikke kan åpne øynene, men man blir ofte hurtig helbredet.

Det eneste tilfellet der man fysisk grep inn i kroppen, var ved koppsetting. Men koppingen tok definitivt slutt en gang på 1950-tallet. Ved hjelp av en sneppert ble det skåret en rekke smårisp i huden og over disse satte man en sugekopp som sugde blodet ut i huden og gjennom snittene. Sneppert er et lite medisinsk instrument til åpning av blodåren. Sugekoppen kunne være den spisse enden av et kuhorn. Den største åpningen trykkes mot huden. Gjennom den minste suger man lufta ut av koppen for å lage undertrykk.

9.12 Hvorfor og hvordan virker folkemedisin?

Så kan man spørre om jeg tror på dette? Da kan jeg svare som den gang da en journalist fra Times besøkte Nobelprisvinneren i fysikk, dansken Niels Bohr. Journalisten ble tatt med på hytta til Bohr. Der la han merke til at Bohr hadde en hestesko over døra. Så spurte journalisten den store fysikeren om hadde trodde på hestesko!

"Nei", svarte Bohr, "men den virker!"

Hva slags teori og forklaring er det på at blodet i store sår stoppes uten berøring og fysisk behandling. Det er foretatt undersøkelser som kan ha relevans for å forstå dette fenomen. Ved Universitetet i Tübingen i Tyskland ble det i 1989 foretatt en undersøkelse under kontrollerte forhold om smertereaksjoner hos en mongolsk fakir. Ved hjelp av psykologiske teknikker kunne han dempe smerte og redusere blødningen fra stikkene.⁹ Men hva skjer rent fysiologisk?

I det nevnt forsøk viste det seg at stresshormoner som adrenalin steg fra 115 til 800 pg/ml og noradrenalin fra 140 til 304 pg/ml. Dette kan kanskje gi en rimelig forklaring på at fakiren ikke blødde under seansen. Adrenalin virker sammentrekkende på blodårene.

Tilsvarende må det eksistere en ideologisk forutsetning i kulturen og miljøet for at det er personer som kan lindre smerte, stemme blod og helbrede eksem og andre sykdommer. En som har denne ideologiske forståelse i tradisjonen, "vet" at blodet stopper når en sakkyndig gjør det". Den ideologiske forutsetningen er viktig, iflg. Hultkrantz, her referert

⁹Larbig, W: Transkulturelle Untersuchungen für Schmerzbewältigung (...). Curare Sonderband 6/1989

etter Weidle.¹⁰

Det at blodårene i muskulaturen trekker seg sammen, finnes bl.a. i det norske uttrykket "å bli bleik av skrekk".

Den andre hovedårsaken er nok placeboeffekten (narrepilleeffekt). En studie fra Universitetet i Stanford viste at narrepiller "hadde like stor effekt som antidepressive medikamenter i over halvparten av de 96 utprøvingene av denne type medisiner som er foretatt i perioden 1979-1996", iflg. Washington Post. En annen studie fra USA viser at "38 % av de som fikk placebo, hadde endringer i hjernestrukturen på de samme stedene som pasienter som fikk piller med virkemidler".¹¹

Hovedforklaringen på gode effekter er en sterk tro (ideologi) og forventninger om å bli frisk. Det ser ut til at sammen kan de gi gode resultater.

9.13 Kirkehøytider

Det var bare juleaften og nyttårsaften det knyttet seg overnaturlige fenomener til.

Før juleaften skulle det ordnes og ryddes med sikte på at det ikke skulle skje noe overnaturlig. Informantene forteller at gårdsplassen skulle ryddes for at *juovlastállu* ikke skulle kjøre fast med sin raide av mus. Det gjaldt å ha ryddet og det gjaldt å ikke bråke eller ha høy arbeidsaktivitet (Del III:Vedlegg 21., 6.3). Juletre og julenisse ble introdusert etter krigen, rundt 1949-1950. Men allerede før 1930 kjente man til dette å gi gaver til hverandre, men det var nytteting, som votter, sokker, tørklær, skaller eller andre ting som umiddelbart kunne tas i bruk.

Nyttårsaften var mer knyttet til det supranormale og til magi. Dette er fenomener som er allminnelig kjent både i finsk, norsk og samisk folketro. Disse fenomener gir utsagn om det kommende år. Man kunne stille seg utenfor stallen og høre etter hva hesten sa om det kommende år. Man kunne også gjemme seg ved et veikryss. Her møttes fremmede og snakket om det kommende år. Man kunne gå tre ganger

¹⁰Weidle, B: Samisk sjamanisme. En nordlig ekstaseteknikk. Bodø 1991.

Bäckman, L. & Hultkrantz, Å: Studies in Lapp shamanism. Acta universitatis Stockholmiensis 16, 1978

¹¹VG 7.5.2002 med tittel "Sukkerpiller" kurerer depresjon

rundt huset, og da ville man møte sin tilkommende, eller smelte bly i stekepanna og så helle blyet i en bønne med kaldt vann. Initialene som kom fram, viser den tilkommendes navn. Dette kalles keromanti.

Man kunne også gå for seg selv med speil og talglys. Ved å stille det brennende lyset bak seg og speilet foran, ville man se sin kommende kjæreste i speilet. Kunsten å spå med speil eller i et vannglass, kalles krystallomanti. Se nedenfor "Å se bilder i vannglass".

Ved midnatt skulle man gå ut for å se på stjernehimmelen om det ble mye muldebær til sommeren. Var det stjerneklart, ble det et godt multeår. Vi oppfattet at det var sammenheng mellom stjerneklar himmel nyttårsnatt og god multesommer!

Ellers var det ikke knyttet spesielle tegn og merker til andre kirkehøytider enn jul og nyttår. Det fleste merkedager hadde etter krigen mistet mye av sin betydning, og gradvis utover 1960-tallet ble de mer eller mindre helt borte og glemt.

9.14 Sieidier (offersteiner)

Sieidier var allminnelig kjent i Siebe, deres funksjon og hvor de er lokalisert. Samuli Paulaharju har beskrevet flere sieidier, bl.a. ved Skilggaš¹², vannet sør for Rietnajávri. Også Just Knud Qvigstad har gjengitt dette og andre sagn om offersteiner, bl.a. vises det til "Mattis Mattisen Hætta aus Siebe" og til "Os'kal-ad'dja".¹³ Det har også vært antydning at Báncco- eller Bánto-geadgi på nordenden av Jevdeš skulle være en sieidi, men det er tvilsomt.

Kautokeinos rikeste flyttsame, Máhte-Ásllat (Aslak Mathisen Logje 1795-1887) bodde på sine gamle dager i øvre Siebe. Boligtuften vises fortsatt. Den er ca 30 m sør for fjøstuften, like vest for vinterveien mot Oskal. (Del II:2.12 og rammetekst 8). Paulaharju forteller i boka Lappmarksminnen (1922, svensk 1977) at Máhte-Ásllat hadde en liten hjemmesieidi formet som et bryne, på tre-fire kvarter av et alen, dvs. 40-50 cm lang. Denne hadde han til sin død. Paulaharjus tekst står best som den står. Se rammeteksten.

¹²Paulaharju, S: Lapon muisteluksia. [Erindringer fra Lappland]. Kustannusosakeyhtiö Kirja, Helsinki 1922. Side 169-173
Lappmarksminnen. (Svensk oversettelse av W. Snell). Raben & Sjögren
Paulaharju, S: Seitoja ja seidan palvontaa. Helsinki 1932. Side 6-8

¹³Qvigstad, J, 1926: Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen. Oslo Etnografiske Museums skrifter, bind 1, hefte 5

I Kautokeino bodde förr i tiden de män, som mest ihärdigt var hängivna den gamla tron. De ägde tusentals renar, renhjordar, som seitatron hade skänkt dem.

Til sådana gammelfolkets gubbar hörde Aslakka Mahti, som avled i Sieppi inom Koutokeino nära hundra år gammal för ett par, tre tiotal år sedan (1887). På den heliga Haldiitshohka vallade han sommartid sina renar, och där hade han sin seitaplats, som han alltid på bestämda tider besökte för att ge offergåvor. Men när gubben i sin ålderdom inte längre orkade besöka sin seitaplats, tog han från norska kusten, från Kirjakaisse, en liten offersten, tre-fyra kvarter lång i form av en brynsten, vandrade med den hem förbi Haltiotunturi och tog vård om den som om en hemgud. Första tiden förvarade han stenen vid hemmets strand, i ån, och gick varje dag för att se den, tog upp den ur vattnet, smekte den och talade smekord till den och lade den sedan tillbaka på dess plats.

Men när han på sina gamla dagar inte längre orkade gå ens till ån, hämtade han den till sin bädd under huvudkudden och förvarade den där til sin död.

Han hade också lycka med sina renar, ingen i hela Koutokeino hade en så stor och vacker renhjord som Aslak Mahti. Bland annat ägde gubben til och med två byalag (sitor), stora kåtalag, och i hans renhjord fanns 4000-5000 djur. Men från denna ofantligt stora hjord sålde han inte en enda rein, han ansåg sig inte ha rättighet att sälja. Gamle enögda honrenar och lytta oxar skänkte han blott til andre för skidor och vidjebindslen. Före sin död lovade gubben åt sin sonson Niila i arv hälften av sin seitasten. Niila tog emot den och höll den i förvar, och snart hade han ett par tusen renar i sin hjord, och den behöll sin storlek ända til gubbens död, som inträffade för tre, fyra år sedan. "Men Nilas efterkommande utarmas nog snart, därför at de övergått til kristendomen." (*Paulaharju, Samuli: Lappmarksminnen. Fra finsk (1922) av William Snell (1977)*)

Ramme 5. *Paulaharju om Kautokeinos rikeste flyttsame*

Om Máhte-Ásllat skriver sokneprest Smith at

Denne slekts (Logje) merkeligste representant er (Matti-Áslak) Aslak Mathisen Logje, sin tids og vel alle tidenes største reineier og tillike den stauteste og ypperste av de Kautokeino-flyttlapper vi har historisk kjennskap til. Det var ikke rart, at Friis i sin bok "Laila" tok ham til modell og endog brukte hans navn." (Smith 1938:351, 380, 387).

Máhte-Ásllat var samfunnsinteressert og deltok i styre og stell. Smith nevner også at han ble valgt inn i herredsstyret i 1853, men allerede i 1842 satt han i "skolekommisjonen" og var en av "8 kyndige taksasjonsmenn". I begge disse utvalg satt han sammen med Máhteš (ibid. s 186, 195).

Ikke alle baserte seg på sieidier og andre overnaturlige fenomener. En av de rikeste reineiere etter krigen var Mathis Aslaksen Siri (*Hálden*) (1884-1953). Hans satsing på handelsvirksomhet var meget vellykket. Han leverte kjøtt til Sverige og til Nordreisa, og tok forbruks- og polvarer i retur. Dette foretaket hadde betydelig omsetning (Ramme 9).

9.15 Hvordan sieidien ved Skilggašjávri ble til¹⁴

Et sagn forteller at ved Skilggašjávri, seks-sju km vest for Áidejávri i Kautokeino kommune, skulle det en gang har vært en sieidi som man ofret til for å få godt fiske. Men allerede ved århundreskiftet kunne ikke folk konkret vise hvor sieidien var eller hadde vært. En gang tidlig på 1920-tallet kom etnografen Samuli Paulaharju til Kautokeino for å beskrive og fotografere den gamle sieidien. Han henvendte seg til lensmannen som så henviste Paulaharju til Anders A. Spein (Oskkal-áddjá) (1851-1928), som bodde i Oskal, vel 2 mil sør for Kautokeino kirkested.

En dag like etter sankthans kom Paulaharju til Oskal. Han var så heldig at sønnen i huset, Isak A. Oskal (1893-1964) og Daniel M. Hætta (f. 1904) fra Siebe skulle på sitt årlige notfiske til vannet. Paulaharju fikk bli med. Men før de tre fór, ga den gamle følgende råd til de to ungguttene: "Som dere vet, finnes det i dag ikke lenger noen sieidi ved Skilggaš, men en av dere kan ta finlenderen inn i fiskegammen, koke kaffe og ta det med ro. Den andre går bortover stranden (sørøst-enden av vannet), og finner en passende stein som settes på høykant slik at finlenderen blir fornøyd". Mens Isak Oskal gikk i gammen med Paulaharju, gikk Daniel noen hundre meter bortover stranden og fant ca. en meter høy triangelformet flat stein som han satte opp.

Paulaharju fikk undersøkt og fotografert steinen. Han skrev en rapport, og siden søkte han de norske myndigheter om å få tillatelse til å flytte steinen til Kansallismuseo i Helsingfors. Søknaden ble avslått! Steinen står fortsatt ved Skilggašjávri, men Paulaharju har bilde av den i en av sine publikasjoner.

9.16 Magi

To av informantene forteller om noe som best kan karakteriseres som magi. Det er da Henrik A. Spein (Nanit-Heandarát) var utsatt for falske anklager om reintjuveri ved Gohteluoppal. I magien forsøker man å tvinge maktene til å oppfylle et ønske eller krav, mens man i religion tilber guden; "skje din vilje". Religion betyr også å forplikte eller hengi seg. Man innretter sitt liv etter bestemte etiske regler. I magien er det først og fremst å få maktene til å føye seg etter egne ønsker eller krav.

Ellen Anne Skum Bæhr forteller at hun husker spesielt en hendelse da hun bodde i Gohteluoppal. Det var om høsten (1955) at noen på finsk

¹⁴Hætta, O.M: Samiske offersteder i Finnmark. Side 12-17 i: Forminnevern, nr. 3/1993

side, i Hirvas, hadde klipt hull i reingjerdet mellom Norge og Finland.

Det ble satt fram anklage mot Nanit-Heandarát (Henrik A. Spein) at han hadde gjort det. Han ble arrestert og ført til kirkestedet, men ble straks sluppet løs fordi lensmannen garanterte at denne mannen ikke hadde klipt noe hull i gjerdet.

Nanit-Heandarát kom tilbake til Gohteluoppal. Det ble uhyggestemming fordi han var så sint. Han hadde sakene sine ved stabburet vårt. Han gikk dit, satte seg på sine knær og bante og svor slik at det ikke kan gjengis. Og han svor høyt og hellig at på denne tid, neste år, skal det ikke komme røyk ut av et eneste hus i hele Hirvas.

Neste høst var alle hus tomme. Det var mye fyll den vinteren og våren, og en ung mann ble drept, Sire-Niillasa Aillu.¹⁵ Han var sønn til Hirvas-Ánne, som igjen var tante til meg. Ingen kom til Hirvas, men alle bosette seg ved Karesuando. Slik ble Hirvas folketom (Del III:Vedlegg 11.17).

Mathis A. Skum var ikke selv til stede, men hans gjengivelse er meget lik søsterens. Han forteller at lensmannen hadde sagt at det var "en ærlig mann som aldri i sitt liv har stjålet en fyrstikk engang." Finsk politi må slippe ham løs. Nanit-Heandarát var rasende. De to finlendernes skjebne var beseglet. Begge ble drept. Den ene falt fra lastep Janet på en lastebil, og hjulet rullet over hodet på ham. Han døde selvsagt. Den andre døde også. Også med Hirvas skulle det gå ille: Ikke lenge etter røk det ikke fra noen skorstein. Folk drakk og det ble begått mord. Ikke lenge etter flyttet alle derfra. Heandarát sin spådom og forbannelse gikk i oppfyllelse." (Del III:Vedlegg 10.16).

Noe som hører til magi, er å drive bort insekter. Fryktede blodsugende veggedyr (*luhttat*, *Cimex lectularius*) var vanlig på gårdene på finsk side. Margrethe (*Vilgon-Márgreda*) forteller hvordan man kunne drive dem ut av et hus. Hun har ikke gjort det selv, men fått det fortalt: Folk i et hus fikk besøk av en mann som kunne "mer enn sitt Fadervår", han kunne bl.a. drive ut veggedyr. Han åpnet lokket på veggklokka og tok et levende veggedyr og plasserte det inne i klokka. Folk i huset kunne se hvordan dyr etter dyr fulgte det ene inn i klokka. Deretter bar han ut klokka, - og siden var det ikke utøy i det huset!

En annen variant av historien er fortalt av Susanne M. Hætta og Inger Anne Marie O. Hætta (*Máret-Ingá*). Historien er tid- og stedfestet

¹⁵Aslak Nilsen Rist (f. 1934, drept 23.5.1956). Om slekta, se Slektsboka 1986:354

til Kuttainen for lenge siden. En gammel kvinne døde. Hun ble lagt i kisten. Før de bar kista ut, tok de et levende veggedyr og plassert det i kista. Da kista ble båret ut, fulgte utøyet i en lang rekke ut av huset, - og siden kom de aldri inn igjen. Folk var nok ganske overbevisst om at dette var mulig og dermed sant. Dette minner om det kjente sagnet om Rottefangeren i Hammeln. Her er det rottene som forlater byen.

Veggedyr, sengetege (*luhtat, luhtahat, Cimex lectularius*) er en flat og eggformet 5 mm lang gulbrun blodsugende nebbtege. Det er et utpreget husinsekt, en nebbmunnart i tegefam. Cimicidae, som kommer fram om natta for å suge blod. Den spres med gamle møbler og eldre bygningsmaterialer.

Da Daniel M. Hætta en vinter på slutten av 1950-tallet kjøpte en brukt seng i Finland, ville ikke kona ta den inn, så senga sto ute hele vinteren. Når snøen var smeltet, undersøkte de den fordi de var redd for veggedyr. Ingen veggedyr, men fullt av levende lopper (*lávkkis, Puleč irritans*). Senga - hver eneste bit - ble likevel brent på et stor bål. Folk var meget redd for å få veggedyr i huset.

Etter "veggedyrloven" av 1936 er funn av veggedyr melde- og behandlingspliktig.

Ramme 6. *Ikke luhtahat (veggedyr), men lávkkat (opper)*

9.17 Uforklarlige stemmer og syn

Mange av informantene forteller at de enten har sett noe eller hørt noe som de ikke kan gi en naturlig forklaring på. Dette er et universelt fenomen. De mest kjente som har berettet om "å høre stemmer" var Sokrates, Jeanne d'Arc og Carl Jung. Ved store undersøkelser på 1970-tallet i England har over 20 % av de spurte forklart at de har sett eller hørt noe som de ikke har en naturlig forklaring på. En undersøkelse fra Baltimore i USA viste at ca 15 % av de spurte på 15 000 mennesker hadde hørt stemmer over en lengre tidsperiode. I denne undersøkelsen var det mange som hadde hørselshallusinasjoner, men "slike uforklarlige stemmer trenger slett ikke være utslag av sykdom."¹⁶

I andre undersøkelser er det antydnet at opptil 2 % av en befolkning har ganske klare syns- og hørselshallusinasjoner der de hører barnegråt, jamring eller andre uhyggelige lyder, eller at de ser fenomener som avdøde mennesker, djevelen eller Jesus. Det at folk har slike opplevelser, er ikke ensbetydende med at de ikke er friske.

¹⁶Holbek, J. A: Når man hører uforklarlige stemmer ... Side 14-14 i: *Helsenytt - for alle*, nr. 6/1996
"Stemmer fra innsiden". Temahefte. Psykiatrisk opplysningsfond. Stavanger 1995

Da djevelen åpenbarte seg for meg: Det var i påskeuken enten i 1947 eller 1948 at jeg hadde en forunderlig opplevelse da predikantene Per Jørgensen Buljo (Biera-Joret) og Nils Nilsen fra Eidvågeid holdt en kristelig samlingsstund i øvre Siebe.

De to - av og til sammen med flere andre - holdt samlinger flere ganger i vinterhalvåret da det var mulig å komme fram med reinskyss. Rammen var alltid den samme. Først gikk det bud fra hus til hus om at det var samling da og da, som regel på "gammelgården" i nedre Siebe hos Johan M. Klemetsen eller på "gammelgården" i øvre Siebe, hos Anders M. Hætta. Som regel kom alle som kunne, og det kunne bli godt opp mot 30 personer i et rom på under 30 m², fordi det kom flyttsamer fra Jevdešjohka og av og til også noen fra Oskal og Rietnjaávzi. Siebefolket kom gående, men de andre kom som regel med rein.

Denne søndag ettermiddag i mars var det sol og kaldt, slik det pleier å være i mars. Jeg var sju eller åtte år. Vi var nok over 20 personer den ettermiddagen i stua til mine besteforeldre. De satt på sin seng, sengen var på langveggen sett i forhold til predikantene. Jeg satt på andre siden av rommet, rett i mot dem.

Samlingen vekslet mellom salmesang, skriftopplesning og preken uten manus. De hadde godt tak i "menigheten" fordi de var dyktige talere, begge to. For en sju-åtte år gammel gutt gikk tiden langsomt. Men plutselig var det noe som fanget min oppmerksomhet. Bestefar og bestemor satt litt fra hverandre, midt i mot meg. Foreldrene mine satt ved kortveggen. Selv om det fortsatt var lyst, begynte jeg å skimte noe under dem. Det var noe lyst som kom fram mot mørket under senga. Etter hvert kunne jeg se konturene av en voksende måne. Langsomt vokste "månen" fram til et måneansikt. Til slutt var det som en fullmåne med et bistert ansikt. Jeg stirret hele tiden mot senga, men jeg fant vel ikke dette som så underlig eller merkelig.

Stundom glemte jeg hele månen, folk sang salmer og predikantene formanet folk. Alle var alvorlige og noen gråt kanskje litt, men ellers var alt rolig. Det var en klokke i stua, og jeg så at det nærmet seg fjøstid. Jeg skjønnte at dette ville ta ende. Men det varte og rakk, langt over fjøstid. Men så la jeg merke til noe.

Månen kunne jeg fortsatt skimte under senga, men nå tok måneansiktet til å minke. Langsomt minket det, akkurat som månen på himmelen. Jeg skjønnte at når månen etter hvert forsvant, ville også prekenen og salmesangen ta slutt og vi kunne komme oss hjem. Det stemte.

Da vi kom hjem, spurte far og mor hvorfor jeg satt å stirret mot senga til besteforeldrene mine. Jeg fortalte at jeg hadde sett et måneansikt langsomt komme til syne under senga, - som en voksende måne. Og at det forsvant igjen akkurat slik som månen minker. De spurte meg ganske grundig, og jeg fortalte. Jeg var jo ikke redd, men syntes vel antakelig at det var underlig. Predikantene hadde overnattet i øvre Siebe. Dagen etter ble predikantene budsendt. Jeg fortalte det jeg hadde sett. Predikantene var ikke i tvil: Det var selve satan som hadde forsøkt å trenge inn under en kristen samlingsstund, men var blitt drevet tilbake!

Mange år seinere - da jeg var litt voksen - brukte de å spørre meg om jeg husket denne opplevelsen. Det gjorde jeg naturligvis, - og jeg ba dem fortelle meg det de husket. Så opplevelsen min var virkelig nok, men jeg skulle ha gjort opptak slik at jeg kunne ha gjengitt ordrett deres versjon.

Ramme 7. Da djevelen åpenbarte seg for meg

I en befolkning på 3000, som f.eks. Kautokeino kommune har, vil det være opptil 50 mennesker som har disse "egenskaper". Tilsvarende kan det være i Karasjok. Dette er tall som er rimelige ut i fra kjennskap til

miljøet.

Noen har sett og hørt noe uforklarlig når de har vært ved rein-flokken, men andre har opplevd det når de er ute aleine, fortrinnsvis når det er mørkt (Del III:Vedlegg 1.18, 6,2, 22.2). Man kan også oppleve noe innendørs (Del III:Vedlegg 1.17, 1.22, 2.4, 22.1). Andre fenomener har sin egen forklaring (Del III:Vedlegg 1,14-1.16). Eksemplet nedenfor viser en av de mest reelle opplevelser som mine informanter har berettet om. Den er fra min far Daniel, da han så sin bestefar Siebelaš. Siebelaš døde en måned før Daniel ble født. Han mener han var fem-seks år da han opplevde dette.

I forkortet versjon forteller han videre: "Dette er mitt tidligste minne. Det var sommer og slåttonn. Vi er på den øde gården til Siebelaš. Det sto et stabbur ved elva, andre bygninger var fjøset, låven og skjåene.

Søstra mi, Karen Marie og jeg lekte. Hun var bare halvannet år eldre enn meg, men neppe større enn meg. Vi sprang omkring. Låven var tom fordi man ikke hadde hatt tørrhøyen inn enda. Jeg mistet Karen Marie av syne og trodde at hun sprang inn i låven. Jeg åpnet låvedøra og skjøv opp døra.

Der står gubben, - og løfter armen opp mot låvedøra. Han har en gammel pesk (*muodda*) på seg. Han ser utover. Jeg står ved føttene hans. Jeg ser først på hans pesk, og ser så oppover så jeg ser ansiktet hans, - han er meget gammel. Og så bleik som han er! Da jeg fikk tenkt meg om, sprang jeg vekk det raskeste jeg kunne. Men jeg begynte ikke å gråte før jeg nærmet meg stabburet. "Hva er det nå da, når han skriker sånn?", sa kona som satt og arbeidet med sennegras. Jeg sier at jeg har sett Siebelaš. "Nå må du gi deg med tullpratet, hvorfor skulle han vise seg. Det derre er ikke sant." Jeg var skremt, søstra mi måtte gå hjem med meg.

Siebelaš falt død om - 71 år gammel - like nord for tuftene, - mot nedre Siebe. Han segnet om ved en stor, flat stein som ser ut som et brød, ikke langt fra fjøs og stabbur. Den dag i dag kan man se steinen der han segnet om, " fortalte Daniel (Del III:Vedlegg 1.12).

9.18 Fatamorgana og sumpgass

Mange har opplevd for dem overnaturlige fenomener, fenomener som har sin naturlige forklaring, f.eks. fatamorgana og sumpgass.

Fatamorgana er luftspeiling eller hildring med fortegnet synsinntrykk, at skip bak horisonten "løftes" opp og er like ved, småhus og berg kan fortone seg som fantastiske slott, osv. Under gitte værforhold der kald og varm luft møtes, kan man i den kaldeste årstid på vidda se

en stor reinflokk på et vann eller en by med høye skorsteiner og biler.

Flere fra Siebe, bl.a. Iskon-Morten, Máhte-Ovllá, Máhte-Dánel og folk fra Siččajávri har flere ganger sett en stor reinflokk på Cáhpesjávri som er noen km nord for Siččajávri. Det er når man etter nyttår kommer kjørende fra Siebe mot Siččajávri og før man kommer til Čáhpesjávri at man ser den store reinflokken som står og beiter. Dette har sammenheng med at det er reinflokkene på grensen mot Karasjok kommune som "viser" seg. De som så dette fenomenet var ikke redd, men stilte seg undrende til dette. De tenkte kanskje at det var en reinflokk som hørte til de underjordiske.

Et annet tilfelle av fatamorgana som kan sted- og tidfestes ganske nøyaktig er da min mor Susanne M. Hætta og hennes datter Brita Ellen så en stor by med høye skorsteiner og biler på gatene, rett over Durkkihánvárri sett fra nedre Siebe. Brita Ellen som er født i 1952, hadde ikke enda tatt førerkort. Hun hadde tenkt på det, så derfor var hun opptatt av biltrafikken hun så i byen. Det var meget tidlig en iskald oktobermorgen med rimfrost i marka, antakelig i 1971 eller 1972. Det var allerede blitt ganske lyst da mor hadde vært ute en tur. Da hennes mor så byen, og gikk og vekte Brita Ellen for at også hun skulle se. De sto og betraktet den en stund.

Det er mange som om høsten i skumring og mørke har sett bål, uten at man har sett mennesker der, og hvis man dagen etter undersøker, er det ikke spor etter bål eller annet ildsted. Ingen kunne gi en naturlig forklaring, men helte til at det var et skattegjømmen eller at underjordiske holdt til der.

En uvirkelig saueflokk

En septemberkveld da jeg var 10-12 år, syklet jeg som vanlig med posten fra oss som bodde nederst i nedre Siebe. Jeg var fremdeles ikke så stor at jeg kunne slenge meg over tverrstanga på en stor herresykkel, så jeg syklet "under stanga".

Først til onkel Johan Mathis, og når posten var levert der, syklet jeg i mørke, det var ikke lys på sykkelen. Først skulle jeg til onkel Ole og dernest til de andre i øvre Siebe. Jeg kom til porten, åpnet og lukket den. Så var det på venstre side av sommerfjøset, og så en liten bakke nedover. Det hadde ikke vært sauer i bygda på flere år. I det jeg ruller nedover bakken, springer en ganske stor saueflokk foran meg. Det er både sauer og lam, og noen av dem har bjelle. Nederst i den 40-50 meter lange bakken svingte flokken til side.

Jeg sykler videre med posten, men så kom jeg på at det er ingen her som har sauer. Jeg fullførte postruta i mørke, men først da jeg kom hjem igjen, gikk det opp for meg at jeg hadde sett noe som ikke eksisterte.

Ramme 8. Saueflokken som ble borte

Den naturlige forklaringen er sumpgass. Metan er hovedbestanddel i sumpgassen. Den dannes ved bakteriell forråtnelse av organisk materiale, særlig av cellulose. Den finnes bl.a. i hulrom i myrer og sumper, eller der det tidligere har vært myr og sumpdannelse. Når sumpgassen stiger opp og blandes med luft, er den eksplosiv, og kan danne lys som et bål.

Jeg har selv sett fenomenet. Da bilveien ble bygd mot Siebe, planerte store maskiner terrenget bl.a. på Duolbaroavvi høsten 1957 eller 1958. Ved å stå på trappa i nedre Siebe og se mot planeringen i mørke, kunne man i flere uker i september-oktober se et bål på høyresiden av planeringen.

Det er fristende å anta at ild og bål som er beskrevet i litteraturen, f.eks. den brennende tornebusk i Bibelen, var sumpgass som Israels folk kunne se. Rundt 1981-1982 var en ingeniør i Karasjok for å installere lynavledere bl.a. i den gamle kirken. Han kjente godt til fenomenet og fortalte at i Telemark kunne man nå og da se ild på snøen.

I tekstrammen ovenfor om folkeetymologiske forklaringer på supranormale fenomener, er det en oversikt.

9.19 Å se bilder i vannglass

Det er noe spesielt å se bilde av sin tilkommende i et vannglass. Før Daniel M. Hætta (f. 1904) giftet seg i 1938, fikk de besøk av en finlander som kunne spå i vannglass: "Han tok med seg et vannglass. Jeg vil gjerne se kjæresten min. Ja, det skal du få se. Han rørte vannet med en teskje, og ber meg se på vannglasset. Jeg stirrer på glasset. Så kommer det fram et bilde, et ansikt! Det var bilde av et ungt kvinneansikt med lue. Det var et meget klart bilde, et kvinneansikt med lue. Det var så merkelig at det ikke var til å tro. (...)."

Spåmannen hentet et nytt glass med vann, forteller han. "Áhku-Iᅅgá ba meg om å bli med for å tolke. Så synte han et bilde i glasset for Áhku-Iᅅgá. Hun så på bildet, og jeg så på bildet. Det var et stort flatt ansikt og håret kvitt som kvitkrull. Oskal-Unit (Anders Oskal) var allerede dengang helt kvit i håret, før han giftet seg med Iᅅgá. Jeg kjente ham ikke igjen i glasset. Men bildet av ham - har jeg tenkt i ettertid - det var nettopp Oskal-Unit. (...). Så vidt jeg husker, tok han 50 øre for hver gang han spådde i vannglass," forteller han til slutt. (Del III: Vedlegg 1.13a og b).

Mennesker har til alle tider forsøkt å finne ut om framtidens hemmeligheter. Man prøvde gjennom magi å tvinge maktene til å avsløre

noe om framtiden. Den aktuelle spåkunsten kalles krystallomanti.¹⁷ Det kommer av et gresk ord for is, krystallo. Man spår i vann, sprit eller kvikksølv. Metoden baserer seg delvis på hypnose. Ved å konsentrere seg og fokusere øyet på blankt vatn i et glass kan man komme i en hypnotisk tilstand. Man overbevises om at man ser, f.eks. sin tilkommende.

Det er grunn til å tro at spåmannen (finlenderen) hadde erfaring i krystallomanti. Gjennom å stirre i vannglass kan man bli lettere hypnotisert. Det er derfor ingen tvil om at Daniel så det han så i glasset. Og så fikk han oppleve en gammel og tradisjonsrik spådomskunst!

¹⁷Tillhagen, Carl-Herman: Folklig spådomskonst, s. 249-261 i: Anne Birgitta Rooth (red): Folkdikt och folktro. Lund 1971

Handelsvirksomhet skaper merverdi

Det har vært mange store reineiere i Kautokeino. Noen ble rike fordi de angivelig ofret til sieidier, mens det om andre ble sagt at de ommerket andres rein. Atter andre byttet til seg varer, solgte det videre i bytte mot rein. Uansett mytene om hvordan de ble store reineiere, var det dyktighet, hardt arbeid, gode vinterbeiter og ikke minst en vilje til å arbeide for å skaffe seg mange rein.

En flyttsame som gikk under navnet *Hálden* (Mathis Aslaksen Siri (1884-1953) og kona Elle Andersdr. Utsi (*Ántte-Elle*)(1885.1951) hadde sine reinbeiter rundt Sállanluoppal, en halv mil sørøst for Galaniitu og knapt en mil vest for Siebe. Hálden var en av de rikeste reineiere på 1940-tallet. Han stjal ikke rein hos andre, men drev en handelsvirksomhet som var akseptert av de andre flyttsamene. Han byttet (*lotnolassi*) ofte til seg levende rein, slaktet reinen og førte kjøttet til Kuttainen på svensk side og til kysten der han tok varer i bytte, også polvarer og hjemmehrent.

Ole Henrik Hermansen (*Heikko-Ovllá*) (1931-2001) var dreng hos ham i to år fra 1950. De hadde ikke barn. De bodde dels i ei hytte ved Sállanluoppal, dels i telt (goahti) også om vinteren. Dessuten hadde de alltid gjetertelt (lavvo) ved flokken. Som vanlig var det alltid en del rein som blandet seg i den store flokken på rundt to tusen dyr. De tyvslaktet ikke reinen fordi de visste at eierne kom for å hente sin rein, - og eierne kunne være trygge på å finne sin rein igjen hos Hálden.

Flyttsamene som kom til Hálden sin siida, tok inn hos han, forhørte seg om reinen som var i hans flokk og ble en eller to dager der. Hálden hadde alltid et lite lager av forbruksvarer og polvarer. Det ble handlet og skålt. Hálden kunne ikke skrive det latinske alfabet, men samiske bumerker. Han hadde en notisbok der han skrev kundens navn, og varer som kunden tok. Forbruksvarer ble omregnet til polvarer. Hvis en kunde tok varer som svarte til en flaske, ble det satt en strek. Så tok kanskje kunden to flasker, og da ble det tre streker. Disse strekene ble så omregnet til rein. En strek svarte kanskje til et ungdyr på ett eller to år, to streker til f.eks. en simle. Når de så hadde drukket og sovet rusen ut, tok reineiere sine rein og lot de rein Hálden skulle ha, bli igjen i flokken.

Noen ganger var det selvfølgelig flere flyttsamer som hentet sine rein. På den måten kunne det bli ganske stor omsetning i løpet av noen vintermåneder.

Når reineierne hadde reist, ble reinene slaktet fordi de bar jo ikke Hálden og hans families reinmerker. På den måte slapp han å slakte av sine egne rein, og flokken hans vokste nesten eksponensielt.

Når det så ble en hel reinraide med kjøtt, reiste Hálden eller en av drengene til Kuttainen med kjøttet, tok forbruksvarer og polvarer - det var nok også noe hjemmehrent - og reiste tilbake med reinraiden full av varer. Det kom også folk fra Nordreisa for å bytte sprit med reinkjøtt. På den måten skaffet Hálden hardt tiltrengte forbruksvarer til mange flyttsamer på vidda, samtidig som folk ved kysten fikk ferskt reinkjøtt uten fordyrende omsetningsledd. Innvendingen er selvsagt at han omsatte sprit, noe som førte til at mange reineiere byttet til seg brennevin mot rein. Sett med dagens øyne, så var omsetningen sannsynligvis ganske liten.

Ole Hermansen og jeg satt i flere timer på hytta i Siebe i august 1999 der han fortalte detaljert om Hálden. Jeg forsto at ingen hadde spurt ham om dette, og derfor hadde han heller ikke hatt anledning til å fortelle om sine år i tjeneste hos Hálden. Dette er derfor en viktig dokumentasjon om at man ikke bare ble rik av å tilbe sieidier eller andre overnaturlige fenomener. Jfr. Ramme 5.

Ramme 9. *Hálden* - en av etterkrigstidens rikeste reinsamer

9.20 Reinflokken som ble til stein. Opphavssagn fra Kautokeino om Durkkihanvárri og Sárásuolu¹⁸

Dette opphavssagnet er et sagn de aller fleste eldre ikke bare i Siebe, men i nesten hele kommunen kjenner. Her er to versjoner av sagnet slik Ellen Utsi (*Jonssa-Elle*) og Anders J. Eira (*Ovllá-Juhán-Ánte*) fortalte.

Mange typer sagn er kjent av folk, både historiske og naturmytiske. Det passer derfor godt å ta med litt om andre typer sagn enn bare opphavssagn som sagnet fra Durkkihanvárri er.

Opphavssagn er en sagntype som er bundet til konkrete og påviselige merker i lokalmiljøet. Med sagn av denne type ønsker man å gi en rasjonell forklaring på et fenomen eller et lokalt problem. I dette sagnet søker man å finne en naturlig forklaring på "den forsteinete reinflokken" (moreneavsetningen ved Durkkihanvárri) og "den forsteinete kjørereinen" på en holme (en oval steinblokk på Sárásuolu i Kautokeinoelva). Sagnet er godt kjent i Kautokeino. I 1925 og 1926 nedtegnet J. Qvigstad dette sagnet etter Ellen Johnsen Utsi (Jonss-Elle, 1902-84) og Anders J. Eira (Ovllá-Juhán Ánte, 1899-84).

9.21 Den dramatiske oppbyggingen av sagnet

Første og andre akt utspilles på Durkkihanvárri, tredje akt er ferden fra Durkkihanvárri til Kautokeino, fjerde er tjenestepikens budskap til de foresatte, og den femte er reisen til Durkkihanvárri og møtet med Stallo. I den siste akten reiser den gamle kona fra plassen. De fire siste aktene er referende og meget korte. I Ellen Utsis versjon finnes det forklaring på flyttblokkene på Durkkihanvárri, den mangler i Anders Eiras versjon. Forklaringen på flyttblokken på Sárásuolu kommer i fjerde akt.

Hovedarenaen er Durkkihanvárri, mens Kautokeino kirkested kan betraktes som en nødvendig biscene. Avstanden mellom scenene er ca 30 km, som svarer til 4-5 times kjøretur med rein. Det er julehøgtid med mørketid og sprengkulde. Hovedaktørene er fordelt på to flyttsamefamilier. I det ene hjemmet bodde en gammel kone med sin pleiesønn, og den andre familien besto av foreldre og mange barn. Familien hadde også en tjenestepike som tok seg av barna mens foreldrene var reist for å feire julen på kirkestedet.

Her er først Ellen Utsis versjon, fortalt til J. Qvigstad i 1926:

¹⁸Denne har vært gitt ut som eget hefte: Reinflokken som ble til stein. Eallu mii šattai geađgin. Kulturminneåret 1997. Kautokeino historielag 1997

Det var en heim med to telt. I det ene teltet var der en gammel kone og en gammel kall. De hadde en liten gutt. I det andre teltet var der mange barn og en tjenestepike. Foreldrene i det teltet kjørte til julehelgen til Kautokeino. Så kom julehelgen, og barna pleide alltid å ståke og løpe med bjeller. Veslegutten i det andre teltet vilde også dit; men den gamle kona slapp ham ikke avsted. Hun lot ham lese i bok, med riset i den ene hånd. Barna i det andre teltet blev aldeles ville; tjenestepiken gikk til renene. Så stakk de et barn og slaktet det, og selv sa de: Vi har slaktet slakteren. Så kom piken til teltet; barna tok tarmene til det slaktede barn, bragte dem til teltet og kastet dem i fanget til piken. Hun blev forferdelig redd. Så gikk hun til den gamle konas telt. Gamla rådet henne til, at hun skulde legge det minste barnet i kløvboommen og så legge den ved veggen. Piken torde ikke mere være i teltet.

Da så barna at månen kom ned på huggestabben; så blev den til stallo og drepte alle barna. Da gikk piken til den gamle konas telt og spurte hvordan hun nu skulde bære sig ad. Gamla svarte: "Nu skal du gå og ta den beste kjøreren og kjøre til kirkestedet." Piken hentet en kjøreren; hun kom til teltet og gikk til den gamle konas telt. Den gamle kona rådet henne: "Nu skal du gå og kike i døråpningen, og hvis stallo spør hvad du vil, så be om en ildbrand." Piken gikk da til døråpningen og så at stallo hadde lagt barnas hoder om åren for å stekes. Da spurte stallo piken: "Hvad vil du?" Piken bad om en ildbrand; stallo gav henne en. Så gikk piken og stjal det minste barnet ut gjennom teltet og ytterhue og reisehette (hun trakk det ut under kanten av teltduken). Så gikk hun til den gamle konas telt. Den gamle kona rådet henne: "Du skal ta ytterhuen og reiseheten ganske løst på, og når du kjører avsted, skal du kjøre under et krumbøiet tre." Piken kjørte avsted og så at månen satt på et krumbøiet tre. Stallo hadde i månens skikkelse gått og satt sig på treet, og da piken kjørte under det, grep han til, og reiseheten og ytterhuen fikk han i hånden. Piken kom til kirkestedet og fortalte foreldrene hvordan det var gått hjemme. De trodde det først ikke; men tilsist trodde de det dog. Da piken hadde fortalt altsammen, døde hun selv og kjørerenen sprakk og blev til en stor sten.

Så kjørte foreldrene avsted og reiste hjem. Stallo drepte dem straks de kom. Så flyttet den gamle kona, og det andre teltets rener blev alle til sten; bare den gamle konas rener drog avsted.

På Durkihanfjellet er der store stener, som ser ut som to telt, og små stener som ser ut som rener der ligger og hviler med hodet bakover. Det er både hvite stener og sorte stener.

Ramme 10. *Sagnet om Durkihanvárri, Ellen Utsis versjon*

Det er ikke noe ukjent fenomen at når foreldrene er borte, slår barna seg løs. De har ingen respekt for tjenestepiken, og under leken mister de kontrollen, som ender med en grotesk scene med drap og kannibalisme. Det begynner så å skje overnaturlige ting ved at Stallo - som både kan være en sagnhistorisk figur og som her, en naturmytisk skikkelse - daler ned på huggestabben i form av månen. Han deltar i det groteske måltidet. Dette er skildret ganske detaljert.

I mellomtiden søker tjenestepiken råd hos den gamle konen. Etter hennes råd reiser hun til kirkestedet for å varsle foreldrene. Stallo setter

etter henne, men hun hefter ham ved å la ytterluen (*skupmut*) og skuldercapet (*njalfáhтта*, som ikke hadde hette, men ellers er helt lik *luhkka*) hekte seg i en krumbøyd bjørk.

Og slik fortalte Anders Eira i 1925:

Barna ståket og støiet på alle møter, og så begynte de å leke ren. De løste bjellene av renene og begynte å løpe om med dem, og så tok de et barn til slakteren og stakk det. Barnet trodde først at det var deres spøk. De la et tørklæ over øinene på barnet og så stakk de det; så døde det. De begynte da å slakte det; de tok tarmene og blodet, bragte det inn i teltet og sa til tjenestepiken, at de hadde tatt en slakteren. Piken tok til å rense tarmene. Mens hun gjorde det, bragte de føttene og holdet inn i teltet. Da blev piken forferdet og så hvad de hadde gjort. Da fant piken på at det var det beste å reise til Kautokeino og hente foreldrene. Hun tok en gjeldsimle til kjøperen, og reisehetten satte hun på hodet. Hun så nok at månen dalte ned på huggestabben, og hun skjønnte at de var kommet ut for skrømt. Så kjørte hun avsted på ski.

Barna hadde ikke vett til å være redde; matgryten kokte. Da kom månen ned på røikåsen; barna sa: "Det var hyggelig at teltet er lyst; vi ser å passe maten." Så senket månen sig ned i teltet; så blev den til stallo; så tok han til å ete dem. Han fant et barn i rislaget på gulvet. Mens han åt det, hørte han enda et barn i en kløvbomme som gjentok: "Søsters gorhode knasker;" det talte ennu ikke rent. Stallo vilde da inn i kløvbommen; men han kom ikke dit, da han ikke fant nøkkel. Så blåste han aske gjennom nøkkelhullet inn i kløvbommen, og barnet døde.

Da piken kjørte under en krumbøiet bjerk, satt stallo i bjerken og grep etter reisehetten hennes. Piken reiste, stallo blev igjen. Piken kjørte nær Kautokeino; da sprakk gjeldsimlen midt på Kautokeino-elven. Der er ennu en stor sten. Piken gikk selv til Kautokeino og fortalte sin husbond og matmor hvordan det var gått. Men de trodde det ikke; så reiste de hjem. Da de nådde til teltet, gikk de inn. Da husbonden nådde til døråpningen, satt stallo i teltet og spiste; han grep husbonden i skjegget og rev det av. Så kom husmoren; han grep et bryst og rev det av. Stallo åt dem.

En gammel kone hadde en gutt, en fjorten-år gammel gutt. Hun hentet gutten og hunden sin til sitt eget telt, bandt dem fast og gav gutten en abc og bad ham stove; men han kunde endnu ikke stove litt engang. Da kom stallo og bad dem flytte bort fra stedet. De reiste.

Ramme 11. *Sagnet om Durkkihannvárri, Anders J. Eiras versjon*

Vel framme i Kautokeino varsles foreldrene, mens hennes rein sprenges og blir til en steinstøtte. Foreldrene reiser til sin siida på Durkkihanvárri. Der venter Stallo med en grusom straff fordi de ikke har gitt barna sine oppdragelse. Den gamle kona flytter fra stedet.

Så kommer forklaringen, opphavet til moreneavsetningen som består av flyttblokker ved Durkkihanvárri.

Qvigstads norske oversetting har dårlig språk og er upresis. De som kan samisk, men foretrekker å lese norsk tekst, bør i all fall lese sagnene på samisk (originalspråket).

9.22 Folkediktning

Både folkediktning og folketro er deler av en muntlig tradisjon som er overlevert og som ikke har hatt skriftlige kilder å støtte seg til. Folkediktning er sagn og eventyr, joiketekster, gåter og andre episke former. Sagn gir oss verdifulle og interessante kulturhistoriske opplysninger, vi kan se perspektiv og finne utviklingslinjer. De viser oss ofte konturene av de gamle livsformene og trosforestillingerne. De hadde en funksjon i sin tid. Folkediktning er ikke bare en viktig og avsluttet del av vår kulturhistorie, men den angår oss også i dag som samfunnsinteresserte mennesker.

9.23 Forskjellige typer sagn

Sagn kan ha rot i virkeligheten, men er også diktning. Og med diktning er det slik at det kan være (1) sant, eller noe som folk har (2) trodd var sant. Det var innholdet, og det rent episke (fortellende) som var det avgjørende for om et sagn var godt og ble ført muntlig fra forteller til forteller, fra generasjon til generasjon. Sagnene var ofte slipt og konsentrert om det bærende fortellerelement. De er en perle i samisk diktning og fortellertradisjon. Sagnene er på en måte historisk utfyllende, og de er en del av den samiske sosialhistorien fordi de gjenspeiler det folk la i årsak, virkelighet og virkning.

Sagnene er ikke laget om det hverdagslige og det vanlige. For at et sagn skulle overleve, måtte det sterk lut til, mer skakende hendelser, spennende og dramatiske opplevelser og noe som rev folk med.

Sagndiktning oppøvde folk til å legge seg på minne det som skulle leve videre. Ved muntlig fortelling hadde man kontroll innad, slik at f. eks. sagnet fra Durkkihánvárrí kunne tilpasses forskjellige alderstrinn. Den versjonen som her er gjengitt, er grotesk og ganske detaljert. Denne er nok beregnet for et voksent publikum.

Det er tre hovedtyper av sagn: Historiske sagn, naturmytiske sagn og opphavssagn.

9.24 Historiske sagn

Historiske sagn er fortellinger som folk har trodd på, om historiske personer og begivenheter som har funnet sted, uten at vi behøver å se på dem som historiske sannheter eller objektive vurderinger. Uten sammenlignende materiale er de mer å sammenligne med historiske romaner enn med historiefremstilling basert på kilder og annet forskningsmateriale. Men de har ofte høgt kunstnerisk nivå og gir uttrykk for den rådende

oppfatning og tendenser i tiden. Et eksempel på historiske sagn er de dramatiske beretninger om tjuder (*čudít*), og i norsk tradisjon om Hellig-Olav og om svartedauden.

9.25 Naturmytiske sagn

Naturmytiske sagn er basert på overnaturlig (supranormalt) innhold. De er forklart med bakgrunn i folketro og folkelige forestillinger om overnaturlige fenomener, dvs. det folk mener de har sett eller erfart. Mange mennesker - også i dag - mener de har sett eller hørt noe overnaturlig. I enkelte forskningsrapporter og undersøkelser er det antydning at så mange som 20 % av alle mennesker en eller flere ganger i sin levetid har hørt eller sett noe som de ikke har funnet en naturlig forklaring på. Det er slik at noen mennesker i sitt indre opplever bilder og lyder som man tror er overnaturlige, eller de forbinder naturlige fenomener (fata morgana, skygger, lysbrytning, naturlyder, dyre- og fugleskrik, m. v.) med noe overnaturlig.

I de naturmytiske sagnene er det mange skapninger av overnaturlig karakter: Det er underjordiske som har mye gull og sølv, men de savner sol og lys. Alt er speilvendt; høyre er venstre og venstre er høyre. Huldra er en ensom kvinne i skogen eller på fjellet. Hun er nevnt med den lange halen sin, og kan knekke som en hest. Hun er i enkelte tilfeller skildret med hul rygg, men på framsiden er hun velutstyrt! Dette vitner om et psykologisk element om erotisk begjær og fantasier hos ensomme karer i skog og fjell. Intense naturopplevelser og individuelle sjelelige tilstander kan lett gi fortellingene realistiske og virkelighetsnære trekk.

Andre forestillinger er om draug, utboren og andre gjengangere. I nøden skriker de fælt. Mannbjørn og varulv er mennesker som har skiftet ham. I nordisk tradisjon har husvetter sitt tilhold rundt gårder og gårdsplasser: tuftekaller, tomtegubber og andre ættedefdre. I vann og fosser holder nøkken og fossegrimen til. Sjøormen og draugen holder til i sjøen. Troll, riser og nisser er borte fra sagnene. De er gått over til eventyrene hvor de har funnet sin plass i en friere og mindre episk forpliktende tilværelse.

Čudít og *Stállo* er særsmiske sagnfigurer. *Čudít* (tjuder) opptrer som gruppe når de overfaller samer. De blir ofte lurt, f.eks. i høstmørke og vinterstorm, til å følge en veiviser. Veiviseren leder dem utfor et stup og berger dermed samene fra dem. Tjuder hører til samisk sagnverden, men handlingen er et vandresagn som er tilpasset lokale forhold.

Stállo opptrer bestandig aleine, både som en sagnhistorisk figur og

som en naturmytisk skikkelse: som en norrøn skatteoppkrever eller brynjekledd viking, jotun, skogstroll, en evig vandrer, fruktbarhetssymbol og som julenisse.

Det har alltid vært et samspill mellom opplevelser i naturen, folks indre stemmer og syn, og folks forestillinger og oppfatninger. Det er i dette spenningsfeltet at de naturmytiske (overnaturlige) sagn er blitt til.

9.26 Opphavssagn

Opphavssagn er uløselig knyttet til et konkret og påviselig merke i lokal-miljøet, til et lokalt problem som det gjelder å finne en løsning på. En samling med steinblokker eller en spesiell stein skaper ekte forundring og ettertanke. Det gjelder å finne en akseptabel forklaring på underlige formasjoner og merkelige ting i naturen. Ingen sagntype har en så allmenn appell som opphavssagnene fordi det er så naturstridig å finne en stein på en fjelltopp, en stein som er rød som blod, eller et hull gjennom et berg (Torghatten).

Det var ikke bestandig like lett å finne en rasjonell forklaring på tingene, men både opphavssagn og naturmytiske skapninger lot seg felle inn i en imaginær rasjonalistisk ramme slik at folketro og behov for tilfredsstillende forklaringer kunne forenes uten for store vanskeligheter.

9.27 Sagnet om den forsteinete reinflokken

Sagnet fra Durkkihanvárrí er et opphavssagn fordi det skal forklare hvordan steinblokkene ved Durkkihanvárrí er blitt til. Steinen på Sárásuolu skulle også ha en forklaring. Det naturmytiske draget er kanskje det sterkeste ved sagnet, med Stallo som i skikkelse av månen daler ned på huggestabben, andre underlige ting som skjer og teltene som sammen med reinflokken blir til stein. I mange sagn finner vi elementer fra alle tre sagntyper, og spesielt fra naturmytiske- og opphavssagn. Det er likevel naturlig å regne dette sagn som et opphavssagn fordi det er knyttet til en lokalitet ved et fjell og til en stein på en holme. Det er forøvrig meget sjelden at et opphavssagn samtidig er så sterkt knyttet til to lokaliteter som her. Uten flyttblokkene på Durkkihanvárrí kunne ikke steinen på Sárásuolu forklares i tilknytning til dette sagn.

Sagnet har også et etisk budskap. Foreldrene har et ansvar for å oppdra sine barn til "gagnlege menneske". Hvis de ikke er seg sitt ansvar bevisst, får ikke barna del i de etiske normer som gjelder og foreldrene blir straffet for sin unnfalighet. Forbildet er den gamle kona som tar vare på sin fostersønn og oppdrar ham strengt.

Mange som har vært på Durkkihanvárri om sommeren, er nok blitt skuffet, fordi moreneavsetningen slett ikke ligner på en hvilende reinflokk.

"Fant du steinblokkene", spurte min far etter at jeg hadde vært en tur på Durkkihanvárri. "Jeg fant dem, men de så ikke ut som en reinflokk," svarte jeg. "Tydeligst kommer konturene av en hvilende reinflokk fram om høsten når det har snødd og det blir mildvær igjen. Da tiner snøen først på steinene mens marka ennå er hvit. Og da ser det ut som en hvilende reinflokk med to telt lenger borte." "Om våren når det meste av snøen er smeltet, med stein over snøen og mange barflekker, kan man få den samme opplevelse." (Daniel M. Hætta, muntl. medd. 10.9. 1989).

Tilsvarende er det med steinen på Sárásuolu. Den ser ikke ut som en kjørerein, - man må forestille seg det. I de siste 20-30 år har også vannet og elvestrømmen ført en del sand dit slik at holmen har endret form, samtidig som steinen også er sunket.

Minnet om svundne tider svekkes akkurat slik som steinen som etter hvert blir mindre synlig. Slik som elvestrømmer arbeider med steinens omgivelser, slik svekker og bearbeider radiobølger og trykksverte våre eldgamle sagn og erstatter dem med ulykker, forbrytelser og katastrofer fra hele verden. Men elva bygger opp igjen sandbanker og nye holmer. På samme måte kan tradert stoff som en understrøm komme på overflaten igjen og skape grobunn for ny diktning og nye tolkninger av gamle myter og sagn.

Muntlige tradisjoner er alt fra selvopplevde hendelser og hendelser som bare har gått gjennom noen få generasjoner og til eldgamle sagn slik at den første kimen vanskelig lar seg finne. I den formen dette sagnet er fortalt, finner vi flere gode holdepunkter. Vi hører om en reinflokk som da tyder på at det er etablert tamreindrift (nomadisme) blant samene og at familiefaren sammen med sin kone er reist til julens kirkehøgtid i Kautokeino. Kautokeino kirke ble reist i 1701. Sagnet må da referere seg til 1700-tallet eller seinere. Den gamle kona gav råd om å henge fra seg ytterlua (*skupmot*) og skuldercapet (*njál fáhtta*). Ytterlue for kvinner ble brukt helt til mellomkrigstiden (den var nok fremdeles i bruk da Qvigstad nedtegnet sagnet) utenpå den allminnelige lua når det var kaldt. Ytterlua var sydd av klede (også reinkalvskinn kunne brukes), og hadde stort sett samme fasong som den vanlige kvinnelua, men større. Bruk av ytterlua sier derfor ikke noe om sagnets alder. Ytterlua er forøvrig gått helt ut av bruk.

Sagnet kan allerede ha oppstått på 1700-tallet eller det kan ha

kommet til seinere. Dette sagnet er kanskje et av de mest kjente i Kautokeino. Opphavssagn er sikret et langt liv fordi de har så sterke bånd til natur og landskap. Folk, særlig de eldre, har derfor en spesiell interesse av å holde dem levende.

I de to variantene som Ellen Utsi og Anders Eira har fortalt til Qvigstad, ser vi at den ene informanten har understreket og lagt vekt på noe som den andre har underkommunisert eller utelatt. Anders Eira har ikke nevnt Durkkihanvárri, men derimot nevnt gjeldsimlen og utdypet de groteske sidene av sagnet. I Ellen Utsis variant har den gamle kona en sentral plass. Det er sannsynlig at nedtegneren, Qvigstad, har fått med seg bare én av hovedvariantene i de to nedtegnede versjoner.

9.28 Å besøke "opphavsstedene"

Det er lettest å oppsøke lokalitetene i omvendt rekkefølge, dvs. først Sárásuolu og så Durkkihanvárri.

Fra Kautokeinobrua til Sárásuolu er det en km etter riksveien mot Finland. Her finner vi holmen. Når det er mye vann i elva, er steinen under vannspeilet. I juli og august er det lav vannføring og da kan man gå tørrskodd til steinen.

Den enkleste måten å komme til Durkkihanvárri på, er å ta sideveien mot elva i øvre Siebe, gå et par hundre meter til elva, vasse over (knehøyde) og gå langs en traktorvei til Lávkkavárri, ta av mot varden på Durkkihanvárri og så skue nedover (østover) mot "den forsteinete reinflokken".

Traktorveien fra elva forbi Opmujávri til Lávkkavárri er på 4-5 km, derfra mot varden ca 2 km, med tungt myrterreng som tar minst en time én vei. Men det er en fin opplevelse.

10.0 LOMMEUR I SØLV

Lommeur i sølv tilhørende lærer Henrik Persen Pentha [*Gáre-Heaika*] (1844-1915), av merket Remontoir Ancre 15 Rubies, nr. 643 791 og med initialene **H P B**.

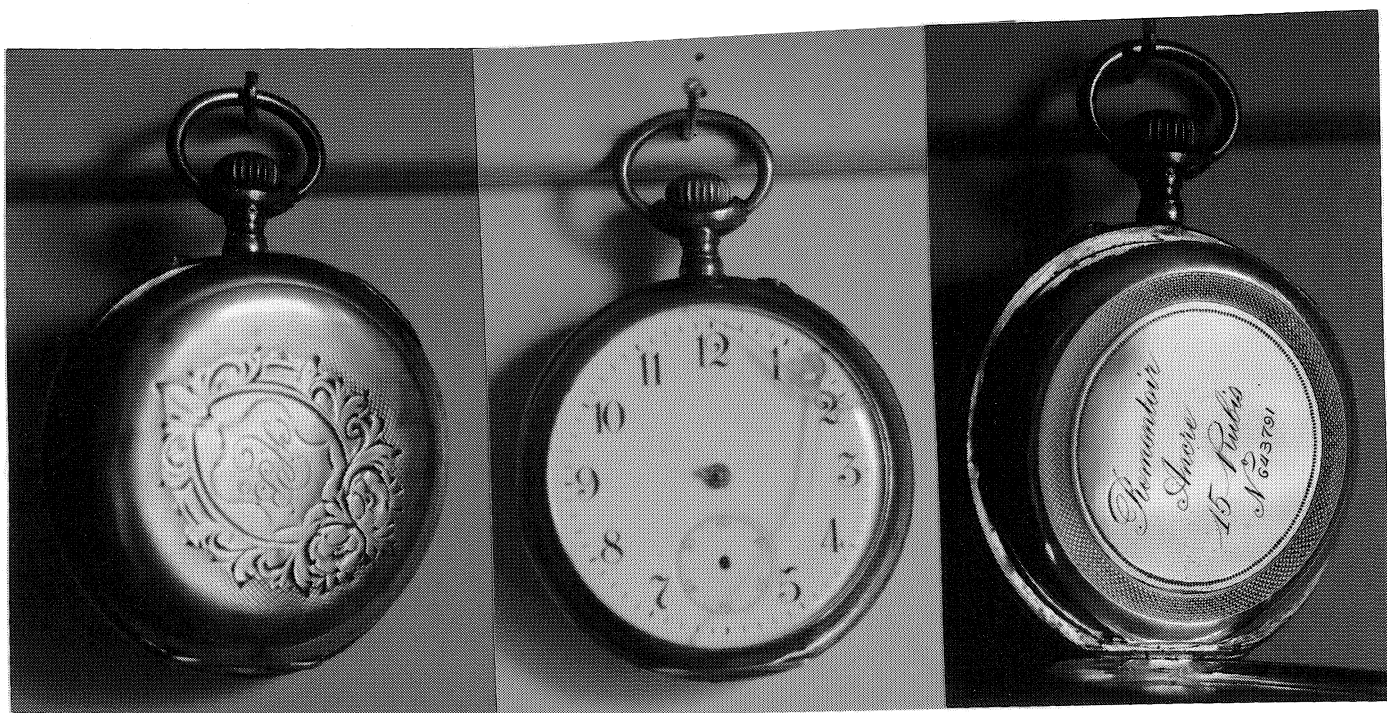
10.1 Et gammelt lommeur på vandring

Dette lommeur havnet hos Daniel M. Hætta ved at han kjøpte det hos Nils Nilsen Hætta [*Nilut-Niillas*].

Eierskapet kan spores et stykke tilbake: Ole M. Hætta [*Máhte-Ovllá*] skal har kjøpt lommeuret hos Mikkel Mikkelsen Gaup [*Miggalaš*] i forbindelse med at det var en fest, og han trengte penger. Da kjøpte Ole M. Hætta uret. Ole har antakelig solgt uret videre til Nils Nilsen Hætta. Dette har antakelig skjedd under krigen eller like etter, for Ole giftet seg i 1948. Etter dette deltok han neppe ikke på mye på den type festligheter.

Uret tilhørte altså lærer Henrik Persen Pentha [*Gáre-Heaika*] (Slektsboka 1986:232). Han var den første fra Kautokeino som tok lærerprøva (lærerskoleeksamen) sier Helge Dahl i sin dr. avhandling.

Daniel forteller at han husker *Gáre-Heaika* som en litt smådrukket mann. Det må ha vært et av de siste år *Gáre-Heaika* levde, mens Daniel gikk på internatskole på kirkestedet. (Fortalt av Daniel M. Hætta 15. juni 1987 og nedskrevet samme dag).

Bilde 8. Lommeur som opprinnelig tilhørte Henrik Persen Pentha

Historien om lommeuret er brukt som et eksempel, men dette eksemplet med det gamle lommeuret er ikke et enestående tilfelle. Det var ganske vanlig med bytte eller kjøp og salg av smykker, ur og våpen. Når man hadde vært på Bossekop-markedet, eller til Kuttainen i Sverige, hadde man kjøpt gullring, lommeur, og i sjeldne tilfeller armbånds-ur. Dette ble enten solgt videre eller byttet mot naturalier. I et tilfelle hadde en av mine onkler en gullring som en flyttsame byttet til seg mot to slakterein. Det var meningen jeg skulle konfirmeres i 1956. Da fikk jeg et gulldouble armbånds-ur i gave hos min far. Jeg brukte det daglig i nesten 30 år. Det er fortsatt i orden og viser riktig tid.

I årene etter 1950 kom kulepennner i salg i Sverige. Man snakket om de nye vidunderpennene, men de første kostet en formue, - det samme som en stor gullring. Noen få kjøpte dette vidunderet, og solgte det videre. Allerede den gang var det et visst marked i Kautokeino som andre steder, for luksus og kuriosa. Siden har prisen sunket dramatisk. Nå er dette som kjent gratis som reklame i alle institusjoner og foretak.

10.2 Å reparere vekkerur

Nye og moderne ting skaper begeistring, men også bekymring, - særlig når det ikke lenger fungerer. Ikke minst med ur og vekkerklokker. Jeg hadde oppdaget at enkelte fabrikkmerker av vekkerur hadde den egenskap at hvis man trekte vekkefunksjon stramt, stoppet urverket.

Ved juletider 1959 kom en flyttsamekone fra Rietnjaávzi med en vekkerklokke til meg og spurte om jeg kunne reparere. Hun sa noe sånt til meg: "Du går jo på skole, du kan vel reparere den." (Jeg hadde begynt på lærerskolen om høsten 1959). "Jeg skal prøve", sa jeg, for jeg visste om mekanismen i disse klokkene. Mens hun ble servert kaffe, åpnet jeg klokka, og slakket på fjæra på vekkefunksjonen, - og klokka begynte å gå! Jeg sa at hun måtte aldri trekke vekkefunksjonen opp stramt.

Flere år seinere fortalte hun meg at klokka går fortsatt. Mange synes kanskje at det var dumt gjort av henne å bare gå til en som går på skole. Men det var faktisk tvert i mot. Hun visste bedre enn som så. For det første visste hun at gutter ofte var interessert i mekanikk, og at en som går på skole, er kanskje mer interessert enn en som driver gårdsbruk eller er i reindriften.

Dette kan stå som et eksempel på at folk søkte hjelp og råd der de regnet med eller håpet på assistanse eller hjelp. Det er også eksempler på at folk til f.eks. til en lege med en defekt klokke eller andre mekaniske instrumenter. Ofte var det ikke så mye som feilet, så de fikk ofte hjelp.

11.0 I VITENSKAPENS TJENESTE

En av de første dagene i januar 1958 hørte vi at det var kommet fagfolk til kirkestedet for å teste om samer tålte mer kulde enn nordmenn. Det var 100 kroner å tjene hvis man sov en natt i kulde, og dessuten 50 kroner om man holdt handa i iskaldt vatn i en halv time. 150 kroner lettjente penger!

11.1 Frivillige med i kuldeforskning

Min onkel Ole (*Máhte-Ovllá*) kom og spurte meg om jeg ville bli med. Selvfølgelig. Han lånte hesten hos sin bror Johan Mathis og så kjørte vi i bitende kulde en ettermiddag til kirkestedet. I dagboka til min mor, Susanne M. Hætta, skriver hun mandag 5. januar 1958; *garra buollaš 41 gr* (sterk kulde -41°C). Den ettermiddagen reiste vi.

Vi hadde hesten i stallen til Oles bror, kjøpmann Morten Klemetsen og så gikk vi i over 40 kuldegrader til Husmorbrakka (den står der den dag i dag) og meldte vår interesse. Noen snakket norsk, noen svensk og andre igjen engelsk. Vi skulle prøve, men de ville nesten ikke akseptere oss, og særlig da de hørte at vi var kommet kjørende med hest. De hadde bestemt seg at samer, det var nomader, og ikke fastboende. Og jeg var bare 17 år, og umyndig. Når de spurte så grundig om alder, helse og familieforhold, så skjønnte vi at de mente eksperimentet var forbundet med en viss helserisiko. Da de ikke hadde andre som ventet på tur, ble vi til slutt akseptert.

I rommet var det tre jernkøyer med metallspiraler som bunn. Vi kledde av oss, fikk en vid, hvit "bermuda-shorts" av det tynneste stoff som kan tenkes. Som underlag på jernspiralene var det et like tynt laken, og "dyne" av samme stoff. Så ble det festet ledninger på hender og føtter, på magen og brystet, og også en rektalmåler. Disse ledningene gikk til et instrumentbord. Medisinsk var det betryggende!

Det var kl. 20.00 at eksperimentet begynte. Det var kaldt, de sa at romtemperaturen skulle holdes på -20°C . Til å begynne med var det smertefullt. Det gjaldt å ligge i fullstendig ro, men hva hjalp det når de stadig kom og løftet på "dyna" eller åpnet dørene for gjennomtrekk. Tiden gikk ufattelig langsomt. Etter noen timer blundet jeg kanskje litt, for så å våkne skjelvende. Onkel Ole klaget flere ganger, men legene - som vi forsto de var - oppmuntret oss og sa at det går bra. Kl. 23.00 sa han at "fan, det her går ikke", og reiste seg. Det nyttet ikke å overtale han. Han kledte på seg og gikk. Nå var jeg aleine, legene snakket seg i mellom på tre språk. De oppmuntret meg til å holde ut. De hadde jo bare meg igjen!

Vest-Finnmark artt 24. april-58
Arbeiderbladet,

Flyttsamene reagerer mindre enn andre på kulde

Påstår vitenskapsmenn som har frosset seg gjennom vinternetter sammen med samene på Finnmarksvidda

Fra vår Oslo-korrespondent:

— Vi fikk bekreftet våre antakelser om at flyttsamene har vennet seg til å leve i kulden og reagerer mindre på kaldt klima enn andre, sier dr. K. Lange-Andersen ved Flymedisinsk Institutt til Aftenposten. Han er nettopp kommet tilbake fra Finnmark hvor han har ledet den ekspedisjonen som i seks uker har studert flyttsamene og deres tilpasningsevne til kaldt klima. Ekspedisjonen har bestått av to svenske, to engelske og fem norske forskere, og er et ledd i de verdensomfattende undersøkelser som utføres på en rekke folkelag for å studere menneskets reaksjoner på lave temperaturer.

— Vi arbeidet hardt i seks uker, sier dr. Lange-Andersen videre. — Ekspedisjonens medlemmer brukte seg selv som kontrollpersoner, frøs og led vondt i tynne soveposer uten klær,

mens fjellsamene sov jevnt og uanfektet i frysetemperaturer. Det er tydelig hvorledes deres kropp har vennet seg til livet ute på vidda i vinter etter vinter. De hadde meget lavere temperatur og varmeproduksjon enn vi som lå og hakket tenner og skalv natten gjennom.

— Kan det dreie seg om arvede egenskaper eller er det en ren tilpasningsprosess?

— Sikkert ren både psykologisk og fysiologisk. Fastboende samer reagerer omtrent som vi. Vi eksperimenterte også med hendene i isvann. Det viste seg at fjellsamene, og fiskerne i Lofoten, som vi også besøkte, tålte meget mer enn vi selv. De hadde bedre blod sirkulasjon og kunne arbeide med varme hender i isvannet. Dette er typisk eksempel på lokal tilpasning, blod sirkulasjonen fremmer arbeidsevnen. De reagerte heller ikke på smerte i hendene som andre gjør under slike forhold.

Dr. Lange-Andersen forteller at flyttsamene ellers ikke hadde spesielt god kondisjon. Når det gjaldt løping og fysisk slit, ville en godt trent idrettsmann overgå dem med letthet. De bevegde seg ikke nok til å utvikle en spesielt sterk kondisjon, slik mange tror.

Faksimile 7. Oppslag i Vest-Finnmark Arbeiderblad (nå Finnmark Dagblad) om at samer tåler mer kulde enn andre folk

Det er vanskelig å forestille seg hvordan natta forløp. Jeg blundet av og til, så klokka var snart 2, nå var det bare 6 timer igjen. Men jeg følte meg trygg blant disse legene. Det var uutholdelig, men klokka nærmet seg 6, - bare 2 timer igjen. Halvt i hjel frosset, halvt i koma så jeg klokka var blitt halv åtte: Men nå var det som klokka sto stille, tiden ville ikke rulle videre. Men på et forunderlig vis ble den omsider 8.00.

Nå hjalp legene meg opp av senga, - og tok av meg ledningen, den rektale og de andre, på brystet, i håndflatene og føttene. Jeg var helt stiv, de støttet meg og hjalp meg med å få på meg klær. Jeg måtte gå fram og tilbake. Det var meget hyggelig folk som pratet og skjenket svart kaffe. Jeg brukte melk i kaffen, så det var litt rart å drikke svart kaffe.

Etter omtrent en times tid, da jeg var litt varm og hadde tjent 100 kroner, da fortalte de at det gjensto et eksperiment til. Det var selvsagt frivillig, - bare en halv time og 50 kroner. Det skulle jeg vel klare!

Det var å ha hånda til håndleddet i en bøtte med iskaldt vann og masse is opp i. Først festet de ledninger på fingrene og på håndflata. Så var det å ha hånda ned i bøtta. Snart var det ganske smertefullt, men også her prøve jeg å bruke samme taktikk som om natta, være fullstendig i ro. Men legene så vel på sine instrumenter, så de rørte stadig i isvannet. Det smertet sterkt, men de trøstet meg med at de hadde selv eksperimentert og hatt hele armen til albuen i isvannet. Det hjalp, - og jeg holdt ut. Jeg hadde tjent 150 kroner i løpet av en natt. Nå gikk jeg til onkel Mortens butikk, og der var onkel Ole. Så kjørte vi hjem til Siebe.

11.2 Hva fant vitenskapen ut?

"Hvis temperaturen i miljøet senkes, [blir] varmeledningsevnen fra det indre til ytre kroppslag dermed lavere, [...] med det resultat at varmeavgiften fra overflaten reduseres. [...]" skriver lederen Kristian Lange Andersen i 1960 i Nordisk Medicin. Den gang svarte 150 kroner til flere tusen kroner, og det ikke minst for en ungdom som hadde lite eller ingen penger. Når jeg tenker tilbake til denne natten, så tror jeg ikke jeg i dag hadde klart å "fullføre" om jeg hadde fått 10 000 kroner.

Hvorfor var flymedisinsk institutt involvert i dette? Kort sagt var skulle man den gang opprette flyruter mellom Europa og Amerika over til Japan. De nye flyrutene skulle gå over Nordpolen og de nordlige områder. Derfor ville man finne ut noe om menneskets kuldetoleranse.

Hva fant de så ut? "Flyttsamene reagerer mindre enn andre på kulde" heter det i en overskrift i Vest-Finnmark Dagblad den 24. april 1958. Avisen skriver videre at "Vi fikk bekreftet våre antakelser om at

flyttsamene har vendt seg til å leve i kulden og reagerer mindre på kaldt klima enn andre, sier dr. K. Lange-Andersen ved Flymedisinsk Institutt til Aftenposten."

Eller sagt faglig:

"Både akklimatiserte og uakklimatiserte mennesker tillater at det avgis betydelige mengder med varme fra kroppen når de utsettes for en kuldepåkjønning. Representanter for folkeslag som i generasjoner har levd utsatt for kulde, tolererer en betydelig større grad av generell kroppsavkjølning enn uakklimatiserte mennesker fra vår egen kulturkrets før de reagerer med en metabolisk [som gjelder stoffskifte] kompensasjon."

Årsaken til dette er "At opphold i kulde fører til bedret gjennomblødning av perifere kroppsdeler [...]. (Nordisk Medisin). Avisen som referer til Aftenpostens oppslag, forteller videre at

"Ekspedisjonen har bestått av to svenske, to engelske og fem norske forskere, og er et ledd i de verdensomfattende undersøkelser som utføres på en rekke folkeslag for å studere menneskets reaksjoner på lave temperaturer. [...] Ekspedisjonens medlemmer brukte seg selv som kontrollpersoner, frøs og led vondt i tynne soveposer uten klær, men fjellsamene sov jevnt og uanfektet i frysetemperaturer. Det er tydelig hvorledes deres kropp har vennet seg til livet ute på vidda i vinter etter vinter. De hadde meget lavere temperatur og varmeproduksjon enn vi [...]."

I en artikkel forteller forskerne:

"Skin temperatures were taken on five migratory lapps during the course of two nights. They occupied a family tent, open at the top and with a fireplace on the middle. The Lapps slept fully clothed under heavy woolen blankets. After a few hours the wood fire went out, and the temperature within the tent fell to nearly -30°C. In the morning at 5 o'clock the Lapps woke up, complaining about the cold, made up the fire and prepared hot coffee. Skin temperatures taken on the middle of the arms and legs dropped from 35° to 30°C during the night. The hands and feet were about 25°C early in the morning."

Temperature measurements taken inside a Lapp cradle next to the skin of a baby registered 35° at a time when the air temperature in the tent was -10° C." (Critical Temperature in Lapps, 1956).

Gjennom flere år hadde jeg vært på jakt etter artikler om disse undersøkelser inntil Ole Mathis Hetta (fylkeslegen i Rogaland), hjalp meg og sendte meg dem. Jeg hadde nok ikke selv funnet fram i den medisinske litteraturen. Den aktuelle litteraturen er:

Metabolic and thermal response to a moderate cold exposure in nomadic Lapps¹

K. LANGE ANDERSEN, Y. LØYNING, J. D. NELMS, O. WILSON, R. H. FOX AND A. BOLSTAD
Institute of Aviation Medicine, Royal Norwegian Air Force; Medical Corps, Royal Norwegian Navy, Oslo, Norway; Institute of Aviation Medicine, Royal Air Force, Farnborough, England; Research Institute of National Defence, Stockholm, Sweden; and Medical Research Council Laboratories, Holly Hill, Hampstead, London, England

ANDERSEN, K. LANGE, Y. LØYNING, J. D. NELMS, O. WILSON, R. H. FOX AND A. BOLSTAD. *Metabolic and thermal response to a moderate cold exposure in nomadic Lapps.* J. Appl. Physiol. 15(4): 649-653. 1960.—A field investigation was conducted at Kautokeino in Finnmark to study the metabolic and thermal response to cold. Their metabolic rate was measured at the end of a 30-min cold exposure (naked at 5 C). In the controls it was found that the cold-habituated man was able to survive and live in the cold better than the controls.

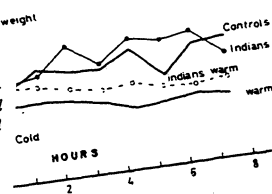
Comparison of Scandinavian Lapps, Arctic fishermen, and Canadian Arctic Indians

K. LANGE ANDERSEN
Institute of Work Physiology, Oslo, Norway

Successful adaptation to a cold environment involves not only physiological changes but also behavioral changes. The metabolic rate of the resting Arctic fisherman (2) was measured at the end of a 30-min cold exposure (naked at 5 C), and it was found that the cold-habituated man was able to survive and live in the cold better than the controls.

Critical Temperature in Lapps

P. F. SCHOLANDER, K. LANGE ANDERSEN, J. KROG, F. VOGT LORENTZEN AND J. STEEN. *From the Institutes of Zoophysiology and of Experimental Medical Research, University of Oslo, and the Institute of Aviation Medicine, Royal Norwegian Air Force, Oslo, Norway*

ABSTRACT

SCHOLANDER, P. F., K. LANGE ANDERSEN, J. KROG, F. VOGT LORENTZEN AND J. STEEN. (Univ. Oslo, and Inst. Aviation Med., Royal Norwegian Air Force, Oslo, Norway.) *Critical temperature in Lapps.* J. Appl. Physiol. 10(2): 231-234. 1957.—Skin and critical temperatures of nomadic Lapps, living in the northern part of Norway, have been measured. The critical temperature measurements taken during the winter months are those which correspond to the conditions, including winter clothing, existing in the region.

Tilpassing til kulde

Komparativ fysiologi

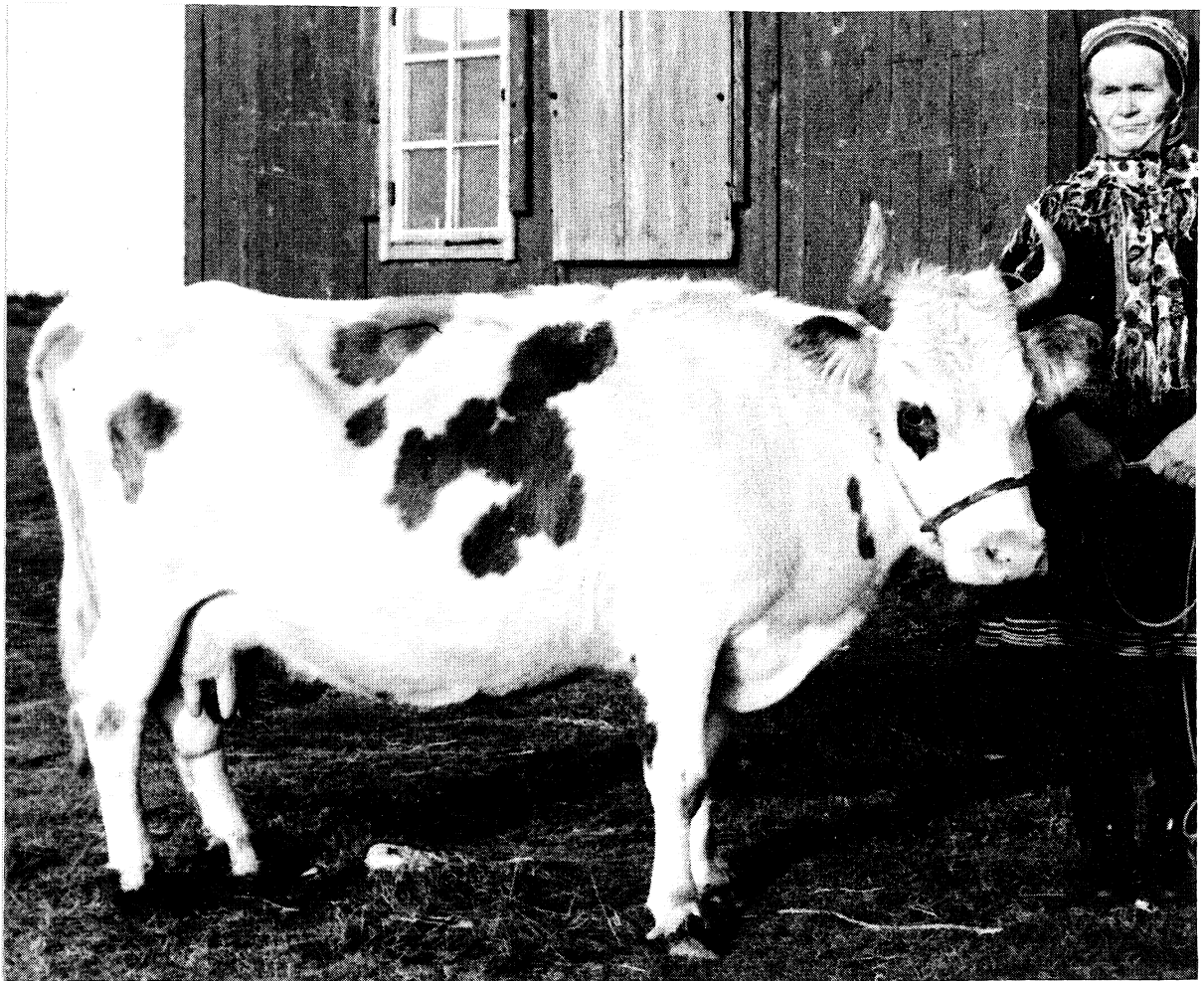
K. LANGE ANDERSEN

Nordisk Medicin 11. VIII. 1960, bd 64, nr 32

En kroppstemperatur varierende mellom 36 og 37 C hos den slekt dyret absolutt stabil

forandringer i det omgivende termiske miljø. råder med store vekslinger i klimaet fra sommer til vinter er det ingen sikre årstidsvariasjoner i kroppstemperaturen hos dyreatene som lever der, og både arktiske og tropiske dyr av samme størrelse har den samme kroppstemperatur.

Faksimile 8. Her er et utvalg av artiklene i en del amerikanske, engelske og norsk fagtidsskrifter

Bilde 9. *En svartspraglet ku i Siččajávri, 1956*

Bilde 10. *Čáhppe 1995 og Dilko, en klok hund, 1957*

12.0 SAMISKE KU- OG HUNDENAVN

Her er en oversikt og en sammenligning mellom samiske ku- og hundene i Siebeområdet, med et blikk også mot Máze.

12.1 Ku- og hundene i Siebeområdet¹⁹

Det navnmaterialet som legges fram her, er konsentrert om Siebe. Men for sammenligning og bekreftelse er en av informantene fra Máze. Tidsrommet er fra så langt bakover informantene kan huske og fram til 1960. Det er flere informanter som har bidratt, men bare tre er intervjuet på kassett:

(1) Susanne M. Hætta (1909-1994) bodde hele sitt liv i Siebe. Hennes foreldre var gårdbrukere og hun har selv drevet med gårdsbruk fram til 1990-årene.

(2) Marit Turi, f. 1919 i Máze. Også hun har vokst opp med gårdsbruk der foreldrene hennes hadde både kur og sauer. Da hun giftet seg, drev hun og mannen et gårdsbruk ved siden av å ha fjellstue, butikk og post. Gårdsdriften ble avvirket i 1986.

(3) Mathis Johansen Eira (*Ántta-Juhána-Máhtte*) (1924-2007) har vært flyttsame i hele sitt liv, og har dermed alltid vært nært tilknyttet rein og gjeterhunder. Foreldrene drev med reindrif. De flyttet til Spalza der han seinere hadde sin egen driftsenhet. Fra 1952 holdt han til i Láhkonjárga (Langfjord i Alta) og etter 17 år der, byttet han reinbeitedistrikt til Silda. Der han var til begynnelsen av 1970-tallet.

Oppkallingsnavn	Karakter/farge	Karaktermønster	Andre navn
Sunda/Sumar	Bunagorva	Dávlet	Máirusá
Mánda	Lehtegorva	Lumet	Reiseliina
Kesket	Mustagorva	Muorjá	Rusá
Duoret	Nástegorva		Veanná
Berjo			Dámmiku
Láver/Lávger			Helda

Tabell 11. *Samiske kunavn*

¹⁹Artikkelen var bestilt av Norsk namnelag ved Universitetet i Oslo, og gikk over tre nr. av lagets meldingsblad *Nytt om namn*, nr. 17-19/1993.

12.2 Kunavn

Først er det en oversikt over kunavn, dernest hundenavn og til slutt en sammenligning mellom de to navnetyper. Hensikten har ikke vært å finne lest mulig kunavn, men finne ut hvilke navn som var vanlige slik informantene husker, og om hvordan navngivingen foregikk. De fleste kunavn kan deles i to kategorier, enten oppkallingsnavn etter ukedager eller karakteriserende navn som farge eller avtegninger som flekker eller striper.

12.3 Oppkallingsnavn etter ukedager

Oppkallingsnavn er kunavn som er gitt etter ukedager. Sundar/Sumar etter søndag og Mándá etter norsk mandag. Kestet etter finsk keski-viikko, men Duoret kan være enten norsk eller finsk. Derimot er Berjo etter finsk perjantai og Láver eller Lávger etter norsk eller finsk lørdag. I Máze er Sumar og Lávger brukt, i Siebe Sundar og Láver. Ellers er det likt. Dammiku av finsk tammikuu (januar måned) er kjent i Siebe, men ikke i Máze. Helda er et dateringsnavn som kommer av hellodagat (pinsehøgtid).

12.4 Karakteriserende navn

Noen få navn karakteriserer kua etter farge: Bunagorva er en ku med røde ører. Buna av finsk punainen og betyr rød, gorva (fi. korva) betyr øre. Mustagorva er en svartøret ku. Musta betyr svart på finsk. I Lehtegorva er også begge ledd finske. Lehte betyr lauv eller blad som henspiller på flekker som ligner lauv, eller at ørene er ujevne. Náste-gorva er et navn som er sammensatt av et samisk og et finsk ord. Det er også vanskeligere å tyde. Násti betyr stjerne.

Man kan lett tro at slike navn kan ha sitt opphav i import av dyr, men dette er slett ikke sikkert. Begge informanter forteller at det var mange finske arbeidssøkende som kom til Kautokeino kommune for å få jobb. De var vant med gårds- og fjøsarbeid. Det var også helt vanlig at folk kunne finsk.

Andre navn kan karakterisere kua ut fra mønster som flekker eller striper: Dávlet har striper på siden. Muorjá er et karakteriserende navn på ei ku som er småprikket. Muorji er samisk og betyr bær. Lumet er et annet navn som kommet av luomi (muldebær). Navnet karakteriserer en kvit ku med røde flekker. Karakteriserende navn er også Helbmo som betyr perle, det vil si prikker rundt halsen. Girjo kommer av girjját som betyr flekket, gjerne en kvit ku med svarte flekker.

Tidlig dokumentasjon om husdyrhold

Samer på Trøndelags- og Helgelandskysten kom tidlig i kontakt med den faste norrøne bosetting og husdyrhold. En del samer gikk over til småfehold og bofasthet. I en lausavise av Øyvind Finnson Skaldaspiller heter det at samer på Helgelandskysten holdt geiter:

Midtsommers skjuler snøen
jorda, Odin sin kone.
Som finner må vi fóre
geita med bjørkebrom på fjøset.

I middelalderen ble fast bosetting og husdyrhold kombinert med veiding og fiske, en vanlig kombinasjon også hos samene. På 1600-tallet var det vanlig med husdyrhold også blant den kystsamiske befolkning i Finnmark. Fast bosetting og husdyrhold i det indre av Finnmark og tilstøtende områder på svensk og finsk side, kom seinere.

Kunavn i samisk litteratur

I den samiskspråklige litteraturen helt fra den første trykte bok på samisk i 1619 og fram til etter krigen ser det ikke ut til å være skriftbelegg for samiske kunavn. De første skrifter var oversatt kristelig litteratur, og seinere original kristelig litteratur.

Det var sparsomt med samiskspråklig litteratur de første 20 år etter krigen. I Margrethe Wiigs ABC (Oslo 1951) finner vi fem-seks kunavn, bl.a.: Duoret, Lávgá og Dávlet. Men så går det minst tjue år igjen før vi får et nytt skriftbelegg for et annet samisk kunavn. Dette kan neppe henge sammen med mangel på navnetradisjon, men må mer tilskrives andre faktorer, som at det ikke er vanlig å legge vekt på folkelige kulturelementer og slett ikke skrive om dem.

I etnografisk og annen faglitteratur om samer og samisk forhold er det også fravær av kunavn. Et unntak er Tuomo Itkonen: Suomen lappalaiset II (1948), under kapitlet om jordbruk, nevnes navn som Bunet, Fihkon, Kesu, Dakrus, m.fl.

I Konrad Nielsen og Asbjørn Nesheim: Lappisk ordbok IV (Oslo 1962) finnes en liten liste med 28 egennavn på kuer. I en artikkel i Sámás III (Oslo 1987), har Aage Solbakk en liste på 24 samiske kunavn, de fleste fra Lappisk ordbok. Selv har jeg skrevet en kort artikkel om samme emne i Finnmark Dagblad (1991).

I Gullhorn og dei andre (Oslo 1991) er det referert 5 samiske kunavn som ikke forekommer i Norge andre steder enn i Finnmark (s. 93). Det er med andre ord et emne som har fått liten plass i litteraturen.

Ramme 12. Samiske kunavn

12.5 Andre motivgrupper

Informanten fra Siebe forteller om kuer som hette Máirusá og Rusá fra hennes barndomshjem på 1920- eller 30-tallet. Det var i alle fall før 1938 da hun giftet seg og stiftet eget bo. Hun og mannen hennes kjøpte en kalv fra Bossekop den første sommeren (1938), som hun selv hentet fra Bigge-luoppal og leide hjem, en strekning på ca 80 km. Kalven fikk navnet Veanna. Men noen forklaring kan hun ikke gi. Men Vena forekommer som norsk kunavn (Karbø og Kruken, 1991).

En kalv som ble solgt fra Kautokeino til nabobygda på finsk side, Näkkälä, fikk navnet Reiseliina. Når man tar med variantene

Sundár/Sumar og Láver/Lávger, er det i alt tatt med 21 kunavn.

12.6 Hundenavn i Siebe-området

Det materialet som legges fram, er fra området fra Masi mot kirkestedet og sørover mot finskegrensen. Tidsrommet er fra så langt tilbake informantene kan huske og fram til 1960. Hensikten har vært å finne ut hvilke navn som var vanlige slik de husker, og om hvordan navngivingen foregikk.

Bavka	Gáirris	Lumbu	Bárfot
Bittoš	Gemppo	Lurve	Benne
Cigga	Girjjon	Luvke	Cukko
Cugo	Guvge	Muste	Lekko
Čalmmo Čáhpe	Hábo	Ránne	Loartu
Čebo	Háipe	Runne	Luovke
Čierggis	Hálla	Siekkis	Murjo
Digga	Jarfe	Skuolffi	Vilko
Dilko	Jorbe	Snorri	
Gálbo	Leđge	Šáike	
	Loahcu	Virkko	

Tabell 12. 41 samiske hundenavn

12.7 Hundenavn

Mathis J. Sara kunne nevne opp hele 33 navn som var vanlige for hunder som enten han selv eller andre hadde hatt. Disse er satt opp alfabetisk på de tre første kolonnene i tabell 2. I kolonne 4 er det åtte hundenavn som er oppgitt av Susanne M. Hætta. Hun hadde flere av de samme som Mathis, men her er bare de som han ikke nevnte, som er tatt med.

Det er tatt med i alt 41 forskjellige navn, de fleste er navn på hannhunder. Bare tre, Bittos, Cigga og Digga er navn på tisper.

Informantene, spesielt Mathis J. Sara, ga uttrykk for at han hadde hatt flere navn, hvis han bare hadde fått tenkt seg om.

12.8 Karakteriserende hundenavn

Bárfot, Bittoš, Čalmmo, Čáhpe, Čebo, Čierggis, Dilko, Gáirris, Girjjon, Guvge, Jarfe, Leđge, Lumbu, Lurfe, Lurve, Muste, Ránne, Runne, Skuolffi er alle hundnavn som karakteriserer hunden enten ut fra pelsens farge, type eller lengde, eller en kombinasjon av disse egenskaper.

Čáhpe og Muste er begge svarte, det ene navnet er samisk og det andre finsk. Bárfot har kvite føtter, akkurat som en person som har på

seg kvite skaller. Det samme gjelder for Bittoš, en hohund med helt kvite bein fra kneet og ned. Gáirris har lys pels, men svart snute. Lumbu, Lurve, Lurfe og Skuolfi kan ligne på hverandre fordi begge er kvite eller nesten kvite, og med langt lurvet hår, men Lumbu har uvanlig korte bein. Jarfe er en hund med en tykk og lang pels, men Ledge er helt kvit, med kort, glinsende pels. Ránne har grå pels, mens Runne er brun. Guvge er lys i pelsen, men med rødbrunt skjær. Čebo og Virkko har en kontrastfarget ring rundt halsen, mens Dilko er kvit under buken.

Jorbe har meget kort hale, mens Snorri har en hale som er snurret flere ganger. En hund med "avbrukne" ører kan få navnet Luvke, mens en samisk buhund med ører som henger forover, blir kalt Loahcu. Både i disse navn og navn som Itkonen (1948) og Nielsen og Nesheim (1962) har publisert, er det overraskende få som går på lynne eller gemytt.

Hábo har hissig gemytt, og glefser gjerne hvis den blir provosert. Gemppo henspeiler på det samiske ord for stilig, geampa. En hundevalp som logrer og er blid, kan bli kalt Gemppo. Det tredje navnet som går på egenskap, er Háipe. Háippas betyr å være lettsindig, og en valp som viser tendenser til å være litt vill og lite trofast, kan få navnet Háipe hvis ikke pelsens form eller farge er mer dominerende enn gemyttet.

Čáhppe og Muste er begge svarte, det ene på samisk og det andre på finsk. Bittoš er en hohund med helt kvite bein fra knærne og ned. Lumbu er kvit eller nesten kvit.

12.9 Sammenligning mellom samiske kunavn og hundenavn

Både kunavn og hundenavn fordeler seg på flere motivgrupper. De vanligste er etter utseende og lynne, andre kan være oppkallingsnavn eller andre forhold, som årstid eller dato.

12.10 Karakteriserende navn

Mange karakteriserer kua og hunden ut fra trekk som farge og avtegninger (flekker eller striper), eksteriør, lynne eller oppførsel. De karakteriserende navn står sterkt når det gjelder kunavn, og er nærmest enerådende når det gjelder hunder.

Noen karakteriserer kua etter farge: Bunagorva har røde ører, mens Mustagorva er en svartøret ku. Lehtegorva har ører med flekker som ligner lauv, eller ørene er ujevne ("blomkålører").

En ku kan også karakteriseres ut fra avtegninger som flekker eller striper: En ku som bærer navnet Dávlet har striper på siden. Muorjá er

et karakteriserende navn på en ku som er småprikket. Lumet er også et

Tidlig dokumentasjon om hunde- og husdyrhold

Det er trolig at befolkningen i Fennoskandia allerede i steinalderen hadde temmet hunden til hjelp for å jage vilt og skremme villrein og elg mot fangstgraver eller andre innretninger under jakten. På helleristningsfeltene i Alta finnes det figurer som forestiller hunder som jager elg. Disse figurene er datert til ca. 3 000 f. Kr.

Hundenavn i samisk litteratur

I den samiskspråklige litteraturen ser det ikke ut til å være skriftbelegg for samiske hundenavn. Verken Anders P. Bær eller Lars J. Hætta som skrev sine erindringer på Akershus Tugthus 1854-63 nevner hundenavn. Det gjør ikke forfattere som Johan Turi (1910) eller Anta Pirak (1933), og heller ikke skjønnlitterære forfattere som Anders Larsen, Pedar Jalvi og Hans Aslak Guttorm. Det ble gitt ut lite samiskspråklig litteratur de første 20-30 år etter krigen. I Margrethe Wiigs ABC (Oslo 1951) finner vi et 10-tall samiske hundenavn som Čuoris, Rukse, Hábba og Čammo. I Lind Meløys "Lákkangir'ji sámii- ja dárogillii" (Oslo 1965) er det to hundenavn, Runne ja Ránne. I "Niillas ja su sii'da" (Uppsala 1965) som Israel Ruong har oversatt og tilpasset etter Dahlquist & Haage: "På äventyr med Nila", nevnes et hundenavn, Saju. Inez Boons begynnerbok i samisk: "lás'se ja má'tte ruovtus" (Oslo 1967) har Čebu. Så går det minst ti år igjen før vi får et nytt skriftbelegg for et annet samisk hundenavn.

Det er ikke mangel på navnetradisjon, men det var ikke vanlig å legge vekt på folkelige kulturelementer og heller ikke skrive om dem. Derfor er det fravær av samisk hundenavntradisjon i etnografisk og annen faglitteratur. Et unntak er Tuomo Itkonen: Suomen lappalaiset II (1948), der han under kapitlet om reindrift regner opp en rekke hundenavn som Jievja, Lurfe, Muste, Navgi, Benne, m. fl. I Konrad Nielsen og Asbjørn Nesheim: Lappisk ordbok IV (Oslo 1962) finnes en liste med 51 egennavn på hunder.

Ramme 13. Samiske hundenavn

navn som kommer av bær, nemlig muldebær, samisk luomi. Navnet karakteriserer en kvit ku med røde flekker. Andre navn som henspeiler på flekker, er Helbmo som betyr perle, det vil si prikker rundt halsen. Girjo kommer av girjját som betyr flekket. En kvit ku med svart flekker, får gjerne navnet Girjo.

Hundenavn som Bittoš, Čalmmo, Čáhppe, Čierggis, Dilko, Girjjon, Jarfe, Ledge, Lumbu, Muste og Ránne karakteriserer hunden enten ut fra hårfarge, hårtype eller lengden på pelsen, eller en kombinasjon, med uvanlig korte bein. Jarfe er en hund med tykk og lang pels.

En av de vakreste hunder er Ledge som er helt kvit og med kort, glinsende pels. Også Guvge er lys i pelsen, men med rødbrunt skjær. Ránne og Runne er meget vanlige hundenavn. Den første har grå pels, mens den andre har brun. Virkko har en kontrastfarget ring rundt halsen. En stor del kunavn og de fleste hundenavn karakteriserer dem ut

fra farge og avtegninger. Mange av kunavnene har finsk i begge eller i siste ledd. Alle samiske kunavn har kun ett ledd. Det finnes ingen finske navn eller finske ord i hundenavn. Ingen hundenavn har to ledd, kun et karakteriserende enkeltord som går på hundens utseende eller gemytt.

Det er ingen kunavn som karakteriserer kuas lynne eller eksteriør, mens det finnes mange hundenavn som gir uttrykk for halens lengde og form, og ørenes form. Eksempler på dette er Jorbe, det er en hund som har kort hale. Snorri har en hale som er snurret flere ganger. Ørenes form karakteriseres bl.a. av "avbrukne" ører som kan gi hunden navnet Luvke, mens en annen hund med forover hengende ører, blir kalt Loahcu. En hund kan som valp få navn etter lynne. Hábo er et navn som blir gitt en valp som er hissig og glefser hvis den blir ertet. Gemppo er en hundevalp som har lett gemytt, logrer og er blid. Háippas er en "lettsindig" valp som viser tilbøyelighet til å være lite trofast og gjerne stikker av.

12.11 Oppkallingsnavn

I materialet er det ingen hunder som har oppkallingsnavn. Kuer har oppkallingsnavn som er gitt etter ukedager. Sundar eller Sumar er eksempler på oppkallingsnavn etter søndag, Mándá etter mandag. Kestet etter finsk keskiviikko (onsdag), mens Duoret kan være enten norsk eller finsk torsdag. Derimot er Berjo etter finsk perjantai (fredag). Láver eller Lávger er etter lørdag. Ingen oppkallingsnavn er etter historiske personer, fra sagn og eventyr, og heller ikke etter geografiske steder eller naturnavn.

12.12 Andre motivgrupper

Resten av kunavnene fordeler seg på noen få motivgrupper. Datering som motivgruppe er representert i materialet ved Dammiku av tammikuu (januar) og Helda som kommer av hellodagat (pinse). Noen navn er tilpasset samisk tunge. Det er Máirusa, Rusá og Veanna. En kalv som havnet på finsk side, fikk navnet Reiselina. Hundenavna som er representert her, er alle karakteriserende.

12.13 Likheter og ulikheter i navngiving

Et slående trekk er at det ikke forekommer hundenavn med to ledd, mens kunavn har alltid flere ledd. Unntak er de som har finske navn eller sammensatte navn på samisk og finsk, f.eks. Mustagorva og Nástegorva.

Med unntak av kunavn som har to ledd, har alle hunde- og kunavn to stavelser. Samisk har svært mange tostavelles verb og nomener, og meget få enstavellesord. Derimot finnes det mange tre- og firestavellesord. I samisk kan man ofte karakterisere en tilstand eller en situasjon med ett ord. Navn som Dávlet, Helbmo og Lumet forteller om kua er flekket eller stripet, og delvis også om den har svarte eller røde flekker.

Den samiske reinhunden er en spissøret buhundtype og er forholdsvis liten, den er lett og spenstig bygd og har et lett bevegelig temperament. Den var til nytte både for de fastboende samer som var avhengig av rein til transport og annet arbeid, og selvfølgelig for reindrifssamene. Eierne dresserte vanligvis hunden sin sjøl helt fra den var valp. Hunden ble lært til å lystre kommandoord for å kunne sendes ut i alle retninger, kort eller langt, for å hente streifrein eller samle flokker av dyr. Hundens navn måtte også være kort. Hvis en hund kom bort fra eieren, kunne finneren prøve å finne ut hva hunden hette ved å se på hundens utseende eller lynne og så prøve forskjellige navn. Det gikk som regel bra. Det var ofte eieren, eller den som skulle bli eier, som ga hunden navn allerede mens den var liten valp. Navn ble gitt etter at man hadde vurdert både pelsen, eksteriøret og gemyttet.

Det var oftest den som stelte i fjøset, som ga kalven navn, ofte var det finske jenter og gutter som søkte arbeid i Kautokeino. De var vant med gårds- og fjøsarbeid, - og det hendte ikke så sjelden at de ga kalven navnet. Etter som gårdsfolket også kunne finsk, klang ikke finske navn fremmed i deres ører.

Ingen kunavn kan brukes som hundnavn, og hundnavn kan heller ikke brukes som kunavn. Navngiving krever derfor både språkkompetanse og følelse for hva som er sømmelig. Verken kunavn eller hundnavn er offentlig regulert, så det er bare tradisjon, fantasi, smak og sømmelighet som setter grenser. Selv om kunavn referer seg til tiden for en mannsalder siden, holdes de fortsatt i hevd. Hundnavn som omfatter både eldre og yngre materiale, viser at tradisjonen holder seg stabil.

13.0 POSTEN SKAL FRAM²⁰

13.1 Post, veier og nabobygder

Den nesten 100 km lange postruta Kautokeino-Siebe-Oskal-Áidejávri-Siččajávri besto uforandret i over 70 år inntil den store endringen kom først på 1980-tallet. Det er en historie om en værhard rute, hardt slit og dårlig lønn, men med fornøyde kunder.

Posten ble fraktet over vidda om vinteren med rein, ski, hund/-snørekjøring, hest, skøyter og snøscooter før helårsvei og omlegging til traktor og bil. Om sommeren måtte man ty til apostlenes hester og iblant elvebåt, seinere kom sykkel, traktor, moped og bil.

Til den 80-årige posthistorien på Finnmarksvidda er det knyttet fire navn; Johannes Andersen Eira (1878-1968), Daniel Mathisen Hætta (1904-95) Petter Mathis Andersen Oskal (1914-90), og Leif Petter Oskal (f. 1946).

Johannes A. Eira (Boasta-Juhán) var landpostbud fra 1911 til 1942/43. Daniel M. Hættas tilsettingsforhold strekker seg fra 1937 til 1969. Petter Oskal begynte først som vikar i 1942 og ble fast tilsatt året etter. Han gikk av med pensjon i 1982. Da overtok Leif Oskal.

Fra 1982 legges rutene om, og den yngste sønnen til Petter Oskal, Leif Oskal overtar denne og flere andre postruter slik at stillingen som landpostbud for første gang i Kautokeinos historie blir en heltidsstilling. Dette skjer fra midten av 1980-tallet.

13.2 Postgangen til i Siebe og nabobygdene

Den første faste bosetting i Siebe skriver seg fra midten av 1840-tallet. En kort oversikt forteller at bosettingen i Oskal er fra nyere dato. Den første beboer i Oskal var Anders Andersen Spein (1851-1928). Han flyttet til Oskal på slutten av 1800-tallet, bosatte seg der og tok stedsnavnet Oskal til etternavn. Hans yngste sønn, Isak A. Oskal (1893-1964) sammen med Karen Marie M. (f. Hætta) Oskal (1903-85) overtok gårdsbruket på 1920-tallet.

Áidejávri har fast bebyggelse fra 1847. På 1840-tallet opprettet staten flere fjellstuer på vidda. Det første "fylkesting" i Finnmark ble holdt i 1840. Her ble det besluttet å bevilge midler til oppsittere for "at

²⁰Dette er opprinnelige publisert i Boasta Guovdageainnus - Posten i Kautokeino. Side 112-127 i: Mitalusat ja dáhpáhusat Guovdageainnus 4. Kautokeino historielag 1998

nedsætte sig på Stedet til Veifarendes og Reisendes Nytte og Bequemmelighed." Statens fjellstue "Paivejok" [fra 1874: "Aitijavre"] ble opprettet i 1847. Men hvorfor Paivejok og ikke Aidejávri? Navnet kommer sannsynligvis av elva som renner fra vannet Aidejávri mot Oskal, Bievjaveaj-johka, som etter finsk tungemål blir Päiväjoki. Den første oppsitter var Adam Triumph og Kristine Henriksdatter. Etter dem overtok deres sønn Daniel Adamsen Triumph og hans hustru Brita Grete Lantho, og deretter deres etterkommere igjen. Fra 1921 overtok sønnen Isak D. Triumph (1891-1983) og Anne Grete A. (f. Oskal) Triumph (1897-1986) oppsitterstillingen. Triumphslekten i Kautokeino er fra begynnelsen av sterkt knyttet til Aidejávri.

Siččajávri fikk sin første bofaste i Elias Eliassen Ylitalo, f. 1798 i Kittilä. Han flyttet til Siččajávri på 1840-tallet og bodde her til sin død i 1884. Hans sønn Elias (f. i Muonio 1835) overtok gården, og hans sønn igjen, Elias (1892-1960) oversatte det finske Ylitalo til Øvergård. Rundt første verdenskrig (1914-18) ble det opprettet en privat fjellstue her. Selve fjellstuen var en laftet tømmerhytte som sto til krigen. Etter krigen ble fjellstuen oppgradert til Statens fjellstue. Men allerede i mellomkrigstiden hadde Siččajávri fått en annen offentlig oppgave; meteorologisk observasjonsstasjon. Observasjonene ble sendt pr. post hver 14. dag, mer for statistikkens skyld enn for varsling av været. Fra 1960 var Anne Sara Øvergård fjellstueopsitter og meteorologisk observatør.

13.3 Fra 14-daglig til ukentlig postrute

Fra tidligere var det en postrute som gikk fra Kautokeino over Galaniitu til svensk Karesuando. Det var derfor naturlig at Postverket opprettet en ny rute lenger øst der det var noe tettere bosetting. Dessuten var det strategisk viktig å etablere en jevn og varig kontakt med bosetting mot Finland.

I 1911 ble det opprettet en fast 14-daglig landpostrute fra Kautokeino over Siebe og Oskal til Siččajávri. Aidejávri var altså ikke med i postruten. Den 32 år gamle ungkaren, Johannes Andersen Eira (1878-1968) ble tilsatt i denne deltidsstillingen. Han bodde i øverbygda (badjegeahčen), mellom dagens mellomriksvei nr. 93 og elva, tvers over boligen til Johan Mathis Isaksen Eira (Johannes var onkel til Johan Mathis). Johannes (Boasta-Juhán) var kjent for å være sprek og lett til beins ("gehpes juolggat") og han var flink å gå på skøyter. Dette kom av at ungdommen i øverbygda benyttet Dáibaljávri som skøytebane til langt oppunder jul. Om høsten gikk postbudet dels på skøyter over Suohpat-

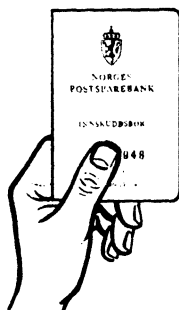

«Banken alle kan nå»

Postsparebanken treffer du over alt. Hvor du kommer i landet kan du få ordnet med innskudd og uttak. Omlag 3100 poststeder og 2000 landpostbud står til tjeneste for deg.

En norsk postsparebankbok kan også brukes i de andre nordiske land for uttak av valuta for inntil 1500 n. kroner pr. kalenderår.

På postsparebankboka er pengene trygt oppbevart samtidig som du får renter av dem. Postsparebanken er ansvarlig for riktig utbetaling, og du behøver ikke være redd for å miste pengene selv om boka skulle gå tapt eller komme på avveier.

«Bán'ko mii læ buokkaid állinmuddos»

Poas'tasæs'toban'ko gavnat dán juokke sajis. Juokke saddjái gása dán boadát min riikas oazžot dán sisa biddjat ja álgus vál'dit ruođaid. Birrasii 3100 poas'tabáiki ja 2000 jät'tipoas'taál'bmá læ du bál'valusas.

Norga poas'tasæs'toban'ko-gir'ji sáttá maid gævahuvvut ærá davviriikaiguin álgusvål'din dittií ál'guriikaruođaid gidda 1500 n. kruvno ráddjái kálen'derjagis.

Poas'tasæs'toban'ko-gir'jis læ ruođat buorre rajos – dán sæmmás gå dán oazžot ræntoid dainguin. Poas'tasæs'toban'ko vás'tida atte álgusmák'sinat læ riek'ta, ja dán it darbaš ballat atte ruođat mas'sujuvvujit – vaike vel gir'ji ge lap'pušii daike ærá muđoid mas'sujuvvušii.

Spar lettvent og lønnsomt — bruk

POSTSPAREBANKEN
- banken alle kan nå -

Bilde 11. Postsparebankens reklame "Banken som alle kan nå", gikk i landets aviser i 1970. Dette er fra Sáгат 25. juni 1970

jávri og Suddomašluoppal, og resten til fots. Om sommeren gikk han til fots med stav og postsekk ("soabbi gieđas ja seahkka sealggis"). Han blir karakterisert som meget flittig ("barggan"), men fåmælt. Dette kom av hans handicap, han hadde nemlig hareskår, noe som førte til at han hadde dårlig artikulasjon. Men han var en mann med glimt i øyet og med godt humør ("leaikkas olmmoš, ja boagustahkes"). Han var ugift, men hadde eget hjem. Sine siste år bodde han på Kautokeino gamle hjem. Han var klar ("heavskalaš") til det siste. Han døde 26. februar 1968, 90 år gammel.

Fra huset sitt hadde han kort vei til posthuset. Landpostruta startet lørdag formiddag, og den første dagen gikk han til fots til Oskal eller helt fram, og kom da tilbake mandag. Men det var en tung rute med smale stier og myrlendt terreng. Vanskeligst var det under vårløsningen og om høsten. Utpå høsten med snøføre var reinskyss enerådende. Hvis det var tidlig vår, var det ikke særlig godt vinterføre etter 10. mai, men enkelte år kom snøsmeltingen i gang først to-tre uker seinere. Fra da av og til St. Hans var det snøskavler på stien og mye vann i bekkene, mens myrene var lettere å forsere fordi telen sto høyt.

Høstmørket gjorde dagene korte slik at postbudet måtte starte tidlig på dagen og det hendte at han måtte gå i tussmørke. Men med god orienteringssans og god trening var det ikke vanskelig å finne fram. Og i måneskinn var det en fin tur.

Det var flere framstøt på å få en ukentlig postrute samt at ruta ble lagt om slik at også Áidejávri kunne få post.

Men de mange henvendelser førte ikke fram før den unge Johan Mathis Klemetsen (f. 1914) som arbeidet hos sin far som handelsbetjent i Siebe, fikk gjennomslag for begge kravene i 1937. Han var også drivkraften bak kravet om videreføring av telefonlinjen fra Kautokeino. Bygda fikk telefonen i 1939.

13.4 Ukentlig postrute med apostlenes hester og sykkel

Sommeren 1937 ble en nyopprettet deltidsstilling som landpostbud utlyst. Det var flere søkere. Daniel M. Hætta var en av dem. Da han søkte, hadde han innhentet en attest hos skolestyreren i Kautokeino. I attesten heter det bl.a. at "han er en meget flink og pålitelig mann. I all sin ferd viser han en real og grei opptreden. Han er en særs arbeidsom mann som er vant til å ferdes i skog og mark både sommer og vinter." Daniel M. Hætta "ansettes herved som landpostbud i rute nr. 7524 fra 1. sept. 1937", heter det i tilsettingsbrevet fra Alta postkontor 9. august 1937.

Han tiltrådte en uke før han fylte 33 år. Postruta var fra nå av ukentlig samtidig som Áidejávri kom med.

Johannes Isaksen Eira fortsatte som før inntil han nådde postens "særaldersgrense" på 65 år i 1943. Stillingen ble lyst ledig, og Petter Oskal, som dels hadde vikariert fra året før, overtok som landpostbud.

Med dette ble det etablert en kontinuitet over en menneskealder. Daniel Hætta var landpostbud i 32 år, til 1969. Petter Oskal (1914-90) overtok fra 1942-43 og fortsatte til mai 1982. Petter Oskal var i slutten av 20-årene da han begynte, og han fortsatte til han var 68 år, hele 40 år i Postens tjeneste.

Petter Mathis Oskal var eldste sønn av poståpneren, Johan Andersen Oskal (1887-1971). Alle sønnene til Johan Oskal var sportsinteressert. Petter sine yngre brødre, Erling (lensmannsbetjent og seinere lensmann) og Johan (poståpner og seinere postmester) var habile kombinertløpere, mens Petter var skiløper, spesielt var han god på lange distanser.

Petter Oskal var den første i Kautokeino som brukte snørekjøring med hund i ervervsmessig sammenheng. Han skaffet seg en engelsk setter på slutten av 1950-tallet som han tidvis snørekjørte med. Dette gjorde postgangen raskere og slitet ble mindre. Engelsk setter var en annen hunderase enn det man var vant med. Det er en fuglehundrase med elegant kropp, silkebløt og glinsende pels med småflekker i svart, gult eller brunt og svakt sabelformet hale.

Hans interesse for sport og skiløping kom godt med i arbeidet som landpostbud. Midtvinters kjørte han med rein, men allerede i februar-mars begynte han å gå på ski. Det var ingen korte strekninger; fra Kautokeino til Siebe var det etter vinterveien ca 20 km, og nesten det samme fra Siebe til Áidejávri, og derfra til Siččajávri 10 km. Hele strekningen på ca 100 km som ble tilbakelagt på to-tre dager på slede- og reintråkket vei og delvis i dyp snø, var god trening.

Det var et slit, men Petter kunne - og måtte - ta lange pauser. Dessuten var han glad i å snakke om sport. Det kunne derfor hende at mange av postkundene ble irritert fordi han brukte så lang tid i nabohuset før han nådde til neste. Det hendte også at han kjørte posten med hest. I blant avlastet kona hans, Signe (f. Isaksen) Oskal (1917-80) ham, om sommeren på sykkel og om vinteren med hest. Men hesten deres var meget "saktegående" slik at Petter heller foretrakk å gå på ski eller kjøre med rein. Det hendte at også Daniel kjørte med hest. Men hans hest "Sala" (etter tegneserien i Ukens Nytt, "Fantomet") var det

motsatte, urolig og rastløs - for å bruke det rette uttrykk!

Om våren kunne det være kritisk. Til bladet Post forteller Petter Oskal følgende da han skulle krysse Murttujohka: "På en tur i vårløsningen var elva gått over sine bredder, og for å komme ut til den overflødde gangbroa, måtte budet ta av seg alle klærne og vade over mens han holdt posten og klærne over hodet. Isvannet nådde ham til skuldrene. For å bli varm igjen etter "badet" måtte han ta springmarsj de siste 4 km fram til Siččajávre fjellstue."²¹

Da Daniel M. Hætta var tilsatt i Posten høsten 1937, gikk han til fots hele ruta. Seinere på høsten gikk han på skøyter - snabelskøyter - langs vannene, spesielt Suddomašluoppal og Suohpatjávri, slik som Boasta-Juhán. Seinere fortsatte han med å gå på skøyter de årene det gikk an, helt til 1950-tallet.

Boasta-Juhán hadde ikke sykkel, men Daniel kjøpte en "helballong" herresykkel i Sverige. Og fra sommeren 1938 var sykkel den raskeste kommunikasjonsmiddel. Å gå til fots fra Kautokeino til Siebe tok innpå fire timer, men med sykkel gikk det minst dobbelt så raskt, - på tross av smale og kronglete stier. Og dessuten kunne man ha postsekken på bagasjebæreren i stedet for på ryggen. Den svenske sykkel var så solid at den på begynnelsen av 1960-tallet, etter 25 år, fremdeles var i bruk, og er brukbar fremdeles.

Da Petter Oskal begynte, hadde han skaffet seg sykkel. Sykkelen var ikke vanlig på den tiden, før 1950 var det ytterst få som eide en sykkel.

13.5 Sykkel, rein og hest avløses av traktor, bil, og snøscooter

I siste halvdel av 1950-tallet tok bygging av bilvei til, men det var først sommeren 1959 at veien til Siebe var kjørbar. Den ble ikke brøytet om vinteren. Fra juli til november var den farbar for biler, men med hest og traktor kunne man kjøre til henimot jul.

I 1962 kvittet Daniel seg med hesten og kjøpte en landbrukstraktor, Ford Dexta. Dette ikke bare lettet arbeidet på gården, men avløste apostlenes hester og sykkel på postruta.

Som den aller første i hele Kautokeino, anskaffet entreprenøren Ivar Hauge seg snøscooter. Noe seinere anskaffet også lensmann Arvid Dahl og deretter Petter Oskal og flyttsamen Johan Mathis Isaksen Eira (Iskon-Máhtte) i 1964 seg hver sin snøscooter. Vognkortet til Petter er

²¹ Post. Bladet for Postverket, nr. 3/1961

datert 24. april 1964 og viser at scooteren var en Varg, Bombardier-modell med 8 hk JLO-motor. Prisen var rundt kr. 6 000,-.

Til Bombarider-scooteren hører en dramatisk historie. En iskald februarkveld i mørke med nærmere 40 kuldegrader var Arne Oskal (f. 1943) på vei fra Siččajávri mot Kautokeino da drivremmen på scooteren røk. Han og en yngre kamerat som var med, var kommet til nordenden av Suolojávri. Å få motorstopp kunne få fatale følger, men til alt hell visste de om hytta til Mathis P. Pentha (Bekka-Máhtte) på Guotku. De fant fram i mørket, men hytta var låst, og de hadde ingen redskaper til å få opp låsen. I kulda klarte de omsider å åpne døra til bislaget (feaskir), men lengre kom de ikke. Heldigvis for dem var der flere reinskinn og en saueskinnsfell slik at de på et vis kunne holde varmen.

Bilde 12. Landpostbud Daniel M. Hætta skulle ha pistol med seg under tjeneste. Det var jo tjeneste til steder like ved finskegrensen. Det er en C. G. HAENE Surl 50 HMC H BER'S. Nr. 52590

I mellomtiden ringte Petter til Áidejávri for å høre etter dem. Der var de ikke. Så ringte han til Siččajávri. Der var de heller ikke! Og til Oskal var de ikke kommet. Petter reiste med bil samme kveld til Áidejávri, og gikk på ski til Siččajávri, og derfra tidlig på morgenen langs vinterveien mot Kautokeino. Han fant scooteren, men ikke Arne og kameraten hans. For i mellomtiden hadde brødrene Mathis og Anders Oskal på sin velbrukte røde Ockelbo (snøscooter) kommet til unnsetning. Petter fant altså

scooteren, og fulgte fotsporene for å se hvilke vei Arne og hans kamerat hadde tatt. Og ved hytta kunne de konstatere at guttene var tatt hånd om.

Postruta var ikke uten risiko, det var ingen forsikring og lønnen var dårlig.

13.6 "Opplæring" i postombæring skjedde indirekte og gradvis

Jeg (OMH) kom til å leve tett innpå det å være landpostbud på Finnmarksvidda. Allerede i 11-12-års alderen begynte jeg å gå med posten til naboene. Som regel reiste faren min lørdagmorgenen i 9-tiden fra Siebe til Kautokeino, om sommeren med sykkel og om vinteren med rein. Utpå ettermiddagen kom han tilbake. Posten var sortert slik at hver husstand fikk sin sammenrullede bunke med aviser og brev. Jeg gikk til naboene med dem, naboer som var mine onkler og tanter. Posten besto mest av lokalaviser som Vestfinnmark Arbeiderblad, Nordkapp og Nuorttanaste. Noen abonnerte i kortere perioder på Lofotposten eller Nordlys. Tidvis kunne noen flyttsamer abonnere på Nordlys. Av riksaviser kom Ukens Nytt (miniutgaven av Aftenposten), og ellers Utstyrsmagasinet katalog to ganger i året, samt noen få Kooperatøren (for medlemmer av Samvirkelaget). Selv abonnerte jeg på Sportsmanden i et par år. Ellers var det ingen reklame, derimot enkelte private brev. Men det kom betalingskrav, spesielt fra livsforsikringssselskapet Assuranse da en av mine onkler var agent for selskapet. Alderstrygd og barnetrygd var også faste utbetalinger. Oppunder jul var det mye post med mange julekort. Også før påske var postmengden ganske stor, spesielt fordi man på 1950-tallet sendte påskekort, men dette avtok og forsvant helt på 1970-tallet.

Alle var ikke like lesekyndige, og noen hadde kanskje aldri sett en avis eller et blad. En gang da Daniel kom med posten til Oskal, var en gammel mann fra nabobygda i Finland på besøk. Han satt med en avis. Daniel spurte hva han leste. Jo, sa den gamle mannen, jeg ser en båt som er gått rundt. Da ser Daniel at mannen holder avisen oppned!

Dette er vår nære fortid: På slutten av 1940-tallet var det altså slik at det fantes folk som ikke hadde holdt en avis eller et blad i sin hånd.

Aksjonsradiusen ble smått om senn utvidet. Internatskolen var slutt hver lørdag ettermiddag og middagen på internatet - vassgraut - måtte spises før vi fikk lov å gå. Men etter som jeg ikke klarte å spise vassgraut, var det en av de ting jeg gruet meg mest til hele uken. Jeg hadde flere timer lang og hard tur foran meg med sulten mage. Vi ble presset til å spise grauten, - annen mat var ikke å få. Etter dette var det

å gå til postkontoret som var åpent lørdager til kl. 16.00. Nå kunne jeg enten ta posten usortert eller sortere, og så starte på den fire timer lange

Bilde 13. Midt på sommeren, mens Daniel førte posten med båten mot kirkestedet, landet en kongeørn på båten. Han slo ørnen i hjel med stokken sin. Det ble oppslag i avisen, se faksimile 9

turen. I november ble det fort mørkt, så de gjaldt å komme hjem så snart som mulig. Skrubbsulten. Og søndag ettermiddag tilbake til internatet i Kautokeino.

Neste etappe i "opplæringen" var å gå til Oskal med posten, vente ca to timer i tilfelle noen skulle sende post tilbake. Dette med to timer var en uskreven lov. Selv om jeg var en unge etter de voksnes syn, hadde de tillit til meg, slik at far ble dristigere og sendte meg snart på de lengste strekninger. Så i 14-15-års alderen gikk jeg med posten først til Áidejávri og seinere samme år til Siččajávri. Siden jeg var idrettsinteressert tok jeg turen som trening.

Faren min hadde ofte sitt dobbeltløpete 16 kalibers haglegevær med seg om våren for å skyte ender, og om høsten for å skyte ryper. Jeg var ikke interessert i jakt, men i idrett!

Petter Oskal var også en meget ivrig rypejeger. Begge postbudene kunne kombinere sin sportsinteresse med postombæring, og dessuten ble det noen slanter i pungen.

Enkelte ganger kunne det være litt dramatisk under postombæringen, enten på grunn av reell fare eller en imaginær forstilling.

13.7 Kjørereinen som ikke ville følge veien

En lillejuleaften, sannsynligvis i 1957 eller 1958 (1956/57 gikk jeg på Den samiske ungdomsskolen (nå; folkehøgskole) i Karasjok), reiste jeg med posten til Siččajávri. Siden jeg startet kl. 19.00 om kvelden regnet jeg med å være framme etter 3 timers kjøretur med rein. Det var helt mørkt, rundt -25 gr. C, rim i krattet og på trærne. Veien gikk fra Siebe, over Jevdešluoppal til Coages Jevdeš, Váhhtajávri og til Suolojávri, Čáhpesjávri og til fjellstua. Vinterveien var merket, men ingen hadde kjørt denne veien på flere dager, så den var delvis - spesielt på vannene, føket igjen. Det var min egen rein, Muzet čuoivvat, jeg kjørte med. Det var en sterk og god kjørerein, men den var sta og hadde en svakhet, den var dårlig å følge igjenføket vei (*doalli*). På det vel tre km lange Suolojávri, begynte jeg å få mistanke om at vi var kommet på avveier. (Når man er sammen med rein eller hund, er man ikke aleine, det er "vi"). Jeg stoppet, men det var vanskelig å oppdage veistikker (*dihka*) på grunn av rim. Så var det å snu, men kjørereinen ville - som vanlig - ikke følge sporet. Jeg måtte gå foran og leie reinen som endatil var en slik som holdt igjen (*doalli*). Og heller ikke var jeg helt sikker på hvor vi var. Etter en stund kom vi på den merkete vinterveien. Men reinen ville ikke følge den igjensnødde veien. Det var ikke annet å gjøre i stummende

mørke enn å gå foran. Når man er på merket vei, vet man hvor man er fordi man kjenner etter med beina hvor veien er. Og man fryser ikke fordi man har skaller, bellinger og pesk på seg. Det gikk sakte, men vi kom da til enden av vannet, og jeg kunne sette meg i sleden igjen. Omtrent 1 km før fjellstuen stoppet jeg og løste reinen fra seletøy og slede, og lot den få hvile og mat. Jeg hadde funnet en plass der det var lite snø og godt med beite. Så gikk jeg til fjellstua, døra var åpen fordi de ventet på meg. Klokka var halv fem juleaftens morgen. I stedet for tre timer, hadde jeg brukt over ni.

Neste formiddag - juleaften - startet jeg fra Siččajávri, og nå gikk resten av postruta greitt. Etter Áidejávri var det Riednjávži med sju flyttsamehus. Riednjávži ble bare betjent om vinteren når flyttsamene bodde der. Neste stopp var Oskal og så Geargat der det på midten av 1950-tallet var blitt bosetting med en fastboende familie (Áilon-Isku) og en flyttsamefamilie (Ártni-Niillas). Juleaften var jeg hjemme igjen, - og postruta fortsatte til Kautokeino 3. juledag. Denne gang uten dramatik.

13.8 Høstmørke i spøkelseslandet

Det var en mørk lørdagskveld i slutten av september med regn og et skummelt landskap, et landskap som attpåtil rommet overnaturlige fenomener. Jeg hadde startet grytidlig fra Siebe til Kautokeino, hentet posten, vært hjemme og syklet til Siččajávri og deretter til Áidejávri. Det var blitt solnedgang - i slutten av september går sola ned før kl. 18.00 - da jeg startet fra Áidejávri. Jeg var blitt sliten, hadde verken lommelykt eller lykt på sykkelen, men hjem skulle jeg. En sykkeltur under gode forhold ville ta knapt to timer, men den dagen - slik som det ofte er om høsten - hadde det regnet og stien var sleip og i tillegg kronglete.

Fram til Njuoikun var det så pass lyst at jeg kunne se stien. Jeg hadde liten og lett bagasje etter at posten var utlevert, og på retur var det stort sett bare brevpost. Etter at jeg hadde passert Allaeanan, og like før jeg kom til Eallajohka, skjedde noe fatalt. Sykkelen punkterte! Og det før bekken. Eallajohka var nemlig det skumleste steder på hele ruta, og særlig i mørke og om natta. Her hadde utboren (eahparaš) latt seg høre av flere, visste jeg. Eahparaš er et spedbarn som er forlatt av mora og skriker hjerteskjærende hvert 7. år for å få kristendåp av den som kommer på dens vei. Det kunne være i år!

Jeg kunne ikke sykle, men måtte leie sykkelen. Når jeg så nærmet meg bekken, tøv den punkterte sykkelslangen ut av dekket og surret seg fast i eiker og nav. Dette var et dårlig varsel! Jeg måtte stoppe gang

etter gang for å dra slangen ut når den satte seg fast mellom eikene. Jeg hadde ikke noe valg, jeg måtte over bekken. Og over bekken kom jeg, uten å høre nyfødt barns skjærende gråt. Med hjertet i halsen og sykkelslangen mellom eikene kom jeg over bekken og i sikkerhet. Men det gikk stadig like sakte fordi jeg også skulle over Eallajeaggi. Helt lettet og trygg var jeg ikke før jeg kom til bredden av Nakkitjávri. Det var så stummende mørkt at jeg måtte føle meg fram skritt for skritt. Denne stien kjente jeg godt etter utallige "postturer". Men jeg måtte av og til holde bakhjulet oppe når slangen klemte seg fast i navet.

Stor var lettelsen da jeg kom hjem, - flere timer etter "ruta".

13.9 En ny tid: De gamle pensjoneres og ruta til Siččajávri nedlegges

Daniel M. Hætta ble etter hvert dårlig til beins, men takket være traktoren og hans barn, spesielt Johan Daniel (f. 1949), kunne han beholde sin stilling i posten til han gikk av i 1969 med hjemmel i postens særaldersgrense på 65 år. I løpet av 1960-tallet var mellomriksveien ført forbi Áidejávri, mens Siččajávri kom i "skyggen" og nedleggingstrusselen dukket opp da Daniel M. Hætta sluttet.

Det ble ikke tilsatt noe nytt landpostbud, men Petter Oskal overtok ruta aleine. Petter hadde ikke førerkort, men han skaffet seg bil, en Austin 1300. Det var sønnene hans, først Arne, og siden Leif som fungerte som sjåfør.

Postruta til Siččajávri ble fremdeles opprettholdt. De siste årene av 1960-tallet gikk eller syklet Johan Daniel fra Njuoikun (ca seks km før Áidejávri), til Siččajávri, mens Daniel fortsatte med traktor til Áidejávri. Så ringte far og sønn til hverandre og avtalte når de skulle møtes igjen på returen ved Njuoikun. Tungvint, men det fungerte. Et alternativ som også ble benyttet, var at Daniel M. Hætta avtalte med oppsitter Anne Sara Øvergård om at hun hentet posten sin ved Njuoikun mot godtgjørelse. Denne godtgjørelsen tok postbudet av sin egen lønn.

På tilsvarende måte ordnet Petter dette, enten ved at sønnene Arne eller Leif tok turen til Siččajávri, eller at fjellstueopsitteren hentet sin post mot godtgjørelse.

Leif Oskal begynte allerede i 14-15-års alderen å trafikere postruta for faren sin. En høstdag i 1959, da han var 15 år, fikk han låne mopeden til skoleinspektør Alfred L. Larsen. Larsen var vel klar over aldersgrensen, men han visste hvor strabasiøse høstturene kunne være, så han lånte mopeden til Leif. Leif gjennomførte ruta, og kom velberget

tilbake til Kautokeino. Men ved Monix kafé var det "trafikkontroll", visstnok for første gang i Kautokeinos historie. Det var "reservepolitiet" (vår tids fjellpoliti), en mann fra Kautokeino og en fra Rafsbotn, begge med politiskilt på uniformsluen (alpelue), som utførte kontrollen.

Johan M. Klemetsen,
Kautokeino.

Vestfinnmark Arbeid

Organ for Det norske Arbeiderparti i Vestfinnmark

Nr. 100.

Hammerfest, mandag 29. juli 1957.

Landpostbud i Kautokeino overfalt av stor kongeørn

Målte 2 meter mellom vingespissene

Et landpostbud i Kautokeino ble overfalt av en stor kongeørn i uka som gikk. Det var Daniel M. Hætta, Siebe, som har postruta Kautokeino-Aiddejavrre—Siccejavrre annenhver uke. Hætta tok båt et stykke fra Siebe og nedover, og mens han holdt på å stake som best, kom en svær kongeørn flygende rett på ham. Hætta verget seg med staken og fikk slått ørnen ned. Hadde ikke postbudet

hatt staken, er det ikke godt å si hvilken medfart han hadde fått. Kongeørnen gikk nemlig til angrep på en voldsom måte. Daniel M. Hætta fikk slått den store fuglen i hjel, og senere målinger viste at kongeørnen målte hele 2 meter mellom vingespissene. Han var ikke høy i hatten så lenge basketaket sto på, men nå får han i hvert fall noen ekstra kroner som skuddpremien for kongeørnen utgjør.

Faksimile 9. Det ble førsteside oppslag i Vestfinnmark Arbeiderblad om ørnen. Saken er kanskje framstilt noe mer dramatiske enn den i virkeligheten var

Leif kom kjørende med postsekken på ryggen. Han ble avkrevd aldersattest. Det hadde han ikke med seg, og han måtte innrømme at han bare var 15 år. Han ble bøtelagt, kr. 20,-. Boten betalte han på stedet, fikk kvittering og kunne kjøre videre!

Først fra 1982, da Petter Oskal gikk av med pensjon, ble det en annen ordning med posten til Siččajávri som nå besto av to familier. En av døtrene på gården hadde giftet seg og slått seg ned der. Men ruta til Siččajávri ble likevel nedlagt. En ny ordning ble etablert ved at oppsitteren selv mot godtgjørelse hentet posten sin i Kautokeino.

Petter Oskal sto på som landpostbud i hele 40 år, til utgangen av mai 1982, da han gikk av, 68 år gammel.

13.10 Posttradisjonen bæres videre av 3. generasjon

Sønnen, Leif Petter Oskal (f. 1946) overtok postruta fra 1. juni 1982. Ikke bare sin fars gamle rute, men også ruta til Ávži. Seinere kom Galaniitu og Goahteluoppal med i ruteopplegget, - til Goahteluoppal gikk posten bare om vinteren. På 1980-tallet ble Goahteluoppal fraflyttet og da de gamle i Galaniitu døde, ble ruta på begynnelsen av 1990-tallet forkortet til Økseidet. Også Soahtefielbma var nå kommet med i postruteopplegget.

De første årene var Leif Oskal tilsatt i deltidsstilling. Om formiddagen arbeidet han på Reinslakteriet i Kautokeino. Ruta startet kl. 11.15, men etter et par år kom det krav om tidligere postgang. Deltidsstillingen ble omgjort til en hel stilling. Det ble uniformsplikt. Fra 1970-tallet foregikk all postombæring med bil.

Leif Oskal var selv en dyktig idrettsmann, habil skytter og fremragende fotballspiller nettopp i de årene da Kautokeino hadde et meget godt fotballag, men han fikk ikke bruk for sin kondisjon og fysiske egenskaper slik som de tre forgjengerne. Fram til nå (2207) var Leif Oskal den første og den eneste som hadde heltidsstilling som landpostbud i Kautokeino kommune.

14.0 SAMER PÅ UTSTILLING I TYSKLAND 1930²²

I 1930 reiste 31 samer fra Norge, Sverige og Finland på utstilling²³ til Tyskland. De hadde sameleir i flere tyske byer fra våren 1930 til høsten samme år.

De hadde med seg både rein og hunder. Dessuten hadde de med seg telt med utstyr og redskaper som sleder og seletøy, vinterklær som pesk og skaller og annet utstyr som man har i en sameleir.

Sameutstillingen i Tyskland 1930 danner slutten på en lang tradisjon med etnografiske utstillinger rundt om i Europa. Etter krigen er tradisjonen med utstillinger tatt opp igjen, men i en noe annen form. Det er sameleirer som samene selv har etablert, f.eks. i forbindelse med souvenirsalg eller kunst- og håndverksutstillinger.

14.1 Utreisen med rein, hest, tog og båt

Det er skrevet at man vet lite om reisen i 1930: "*Också 1930 uppträdde samer i Hagenbecks regi Om desse sistnämnda grupper reste runt på längre turnéer är inte bekant.*" (Broberg, G. 1982: Lappkaravaner på villovägar). Her følger en førstehåndsberetning.

Denne artikkelen bygger i det vesentlige på lydbånd- og kassettopptak med tre av de som deltok på utstillingen. Selv om opptakene er gjort lenge etter, har de fortalt hva de gjorde og hvordan de opplevde å være i Tyskland i over 8 måneder. Som Daniel M. Hætta sa i 1981: "Det er ikke så godt å huske så langt tilbake i tid, men jeg forsøker av og til å tenke på den tiden. Det er så langt tilbake i tid at det ikke er så godt å huske, - det er jo over 50 år siden vi var der."

Denne framstillingen er basert på primærkildene. Alle intervjuene foregår på samisk. De er oversatt til norsk av meg. Men før opptakene ble gjort i 1980, 1981, 1982 hadde jeg hørt historien og historiene mange ganger både av min far Daniel M. Hætta og min onkel Ole M. Hætta. Jeg har ingen opptak med Ole M. Hætta, men fire opptak med min far. Isak N. Hætta og Kirsten M. Pentha ble intervjuet i forbindelse med radioprogrammer sendt i NRK Sámi Radio i 1981. Andre kilder er fotografier fra Tysklandsoppholdet i 1930. Jeg har ikke kommet over

²²Denne artikkelen i en noe kortere form er publisert i OTTAR, nr. 3/2007.

²³ Broberg kaller dem for "lappkaravaner", Berthelsens benevnelse er "folkekaravaner". I denne framstillingen er det brukt en mer korrekt betegnelse, nemlig "utstilling"

mange skriftkilder, men lydbånd- og kassettopptak med aktørene er jo primærkilder. Det finnes også fotografier som de hadde med seg da de kom fra Tyskland.

14.2 Deltakerne

Vinteren 1930 var det blitt kjent i Kautokeino at tyskeren Franz Dubbick²⁴ arbeidet med å rekruttere samer fra svensk Karesuando og Enontekiö i Finland til en ny utstilling i Tyskland, lik den han hadde i 1925. Franz Dubbick hadde muligens vært i Kautokeino i 1924-25 siden flere meldte sin interesse.

Franz Dubbick fortalte selv til deltakerne at han hadde vært offiser under 1. verdenskrig. Da hadde han under et granatangrep mistet tommelen (*bealgi*) og lillefingeren (*šelččen*) på høyre handa.

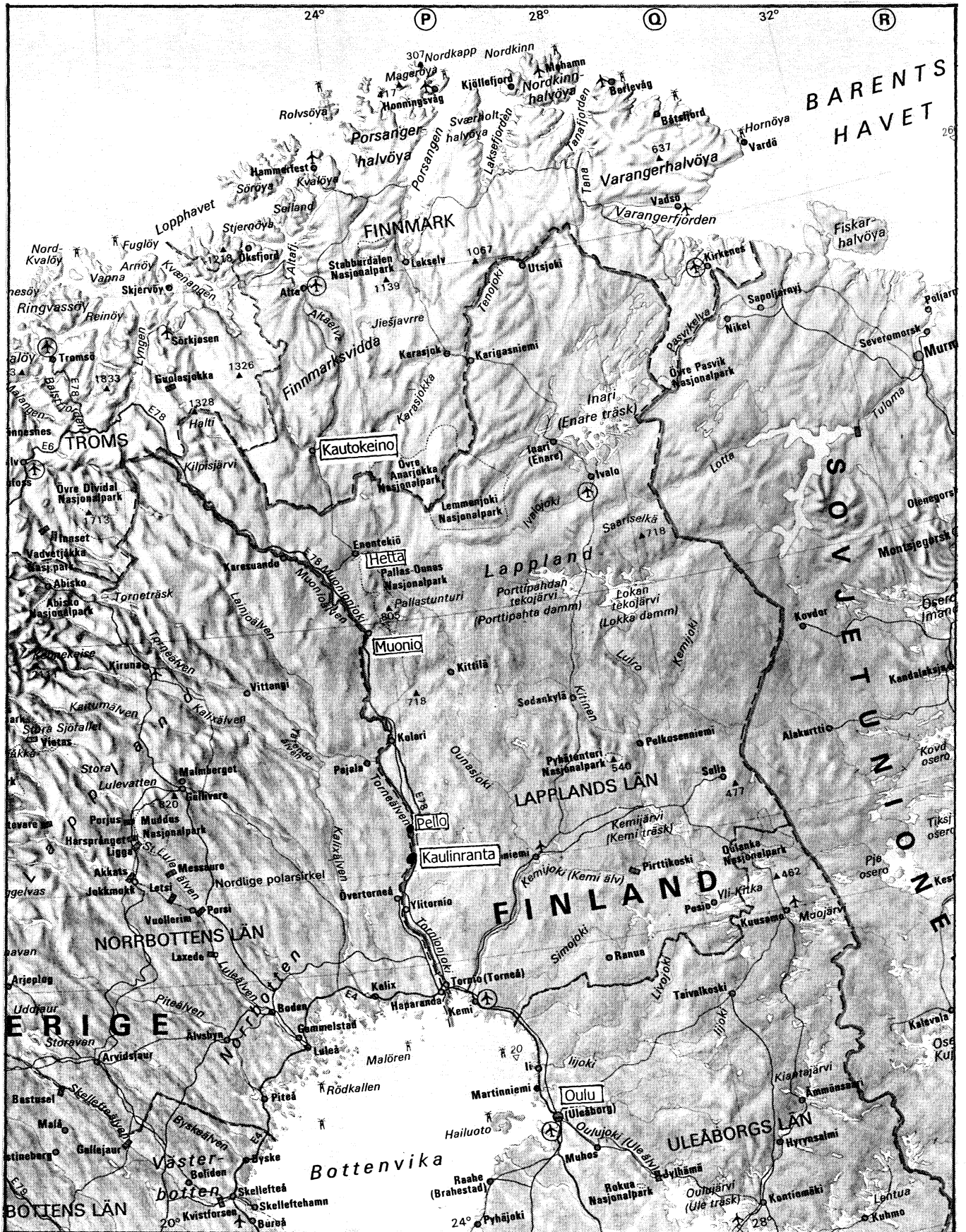
Fra Kautokeino reiste ni personer til Tyskland, en familie med to små barn og fem unge menn og kvinner.

Familiefaren var Mikkel Nilsen Pulk [Dule-Mikku] (1904-1994) og kona Anna Helene Isaksdr. Rantatalo [Ristiinná-Ánne] (1905-1972) samt deres to gutter Isak Mikkel (1927-1935) og Nils Johan (f. 1929). Kona var opprinnelige fra Närva i Karesuando²⁵.

De andre var Anne Persdr. Pentha [Bekk-Ánne] (1911-1987) og hennes seinere svigerinne Kirsten Anne Marie Mathisdr. Hætta [Sunnen- Risten] (1908-2000), Isak Nilsen Hætta [Nilut-Issát] (1900-1987), Ole Mathisen Hætta [Máhte-Ovllá] (1906-1972) og Daniel Mathisen Hætta [Máhte-Dánel] (1904-1995). Ole og Daniel var gode kamerater, og seinere ble de svogre fordi Daniel giftet seg med Oles søster Susanne. Anne og Kirsten kom fra Máttaluoppal, 4-5 km sør for Kautokeino kirkested, Ole og Daniel var fra Siebe, 18 km sør for

²⁴Franz Dubbick (1887-1986) var knapt 43 år i 1930. Dubbick var en omgjengelig mann som var godt likt av deltakerne. Allerede 27 år gammel hadde han deltatt i den første verdenskrig (1914-1918). Han hadde ledet en sameutstilling i Tyskland i 1925 med flyttsamer fra Ounasvara og et østlig reindistrikt i Enontekiö. Han var antakelig agent for firmaet L. Ruhe.
Kilder (1): www.krohne-mar.com/Franz_Dubbick.8921.0.html og (2) Valkeapää, N. A: *Beaivi, áhcázan*. Bilde 122, tatt av Dubbick. DAT 1988. ISBN 82-90625-06-7. Dessuten et bilde i avisen Áššu. 20.5.2005

²⁵Året etter at de kom fra Tyskland, emmigerte de til Canada hvor de drev med reindrif. Kona døde i 1972, og Mikkel flyttet til Kautokeino året etter. Kort tid før Mikkel døde, reiste han tilbake til Canada. Begge er gravlagt i Inuvik

Kart 1. Nord-Finland med Nord-Sverige og Finnmark

kirkestedet. Isak og Mikkel med familie kom fra kirkestedet.

Alle deltakere fra Kautokeino var under 30 år, med unntak av Isak N. Hætta som var 30 år. Den yngste, Anne, hadde nettopp fylt 19 år. Barna var henholdsvis ett og tre år²⁶.

De fleste deltakere snakket samisk til daglig. Noen få brukte finsk, men kunne samisk, forteller informanten Daniel M. Hætta. Han og Ole snakket også flytende finsk, mens de andre fra norsk side kunne gjøre seg forstått. Isak, Daniel og Ole kjente de fleste andre deltakere godt fra før.

De fikk 100 kr pr måned i lønn, utbetalt en gang i måneden. Ved hjemkomsten hadde de fått lønn for 8 1/2 måned. Og i tillegg hadde de lært en del tysk. De leste litt (antakelig overskrifter og ingresser) aviser og blader i Tyskland. De kunne på den måten følge litt med i den gryende politiske uroen i landet.

14.3 Reisen og utstyret

Deltakerne fra Kautokeino startet noen uker etter Bossekopmarkedet²⁷, i slutten av mars 1930.

Det var en fin vinterdag da Mikkel Pulk med familie og Isak N. Hætta kom seg avgårde ut på ettermiddagen. De kjørte med rein fra Kautokeino kirkested og underveis sluttet Anne og Kirsten seg til selskapet. I Siebe rastet de. Nå ble også Ole og Daniel med. Det var allerede blitt kveld og det begynte å snø. De kjørte forbi Áidejávri og kom seint på kvelden til Palojärvi, - ca ei mil inn i Finland. Der overnattet de.

Nå hadde de kjørt nesten fire mil, og var godt over halvveis til Hetta. På vei til Hetta, stoppet de i Leppäjärvi, der bl.a. Armas Niemelä fra Näkkälä og flere andre sluttet seg til. Ut på kvelden kom de til Hetta der de igjen overnattet.

I Hetta hadde Dubbick kjøpt råmaterialer til *duodji* (håndverk- og souvenirproduksjon). Det var reingevirer, margebein, skankeskinn til å sy

²⁶På bildet er Mikkel nr. 24, Anna nr. 20, barna nr. 21 og 25, Anne nr. 3, Daniel 11, Isak nr. 12, Kirsten nr. 26 og Ole nr. 27. Av bildet ser man at minst 10 personer er godt over 40 år, og noen av dem sannsynligvis rundt 60. Det er også fem barn med, alle godt under 10 år, og dessuten to ungdommer på rundt 14-16 år. Av klesdraktene på de andre deltakerne kan man se at de er fra Karesuando og Enontekiö

²⁷Vårmarkedsdagen var første onsdag i mars. Påsken kom meget seint det året; 1. påskedag var 20. april (i 2003 var 1. påskedag på samme dato)

skaller av, senetråd og reinskinn. I Tyskland sydde de skaller og souvenirer som f.eks. papirkniver med blad av kløyvd margebein og skaft av horn. Tyskerne spurte "Was ist das?" og vi svarte "Das ist Papiermesser", forteller Daniel M. Hætta. De fikk tre tyske mark for en papirkniv.

Fra Hetta var det hestetransport fordi bilveien var vinterstengt. Alt utstyret og dyra måtte lastes på hestesleder. I Palojoensuu møttes alle, også deltakerne fra Karesunado-området. Det finske jernbanenettet nådde ikke lenger enn til Polarsirkelen; til Kaulinranta som er på høyde med Rovaniemi²⁸. Fra Kautokeino kirkested til Hetta var det ca 70 km. Nå gjensto en lang reise med hestetransport, vel 250 km til Kaulinranta. Det ble en lang kjøretur på vinterføre i kalde dager og netter. Men folk var vant med kulde. De hadde kledd seg etter forholdene, og frøs ikke.

Da de startet fra Palojoensuu var de i alt 31 personer, 52 arbeids- og kjørerein, inkludert to simler og ti hunder. De hadde alt utstyret for å rigge opp en hel *siida* (=sameby), bl.a. elleve store *beallje-goahhti*²⁹, flere arbeids- og kjøresleder, seletøy og skjæker til sleder og pulk, lassouer, tømmer (reip), og ellers alt en same trenger til reindrif. De hadde vinterklær som pesk, dork, kofter, *gálssohat* (bellinger), *sisttehat* (skinnbukser av garvet reinskinn), *goikkehat* (skaller) og *čázehat* (komager). Dessuten hadde de med festklær både for brud og brudgom. De hadde til og med sennegras, never for å gjøre opp varme og litt brenselved.

I Kaulinranta ble alt utstyr og rein lastet over på jernbanevogner. Toget gjorde sitt første lengere stopp i Torneå. Her kjøpte de utstyret som manglet, bl.a. kaffekjeler og jerngryter. Dessuten supplerte de med nødvendige forbruksvarer som brød, smør, kaffe og tobakk. Alt ble betalt av Dubbick.

Togreisen på over 800 km fra Kaulinranta til Helsinki tok flere dager. Vel framme losset de utstyret og dyrene, og så slo de opp teltene. De ble her i flere dager i påvente av båttransport.

Daniel M. Hætta oppsummerer slik: "Først kjørte vi med rein til Hetta (Enontekiö). Og fra Hetta ble vi transportert til Kaulinranta der

²⁸Seinere ble jernbanelinjen ført ca 120 km lenger nord, til Kolari

²⁹*Bealljegoahhti* er et familetelt satt opp med buer og sperrer, i motsetning til en *lávvo* som er et lett-telt med rette stenger

jernbanen hadde sitt endepunkt, og så reiste vi med tog til Helsingfors. Der var vi i flere dager," og:

14.4 "Så reiste vi med dampbåt til Königsberg"

Ny pakking og klar for en ny reiseetappe, denne gang med båt over Nordsjøen. Nå skulle de for alvor forlate det kjente og begi seg ut i det ukjente. "Nå tok vi rein og hunder og utstyr over i et skip. Båten satte kurs rett mot Tyskland, og husker jeg rett, så gikk båten til Königsberg."

Daniel M. Hætta forteller at "så reiste vi med dampbåt til Königsberg. (...). Her var vi i en uke, kanskje var det to uker. Her slo vi leir og hadde vår første utstilling."

Verken han eller de andre informanter kan huske noe spesielt på reisen fram til Königsberg, - annet enn innkjøp av varer i Torneå og at de reiste med reinskyss, hestetransport, tog og båt. Polen gjorde et mektig inntrykk på Daniel. De reiste med tog fra Königsberg over Danzig til Stettin. Daniel var plassert i en godsvogn for å passe på rein og hunder og holde øye med utstyret. I ei annen godsvogn var det 50-60 svartspraglete kyr. Godstoget gikk meget sakte gjennom Polen, kanskje bare i 50 km/t.

"Fra snøvær i Kautokeino var vi nå kommet til vår i Polen, med grønt lauv og grønne marker. Det var allerede som en varm sommer da vi kom dit i april. Lauvskogen var grønn." Han forteller videre at han så ut "hele dagen. Alt var åker, og alt var flatt, som en eneste stor innlandssjø (*jávri*), eller som en pannekake (*bánnogahkku*)." Alt var "helt flatt, ikke fjell, som golv (*lahti*). (...) Toget gikk langsomt fordi det var kyr og andre dyr ombord. Våre rein var plassert i flere av jernbanevognene."

Åkrene og det flate landet må ha gjort et uutslettelig inntrykk fordi alle informantene forteller dette; "vi ser bare eng og åker så langt øyet rekker, og ikke et eneste tre."

"Og vi ser kyr, flokker på 50-60 kyr. Alle var spraglet i svart og hvitt, - og helt like. De er inngjerdet der de beiter, ingen er utenfor gjerdet."

Ifølge informantene fortsatte toget gjennom Stettin via Berlin og over Dresden til Chemnitz.

14.5 Til Tyskland

Så kom vi til Tyskland. Vårt første stopp og vår første utstilling var i Chemnitz /kemnits/, - og ikke i de større byene som Leipzig eller Dresden.

Vi slo opp leiren i Chemnitz. "Vi hadde jo allerede slått opp leiren

Kart 2. Det østlige Mellom-Europa

våres i Königsberg, men vi var ikke så lenge der. Her satte vi opp alt, akkurat slik som det skal være i en siida. Det ble solgt billetter, og tyskerne strømmet til utstillingen. Vi var plassert på en plass der vi var godt synlig.

For oss var jo ikke utstillingen i seg selv så merkverdig, men derimot Tyskland. Vi sa til oss selv at her i Tyskland er utviklingen kommet lengre enn i Kautokeino. Her var det ikke slike dårlige og gamle hus som i Kautokeino. Her var det orden på alt.

Det var full sommer da vi kom hit i april. Da vi reiste fra Kautokeino i mars, var det forrykende uvær med snøfokk. Full vinter, og da vi kom med båten til Polen, var det full sommer. Lauvet var nesten ferdig utsprunget, det var full sommer og fryktelig varmt. Det var uvant og en merkelig opplevelse for oss", forteller han.

14.6 Ingen passet på oss, - vi ble behandlet som andre mennesker

Reisen fra Kautokeino og Hetta må ha tatt over to uker. Etter så lang tid husker ikke de så mange detaljer fra reisen, og heller ikke fra oppholdet fra alle stedene i Tyskland.

"Vi var innom fire-fem byer med utstillingen. I mange byer var det lite besøkende om sommeren - før ut på seinsommeren da vi flyttet til München."

"Det var ingen som vocket eller passet på oss. Vi fikk være akkurat som andre mennesker. Men den store døra (dvs. porten) var låst slik at ikke tyskerne kunne komme og gå som de ville. Vi kunne komme oss ut og inn, og vi var ofte i byen. Vi gikk i våre egne klær, men det var veldig varmt om sommeren."

"Når du spør om drikking, så var det ikke mye. Nilut-Issat drakk ikke så mye som mange ville tro. Men flere av de der finnlendene (dvs. finske samer) drakk skikkelig. Niemelä-Armas brukte å drikke, og det samme Jovsseba-Nillas og Kettu-Jonas. De drakk ganske mye. Politiet var overbærende: "Lappländerat tulljejit", men de gjorde ikke noe galt, de gikk bare i byen, joiket og bannet! Politiet bare smilte og sa; "la Lappländerne tøve litt".

Men vi måtte jo oppføre oss skikkelig. De som ikke gjorde det, kunne bli sendt hjem. Men det var bare en som ble sendt hjem etter to-tre måneder. Han var en ordentlig "banditt", han kranglet, drakk og kranglet med sjefen. Til slutt ble Franz Dubbick så forarget at han sendte ham hjem. Politiet hentet ham og sendte ham med tog hjem til Hetta. Han var for lengst kommet dit da vi kom."

"Chemnitz var en liten by" mente han³⁰. Her slo de leir inne i en nedlagt dyrehave, bak en høy og tett innhengning. Innhengningen hadde en stor port som ble åpnet når publikum skulle inn. I Chemnitz, Leipzig og Dresden blir de i flere måneder før de på sensommeren flytter til München.

14.7 Stor militær aktivitet - mennesker som blir skutt og drept

Det er noen opplevelser som har brent seg fast i minnet. Daniel M. Hætta har på flere av opptakene fortalt ganske mange detaljer, - sterke opplevelser som han husker, bl.a. stor militær aktivitet i gatene³¹. En av dem var enten i Chemnitz eller Leipzig om våren 1930. Den ene versjonen (opptak 1980) knyttes til Leipzig (1) og den andre (opptak 1981 i forkortet utgave) til Chemnitz (2):

(1) "Det var soldater i flere byer. Vi var i Leipzig i flere uker - vi var kanskje i over en måned der. Det var en by der det var mange militære. Her hadde Hitler allerede makten. Hitler var "øverste kommanderende general", og det var stor militær aktivitet med eksersis. Det var mange kompanier - med flere hundre soldater i hvert kompani. Og alle biler som kjører, de kjører og stopper (for soldatene). Og de som ikke stopper, bli skutt. Rett som det er, hører vi skudd. Vi vet ikke noe, men av og til klatrer vi oppå gjerdet for å se. En gang så vi to menn som går midt på gata, uten å stoppe for kompaniet som kommer marsjerende. Da kommer det to menn på andre siden, rett foran kompaniet. Begge to ble skutt, to store voksne menn. De ble skutt, militærpolitiet gikk fram, slo dem med køller i nakken, og kastet dem i bilen. Vi så ikke noe mer til hvordan det gikk med dem. Men den ene blødde sterkt fra halsen og brystet. Det var demonstranter som ikke var redd, men gikk rett i mot til de ble skutt."

(2) "Det var mye soldater i gatene, og det var stadig militærparader gjennom byen. Bilene måtte stoppe, og av og til hørte vi skudd." Han klatret oppå gjerdet for å se hva som skjedde. Da så han to menn som ble skutt fordi de forstyrret paraden. Episoden skjedde så nært at han kunne se at det var blod på gata. De ble tatt inn i en bil og kjørt bort, men han vet ikke om de ble drept. Andre som forsøkte å forstyrre paraden, ble

³⁰Chemnitz hadde allerede i 1930 ca. 200 000 innbyggere

³¹Han hadde selv bare noen år i forveien avtjent sin militære verneplikt. Han hadde derfor en viss kompetanse til å registrere og vurdere det som skjedde i gatene

slått med køller.

14.8 En overnaturlig opplevelse i Tyskland

Denne første versjon av en overnaturlig opplevelse gjengis in extenso etter opptaket i 1980: "Under oppholdet i Tyskland fikk jeg også oppleve at det er overnaturlige ting i verden. Vi lå og sov i *goahti* (teltet). Vi hadde teltene våre i en dyrehage, i byen Chemnitz. En ung, 18-årig pike som var i vårt følge var blitt syk. Jeg husker ikke navnet på mor hennes, men hun (mora) var datter til Juhánas-Ánte (Anders Johansson). Faren hette Bienna-Ánder (Anders Persson). Piken var inne, hun hadde nok fått tuberkulose allerede før vi reiste til Tyskland. Og da vi kom til Tyskland i april var det allerede en meget het sommer. Og piken ble meget syk med det samme vi kom til Tyskland. Hun ble ført til et sykehus, og hun var der i to-tre uker.

Så flyttet vi med leiren vår til en annen by, jeg husker ikke helt sikkert, men jeg tror det var Leipzig³². Og piken ble også flyttet til samme by som oss. Vi slo leir i en dyrehage der det ikke lenger var dyr. Her satte vi opp teltene våre. Denne dyrehagen var ganske stor og hadde et meget høyt plankegjerdet rundt. Og en meget stor port som var i lås slik at folk ikke kunne ta seg inn utenom åpningstidene der vår teltleir var satt opp. De fikk komme inn bare i åpningstidene.

Vi hadde vært her i en eller to uker. Og så hendte det en natt da vi lå og sov. Da hører jeg om natta da alt er stille, - hele byen er falt til ro. Så hører jeg noe som kommer helt inn til teltdøra. Armas Niemelä og jeg lå ved siden av hverandre og sov. Han hører ingenting fordi han brukte å drikke om kveldene, og når han først sovner, så hører han ingenting. Men jeg hører - teltene var satt tett inntil hverandre - at alle snorker i de andre teltene. Jeg hører at døra blir åpnet og noen kommer inn, og etter ganglaget høres det ut til at det må være en elefant. Kommer med tunge og slepende skritt som en elefant. Vi hadde jo sett elefanter. Jeg tenkte at det helt sikkert er en elefant som er kommet inn til teltene.

Og nå kom den rett inn til vår teltdør. Da drar jeg *rátnu* (ullgrena) over hodet slik at jeg ikke ser hvis den kommer inn. Men den stoppet og åpnet ikke døra. Den sto en stund før den gikk videre til neste telt hvor den også stoppet opp. Og slik gikk den videre og stoppet ved døra til hvert eneste telt. Da den hadde gått til alle teltene, gikk den tilbake samme vei som den var kommet. Med samme bråk og støy som den kom,

³²Leipzig hadde i 1930 over 600 000 innbyggere

åpnet den porten, lukket igjen og låste.

Om morgenen da vi sto opp, spurte jeg de andre om de hadde hørt noe eller sett noe. De hadde ikke hørt noe. Ingen hadde hørt noe som helst. Jeg sier så at jeg har hørt noe uforståelig i natt. Men jeg fortalte vel ikke akkurat hva jeg hadde hørt. Jeg fortalte bare at det var noe som gikk fra telt til telt, men gikk ikke inn i noen av teltene.

Ut på formiddagen kom budskapet til mora at piken var død. Hun ble begravet i denne byen.

Det ble fortalt at det også tidligere hadde det vært sameutstilling her. Og han Duommas-Heaika (Henrik Thomasson) med familie hadde vært med. Da var han allerede blitt enkemann. Han hadde et par av guttene sine med. En av guttene døde der, i denne byen hvor piken nå døde. Piken ble begravet på den samme kirkegården der sønnen til Duommas-Heaika ble begravet."

Den andre versjonen av samme opplevelse er kortere: En natt - det er helt mørkt - mens de tre kamerater sover, Ole, Daniel og Armas Niemelä, våkner Daniel. Han merker at noe eller noen åpner hovedporten, kommer inn gjennom porten, "tung som en elefant, - jeg er våken, de andre sover tungt. Jeg trekte teppet over hodet da den tunge skikkelsen stanset foran vårt telt. Så gikk den ut gjennom hovedporten, og låste etter seg". Dette vesenet gikk til alle elleve telt, stoppet litt opp og fortsatte, men gikk ikke inn i noen av dem. Ingen andre hadde sett eller hørt noe den natta.

Ved middagstider kom budskapet om at en av ungdommene var død. Det var datterdatter til Juhánas-Ánte og Binne-Ándir, begge fra finsk side. Ungjenta var tidligere blitt lagt inn på sykehuset på grunn av tuberkulose. Hun ble gravlagt i Leipzig, ved siden av en annen sameungdom som døde noen år tidligere, sønn av Duommás-Heaika (Henrik Thomasson).

Det var mange inntrykk og sterke opplevelser som møtte deltakerne. Det er derfor ikke så underlig at de i søvne eller ørske hadde marerittaktige drømmer, og at det var vanskelig å skille mellom drøm og opplevelse.

14.9 Etter utstillingene i Chemnitz og Leipzig går turen til Dresden

Når sameleiren står i Leipzig, er det sannsynlig at det er blitt slutten av mai eller begynnelsen av juni. "Leiren er plassert like ved en ny, stor dyrehave. Vi gikk dit nesten hver dag for å se på dyrene. Her var løver,

tigere, sjiraffer, elefanter og mange andre forskjellige dyr som hører til en sørligere verden. Men det var også kjente dyr som ulv, gaupe, rev og andre dyr herfra."

De er særlig imponert over Sibirulven, "den store sibirske fjellulven". Den lignet ikke så mye på vanlig ulv, men mest på en stor hund. Den var svært mye større enn vår ulv, og den var ikke redd for mennesker. Den kom gjerne helt inn til oss. Den vanlige ulven, viddeulven, var veldig sky. Den forsøkte å gjemme seg og ville ikke komme i nærheten av oss.

Vi var her i Leipzig hele denne sommeren, men så hørte vår sjef Dubbick at nå nærmet det seg Den store oktoberfesten i München.

Direktør Dubbick som har ansvaret, er alltid tilstede, legger forholdene godt til rette for deltakerne, organiserer rammen om leiren med vakthold og billettsalg. Han ga dem mye fritid og stor frihet. De får gå fritt i byen, de går gratis inn i dyrehaven, og de kan gå på Bierstuben når de måtte ønske det. Det tyske øl er godt og billig. Direktør Dubbick var en hyggelig og omgjengelig mann som var godt likt av alle. Enkelte ganger ble det litt for mye øl, og Dubbick måtte stramme opp noen. Det hjalp, men som nevnt måtte en av deltakerne, Kumpul-Emil ("Kumpull-Emela gal sáddeje ruoktot"), reise hjem etter to-tre måneder. Kona, Stálon-Ingá³³ og den 17-18 år gamle datteren hans, Elle, ble igjen og reiste hjem sammen med de andre deltakerne.

Deltakerne hadde et fast program hver dag med oppgaver som skulle gjennomføres. Klokka to på ettermiddagen var det brudeprosesjon der alle hadde sameklær på seg, "bruden" og "brudgommen" var kledd i sin fineste stas med nye kofter, silketørkle, belter med sølvspenner, bellinger og skaller. Solen stekte, "det var sikkert over 30 grader", men vi måtte gjennom programmet på ca. to timer hver eneste dag, forteller Daniel. De startet opptoget fra en av de innerste teltene med en liten "fortropp" på 4-5 par, så "brudeparet" og til slutt brudedefølget. Reinene gikk fritt omkring, men hundene bjefet på folk. "Det var fullt av tyskere som hadde betalt billett for å komme inn," forteller Daniel. Etter brudeprosesjonen var det å kaste lasso på reinhorn, kløve rein og kjøre med slede eller pulk. Av og til lot han som at han mistet reinen, og da sprang reinen med pulken rundt i utstillingsområdet. Dette gjorde vi selvsagt for at det skulle bli mer liv når reinen sprang rundt uten fører. Og så joiket de når de kjørte med pulk på plenen!

³³Inga Aslaksdtr. Gaup (f. 1878) fra Máze

På programmet sto ellers å fange rein, ordne til kløvrein, og så var det lassokasting. Etterpå var det å ta av kløvene og sele av reinen.

Tyskerne strømmet til. Det kom mye folk både i Chemnitz og Dresden, og til å begynne med i Leipzig. Seinere på sommeren dabbet interessen av, - og det var lite folk de siste ukene i Leipzig. Etter noen uker i Leipzig var det oppbrudd, og neste stoppested var Dresden, - den gang en by med ca. 500 000 mennesker. Verken Daniel eller de andre informanter har andre minner derfra enn at de hadde utstilling også der.

Etter en het sommer, så var det pakking og oppbrudd. Reisen gikk til München, antakelig i begynnelsen av september.

14.10 München og oktoberfesten

Nå var reisefølget godt sammensveiet, de visste hva som ventet dem, og alle visste hva de skulle gjøre. Allerede i Chemnitz hadde de lært å ta godt vare på hverandre når tyskerne spanderte øl på dem, og de skulle til leiren seint på kvelden.

Bilde 14. Hver dag kl. 14.00 var det prosesjon med brudefølge. Bruden er Aini Magga og brudgommen er Ole M. Hætta, 4. par er Armas Niemelä, 6. par Daniel M. Hætta og deretter Isak N. Hætta. Bildet er tatt i München

I Leipzig hadde interessen begynt å dale, men i München var interessen enorm. Innenfor innhengningen i München var det god plass. Her satte de opp teltene og rigget til alt utstyr før portene ble åpnet for publikum. Troppen var nå redusert fordi en ung pike var død, og en av deltakerne var sendt hjem. Dessuten var over halvparten av reinene døde. Reinen var så sterkt plaget av varmen at de døde, - de hadde bare 20 rein igjen da de kom til München. Flere av hundene var også døde. Likevel var sameleiren fylt av liv og aktivitet.

Den bayerske hovedstaden var en storby med en million innbyggere. I 1930 varte oktoberfesten fra lørdag 20. september til søndag 5. oktober. Her var kiosker som solgte fisk-, pølse- og kyllingretter, det var kaféer, godtebutikker og meieriprodukter. Her var skytebane, karuseller, "gynger" og spøkelsesgrotter. Det var negrer med breie utspilte lepper og sameleir! På internettet finner vi denne beskrivelsen:

Dans Oktoberfest 1930 dauerte vom 20. September bis zum 5. Oktober: Vertreten sind auf der Festwiese wieder auch die Hühner-, Fisch- und Wurstbratereien; weiter sind vorhanden die Molkereikosthalle, Kaffeebuden, Süßigkeitsstände, Kosthallen aller Art, Schiessbuden, Tobogane, Flieger, Schiffsschaukein, Krinolinen, Karussells, Wurfbuden und Schaustellungen aller Art. Karl Gabriel hat eine Riesenpolarschau mit einem Lappendorf errichtet. Ausserdem bringt er eine Völkerschau der "Lippen-Negerinnen", die ihre Lippen künstlich verunstalten und zu abnormen Gebilden ausweiten.³⁴

I en annen kilde står det bl.a.: "Auf dem oktoberfest wurden 1930 noch Gabriels und Ruhe's "Riesenpolarschau" mit über vierhundert Teilnehmern sowie "Lippen negerinnen" gezeigt."³⁵

Tilstrømmingen av folk var stor, og ved siden av sameleiren var det en stor utstilling fra andre verdensdeler. Her var folk med mørk hud, handicappede som slepte seg avgårde, dverger som optrådte som klovner og folk med defekter, f.eks. kvinner med små føtter eller kvinner med lange halser³⁶. Det var invalide folk som ikke burde utstilles. De minste var meget små, ikke over en meter i høyde. En mann holdt en av de små på armen og ropte: Kom og se på denne lille mannen.

³⁴www.muenchen.de/Rathaus/dir/stadtarchiv/chronik/142282/092005.html

³⁵Dreesbach, Anne: Gezähmte Wilde, s. 306

³⁶Skikken med forkrøpling av kvinneføtter stammer fra China og forlenging av hals ved hjelp av ringer fra Burma

Så var det en annen som hadde en tynn og lang hals, en meter lang hals. Hodet på toppen av halsen, men det var et levende menneske. Kroppen var normal, men det var den lange halsen. Hun var levende fordi vi så at hun rørte hodet og blunket med øynene. Det var et levende menneske, - på utstillingen.

Det var dyrehave der også, men ikke på selve festplassen. På festplassen var det fullt av mennesker. Og ikke minst var der mange tryllekunstnere og sjonglører. Tryllekunstnere som utførte all slags kunst, - som vi aldri hadde sett. Men jeg husker ikke alt vi så.

"Og da kom det mengder med folk. Og her var det en fin utstillings- eller oppstillingsplass. Vi var alltid kledd som samer. Her var det ikke bare samer. Her var det kollosalt mange utstillinger. Men det var varmt i Tyskland, særlig i München var det brennende varmt."

"Vi brukte å gå innom andre utstillinger og dyrehagen. Her var det utrolige mange forskjellige dyr, - her var også rein, veldig fine rein og feite som bare det. På utstillingene så vi folk fra andre verdensdeler og mye vi aldri hadde sett før. Vi så mennesker med lange halser. Kvinnene med de lange halsene hadde blanke ringer rundt halsen. De kunne ikke bevege seg uten hjelp. Det er også kvinner med lepper som var utspilt så de så ut som små tallerkener. Og så var det dverger, voksne menn og kvinner var bare en meter lange."

Hele byen forberedte seg til den store oktoberfesten. Dette er en årlig folkefest innstiftet av Ludvig I av Bayern i 1810. Denne årlige folkefesten der man bl.a. kommer for å drikke øl, holdes fra slutten av september til begynnelsen av oktober.

Her var et yrende folkeliv som de ikke hadde sett verken før eller siden, og et minne for livet, sier Daniel. Under oktoberfesten var det hele tiden fullt av folk i leiren. Det er fotografering av den samlede troppen, leiren, brudfølget og når de spaserer i byen. Flere av fotografiene som bl.a. Ole M. Hætta hadde med seg, er prospektkort/postkort. Han hadde også med seg en del slike kort fra restauranter med musikkband og grupper som bærer masker.

Deltakerne gikk og så på alle de rare mennesker med forskjellig hudfarge og handicap. På Bierstubene kunne de kjøpe øl eller bli spandert på. Daniel er forøvrig meget sparsom med opplysninger om det siste, men det ser ut til at enten var det mye strengere disiplin i München, spesielt under oktoberfesten, eller så passet de godt på seg selv og hverandre.

En gang ut i november tar det slutt. Det er oppbrudd og hjemreise.

14.11 Hjemreisen

Det meste av utstyret ble ikke tatt tilbake. Hvor det skulle, visste ikke Daniel. Det er ikke usannsynlig at noe ble overlatt til etnografiske muséer i byen eller at firmaet som hadde engasjert folk til denne utstillingen, selv tok vare på det, - kanskje til seinere bruk. De få hunder som var igjen, ble avlivet. De fleste rein døde av hete, og de åtte rein som overlevde, ble igjen i dyrehagen.

Nå var det blitt november 1930. Hjemturen gikk med tog, men det er bare en by Daniel husker; Berlin. De var der i flere dager før neste etappe. "Dubbick tok oss med rundt i byen. Han viste oss bl.a. presidentslottet der president Hindenburg bodde." De fikk se og høre president Hindenburg³⁷ tale, muligens på et stort utendørsarrangement.

Turen gikk videre med tog. Det ser ut til at toget fortsatte forbi Königsberg til Estlands hovedstad, Tallinn. I et annet opptak forteller Daniel i "Königsberg gikk vi ombord i båt. Båten gikk til Estland, men jeg husker ikke navnet på byen. Vi kunne jo finsk alle sammen. Og i Estland snakket de finsk, men det var et finsk språk som heller ikke finlendere forsto. Vi forsøkte å snakke med dem, men det var vanskelig. Hvis de snakket meget langsomt, så forsto vi dem. Det var finsk, men de liksom kuttet ordene. Og så snakket de så fort at vi klarte ikke å oppfatte hva de sa.

Han sier at i Estland snakket de finsk, men likevel var det ikke mulig å forstå dem hvis de ikke snakket sakte, for de hadde "halve ord". Dette henspiller nok på at estisk ikke har like mange kasus som finsk.

Nå gikk turen med dampbåt til Helsinki. Her stoppet de noen dager før den videre avreise med tog til Kaulinranta. Herfra til Hetta reiste de med bil fordi veiene enda ikke var vinterstengt. "Det var lite snø slik at bilene kjørte helt til Hetta." Dubbick var reisefører og fulgte dem helt til Hetta. Nå, i månedsskiftet november-desember, etter 8 1/2 måned, var de hjemme igjen. Det hadde snødd mye og det hadde vært sterk frost. Men så var det blitt mildt, snøen tinte og det ble nesten bart.

Hva sa de her da vi kom? De sa nå ikke noe spesielt, bare det at det var bra vi var kommet vel hjem igjen.

14.12 Deres egne vurderinger og tanker i ettertid

Under krigen, antakelig sommeren i 1943 eller 1944 traff Daniel M.

³⁷Paul von Hindenburg ble valgt første gang i 1925 og gjenvalgt i 1932

Hætta Franz Dubbick igjen i Kautokeino: Han sier at Franz Dubbick var løytnant allerede under den første verdenskrig. Mot slutten av siste verdenskrig var han forfremmet til general. Kunne Daniel kjenne ham igjen?

Franz Dubbick manglet tommelen og lillefingeren på høyre hånd. Han hadde mistet dem under første verdenskrig. "Jeg kjente jo Dubbick godt, og jeg så og kjente ham når vi hilste på hverandre, at han manglet lillefinger og tommel." Han var altså i Kautokeino mot slutten av krigen på vei til den tyske fronten ved Murmansk og på Kola. De snakket sammen på tysk, og Dubbick fortalte at han var "forsyningsgeneral".

Det må forøvrig føyes til at verken Daniel eller noen av de andre deltakerne på utstillingen i Tyskland, var med i noe naziparti eller hadde nazistiske sympatier.

De informanter som jeg intervjuet, Kirsten Hætta (seinere gift Pentha), Isak N. Hætta og Daniel M. Hætta, hadde bare positive minner fra reisen. De fortalte med glede og entusiasme om sine opplevelser. Under samtalene og intervjuene var det ofte smil og latter.

De to første husket ikke så mange detaljer, men de bekreftet de historier og opplevelser som Daniel M. Hætta hadde og har fortalt. Det ser ut til at ikke minst "direktør Dubbick" bidro til trivselen fordi han tok

Bilde 15. Her er de fleste samlet. Bildet er antakelig tatt i München en gang i september 1930. Navn på personene er ført på neste bilde og ramme

Bilde 16. Skisse for bilde 15

(1) Keto-Joavnnáš (seinere i tjeneste hos Ántta-Ásllat. Ble gift med hans datter)
 (2) Rijaid Niillas (Nils Valkeapää) og
 (17) kona Paulos-Ántta Gunná (Gunhild) og (18) deres datter og (19) sønn
 (3) Bierá-Ánne (Anne Pentha (g. Sara)
 (4) Armas Niemelä, Näkkälä
 (5) Simoni Laakso,
 (6) kona Ella Stina, og
 (7) deres sønn Veikko
 (9) Stálon-Iŋgá (Inger Aslaksdtr Gaup fra Masi) kona til Kumbol-Emila (Emil Kumppulainen) og
 (8) datteren Elli
 (10) Ánttu-Elle og (23) hennes datter (mannen til Elle var ikke med til Tyskland)
 (11) Máhte-Dánel (Daniel Mathisen Hætta)
 (12) Nilut-Issát (Isak Nilsen Hætta)

(13) Einari Leppäjärvi (sønn til Gusttu Piedár). Einari døde året etter at de kom fra Tyskland.
 (15) Rugaš Iŋger-Ánná (Inger Anne Nilsdtr. Logje) og
 (16) mannen Duommáš-Duommá (Thomas T. Magga), og
 (14) datteren Aini (Aini Magga)
 (22) Jovsseba-Niillas (Nilla Josefesen Magga)
 (24) Dule-Mikku (Mikkel Nilsen Pulk) og
 (20) kona Anna Helene Rantatalo og barna (25) Isak Mikkel og
 (21) Nils Johan
 (26) Sunnen-Risten (Kirsten Hætta f. Pentha)
 (27) Máhte-Ovllá (Ole Mathisen Hætta)
 (28) Nuhte-Niga (Nils Nutti)
 (29) Márjá, Juhánas-Ánttes datter (Anti Johaninpoika)

Ramme 14. Tekst til bilde 15 og 16

godt vare på dem fra første til siste dag under den over 8 måneder lange reisen. Daniel forteller at han og flere andre deltakere snakket tysk med Dubbick. Ut fra deres (samenes) eget syn og egne opplevelser kan ikke denne "lappkaravanen" karakteriseres som "lappkaravanerna på villøväger ute i Europa" slik som Gunnar Broberg uttrykker det.

Mange har i dag også en forestilling om at samene ble utnyttet og undertrykt når de turnerte i Europa og andre verdensdeler. Dette forutsetter at samene var intellektuelt underlegne og lot seg utnytte grovt. Det er vel heller slik at de som i skrift og tale uttrykker dette, har en forestilling om at samene ikke forsto sitt eget beste og at de ikke hadde noe utbytte intellektuelt og materielt av disse turnéene. Da er det heller de som må gå i seg selv og revurdere sine egne fordommer og holdninger.

Et gruppebilde (bilde 7) tatt i München viser bare 29 av deltakerne. De skulle være 31. Forklaringen er at en er hjemsendt og en er død. "Vi kom alle tilbake, med unntak av piken som døde." Navnene er på samisk med de offisielle navn i parentes. Dessuten er det knyttet noen korte kommentarer til enkelte av dem.

15.0 SAMMENFATNING OG KONKLUSJON AV "SAMEBYGDA SIEBE PÅ FINNMARKSVIDDA VEST - SETT I ET ØKOLOGISK PERSPEKTIV - (DEL I-IV)

Sammenfatningen omfatter alle fire deler av studien. Først er det en sammenfatning av de enkelte deler, og deretter en slutning om hvordan det var mulig i et så klimatisk hardt område å utvikle jordbruk og andre primærnæringer. Etter et hardt slag der de akkumulerte eiendommer og andre verdier blir brent og jevnet med jorda, klarte likevel folk i Siebe - som andre steder i fylket - å bygge hjemmene opp igjen. Det handlet ikke bare om næringer og materiell kultur, og så den immaterielle kulturen ble holdt ved like og utviklet.

15.1 Del 1. Naturgrunlaget (geologi, landskap og klima) og plante- og dyreliv

DEL I er en studie med vekt på oversikter over abiotiske (geologi, landskapsformer og klima) og biotiske (vegetasjonstyper og -soner, plante- og dyreliv) forhold på den vestre del av Finnmarksvidda. Målet er å vise hvordan et bygdesamfunn på et av landets kaldeste steder kunne eksistere og utvikle seg, og hvordan man utnyttet begrensede naturressurser. Livet ble levd på grensen til det mulige. Dette livet kan også stå som et eksempel på Toynbees teori om utfordringer som man skulle mestre ("challenge and response").

For bedre å forstå samfunnet, er det nesten en forutsetning å ha oversikt og kjenne naturgrunlaget, dvs. geologiske forhold, klima, vegetasjonssoner og -typer, og plante- og dyreliv for bedre å forstå bosettingen og menneskenes aktiviteter. I studien er det satt inn en del rammer som inneholder generelt og spesielt fagstoff med begreper og fagtermer. Dette har en dobbelsidig hensikt. For det første å sette kulturen og samfunnet i en naturfaglig kontekst, og for det andre å lette forståelsen av naturfaglige forhold for de som ikke har allsidige naturfaglige kunnskaper. Tabellene, diagrammene, illustrasjonene, skissene og fotografiene er med på å øke forståelsen og kunnskapene om emnet.

I framstillingen er fagstoffet knyttet spesifikt til den vestre delen av Finnmarksvidda, men eksemplene er - der det er mulig - hentet fra Siebevuopmi (Siebedalen). Det gjelder spesielt landformer, klima og plante- og dyreliv. Det må understrekes at studien presenterer ikke ny naturvitenskapelig viten, men oppsummeringen baserer seg på ny forskning.

Vestre del av Finnmarksvidda ligger 200-600 m.o.h. Vidda består av grunnfjell med en alder på 1,9-2,4 milliarder år, men det er sjelden grunnfjellet er synlig fordi det er et tykt lag med bunnmorene. På vestvidda er bunnmorenen opp til 50 m tykk. Landskapet er derfor ganske flatt. Bunnmorenen er så hard at vannsaget foregår meget langsomt. Selv om det er lite nødbør, er det store våtmarksområder på grunn av hard og tett bunnmorene. Høydeforskjellene, og mange av bekkene og elvene har en meandrende karakter.

Årets middeltemperatur er under $-2,5^{\circ}\text{C}$. Den kaldeste måneden er februar med et gjennomsnitt på 14,4 etter 30-års normalen (1931-1960), men juli er den varmeste med $13,4^{\circ}\text{C}$.

Årsnedbøren er på rundt 350 mm. Det meste av nedbøren kommer i juni-august. I vintermånedene januar-mars er det minst, ca 10 mm i måneden. Snøen ligger fra oktober til mai.

Det er midtnattsol i Siebe fra 20 mai og i to måneder. Sola er under horisonten fra 1. desember til 13. januar.

Det meste av vestvidda er i den nordboreale sonen, men området på 400-800 m.o.h. karakteriseres som lavalpin sone. Hvis man ser isolert på vinterhalvåret, er vestvidda innenfor en såkalt svak kontinental vegetasjonsseksjon.

Dyrelivet (pattedyr) domineres av hjortedyr som rein, tidligere også av store rovdyr som bjørn, ulv og jerv, mindre pelsdyr som rev og røyskatt, tidligere også av mår.

Fram til slutten av 1940-tallet var fantes en stor ulvestamme. I 1949 ble det satt i gang organisert ulvejakt med fly. Før den tid var ulven ganske tallrik (Del III:5.11, Del IV:14.5), men etter den organiserte flyjakten ble ulven nærmet utryddet. Det foregår også i dag en intens lovlig og ulovlig jakt på de store rovdyr og rovfugler. Det finnes en rekke mindre dyrearter innen smågnager- og insekteterfamilier.

Det finnes ikke detaljerte beskrivelser, men de generelle oversikter viser likevel at vestvidda har en stor artsriksdom når det gjelder insekter. De som er mest til plage for mennesker og dyr, er stikkemygg, knottarter, klegg veps og brems. Lus forekom nok også, sjelden lopper, men derimot ikke veggedyr som var ganske vanlig på finsk og svensk side.

Sammenlignet med varmere strøk, er naturen karrig, men den har gjennom generasjoner gitt utkomme for mennesker og dyr. Det er langt mot nord, 69°N . Ikke så høyt over havet, bare i en høyde på 300-600 m.o.h.

15.2 Del 2. Gård, hus og folk

Gården (bygda) Siebe ligger 17 km sør for Kautokeino kirkested (Márkan) ved den gamle ferdselsåren til Leppajärvi og Hetta i Finland. Vinterveien gikk fra kirkestedet over Suohpatjávri, Suttomašluoppal, Siebejávri, Oskaljávri og Bievjaveaijohka til Áidejávri og videre derfra over Áidejávri og Geadgejávri og inn i Finland. Når man kom til Leppajärvi, tok man som regel veien mot vest via Kultamaa (no. Gullmark) og til Kuttainen på svensk side der det var oppkjøpere av reinkjøtt, skinn og fiskeprodukter. Man kunne fortsette i sørlig retning fra Leppajärvi mot Hetta (Enontekiö).

Stedsnavnet Siebe er vanskelig å tyde. Det har nok ikke bakgrunn i et samisk ord, men i et finsk. På finsk side av Torne-elva er det flere steder som heter Sieppi (finsk form).

I Qvigstads "De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker" (1938) er Siebe nevnt som "et bosted", dessuten 'Siebe-jokka', "Siebe-jaw'ret' og 'Siebe-roavve'. Men Qvigstad verken tolker eller forklarer stedsnavnet. Det gjør derimot Norsk Stadnamnleksikon. Der er stedsnavnet Siebe forklart slik: *Tillempa samisk form av det finske bygdenamnet Sieppi, frå nabobygda i Finland, Enontekiö, altså eit oppkallingsnamn. Det finske namnet har kanskje (?) samanheng med finsk sieppi 'låshandtak, dørhaspe'*. I samisk har den ikke annen betydning enn det forklares her.

Målet er å vise hvordan et bygdesamfunn på et av landets kaldeste steder kunne eksistere og utvikle seg, og hvordan man kunne utnytte begrensede naturressurser. Livet ble levd på grensen til det mulige hva angår klima og ressurser. Man baserte ressursbruken på erfaringskunnskap og tradisjoner, og man tilpasset og lettet utkomme når nye tekniske forbedringer ble tilgjengelig.

Dokumentasjons- og formidlingsaspektet står sentralt i denne delen. Ellers er del II mest basert på dokumenter, kart og skjøter, og mindre på muntlige kilder og generell faglitteratur. Det er dermed ikke så mye fagbokstoff her som i del 1. Det er ved hjelp av kildene man kan sette eksisterende kunnskaper i en ny forståelsesramme. Dette er innenfor rammen av undersøkelse og tolkning når det gjelder kulturforskning og formidling.

Her er "den ytre rammen" for menneskets tilpasning og livberging sentral. Det handler om de første beboere som slo seg ned i Siebe, hvordan de tilpasset sine boliger i landskapet, hvilke typer boliger de hadde, samvirke og samhandling mellom fastboende naboer og

flyttsamer, og mestring av vanskelige forhold, som f.eks. da husene deres ble lagt i aske høsten 1944 og de måtte flykte til nabolandet for å komme unna fienden og overleve.

De siste hovedavsnittene har en oversikt over den siste generasjonen som vokste opp i Siebe og deres barn. Det er en slående kontrast i levetilstand mellom de generasjoner som vokste opp i Siebe fra 1840-tallet til 1960-tallet, og den siste Siebegenerasjonens barn, dvs. de som ikke vokste opp i Siebe. Som et eksempel kan stå at det nå er få oppkallingsnavn etter bestemor eller bestefar, tanter og onkler, eller andre som man har et spesielt forhold til, f.eks. faddere. Disse bor naturligvis et annet sted og har ikke den type sosialt nettverk enn deres foreldre. Dermed er også slektsskapsforhold og ord for slektskap i ferd med å forsvinne.

Men en ting har den siste Siebegenerasjonen (født etter 1940) til felles: De fleste har en meget solid utdanning. Det samme gjelder for den første "ikke-Siebegenerasjon" (født etter 1965).

15.3 Del 3. Materiell kultur

Denne delen skiller seg fra Del I og II ved at studien er basert på muntlige primærkilder. Der det har vært nødvendig, er likevel dokumenter, kart og litteratur tatt med. Ved hjelp av intervju materialet har jeg forsøkt å sette disse kunnskaper i en ny forståelsesramme.

Det første hovedavsnittet er en gjennomgang av arbeidsliv og sysselsetting gjennom årstidene, fra St.Hans over Mikkelmesse, jul, vårvinter og med avslutning fra årstiden før St.Hans.

Andre hovedavsnitt handler om de enkelte arbeidsoperasjoner gjennom året. Det er slåttarbeid, lavsanking og vedhogst, stell og melking av kyr, fiske og slakting, jakt og fangst, og markeder og handel.

Den siste delen består av intervjuer. Også intervjuene hører til helheten fordi der er mange opplysninger som ikke er brukt i selve framstillingen. Uten de grunnleggende opplysningene som kommer fram i intervjuene, hadde ikke denne studien blitt til det den er blitt. Dette betyr at også vedleggene hører til studien, liksom billedstoffet.

Mens del I og II er "den ytre rammen", er del III og IV "det egentlige" studiet fordi her er bygdes innbyggere selve aktørene. Jeg er selv vokst opp i Siebe og er dermed en av deltakerne i bygdesamfunnet. Som andre i små bygdesamfunn har jeg gitt en håndstrekning til naboene, og hatt noe lønnet arbeid, som under slåttonna, vedhogst, lavsanking og kjøring med reinraider om vinteren

for å hente lav og ved. Seinere var det slåing med traktor, pløying og harving og mindre transporttjenester med traktor og bil.

Både skriftlige og private dokumenter, notater, brev og dagbøker, har vært til stor nytte, bl.a. min mors dagbøker.

Målet er å vise hvordan bygdesamfunnet Siebe - som andre småsamfunn på Nordkalotten hadde tilpasset ressurstilgangen og teknologien til å utnytte ressurser på et av landets kaldeste steder.

Livet ble levd på grensen til det mulige. Man baserte seg på erfaringskunnskap og muskelkraft, tilpasset etter hvert til tekniske forbedringer. Gårds- eller småbruket aleine ga ikke nok utkomme til å overleve. Alle brukene i Siebe hadde sytingsrein. Det er rein som er i flyttsamenes flokker i sommerhalvåret.

Det meste var basert på naturalhusholdning, så det holdt ikke bare med husdyr og rein, man måtte utnytte utmarksressursene. Her var fiske, særlig sikfiske, helt avgjørende. Tidlig på våren når det fremdeles var is på vannene, fisket man gjedde i elva. Gjedda er best før St.Hans og gytinga, mens abbor var best om høsten. Den andre viktige ressursen var andejakt om våren, og muldebær. Ressurser som lav og trevirke var viktige, lav som mat for dyr og ved som brensel og redskapsvirke.

Dette var ikke alltid tilstrekkelig, man det var en realitet at man måtte ha kontanter slik at man kunne handle og betale skatt. Man supplerte inntekter med jakt på pelsdyr eller dyr som hadde skuddpremie.

Arbeid og kapital ikke adskilt. Et av kjennetegn på små bygdesamfunn fram til 1960-tallet var at det ikke er noe klart skille mellom arbeid og kapital. Men når det først begynner å bli skille, skjer det ganske fort. Man gjør "et kulturelt sprang, forlater noe og går inn i noe vesensforskjellig annet", slik Tor Edvin Dahl uttrykker de i "Samene i dag - og i morgen" (1970).

Den mest gjennomgripende samfunnsomforming med teknologisk kjerne skjer i Siebe på 1960-tallet. I over 100 år har det ikke skjedd gjennomgripenede teknologiske forandringer, - selv ikke en fem år gammel krig ga noen omvelting. Med ny teknologi utnyttet man ressursene på nye måter som ga større produksjonsøkning i jordbruket. Produksjonen skjedde med muskelkraft fra dyr og mennesker, men dette erstattes av maskiner, dvs. livløs energi.

15.4 Del 4. Immateriell kultur

Hensikten med denne siste del er å trekke fram i lyset bl.a. slektskaps-

forhold og de sosiale bånd som knyttet bygda sammen. Også i denne del (del IV) er de muntlige kildene sentrale. Samtidsdokumentasjon som kopier av dåpsattester, avisfaksimiler og fotografier underbygger de muntlige kildene.

I innledningene til del I, II og III er det redegjort for formålet med studien, metoden og framdriften av arbeidet. I del IV er det redegjort for intervjuene, om styrken og svakheten ved intervjuarbeidet.

Å intervju noen i egen kultur er nok lettere enn om en fremmed skulle gjøre det. Hvis en som kommer utenfra, ikke kan informantens språk, kan det lett føre til misforståelser og kanskje feiltolkninger. Flere av intervjuene er i ordets egentlige forstand ikke intervjuer, men samtale mellom to som kjenner holdninger, begivenheter og personer.

Informantene er imidlertid mye eldre enn meg, fra 10 til 40 år eldre.

Derfor kunne de fleste av dem fortelle om tiden før krigen, krigsårene og gjenreisningstiden, og ikke minst det de har hørt fra de foregående generasjoner. De hadde også en annen erfaringsbakgrunn enn meg. Noen av dem har vært tilknyttet primærnæringene, mens andre gikk over til andre yrker. Som intervjuer kunne jeg likevel dele deres virkelighetsoppfatning og -forståelse.

Del IV er ikke så sammenhengende som del I-II fordi den er bygd opp tematisk. Dette gir muligheter for å trekke inn bakgrunnsstoff og også for å fordype seg i noen av emnene. Det er gitt en noe generell innføring i kristendom og folketro fordi de ofte er forankret og innvevd i menneskenes daglige liv. Mange har derfor vanskelig for å forstå hvordan troen farget dagliglivet, og har derfor også vanskelig for å forstå sitt eget handlingsmønster.

Selv om det ofte er fokus på enkelt personer og begivenheter, har de likevel gyldighet for folket i bygda. Med andre ord: Bygda var så homogen at ved å beskrive og prøve å forstå en familie og et gårdsbruk, så gjelder det stort sett generelt også for de andre.

15.5 En samlet sammenfatning

Det er mange forhold som tilsammen utgjør muligheter for å overleve i et av de barskeste områder i Fastlands-Norge, og det er indre forhold som holder et lite bygdesamfunn sammen i et ressursfattig område.

De naturgitte forhold er lang vinter og lite nedbør, men likevel er det store våtmarksområder og frodig vegetasjon.

Nedbøren på Finnmarksvidda vest er under 360 mm pr år (definisjon på ørken er bl.a. under 400 mm årlig nedbør). Årsaken til at det

likevel er så vått, bunner i geologiske og klimatiske forhold:

(1) De geologiske forhold med flatt landskap og hard bunnmorene slipper vannet bare langsomt ned. I det flate landskapet er det liten avrenning. Det er ikke fall av betydning og det er ofte meanderende bekker og elver som renner gjennom våte marker og dermed er det nesten ingen fart i vannføringen. Telen varer til juli-august, og det fryser igjen i løpet av oktober.

(2) Vinteren er lang og snøen ligger på marka fra oktober til mai. Den gjennomsnittlige temperaturen i samme periode er så lav at det er liten eller ingen fordampning. Den fordampningen som skjer, er mest i juli og august.

Den første faste bosetting i Siebe er fra 1840-tallet. Det var flyttsamen Anders Larsen Bæhr (1804-1883) og hans familie som slo seg ned først. I 1852 kom kirkevergen Mathis M. Hætta (1811-1895) med sin familie. I 1893 kom Mathis K. Hætta (1866-1953) og bosatte seg i nedre Siebe. Selv om de hette Hætta begge to, var de bare fjernt i slekt med hverandre. Mathis i nedre Siebe (*Leammo-Máhtte*) og kirkevergen sin sønnesønn i øvre Siebe, Mathis M. Hætta (*Gárena-Máhtte*) (1869-1951) var "firemenninger" (sam. *goalmmát vilbelližat*). Deres koner var ikke i slekt med hverandre, den ene hette Kristine Triumpf (1879-1961) og den andre Sara Tornensis (1877-1961). Begge familier hadde mange barn. Fram til 1938 var det bare to gårdsbruk, ett i øvre Siebe, og ett i nedre.

Etter krigen bosatte flere av deres barn seg i Siebe, slik at på 1950-tallet det var fem gårdsbruk med rundt 30 fastboende i bygda. Fra slutten av 1960-tallet begynte folketallet å gå ned, og i år 2000 var det bare en fastboende igjen.

Basisen for bosettingen var jordbruk, men opptil 10-12 kyr i gårdene og i perioder holdt de gamle gårdene før krigen opptil 20 vinterforete sauer. Også etter krigen var det litt sauehold. I sommerhalvåret var notfiske etter sik viktig matauke. Alle gårdene hadde rein. De hadde egen flokk for arbeids- og kjørerein om vinteren, men simlene og ungdyrene var i flyttsamenes reinflokker. Om sommeren var alle rein med flyttsamene til kysten. Det var et tett samarbeid mellom de fastboende og flyttsamene, satt i system gjennom verde-ordningen. Dessuten var oppsitteren i nedre Siebe både handelsmann og reinoppkjøper. Flere av de andre drev også litt handelsvirksomhet med kjøp og salg av reinprodukter, fisk, ryper og andre produkter, bl.a. lav.

Viktige ressursområder var Opmujohka når det gjaldt myrslåtter og snarefangst, Opmuáhpi og områder nord for Jevdeš for multeplukking,

Jevdeš for notfiske, Náibesvuodi for brensel, Vuorašvárri for lavsanking og Siebejávri for andejakt om våren. Og så mange andre nærrområder hadde stor betydning både for fiske, fangst og jakt.

Det åndelige liv ble ført videre fra slektsledd til neste, både kristenliv og folketro. Det var ingen aktive forkynnere i Siebe, men de tok godt imot både soknepresten og reisende predikanter fra forskjellige trosretninger. Folketroen ble ikke svekket av den grunn. Folk fortalte gjerne om overnaturlige fenomener som ikke hadde naturlig forklaring. Folkemedisin var akseptert, og man kjente godt til værmerker.

Fra midten av 1960-tallet går folketallet dramatisk ned. Nedgangen fortsetter helt til 2000 da det bare er en fastboende igjen. Årsakene er, med ett unntak, at de unge ikke overtar gårdene fordi de søker utdanning eller arbeid. Bygda får vei og elektrisk strøm, samtidig som det er mulig å ta utdanning. Det begynner med at en av ungdommene tar lærerutdanning og de to neste søker på realskole og seinere gymnas. De som ikke går på skole, reiser bort for å ta arbeid.

Det var mulighetene som åpnet seg for ungdommene, som gjorde at de søkte seg bort. Konsekvensen var at et yrende liv gjennom 150 år ebbet ut og bygda ble avfolket.

KILDER

I vitenskapens tjeneste

Scholander, P.F., Lange Andersen, K., Krog, J., Vogt Lorentzen, F., Steen, J: Critical Temperature in Lapps. Ikke sikker referanse, mulig: Journal of applied physiology (Washington). Volume 10, s. 231-234. March 1957

Lange Andersen, K: Tilpassing til kulde. Komparativ fysiologi. Side 994-1002 i: Nordisk Medicin 11. VII. 1960, bd. 64, nr. 32

Lange Andersen, K., Løyning, Y., Helms, J.D., Wilson, O., Fox, R.H., Bolstad, A: Metabolic and thermal response to a moderate cold exposure in nomadic Lapps. Institute of Aviation Medicine, Rojal Norwegian Air Force, Rojal Norwegian Navy, m. fl. Journal of applied physiology (Washington). 15 (4): 649-653. 1960

Lange Andersen, K: Comparison of Scandinavian Lapps, Arctic fishermen, and Canadian Arctic indians. Volume 22:834-839. 1963. Mulig; J.Appl. Physiol.

Folketro

Qvigstad, Just Knud: Lappiske sagn og eventyr I-IV (1927-1929)

Friis, Jens A: Lappiske Sprogprøver (1856) og Lappisk Mythologi, Eventyr og folkesagn (1871)

Smith, P. A: Kautokeino og Kautokeino-lappene (1938)

Steen, Adolf: Samenes folkemedisin (1961)

Samiske ku- og hundnavn

Itkonen, Tuomo I: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Bd. II. Söderström OY 1948. Kap. 23 Koira, og kap. 24 Karjanhoito ja maanviljelus. 2.opplag (faksimile), Porvoo 1984.

Hætta, Odd Mathis: Sámi namat gusain. *Finnmark Dagblad*, Hammerfest 17. 8. 1991.

Hætta, Odd Mathis: (1) Samisk kunavntradisjon. Nytt om namn, nr.

17/1993, s. 15-18. Meldingsblad for Norsk namnelag, Universitetet i Oslo.

(2) Samiske hundenavn. Nytt om namn, nr. 18/1993, s. 31-33.

(3) Sammenligning mellom samiske kunavn og hundenavn. Nytt om namn, nr. 19/1994, s. 10-12

Hætta, Odd Mathis: Samisk kunavntradisjon sammenlignet med samisk hundenavntradisjon. *Festskrift til professor Ørnulv Vorren*. Tromsø 1993.
Karbø, Asbjørn og **Kruken**, Kristoffer: Gullhorn og dei andre. Kunamn i Noreg. Oslo 1991

Kruken, Kristoffer: Kunamn - en livskraftig tradisjon. *Språknytt*, 2/1992

Nielsen, Konrad og **Nesheim**, Asbjørn: Lappisk ordbok IV. Oslo 1962

Solbakk, Aage: Eanandoallodajaldagat. Sámás 3, kap 2. Oslo 1987

Wiig, Margrethe: ABC. Oslo 1951

Posten skal fram

Dokumenter

Postverkets tilsettingbrev av 9.8.37

Statens fjellstuer. Diverse dokumenter 1840-1921

Muntlige kilder:

Anders Olsen Eira (f. 1927),

Anne Sara Øvergård (f. 1931),

Arne Oskal (f. 1943),

Berit Susanne Klemetsdtr. Hætta (1928),

Brita Ellen Hætta (f. 1952),

Isak Nils N. Hætta (1957),

Johan Daniel Hætta (f. 1949),

Johan Mathis Klemetsen (f. 1914), Leif Petter Oskal (f. 1946),

Marit Mikkelsdtr. (Sara) Eira (1923)

«Vi leste uten å begripe — og lyttet uten å forstå»

Dagbladet 29.3.1961

Same-ungene går 5 år på folkeskolen
før de skjønner hva læreren sier
og lærerinnen bare norsk

**Grotesk skolepolitikk gir samene
livsvarig mindreværds kompleks**

De tre samiske elevene, ubent lærer-skolen i Tromsø. Fra venstre: Odd Mathis Hætta, Kautorm, Ellen, Marit, Guttorm, og Johan Jernsløtt, Polmek.

Rektor Arnekleiv: — Det må være snille barn som ikke har gjort revoltt for lenge siden.

Jør Vangen: — Jeg kunne litt norsk, og slopp lettere fra skoleproblemmene. Men jeg føler godt et jeg er «amerleids».

TEKST: KJELL SYVERSEN, FOTOS: KAARE NYMARK

TRØMSØ i mars. Vangen, Kautorm, Johan Jernsløtt, Hætta, Polmek og Ellen Marit har gått på skolen i fem år. Hun lærte å stave, men Guttorm, flyttasame. Det er skjønte ikke ordene. Hun lærte Hætta og Ellen Marit Guttorm å lese — men uten å begripe en- som lærer ordet der meste av sam- kke veimngers dunkle myskikk. talen. Det søker i oss da Hætta Seimere — hun gikk vel i 4. innleder: t-tenne — fikk innvorte lære en

Odd Mathis Hætta: — Jeg tror ikke samene hadde hørt det varre under et autoritært styre.

Johan Jernsløtt: — Selvsjelig må samene lære norsk, men burde ikke ungene bli sikte på å bli egg, ingramel, lørs?

Ellen Marit Guttorm: — Jeg saff på skolebenken i 5 år uten å skjønne noe. hadde vennet seg til dette merke- lige språket til den snille Oslo- damen, ble hun erstattet av en ny lærer fra Fredrikstad, som ikke at samfunnet har gjort en stor la skjønt på dialekten. Og så var

Ellen Marit Guttorm: — Jeg saff på skolebenken i 5 år uten å skjønne noe.

— Det må være noen snille skolebarn som ikke har gjort opp- rer for lengst, sier han omsider. — Jeg kan ikke skjønne annet enn at samfunnet har gjort en stor

14.0 Edvard Nilima

Edvard Nilima (Ede), f. Kautokeino 10.9.1926. Hans far Wäiniö Muotkajärvi (egentlig Nilima) (1894-1977) kom fra Enontekiö i 1910. Mora, Maria Augusta Salomonsdtr. (1885-1963) sine foreldre kom fra Muonio, men Maria var født i Kautokeino. Faren var tømrer, han laftet og satte først opp et hus hos Leammo-Mahtte i Siebe, seinere satte han opp hus både for lensmannen og presten i Kautokeino.

Edvard hadde fem eldre søsken. De var seks, tre søstre og tre brødre. Alle tre søstre flyttet til sør-Sverige. Den ene broren døde som ung, og den andre, Alfred, flyttet til sør-Norge der han døde i september 2006. Edvard er den eneste av søsknene som er igjen i Kautokeino.

Edvard har ikke tilknytning til Siebe, men slik som han utnyttet utmarksressurser, slik gjorde dem det også i Siebe. Også tyskertiden (1940-45) har relevans til alle i kommunen.

Slektsboka 1986:422,424. Intervju 27.10.06, avskrift 29.10.06, oversatt 13.11.06.

14.1 Andejakt om våren

Jeg har alltid likt å gå på jakt. Allerede da jeg var ganske ung, gikk jeg på jakt. Jeg husker hvordan vi jaktet ender om våren, og ryper om høsten. Om vinteren hadde vi rype- og haresnarer. Dessuten har jeg skutt både ulv og rev.

Jeg var meget ung, men husker ikke akkurat hvor ung jeg var. Det var en vår, jeg var ganske ung, at Nilut-Issát¹ og min far² (Väinö Muotkajärvi) gikk til Geatkeskáidi, en landtunge mellom Kautokeinoelva og Suohpatjohka. Jeg ble med oppover elva. Min far var veldig ivrig å gå på vårjakt. Jeg ble igjen ved elva der den utvider seg, nedenfor Mavnus-Biera³. Det var her flyttsamene førte reinen over når de var på vårflytting. Jeg ble som sagt igjen ved elvebredden da de for opp for å jakte på store ender, som sjørre (*skoarra*) og svartand (*njurrggu*). De skulle gå oppover til noen vann. De var flere timer der, men jeg hørte ikke skudd.

Jeg hadde fått et haglgevær i gave. Det var Johan-Ovlla⁴ i Ávževuopmi som hadde gitt meg et 24 kalibers dobbeltløpet haglgevær. Han likte ikke geværet fordi man skal holde det helt støtt hvis man skal treffe. Derfor måtte man skyte med det samme man siktet. Jeg hadde alltid hunden vår, Samppo, med meg. Far hadde dressert den godt. Hver gang jeg sa dekk, så la den seg. Samppo visste at da kom det til å smelle.

Jeg ble igjen ved elvebredden for å vente på ender. Men så kom smeden⁵ med

¹Kjøpmann Isak N. Hætta (1900-1987). Slektsbok 1986:188

²Wäinö Kallenpoika Muotkajärvi, opprin. Nilima (1894-1977). Slektsboka 1986:422

³Peder Monsen Siri (1877-1959). Slektsboka 1986:297

⁴Ole Johansen Bæhr (1883-1965). Slektsboka 1986:67

⁵Thomas Adolf Keskitalo (1883-1968), sønnen Toivo (1911-1981) og Lauri Abiel (1914-1989). Slektsboka 1986:412

sønnene sine, Lauri og Toivo, to unge menn. Så flyr to par sjøorrer. Vi griper fatt i geværene og skyter. Jeg skyter først den ene og så den andre, begge i flukt. De detter ned. Toivo og Lauri skjøt begge to skudd, men traff ingen. Jeg måtte le. De likte ikke det, men sa ingenting.

Så landet et krikkanpar (*čiksa*) like ved. Jeg sier til dem at se her, nå er det et par som dere kan skyte. Vi skyter ikke småfugler, sa de. Det syntes jeg var fryktelig artig. Så rodde de tre på andre sida av elva for å jakte.

Da Nilut-Issát og far kom tilbake, og jeg fortalte dem det, lo de. Nilut-Issát var en stor skøyer. Han var fæl å erte. Han sa at smeden ikke skulle la guttungene jakte. Smeden burde skyte selv. Når de to, far og Issát, begynte å snakke slik, kunne de erte hvem som helst på seg.

Så ser jeg at det flyr et fuglepar, de ser ikke ut til å lande. Så skjøt jeg med min dobbeltløpete hagle, først den ene, så den andre. Jeg traff begge. Samppo var alltid meget ivrig, den la på svøm for å hente endene. Først den ene, så den andre. Samppo var lært opp til å ta hodet i munnen og så svømme inn til land. Det er lettere for hunder å svømme når den ikke holder i kroppen. Den legger anda bak skjulet (*čilá*), og legger på svøm for å hente den neste.

Når større ender som sjøorre og svartand flyr opp, flyr de først lavt over vannet. Mindre ender som brunnakke (*snárttal*), stjertand (*vuojás*) og krikkan flyr rett opp. Men det er ikke så vanskelig å treffe dem heller. Du skal sikte litt over, for de stiger raskt. Men ellers er det lettere å bomme enn på de store ender. De er det lettere å treffe.

Man kjenner igjen ender når de flyr. Vi kjenner sjøorre og svartand når de flyr, og dessuten er de større enn andre ender. Både toppand og bergand ligner på sjøorre når de flyr, men de er mye mindre. Stjertand og brunnakke ser man på fargen og fargemønstret. Det er slike ting man må legge merke til. Når ender skal til å lande, da ser man lett hvilken sort det er.

Det har visst forekommet at man har sett ærfugl her, men det er meget sjelden. Jeg vet ikke om det var ulovlig å skyte ærfugl, men de var meget sjeldne. Jeg har aldri skutt de. Vi skjøt heller ikke rovfugler, som f.eks. fjellvåk. Vi måtte spare på ammunisjonen, og det var dessuten ikke en spiselig fugl.

Når vi skulle lage skjul der vi skulle vente på endene, måtte vi sette det opp der vi visste ender landet. Det kunne gjerne være et nes der elva buktet seg. Endene landet kanskje midt på vannet, men så svømte de innover. Vi kappet bjørkebusker og laget et to-tre meter langt og tett "gjerde" der vi la en kvistet stang langs høyden. Da kunne vi ha hagla klar til å skyte når ender landet. Når vi så ender som kom, hadde vi geværet i anlegg.

Selvlagede lokkeender av trevirke skulle lure endene til å lande. Vi hadde gjerne noen lokkeender omtrent midt på elva slik at endene kunne se når de fløy over. Og så hadde vi et par lokkeender nærmere land. Når de så går inn for landing, lander de gjerne ved de som er nærmest land, her er det jo mye mer mat.

Hvis det er rikelig med ender om våren, jakter vi kanskje en uke. Er det lite, blir

det bare fire-fem dager. Jakten starter omkring midten av mai. Er det dårlig vær med snø og sludd, kommer endene seinere. Hvis det er mildt og varmt i været, kommer de tidligere og vi får en lengre jakt sesong.

De større ender som sjøorre og svartand dykker. Det gjør også de mindre som stjertand og brunnakke. Med det samme de lander, begynner de å dykke etter mat. Vi måtte se etter hvilken vei anda svømte når det dykket. Den dykket alltid rett framover. Så må man se framover og gjøre seg klar. Man må skyte med det samme en and kommer opp etter å ha dykket.

Det var verken storlom (*dovtta*) eller smålom (*gáhkora*) i Kautokeinoelva oppover mot Galaniitu, men gjess (*čuorja*) var det. Av og til fikk vi så mange gjess at vi ikke trengte å jakte på andre fugler. Det var egentlig ikke lov å skyte svaner (*njuvčča*), men det hendte at noen gjorde det. De klarte vel ikke å la være. Svanesteik ligner på smaken av ryper. Kjøttet er ganske mørt. Man trenger ikke å koke det så lenge som f.eks. sjøorre. Vi jaktet aldri på brushaner, heiloer og andre småfugler. Far pleide å si at vi måtte ikke kaste bort ammunisjon på småfugler. Det er jo nesten ikke kjøtt på dem.

På vårjakta tok vi vanligvis 30-40 fugler. Når vi kom hjem, måtte de ribbes (*gaskit*). Mor mi og søstra mi, Inger, var mestere i å ribbe ender. Det gikk fort. Når endene var ribbet, kokte vi dem. Det vi ikke kokte, hadde vi i en åpen kjeller. Vi hadde et uthus med åpen kjeller. Om våren ble snøen til is, og der la vi resten av fangsten. Det var vår fryseboks, før den tida da vi fikk ordentlige frysebokser.

14.2 Å lage ammunisjon

Vi laget ammunisjonen selv. Jeg hadde 30 patronhylstere av messing. Når de var brukt, ladet vi dem igjen. Vi brukte et lite "apparat", spesielt til det bruk. Når man skulle lade, måtte først den gamle knallhetten tas ut. Så satte vi en ny knallhette på. Så fylte vi litt krutt i botn av hylsteret, hadde så en pappskive som dekket kruttet, og så hagl. Til slutt dekket vi patronhylsteret med en stivere og tjukkere pappskive. Så banket vi et par ganger slik at hylsteret var tett og kompakt med krutt og hagl. Noen brukte å brette litt av kanten på messingen, men hylsteret ble frynsete og varte ikke så lenge. Jeg gjorde det aldri, jeg presset heller "forladningen", dvs. pappskiven tett med et par bank.

Jeg hadde alltid med utstyret; apparat, knallhetter, krutt, hagl og pappskiver. Så når jeg hadde pause, laget jeg ny ammunisjon.

14.3 Ryper og hare

Om høsten gikk jeg på rypejakt. Jeg gikk mot Ávži og Vuorašvárri. Der var det alltid ryper. På en dag kunne jeg skyte opptil 8, 9 og 10 ryper, men det var bare det halve jeg kunne få på snarer.

Når jeg satte rypesnarer etter jul, gikk jeg ofte langt. Det var fint å sette snarer sør for Ávži og på Vuorašvárri. Det er slik at rypene holder til i nærheten av reinflokker. Når reinen banker snøen løs og graver opp, kommer rypa og spiser siste års friske bladskudd, lyng og annet som reinen graver opp. Jeg for over fjellene øst for Ávži og satte rypesnarer

langs med elve- og bekkefar. Slik var det også når jeg hadde snarer langs Gálljinhoka, elva som renner på vestsiden av Luossačáhca mot Vuolgamašjávri. Jeg fanget ofte mange ryper. De var ikke lett å bære.

Far min kom på å lage en pulk til meg. Han laget en lett pulk av kryssfiner, og under meiene satte han blikk slik at pulken glei godt. Når jeg så etter snarer, var det bare å hive rypene opp i pulken. Når pulken ble full, måtte jeg ha resten i sekken. Men det ble likevel mye lettere å se etter snarer når jeg fikk pulk. Jeg brukte alltid bare en stav, en stav laget av bjørk, og uten trinse. Med staven slo jeg fugl som ikke var død i snaren. Jeg gikk alltid med skaller og bellinger når det var snø. Mor sydde, men hun hadde også fjøsstell og mange andre ting å gjøre. Derfor var det en kone i bygda som brukte å sy skaller, bellinger og andre skinnklær til meg. Jeg brukte til gjengjeld å kjøre vinterveden til henne.

Røyskatten var ikke noe plage. Det var lite røyskatt der jeg satte rypesnarer. Når jeg så etter rypesnarer, hendte det at jeg skjøt en og annen rype. Noen gang var rypa så skadeskutt at jeg flerret den i to og satte et stykke fra snarene. Da kunne røyskatten finne den. Men røyskatten spiste aldri på stedet, den dro rypa et stykke i fra før den stoppet og spiste.

Jeg har drevet med harefangst med snarer. Jeg satte haresnarer der haren har laget tråkk (*njoammelrátnu*). Det er ikke lett å fange harer med snarer. Dessuten har jeg gått på jakt. Når det var bart i marka, gikk jeg på jakt, og om vinteren hadde jeg snarer. Haren kan hoppe etter skispor, men den lager som oftest sine egne tråkk. Man må sette snarer på haretråkk. Metallstrengen på haresnarer er mange ganger tjukkere enn rypestreng. Haren dør fort når den går i snaren. Når snaren setter seg fast rundt halsen, får den panikk og strammer mer og mer. Haren er alltid død når jeg ser etter haresnarer.

Haresnarer tok jeg alltid ned på lørdag, og satte dem opp igjen på mandag. Hvis jeg ikke gjorde det, ville reven hente fangsten. Reven sliter og river til strengen slites av, - reven gir aldri opp.

14.4 Revejakt

Jeg har ikke tatt så mange rev. Av og til kom jeg på skuddhold. En gang fikk jeg has på to stykker. Jeg hadde som nevnt rypesnarer langs Gálljinhoka, der hvor noen flyttsamer hadde sin reinflokk. Det var i begynnelsen av mars. Jeg så etter snarene da jeg oppdaget to rever. Hunnreven hadde krøpet under en busk, mens hannen sto ved siden av. Hunnen stakk hodet opp. Jeg gikk tilbake og hentet haglgeværet mitt. Og så kom jeg forsiktig - jeg kom sakte, og var kanskje bare 10 meter unna. Jeg kom så forsiktig på ski over snøen at det ikke hørtes. Først skjøt jeg hannen. Hunnen hoppet opp med det samme. Jeg skjøt med det andre skuddet. Reven bykset fram flere meter før den gikk rundt. Jeg hadde truffet i hodet, og det var derfor at den bykset slik. Jeg frøs dem og tok dem hit til kirkestedet før jeg flådde dem. Det var god pris på revepels i Finland. I Bossekop var det 20-30 øre mer pr. skinn enn i Kautokeino.

14.5 Ulv

En gang har jeg skutt en ulv. Det var under krigen, den gang var jeg ganske ung. Det skjedde også ved Galljinhokka, omtrent på samme sted som de to rev jeg skjøt.

Flyttsamene hadde reinflokkene sine der. Jeg hadde i flere dager sett spor etter ulv. Jeg for hjem på lørdag, og da jeg reiste tilbake, tok jeg med salonggeværet. Under rypefangsten bodde jeg i en solid gamme. Det var en gamme som var ilet, det vil si den hadde tjukke vegger av flatlagt torv. Her brukte jeg å ha gevær under madrassen. Når flyttsamene er inne, så orker de ikke å rote. Jeg kunne trygt ha hagelgeværet der de helgene jeg var hjemme.

Nå startet jeg på ski for å se etter ulven. Snart oppdaget jeg ulven, men det var for langt hold til å skyte. Jeg kom meg bak en busk og studerte terrenget for å se hvordan jeg kunne komme nærmere. Jeg så at ulven var ganske høyt oppe, så jeg gikk heller tilbake og så kunne jeg komme nedenfra. Så gikk jeg gjennom en tett krattskog til et sted der det var bedre å skyte. Jeg gikk stille og langsomt, nesten dro meg selv dit. Da var jeg kommet veldig nært, kanskje bare 30 meter i fra. Jeg hadde på forhånd løsnet sikringen på geværet. Ulven hadde nå vært meg, den ser vaksomt til begge sider, og lytter. Jeg siktet på ulven, og når den snudde hodet, skjøt jeg. Jeg hadde truffet med skuddet under øret, og kula kom ut på øversiden av øyet.

Da det ble lørdag, kjørte jeg hjem, med en ulv og to rever. Jeg tok dem hel. Det var skudd premie på ulven, 50 kroner - det var store penger. Jeg gikk til lensmannskontoret for det var der det ble utbetalt. Jeg var fornøyd og stolt. Far solgte skinnene i Finland. Vi fikk mye bedre pris der.

14.6 Røyskatt

Røyskatt har flere ganger kommet helt bort til meg. En gang da jeg var i vedskogen, la jeg meg til å hvile. Jeg hadde felt veden i halvannet døgn. Jeg hadde tatt av meg støvlene og lå i kortbukse. Jeg hadde sovnet, men våknet av noe som snuste på tærne mine, og oppover mot knærne. Jeg slo øynene opp, og så noe. Jeg forsøkte veldig forsiktig å føre handa dit for å gripe fatt, men med det samme smatt den unna. Den var kommet for å snuse.

Seinere har jeg sett en røyskatt så nært at jeg kunne ta i den. Det var inne på verkstedet. Den hadde to unger, og kom da jeg holdt på å sage vanlige vannrør. Mens jeg sager, kommer den bort til meg. Når jeg stopper, forsvinner den, men kommer tilbake når jeg begynner å sage. Når den er borte, hører jeg hvordan den skraper. Så kom den igjen, jeg måtte bare le.

14.7 Oter

Så har jeg fått mange oter. Det var bedre å fangste oter om høsten enn om vinteren fordi da så man dem ikke. Oteren laget ofte hi ved vannbredden. Her kunne vi sette saks. Vi satte litt kjøtt på saks, og da gikk den rett på. Den ble slått i hjel, og døde momentant.

En gang har jeg skutt en oter borte ved Suttomašluoppal. Det var om høsten da jeg

var på rypejakt. Jeg satte meg for å hvile, så så jeg noe som smatt bak en tue. Jeg så litt av bakparten på dyret, og så sneik jeg meg inntil. Det var litt vind, jeg kom meg på lesiden slik at den ikke fikk ferten av meg. Jeg skjønnte at den ville komme seg unna, så jeg gikk en liten runde rundt noe kratt. Det var åpent terreng, jeg la meg ned. Så kikket den fram, og jeg smelte til i samme øyeblikk. Jeg hadde ganske store hagl i ammunisjonen. Jeg skjøt i hodet, den døde momentant.

Jakt var min sysselsetting både høst og vinter, og så igjen om våren. Men om våren måtte vi slutte med det samme endene skulle legge egg. Far var meget nøye med det. Lensmann Grape likte godt at far var nøye med å overholde loven.

14.8 Tørrhøy og brenselsved måtte fraktes med rein

Om høsten brukte vi å hente tørrhøy fra utslåtta ved Stuoraáhpi, det er mellom Ávži og kirkestedet. Det var lett å kjøre når det var lite snø. Men vi kunne ikke bruke hest fordi myrene ikke var skikkelig frosset. Hesten kunne gå igjennom.

Vi hadde våre kjørerein hos flere flyttsamer. Først hentet vi våre rein hos de som var kommet nærmest. Det var Fávranat og så Ánden-Isko⁶. Da kjørte vi østover med et par rein. Det var der vi hadde de fleste av våre rein. Vi hadde en ekstraslede på en eller to av sledene slik at vi kunne frakte med oss slakterein derfra.

Og så hentet vi vinterveden med rein. Det var som oftest jeg som måtte kjøre. Alfred hadde ikke den samme interesse for å være i utmark som jeg. Far likte at jeg tok meg av dette arbeidet.

En annen flyttsame som jeg kjente godt var Nanit-Heandarát⁷. Noen sier det, men jeg vet ikke om jeg kan si at han kunne magi. Han var ofte her hos oss. Han brukte å spørre om å få ta kvister og kjøpe litt ved. Han tok et par hele trær, uten å sage opp. Så gikk han bort til dammen og tente bål. Han kokte kaffe, og hadde også med seg tørka kjøtt, fint og feitt.

14.9 I vedskogen

Jeg var i vedskogen om våren, like nedenfor husene til Mávnnos-Bierá, omtrent der ferdelsevegen går over elva og der de flytter med reinflokkene. Den gang hadde vi ikke motorsag, vi måtte bruke øks. Jeg hadde felt trær hele dagen, og nå gikk jeg til et sted der jeg kunne lage bål og koke kaffe. Jeg ble så trøtt at jeg blundet først etter at jeg hadde lagt innertelt (*rákkas*) over så ikke insekter forstyrrer. Så hører jeg stemmer, jeg så opp, men jeg så ingenting der. Jeg synes å høre at den ene sier: "Når skal du reise?" "Jeg skal ikke reise, enn du?" "Jeg reiser nok i neste uke". Jeg hørte det helt klart, og lurte på hvor de skulle reise. Da jeg kom meg ut av teltet, så jeg noe i et glimt. Men det var ingenting, selv om det er helt lyst hele døgnet om våren.

Jeg reiste hjem. Noe seinere brente et hus, og en del av de trær jeg hadde felt. Da

⁶Isak Andersen Eira (1879-1951). Slektsboka 1986:80)

⁷Henrik Andersen Spein (1898-1978). Slektsboka 1986:341)

jeg kom dit var det slukking og lensmann Dahl var der. Det skjedde ikke noe mer.

14.10 Bossekopmarkedet

Allerede under krigen var jeg mange ganger på Bossekopmarkedet, alltid på vårmarkedet, men ikke på høstmarkedet fordi da hadde jeg ikke ryper å selge.

Jeg brukte å kjøre med hest til vårmarkedet. Først ringte jeg til Ole Bull Aune om at jeg kommer. Jeg spurte om jeg kunne bo hos ham. Kona til Ole Bull Aune var venninne med min mor, de var gode venninner. Hun sendte alltid silkestrømper i gave til min mor.

Jeg hadde med meg ryper og harer. Det var bedre pris på harer enn ryper, to kroner mer.

Jeg kjørte med hest til Alta, og Aune hadde stall der det var plass. Han hadde hest selv, men ikke slede, bare kjerre som han brukte å kjøre med.

Det var noen som kunne spille poker slik at de spilte bort det meste av varene sine. Hvis de tapte penger, så fortsatte de for å vinne dem tilbake. Det var spillegalskap. Så måtte de reise hjem tomhendt. Jeg kan ikke tro at det var særlig hyggelig å komme tilbake.

14.11 Tyskertiden

Jeg måtte rømme. Jeg flyktet til Sverige. Jeg var kirketjener på den tiden da Jan Harr var sokneprest her. Harr hadde som kjent radiosender. Han spurte meg alltid om hvordan flyttsamene reagerte når tyskerne tok fra dem slakterein. Harr hadde av og til samekofte på seg, og gjorde som han var same.

Flyttsamene fikk kjøpt sleder fra Finland - finlendere er meget dristige - når tyskerne kom og skulle ta rein fra dem med tvang, så gjorde de sånn (Ede viser med handa kutt over halsen) - hodet skal bort. Det eneste ordet de kunne på norsk, var "Hodet bort!" Finlendere bannet sterkt, både på finsk og norsk. De hadde alltid en stor, ja, en svær kniv i beltet. Det kunne komme både en og to tyskere, en gang såret en finlender en tysker, enda han ikke nådde å ta opp sin egen kniv! Jeg var der, og fryktet at det skulle bli enda mer bråk. Det var hos de her Buljo-siida, Bierá-Joret⁸ og de der som holder til på østfjellet. Men det var også siste gang at tyskerne kom til den reinflokken.

Vi hadde sytingsrein (*geahčo-bohccot*) hos dem, jeg aleine hadde 26 rein. Jeg hadde så pass mange rein, at jeg tok av mine egne til slakterein. De som passet sytingsreinene våre, *verddet*, bodde hos oss. Husene sto der verkstedet nå står.

Vi snakket alltid finsk hjemme. Ute blant andre unger, som Unit-Mahte Ovlla⁹ og andre unger, lærte jeg samisk.

Flyttsamene kunne ikke selv lage reinsleder, derfor byttet jeg sleder mot å få slakterein hos dem. Og de kom hit med reinsleder som skulle repareres. Min far reparerte.

⁸Jørgen Persen Buljo (1886-1963). Slektsboka 1986:46

⁹Ole Amund Mathisen Hætta (1914-1971). Slektsboka 1986:184

Jeg reiste til Finland hvor jeg hentet sleder for å selge, men det var ofte tyske soldater på grensen mellom Finland og Norge. Når jeg kom med raiden med sledene, opp til fire sleder lastet oppå hverandre, spurte tyskerne om jeg var norsk. Jeg svarte på finsk; "en ole!" De ser bare på meg, for de forstår ikke finsk. Noen kunne litt finsk, og sa; "finska, finska?" De var i godt humør og lot meg passere. Så fikk jeg ta med sledene når jeg pekte på et fjell, at det var dit jeg skulle med sledene!

14.12 Sokneprest Harr hadde radiosender

Tyskerne avslørte til slutt at sokneprest Jan Harr¹⁰ hadde radiosender, men de fant ikke senderen. Jeg var kirketjener. Senderen var gjømt under kirkegulvet. Det var jeg som hadde laget en tunell under kirkegulvet. Luka var satt slik at den ble skjult av gulvlista, og man kunne ikke se noe. Antennen var på taket, og ledningen gikk nedover inn til kjøkkenet. Det var en komfyr der, og bare ett lys der. Tyskerne brydde seg ikke om det, de kunne heller ikke se at det gikk noe ledning dit inn. Det at det var radio der, brydde de seg visstnok ikke noe om, men det var radiosenderen de skulle finne.

Tyskerne visste at det måtte være en radiosender fordi de hadde peilet den inn. Utenom presten var det bare jeg som visste om radiosenderen. Jeg var dristig, ja dumdristig. Jeg spøkte ofte med tyskerne, de bare lo, men befalet ble forarget når jeg spøkte. Av og til kalte jeg dem for hund, og pekte på et befal: "Du bist voff, voff, voff!" Soldatene lo, men befalet trakk fram en pistol. Der var en annen som var dristig, og tok fra ham pistolen. En soldat sa til meg at jeg måtte ikke erte ham, for han var litt "surret i hodet". Befalet drakk, og det gjorde også soldatene.

14.13 Hendelse i retning Ávži

En gang på seinsommeren måtte jeg igjen ut med "mottakeren". Da gikk jeg rett over Skáidi, og kom til Ávži-elva. Jeg vasset et stykke ut i elva slik at vannet gikk over støvelskaftene. Tyskerne som forfulgte meg, trodde jeg hadde gått over elva. To stykker gikk over elva og mot Bealljažat og Muvravárri. Jeg gikk oppover elva et stykke før jeg gikk i land igjen.

Da jeg var kommet tilbake, kom tyskerne som kunne norsk til meg og sa at to tyskere hadde fulgt etter en mann og gått seg bort. De hadde heller ikke mat med seg. Som den "pøbel" jeg var, smilte jeg og sa: "Das ist gut!" Mor sa hardt til meg: "Du skal ikke spøke med dem".

Jeg var fjellvant og godt kjent i området, så jeg ble med dem for å lete etter de to, en soldat og en sersjant. Jeg spurte hva jeg får. 50 kroner. "Nei", sa jeg, "jeg vil ha 1000 kroner!" De snakket seg i mellom, og så lovte de det. Så gikk vi, og jeg skjønnte at hunden hadde fulgt spor etter meg. Vi gikk til elva og så vasset vi over for jeg skjønnte de hadde gått over og fortsatt innover vidda. Da vi var kommet over fjellet, og begynte å gå nedover, så så jeg noe som rørte seg under et bratt berg. Jeg pekte, men de som var med

¹⁰Jan Harr (1904-1992), sokneprest i Kautokeino 1940-1954

meg, de så ingenting. Vi gikk dit, og først da oppdaget tyskerne sine kamerater. Da vi kom enda nærmere, så ropte jeg. Da spratt de opp. De lyste opp, de kom og omfavnet meg og sa: "Du bist viel gut". Den ene, befalet, hadde tårene i øynene. Jeg måtte bare smile. De to hadde gått seg bort, hadde lagt seg til å hvile med soldatuniformene på, og uten mat. Tyskerne hadde mat til dem, ferdigsmurte brødkiver. Jeg hadde egen niste med, smørbrød og reinkjøtt. De hadde ikke klart å tenne varme, så jeg laget et stort bål slik at de ble tørre og varme. Så satt vi og spiste.

14.14 Rømte til Sverige

Jeg måtte rømme til slutt fordi de begynte å mistenke at sokneprest Harr hadde radiosender og en slags mottaker. "Mottakeren" var bærbar som man kunne ta med seg, og den tikket slik "tittit, tittit". Men tyskerne kunne ikke finne ut hva det var. Det forstyrret sendingene, radioen kunne ikke ta i mot. Det var Harr selv som hadde laget den. Han var jo en mester i alt. Jeg hadde "mottakeren" med meg ut i terrenget. Når jeg kom opp på Nuortamarmaras, trykket jeg på knappen, begynte det med du-u-ut, du-u-ut dutit, dutit. De skulle vel forstå det i England. Tyskerne ble enda mer ivrige i å lete. De prøvde å lete og finne ut av det.

Jeg måtte flykte fordi de begynte å mistenke meg. De hørte jo den tsji-tsjilyden. De skjønnte at det kunne ikke være andre enn meg, men de klarte aldri å forbinde meg direkte til dette. Det var sokneprest Harr som ga meg beskjed om å rømme. Han sa at vi måtte finne på noe for at jeg kom meg unna. Tyskerne hadde klaget til lensmannen og jeg ville bli satt i fengsel (sommeren 1943?). Jeg ble tatt inn til lensmannskontoret til avhør mange ganger. Det var Arvid Dahl¹¹ som forhørte meg. Men du vet hvordan Dahl var, han var ingen nazist. Dahl han snakket samisk til meg, men han blandet både finsk og norsk i samisken.

Midt på dagen midt i slåttonna reiste jeg. Min bror Alfred og Johan Vik¹² hadde flyktet allerede om våren. Jeg skulle angivelig på slåttearbeid oppover mot Galaniitu. Der hadde jeg avtale med Fimpa-Elle¹³. Hun var kurer som loset folk over til Sverige. Jeg var ikke så godt kjent der, og jeg var redd for at jeg kom mot store vann som jeg ikke kom over. Ved Maaselkä over Áidejávri var jeg kjent fordi jeg hadde kjørt der om vinteren og hentet reinsleder i Finland.

Fra Galaniitu til Finland går den gamle ferdsselsveien der posten ble ført, så der kunne man ikke reise. Tyskerne hadde satt vakter der. Og i Galaniitu måtte vi vente på tre andre som skulle komme. Jeg gikk likegodt tilbake til slåttemarka ved Biltosletten og en tur til kirkestedet. De tre som det gjaldt, var Trygve, Arne og ei jente. Det var hun som

¹¹Arvid Dahl (1909-1988), lensmann i Kautokeino 1938-ca 1980. Slektsboka 1986:433

¹²Johan Vik (1928-ca 1980), bodde i sør-Norge. Slektsboka 1986:436

¹³Ellen Kristine Aslaksdtr. Siri (1894-1971). Slektsboka 1986:101, 295

var tjenestepike hos klokkeren, Jan K. Lund¹⁴. Jeg var hjemme et døgn, og tok med meg ljà for at det skulle se ut som om vi skulle på slåtta i Galaniitu. Men min ljà hadde ikke orre (skaft). Tyskerne hadde vaktelt ved Galaniitu. Jeg var så dristig ("frekk") at jeg gikk til tyskerne for å bomme røyk. De kjente jo meg. Jeg fikk helt gratis to 20-pakninger med sigaretter. Jeg takket dem og sa "Prima kamerat" og smilte. Jeg fortalte at nå skulle vi på slåttearbeid i Galaniitu, men da vi kom dit, lot vi redskapene ligge der.

14.15 Snekker

Mens jeg var i Sverige, gikk jeg på et 3-måneders snekkerkurs i Örebro. Jeg fikk vitnemål for gjennomført kurs.

Så arbeidet jeg som snekker i Örebro. En dag da vi hadde middagspause på kafeen der vi brukte å spise, kommer det en mann til bordet vårt og spør etter Nilima. Så sier han at det er den minste mannen som er sjef. Jeg var ikke så stor, og jeg er ikke det i dag heller. Han sier at han har et laftet tømmerhus som skal settes opp. Jeg lovte han å sette det opp, men sa at jeg måtte først gjøre ferdig det huset som jeg holdt på med nå.

Det var tjukt, tungt og rått grantømmer. Men bare jeg og en til fortsatte med det nye bygget. Jeg sa det ble for tungt for meg. Vi måtte være flere mann for å klare å bære materialene. Så fikk vi to til, de snakket norsk og svensk. Det var to negre, den ene var 223 cm høy og den andre 190. De var jo rene kjemper. Jeg hadde sett negere før, men ikke så store som disse. Jeg tenkte med meg selv at de er sterke, og sa også til dem. De sa at disse "pinnene" skal vi nok bære. Det var 8 meters planker på 6 toms bredde og 3 toms tjukkelse. De kunne aleine ta opp til 8 stykker og bære dem. De var virkelig kjemper!

Etter krigen satte vi opp brakka til presten i Kautokeino. Vi støttet oppunder svillene med bordbiter slik at når våren kom, så holdt bygningen seg rett. Det var Stuora-Bier Johan¹⁵, Stuora-Bier Biera¹⁶, Sara-Johan¹⁷ og jeg, og en nordmann. Og så Esko da. Da nordmannen reiste, overtok Esko ansvaret. Esko Valio¹⁸ kunne alt, han var jo utdannet byggmester. Det var ikke noe han ikke kunne.

Esko og jeg satte opp andre hus også. Han hadde høy offisersgrad fra krigen, men han var ikke så opptatt av det. Det fortelles at han var uenig i at han skulle ha en slik offisersuniform. Han ville være som soldatene sine. Han var redd at dersom Finland tapte for tyskerne, så kom han til å bli skutt av sine egne, finlendere. Men slik gikk det jo ikke.

Etter krigen skilte de seg, kona ble igjen i Helsingfors. Esko ga huset og alt de hadde felles, til henne. Han ga henne også alle sine finske penger. Og så ble han med i en

¹⁴Jan K. Lund (1906-1989) skolestyrer og klokker i Kautokeino til ca 1950

¹⁵Johan Persen Pentha (1928-1984). Slektsboka 1986:235

¹⁶Per Persen Pentha (1926-1949). Slektsboka 1986:235

¹⁷Johan Hanrik Andersen Pentha (1921-200?). Slektsboka 1986:234

¹⁸Esko Valio (1908-1990) fra Helsingfors. Slektsboka 1986:182

"gjeng" som reiste hit til Kautokeino.

En annen var Pentti Helén. Han var murer, og det er han som har murt skorsteinen her i huset. Jeg husker også Eino, vi to brukte å prate skit sammen. Han spøkte ofte. Han sa til meg om ikke jeg kunne finne en vakker pike til ham her i bygda. Mor bakte brød til dem, finlenderne ville alltid kjøpe brød hos henne.

En annen finlender etter krigen var Ribe Välimaa¹⁹. Jeg kjente ham godt. Han var ikke snekker, men solgte varer fra Finland. Han brukte å kjøpe sprit der og selge det her. Han gjorde det på bestilling til de folk han kjente godt. Han kom også med kofteklede og pyntebånd som han solgte til flyttsamene. Han tok høy pris, men han var en veldig grei kar. Han måtte jo tjene noe.

Jeg har også snekret på Nergården. Her var det først Theodor Jakobsen og Simon Pulk²⁰. De kranglet alltid. Den ene ville skyve ned den andre fra taket, eller hvis den ene sto under, ville den andre kaste ned materialer over ham. Jeg ble hentet både for å lede arbeidet da de ikke var så flinke, og for å stagge kranglingen. Jeg sa klart i fra om at all krangling måtte det bli slutt med. De respekterte meg. Vi fikk etter hvert satt opp bygget.

14.16 Doktor Hogganvik

Det er en episode jeg husker i forbindelse med doktor Hogganvik²¹, men ellers husker jeg ikke så mye. Jeg holdt på med noe snekkerarbeid og hadde en uvanlig stor samekniv. Mens jeg holdt på med kniven, så glei den store kniven gjennom hånda min. Det var min egen feil. Jeg hogg til og dro kniven som hadde satt seg fast i planken, kniven glei gjennom hånda.

Det var ikke annet å gjøre enn å komme til legen straks. Legen bodde på andre siden av elva oppe på bakken. Han satte klyper på såret slik at sprekken ble holdt sammen. Han passet på at huden liksom bøyde seg innover i såret. Da jeg neste dag kom, sydde han, men med huden innover såret. Han sa at arret kom ikke til å vises. Etter en tid tok han bort stingene. I dag kan det ikke vises i det hele tatt. Det er svært lenge siden at alle merker etter såret ble borte.

Folk likte godt doktor Hogganvik. Han var en god lege, og han var ærlig. Han sa i fra om det han kunne, og det han ikke kunne. Han brukte å gi medisiner som man skulle ta om kvelden og om morgenen. Hvis han ikke visste hva som feilet, så sa han det, men han prøvde alltid å gjøre noe.

14.17 Hvordan jeg mistet fingrene

Jeg er jo snekker så jeg har både maskinhøvel og båndsg. Det er ikke mer enn 2-3 år

¹⁹Ribe Välimaa (1905-1980) fra sør-Finland

²⁰Theodor Ludvig Jakobsen (1905-1966) fra Loppa, gift med en eldre søster til Simon Nilsen Pulk (f. 1919). Slektsboka 1986:240

²¹Lege i Kautokeino 1945-1947?

siden at jeg mistet to fingre på venstre handa; langfinger og ringfinger. Når jeg arbeider ved maskinhøvel og båndsaag, er jeg konsentrert og tar ikke øynene bort fra maskinene. Det hadde jeg lært på snekkerkurset. Man hører ingenting når maskinene går. Så kommer plutselig Klemet Johansen Hætta (Unit-Máhte-Juhána Lemet) inn og roper til meg hva er det jeg holder på med. Jeg snudde meg brått og handa kom bort i saga.

Jeg måtte selvfølgelig til legen. Legen sendte meg for sikkerhets skyld til Alta. Det ble sydd og lappet, men handa blir nok aldri helt bra.

Jeg er nesten aleine igjen av familien vår. Begge søstrene og brødrene er død. Alfred døde i høst (september 2006) sørpå der han bodde.

15.0 Anders Mathisen Skum

Anders Mathisen Skum (Bojen-Ánte), f. Kautokeino 72.7.1937. Han hadde hele sin oppvekst på småbruket i Ávzi, som i luftlinje er ca 10 km rett øst for Siebe. Han lærte som alle på den tiden, både arbeidet på gården, fiske så vel sommer som vinter, og var fortrolig med reindrift. På 1970-tallet var han reingjeter på Grønland, og i mange år arbeidet han i gruvene i Sør-Varanger.

Slektsboka 1986:314

Intervju 1985 v/Nils Johan Heatta (NRK), avskrift 1.8.2006, oversettelse 8.11.2006.

15.1 Sterke karer fra Ávži

Jeg har snakket mye med de gamle, bl.a. Ávževuomi Ovllá²² (Juhán-Ovllá), og hørt mange fortellinger og hendelser, bl.a. om gubbene fra Ávži. Det var sterke karer, sterkere enn de fleste. Jeg trodde ikke det før jeg selv hørte dette.

Juhán-Ovllá fortalte meg en spesiell hendelse som skjedde tidlig på sommeren for mange år siden. Det var godt notfiske. De fra Ávzi var ikke så ofte i Ávzevuopmi, men plutselig ser de noen som kommer bærende på en båt, akkurat som om det var en pulk. Nota og redskapene ligger i båten. Det var Gáre-Heaika²³, Bánne-Niga og Lemeha-Bánni. "Hvor kommer dere fra?" "Vi kommer fra Goldin, vi har fisket med not der borte, vi fikk mye fisk", svarte gubbene. De hadde saltet fisken og skulle hente den om høsten, på snøføre.

Fra Goldin til Ávževuopmi er det fire km, - med to mindre vann i mellom. Men de er små, og til liten hjelp. De sa at det var mye lavdekke slik at det var lett å dra båten langs land, - det var nesten som å trekke på snø. Men likevel var Ávževuomi-Ovllá imponert.

15.2 Til Cuonjávri

De skulle til Čuonjávri, men dit var det vanskelig å trekke båten. Ávževuomi-Ovllá sa at dette går nok ikke. "Dit klarer dere ikke å trekke båten, dere må nok vente til det kommer snø fordi det er kupert terreng. Og dessuten var det lange motbakken helt fram til vannet." Det skal vi nok klare, sa gubbene, bare vi får vite om de beste plassene for å kaste not. Ántta-Juhán fortalte hvor de skulle prøve. Bánne-Niga sa til ham at han burde ikke ha fortalt om de beste fiskeplassene før han selv hadde fisket. Ántta-Juhán bare smilte.

Så skulle de fare, men de ventet på Ávževuomi-folket slik at de kunne starte

²²Johan Andersen Bæhr (1854-1925), sønnene Anders (1878-1909), Ole (1883-1965), datteren Marit (1897-1941). Slektsboka 1986:67

²³Henrik Persen Pentha (1844-1915). Ungkar. Lærer. Tromholt skrivt at han var "*en af de mest tiltalende og elskværdige Skikkelser, som jeg traff blandt Folket. En ærlig, brav og trofast Sjæl, altid villig til at hjælpe andre, og med et Sind saa livligt som Kviksølv.*" Side 474 og bilde s. 192 i Under Nordlysets Straaler. Kjøbenhavn 1885. Slektsboka 1986:232

samtidig nedover Ávžejávri omtrent til midten av det lange vannet, til Gaskka-Čoalbmi. De var tre, Ántta-Juhán, Ávžvuomi-Ovllá og Ávževuomi-Ánte. Så startet de, men de trodde ikke de kunne holde følge med gubbene. Hos Avži-gubbene skulle Gáre-Heaika ro først, men på første åretak brakk Gáre-Heaika begge årene. Han felte noen bjørketre og laget et nytt par.

Da Gáre-Heika og kameratene hans var kommet til Gaskka-Čoalbmi, laget de lunner for å ha under båten når de skulle trekke den oppover bakkene og helt til Čuonjajávri.

Tre dager seinere skulle Ántta-Juhán til Kautokeino og da la han veien om Čuonjajávri for å se om Ávži-gubbene fortsatt var der. Det var de, og de hadde fått tre *bulet* (1/2 tønne som svarer til 70 l). Den gang var det mye fisk der. De tok hver sin *bulet* på ryggen og gikk fra Čuonjajávri over Vuorašvárri til Ávži. Båten lot de være igjen. Den skulle de hente seinere. De skulle trekke den 4-5 km over land til Nammajávri og ro derfra til Vuorašjávri for å komme til Ávži. Dette ville ikke vært noe å prøve for dagens ungdom.

Ávževuomi-Ovllá sa at dette hadde far hans sett, og fortalt han igjen. De var merkelige folk, de fra Ávži. De var sterkere enn folk flest.

15.3 Om det overnaturlige

Márjos²⁴ bodde ved Suolojávri. Han trodde ikke på overnaturlige vesener. En gang diskuterte Juhán-Ovllá og han om det overnaturlige. Juhán-Ovllá sa at bare de som ikke var redd for spøkelser, ser dem. Han forklarte det med at dette er ånder, ånder som man ikke ser. De viser seg bare for slike som tåler synet av dem. Derfor ser ikke lettskremte mennesker noe. Han har heller ikke sett dem så ofte, men nok til at han har undret seg over dem. Men de ble ikke enige om hvordan det forholder seg.

Så skulle de to til Lávvojávri for å fiske. Juhán-Ovllá har på forhånd fraktet både kjørler (*njelot*) og salt dit. Márjos hadde også tatt opp en del saker, men bare til Bađašjohka fordi han skulle først fiske der. Hvis det var dårlig fiske der, skulle de fortsette til Lávvojávri. De hadde avtalt det slik at Márjos skulle reise dagen før for å ta sakene sine fra Bađašjohka til Lávvojávri. Som avtalt, så reiste Márjos, men den dagen kom han ikke lenger enn til området mellom Urduoaiivi og Lávvoaivi - omtrent midt på Jávrrohušduottar. På den tiden var det ikke reingjerde mellom Finland og Norge, og det brukte å være finske rein på norsk side. Han støtte på en liten reinflokk (*čora*) uten at det var noe spesielt med det. Márjos hadde gått hele dagen, kanskje mange mil fra Suolojávri og hit. Han fant en fin rasteplass, med vierkratt (*rohtu*) og det var lunt (*hirpmus suotnji báiki*). Han laget bål. Det ble kveld. Det var like greit å overnatte her.

Det ble lett regn (*arvesavda*), men han hadde et godt innertelt (*rákkas*). Han la seg til å sove, men ved midnattstiden ble han vekket av en liten småfugl som landet ved føttene hans. Márjos snudde seg. Han syntes det var meget merkelig at fugler flyr om

²⁴Johan Petter P. Rist 1872-1951, Slektsboka 1986:244

natta. Like etter landet en skrattende rype (*skeaiikkehii rievssat*) på føttene hans. Márjos sa med seg selv "det var da merkelig, dette kan ikke være den rette plassen å overnatte." Men så tenkte han at fugler, de flyr nå overalt på fjellet.

Like etter at rypa fjernet seg litt, hørte han et gjennomskjærende skrik. Det var en kvinne som skrek, fortalte Márjos, men han tok ikke notis av det (*ii beroštan*). På nytt et skrik, og nå mye nærmere! Márjos sa høyt: "Ikke skrik, det nytter ikke å skrike. Jeg vet at det er Joavnn-Nillasa Risten som er omkommet her på fjellet. Jeg vet om det, det er nok du som skriker. Men det hjelper ikke å skrike fordi jeg har stoppet her for natta. Du kan bare skrike".

Nå var det nye skrik, tre skjærende skrik like ved. Det var fremdeles varme i bålet. Han sa høyt at nå snur han ryggen til. Så snudde han seg mot bålet og blåste så ilden blusset opp. Et nytt skrik, og nå like ved bålet. Han ser noe i menneskeskikkelse, ikke et levende menneske, men et lik! Det hadde på seg gamle filler som holdte på å råtne opp.

Márjos kom seg opp i en fart, rasket sammen sakene sine - men noe ble igjen - og satte kursen rett mot Ávževuopmi midt på natta. Han visste at det ikke var altfor langt dit, men det var jo mørkt. Og dessuten var det flere synkemyrer (*vujohat jeakkit*) og elver på veien. Et sted er det en meget dyp og brei bekk. Men han visste veien. Han sprang nesten hele veien. Han kom til Ávževuopmi. Han var blitt helt våt og gjennomsvett. Han kom seg også over den siste dype bekken før huset til Juhán-Ovllá. Han vekte opp Juhán-Ovllá, virret rundt og ba ham koke kaffe. Han sa at dette er ikke noe å spøke med mens han virret rundt som en full mann.

Juhán-Ovllá lurte på hvorfor Márjos kom hit nå. De skulle jo treffes i morgen ved Lávvojavri, så han skulle starte nå. Márjos sa at det er sant, og han har allerede vært på tur dit. Men han måtte stoppe på grunn av mørke mellom Urdutoaivi og Lávvočohkka midt på Javrruđuottar. "Det var mellom en liten kildebekk og et lite vann. Han hadde en stund fulgt en liten reinflokk, og så stoppet ved kildebekken. "Med meg har det gått slik som du pleier å si: Nå har jeg i hui og hast om natta måttet komme meg bort derfra. Jeg skjemmes over å fortelle dette, men slik har det gått med meg."

Juhán-Ovllá sa at du er en mann som ikke er mørkeredd. Men nå må du tro det jeg har sagt. Du bruker å påstå at det ikke finnes noe overnaturlig, men det var bare tullprat. Nå kan du se.

Márjos fortalte at en del saker ble igjen på bålplassen. De må derfor gå den veien. Juhán-Ovllá sa at dette er bare en liten omvei, kanskje 3-4 km.

15.4 Sikfiske i Lávvojavri

De fisket i Lávvojavri og saltet fire tønner (*njelot*). Márjos foreslo at de ikke skulle lagre fisken ved torvgammen. Men Juhán-Ovlla mente det var trygt ved gammen fordi han skulle hente dem tidlig på høsten. Márjos tok sin bort derfra. Juhán-Ovllá sa at han angret. De finske samene hadde reinen sin der. Lántto-Heaika eller som vi kalte ham, Lántto-Finko, var dreng hos dem. Han hadde funnet spekesiken og tatt begge kjørlene med. Da han skulle hente fisken seinere, fant han bare Márjos sine. Men han hørte seinere at det

var Lántto-Heaika som hadde tatt dem. Lántto-Heaika var jo i slekt med Márjos. Dette kom Márjos for øre, men de var kommet til forlik. Lántto-Heaika hadde skrytt av fisken, men hadde sagt at han visste ikke hvem fisken tilhørte.

15.5 Jeg har selv vært i området mellom Urdutoaivi og Lávvočohkka

Jeg har selv vært i området mellom Urdutoaivi og Lávvočohkka. Vi var tre som stoppet der. Vi kjørte med hest, det var min bror Niillas og Ántta-Juhán Nils-Pedar. Vi kjørte for grenseoppsynsmenn. De hadde gått i forveien til deres hytte ved Homastatjávri. Det begynte å mørkne, og det ble yr. Vi stoppet slik at vi ikke kom for langt, mot Áhkanasgorsa. Vi stoppet akkurat der Márjos hadde vært. Juhán-Ovlla har bekreftet at det var der, og dessuten er jeg godt kjent der. Vi overnattet der, men vi var jo flere, vi hadde lavvo og vi hadde hest. Vi reiste lavvoen, og hesten gikk fram og tilbake med bjelle (*divggat skillet*) mens den beitet. Vi hørte ingenting. Vi syntes det var en fredelig plass. Så reiste vi om morgenen.

15.6 En selvopplevd historie

Det var noe merkelig i huset til Juhán-Ovllá. Men jeg kom med det samme på noe som han hadde sagt til meg. Han brukte å si til meg at om jeg så noe, skulle jeg snu for å se hva det var. Og likeledes om jeg hører noe, må jeg lytte godt om det er et dyr eller en fugl jeg hører, eller hva.

Det var en gang at alle dørene i huset hans sto åpne. Han hadde sagt til meg at hvis dørene var åpne, måtte jeg lukke dem. Så kom jeg kjørende med rein. Det var mørkt. Tok av seletøyet og gikk på ski til huset. Det var helt mørkt og kaldt. Alle dørene var åpne. Så ser jeg et menneske i silhuett ved vinduet. Da kom jeg meg ganske raskt ut! Men så tenkte jeg på hva han hadde sagt. Nei, jeg går inn, men det var ikke akkurat hyggelig (*ii lean somá*). Jeg satte meg ved bordet. Nå ser jeg ikke noe. Så gikk jeg dit der jeg sto da jeg så. Nå ser jeg at det er gardinene som skygger akkurat som det var menneske. Da tenkte jeg hva Juhán-Ovllá hadde sagt til meg: Snu, og se hva det er. Nå fikk jeg oppklart at det var ingenting.

15.7 En annen opplevelse

Jeg har opplevd litt av hvert. En dag ser min bror Niillas og jeg at det lyser klart fra det fraflyttede huset til Juhán-Ovllá. Jeg var ute og kløvde ved. Det er mørkt så vi har satt lyset, en petromaks inne slik at den lyser mot meg ut av vinduet. Så skal jeg bort til bekken å bære inn vann. Jeg ser det er lys i huset på andre siden av bekken. Jeg sa til bror min at det er kommet folk dit. På denne tiden kommer det ikke folk dit. Han tror ikke på meg, så jeg ber ham om å gå ut å se. Han så det samme som jeg. Jeg sa at jeg går bort for å se hvem som er kommet. Jeg tok skiene og gikk bortover for å se. Hvorfor kan de ikke komme hit til oss når de ser at det er folk her. Jeg gikk opp bakken. Det ble mørkt, og ingen spor. Jeg gikk på trappa for å se om det er spor der, men ingen spor og ikke lys.

Jeg gikk tilbake, - og nå ser jeg at det er lys der borte. Jeg sier til Niillas at der var

det ikke lys, og ingen spor, men nå når jeg kommer tilbake! Han sier dette er merkelig, det er jo lys der borte. Hva kan det være?

Kanskje vi skal flytte lyset der det har sin plass? Vi flyttet, og nå var lyset i det fraflyttede huset borte! Det var petromakslyset som reflekterte i vinduet til Juhán-Ovllás fraflyttede hus. Men det er under spesielle forhold at man ser refleksjonen, nemlig når høystakken som er mellom husene, er halvveis tømt for tørrhøy, at petromakslyset reflekterer tilbake. Dermed fikk vi oppklart lyset fra det fraflyttede huset i Ávževuopmi.

15.8 Lysfenomenet i nordenden av Ávžejávri

En høstkveld er Niillas og jeg helt nord i Ávžejávri. Det er mørkt, vi har fisket, laget bål og koker fisken. Vi spiser før vi kjører sørover vannet hjem med motorbåten. Så ser jeg et bål på andre siden av vannet, rett der vi har et sted for notkast (*várpi*) og tar nota i land (*njuobahat*). Jeg spør Niillas om han ser det jeg ser. Ja, han ser. Et stort bål, et bål som nå og da blusser opp, og akkurat på den gamle bålplassen. Det kan ikke være annet enn at det er folk der borte, Men de har ikke funnet fram til torvgammen som er bare 400-500 m. bortenfor. Det må være folk som ikke er kjent her i området, sier Niillas. Jeg ror bortover for å se. Jeg kunne ikke starte båtmotoren fordi det var grunt og fullt av stein. Men så ble lyset borte.

Jeg rodde tilbake, og sa at vi lager et skikkelig stort bål. Når vårt bål ble større, ble også bålet på andre siden større. Det kunne ikke være annet enn vårt bål som reflekterte mot stranda på andre siden av vannet.

I høstmørket kan man oppleve litt av hvert, men det gjelder at man undersøker litt for å se om det er en naturlig forklaring.

15.9 Utboren

Franze-Issát (Isko Váilitalo i Kulttima) og jeg var flere år innerst i Kasiglit-fjorden på Grønland der vi arbeidet i reindriften.

En mørk høstkveld med kraftig regn måtte vi stoppe opp. Vi hadde en liten reinflokk som vi skulle føre over til et nes. Det var som en flokk villrein, vi måtte nærme oss flokken like forsiktig som om vi var på andejakt (*cavahallat*). Vi måtte gi opp. Været lettet litt, og Franz-Issát sa at han går til ei gjeterhytte i nærheten. Men det var jo ikke ovn i hytta. Han sa at han lager bål utenfor, og tørker klærne der. Jeg blir ikke med, men går heller under et overhengende berg. Han skulle komme tilbake når det begynte å lysne.

Jeg fortsatte forsiktig å drive flokken (*váccahallen ja váccahallen*) innover mot ledegjerdet (*gárdeseibbiid sisa*). Jeg stoppet utenfor ledegjerdet for ikke å skremme dyrene tilbake. Da ville det være umulig å stoppe dem. Jeg gikk over en stor bergknaus og kom til en annen gjeterhytte. Men jeg hadde ikke en gang nådd å koke kaffe, før Issát kommer. Han er svett og helt våt. Jeg spør om ikke han kom seg fram til hytta. Ja visst kom han dit. Han kokte kaffe og la seg til hvile, men så begynte hunden å bjeffe noe forferdelig, og han hørte noe som plasket i bekken. Hunden var skremt av skrik. Jeg hørte et gjennomskjærende skrik. Barnegråt! Han ropte (*huikkadattai*) flere ganger, men det hjalp

ikke.

Han fant ut at han ikke kunne være der. Det var mørkt men han var godt kjent her og det var lett terreng. Han fortalte at han har ikke trodd på sånt. Jeg sa at det var kanskje en skadet rev som skrek. Issát sier at en rev ville komme seg bort, men det som gråter, og er rett foran beina på hunden. Hunden bakker, og skriket kommer etter. Jeg gikk over bekken, og først etter at jeg hadde gått et stykke, fjernet skriket seg. Det ble igjen på andre siden av bekken, forteller Issát.

Jeg har hørt reven skrike, men dette var ingen rev, men et spedbarn som gråt hjerteskjærende. Her i dette området har det bodd folk før, og her kan det ha skjedd litt av hvert. Hvis han hadde hatt lys, så kunne han ha sett hva det var, - det sofn gråt som et barn rett foran beina hans.

15.10 Hardt slit og arbeid

Det var en gang om våren. Kameraten min var blitt meget trøtt fordi vi hadde gått lenge og vidt. Vi gikk på ski for å hente nye matforsyninger på ei hytte. Jeg gikk rundt en stor råk i vannet. Han tok på seg ski og gikk rett mot råka. Han feilvurderte situasjonen og gikk igjennom. Han begynte å rope om hjelp. Jeg vasset ut i vannet til jeg sto der med det kalde vannet oppunder armene. Så kastet jeg lasso, og var så heldig at jeg traff han. Så dro jeg han inn til land. Han hadde vært så utmattet da han tok skiene på at han ikke klarte å vurdere klart. Og han var ikke mindre utmattet da jeg dro han i land.

Vi kom omsider til hytta, vi var begge to våte og utslitte, men her fikk vi hvile litt. Han hadde druknet hvis jeg ikke hadde nådd å kaste han fast med lasso. Men hans dager var ikke talte, og derfor overlevde han.

15.11 Varsel om noe i framtiden

I gamle dager tydet folk merkelige ting som et omen. De brukte å si at det og det kom til å skje. Et eksempel er at hvis man får en fisk som man aldri tidligere har sett, så ville man få et dødsbudskap, det kan være budskap om et dødsfall i ens nærmeste familie. Det var nok ikke alle som trodde på dette, men i mange tilfeller stemte det.

Jeg har selv fått erfare det. Vi fisket med not i Ávžejávri. Jeg fikk en fisk den natta da far min døde, og akkurat på det tidspunktet. Jeg har sett mange forskjellige fisk, men akkurat den jeg fikk da, hadde jeg aldri sett. Og jeg tror det kommer til å gå lenge før jeg igjen får en slik fisk. Det var en røye som veide 6,5 kg. I det vannet var det også store gjedder, slike som kunne slippe unna ved å svømme tvers igjennom notposen (*nuohte-bahta*).

Denne gang var det ganske mye fisk i notposen da Niillas løftet den opp. En stor fisk rev opp notposen og kom seg ut. Niillas sa at det var mange og store gjedder. Jeg fikk tid å se, og jeg så at dette ikke var en gjedde. Men jeg fikk slått den i svime. Jeg sa at en så stor fisk har jeg aldri fått før. Da han så, sa han at det må være en laks. Også slikt et svært underbitt med mothake. Vi fikk også en liten røye på et halvt kilo. Vi snakket ikke mer om det.

Da kona hans så fisken, sa hun at hun har sett fisk i all slags størrelse i Geađgejávri, men ikke en så stor røye. Også før i tiden var det mye storfisk i vannet, men ikke sånne.

Vi delte fisken i to, saltet den, og reiste derfra. Da vi kom til Suohpatjávri, møtte vi Juhána-Lemet²⁵. Jeg hentet den ene halvdel av fisken, da sier han at dere har fisket i Altaelva. Nei, vi har nok ikke fisket der, det her er ikke annet enn fisk fra Ávžejávri. Der finner vi dem, om ikke så mange, så - -. Så sier han at en så stor fisk har han bare fått den gang da mora hans døde. Jeg sier at dette er merkelig, vi fikk denne fisken den natta da far vår døde. Dette er merkelig, sa jeg, man må jo nesten begynne å tro på dette. Man må i alle fall tenke over det.

Jeg har hørt at andre har opplevd det samme. Det ser ut som dette er et varsel.

15.12 Siedi

Det sies at det finnes offersteiner mange steder. Jeg vet om Buljojávre-steinen. Mange snakker om den og forteller at det er en offerstein (*sieidi*). Steinen er nordvest for Buljovággi. Men jeg vet ikke hvem sin det er. Det er fra så gammelt av at ingen vet om det. Når de snakker om den, sier de at det er Buljosteinen.

En høst hadde noen flyttsamer samlet seg ved offersteinen. En tid etterpå kom en av dem og bar steinen på isen. Så flyttet flyttsamene videre. Men så forsvant mannen samme natt. Han snakket ikke om noe, og ingen vet noe om det, men han gikk antakelig tilbake til vannet og fikk steinen opp, og bar den på plass. Jeg vet ikke om dette er tilfelle (*tilfealla*). Han som rørte steinen, trodde ikke på steinen. Det var ikke noe å bry seg om, mente han. Men kan hende de gamle trodde på dette likevel.

Jeg har hørt at man har funnet både penger og spritflasker ved offersteinen. Men jeg har ikke vært ved steinen. Det skal være gamle flasker og gamle mynter. Det var ingen som skulle røre dem. Jeg har hørt at noen hadde tatt spritflasker, men de har måttet bringe dem tilbake. Jeg vet ikke om dette er tilfelle, det kan være bare noe folk forteller. Man hadde ikke radio eller andre medier, så folk fortalte vel ting.

15.13 Juhán-Ovllá Ávževuomis

Juhán-Ovllá har fortalt meg om mange hendelser. Han har fortalt mye, også om seg selv, men jeg husker ikke alt.

En spesiell hendelse husker jeg godt. Jeg har lurt på om det virkelig skjedde slik han forteller. Han forteller at han hadde planer om å kjøre til Siebe for å handle. Men han skulle også ha vært i vedskogen for å hente ved. Han gikk for å se etter sine rein, og tok den gode kjørereinen. Han hadde seletøy på reinen. Han har vanligvis ikke så hast, men nå fikk han det plutselig. Han kjører til Siebe, men skulle egentlig til vedskogen. Han satte avsted, men tenkte ikke over det før han var i vedskogen. Han hadde jo ikke reinraide for å ta ved. Nei, tenkte han, nå har han i alle fall kjørt opp spor. Han kjørte tilbake. Søsteren

²⁵Klemet Johansen Hætta (1915-1998). Slektboka 1986:168

Marit spurte hvor han hadde vært. Han svarte ikke, men hentet en reinraide. Han kjører, men tenker ikke over det før han plutselig ser at han er kommet til Siebe. Han tenkte å snu da han så husene, men kjørte likevel helt fram.

Leammo-Máhtte²⁶ spør hvor han skal med reinraiden. Han svarer med å si at han er bare å trener opp reinen. Leammo-Máhtte svarer med å si at man behøver da ikke å temme og trene opp slike som disse som allerede følger godt (*láidasat*) og er gode arbeidsrein. Han sier til Leammo-Máhtte at han hadde tenkt å handle, men så har han glemte igjen lommeboka (*lumboga*).

Du behøver ikke å betale nå. Kommer du en annen gang uten lommebok, får du varer, - og også en tredje gang. Han tok så litt varer, og hadde noe på hver av sledene. Folk undret seg nok over dette.

Juhán-Ovllá kom til å fortelle meg dette fordi han hadde en så veldig fin ornamentert trekopp (*nu hervejuvvon guksi*). Jeg spør om han selv har laget den. Neida, det er fra den gang han kjørte med reinraide til Siebe. Han kjøpte et 12-liters sirupsspann (*sierat-gágga*). Trekoppen er kommet opp i spannet uten at kjøpmannen hadde oppdaget det. Det er derfra jeg har trekoppen. Dette var bakgrunnen for at Juhán-Ovlla fortalte meg denne historien.

15.14 I vedskogen

Da han kom fra Siebe, spør Marit hvor er det blitt av veden du kjørte for å hente. Veden kommer nok, men jeg var først en tur til Siebe. Med det samme han hadde tømt sledene for varene, kjørte han i vedskogen (*vuoddjái muorragubaid lusa*). Han var sint på seg selv, men fylte sledene med brenselsved, og kom tilbake. Da var det allerede blitt på morgenkvisten neste dag. Marit våknet, og spurte hva dette var for noe. Han lastet av sledene, lot reinen hvile og spise litt, og så kjørte han igjen for å hente enda en forsyning med ved.

²⁶Mathis Klemetsen Hætta (1866-1951). Slektsboka 1986:158

16.0 Per Mikkel P. Siri

Per Mikkel P. Siri (Mávnus-Bier-Mihkkil) (7.10.1931- 5.8.2006). Han vokste opp på et gårdsbruk der han også ble fortrolig med reindrift på deres kombinasjonsbruk. Han var selvlært, men var en meget dyktig snekker. Og han var etterspurt fordi han var pliktoppfyllende og pålitelig. Han var en god joiker og meget dyktig å spille joiker på en enkelt streng (rypesnarestreng). Han har gitt ut CD'en Bier Migon (DATCD-39) fra 24.5.2006.
Slektsboka 1986:299
Intervju 30.11.2001, avskrift 7.7.2006, oversettelse 9.11.2006.

16.1 Skolegang og blekkhus

Det var under krigen. Vi gikk på skole, skolen var delt i to klasser. Skolen hadde lokaler på nordsiden av elva, hos Oskal-Bierá²⁷. Vi bodde hos Korvatus på sørsiden av elva, i øverbygda, der huset til Ovlla-Juhán Ánte (Anders Johansen Eira) står i dag. Vi var fem skolebarn som bodde der; det var Lemet, Biret og Lars-Mikku, barna til Evaš-Lásse og så min søster Gáren og jeg.

Skolestarten var først på høsten, når isen over elva bar og det var kommet litt snø.

På den tiden var husene dårlig isolert. Klasserommet var ikke isolert, og det var bare etlags vinduer. Jeg husker ikke størrelsen på rommet der vi hadde undervisning. Jeg husker heller ikke hvor mange vi var i klassen. Vi var nok ganske mange fordi det var helt fullt i klassen. Heller ikke husker jeg hvem som var lærer.

Det var så kaldt i rommet at vi måtte ha vottene på når vi satt og skrev og når vi hadde regnetime. Det var så kaldt at vi måtte sitte med yttertøy og lue på.

Det ble fyr, og når læreren hadde fyr i ovn, tinte snøen og det ble store vanddammer på golvet. Skallene ble helt våt, og når vi gikk ut i friminuttet, dannet det seg is under skallene. Når vi så kom tilbake, var det glatt fordi det var is både på golvet og under skallene.

Jeg husker en gang da det hadde vært fryktelig kaldt med mange kuldegrader. Om noen hadde fyr i ovnen husker jeg ikke, men vi kom i alle fall på skolen. Vi skulle ha skjønnskrifttime, men så oppdaget vi at blekket i blekkhusene var rent ned på golvet. I løpet av natta var blekket gjennomfrosset, og glasset knust. Vi hadde ikke så mange blekkhus, men det var blitt søl på golvet. Når vi gikk ut og inn, ble skallene våre helt blå fordi golvet var blått. Huseieren Oskal-Bierá var ikke blid fordi skoleungene ødela golvet!

Om våren var vi også en kort tid på skolen, kanskje to-tre uker. De første skoleår jeg gikk, var på 12 uker, men dette med blekkhuset hendte under krigen. Og da (under krigen) var det bare noen ukers skole.

²⁷Per Oskal (1891-1982). Slektsboka 1986:346
Nils Persen Korvatus (1865-1933). Slektsboka 1986:208
Lars Larsen Gaino (1893-1980). Slektsboka 1986:105
Karen Pedersdtr. Siri (f. 1929) gift 1952 med Aslak Jonsen Logje (Jonsen-Áilu) (f. 1924). Slektsboka 1986:219. 299

16.2 Husbygging i Soahtefielbma

En gang, i 1958, hadde jeg samtidig to hus under oppføring i Soahtefielbma, husene til Nige-Issát²⁸ og Áiluna-Máhtte. Det var høst, dagene begynte å bli korte, men fremdeles var det lyse dager. Vi arbeidet nord for Nige-Ánte sitt hus. Den høsten støpte vi og vi gjorde utvendige arbeider, ene dagen hos Nige-Issát, den andre dagen hos Áiluna-Máhtte. Dessuten hadde vi under oppføring et hus også her på Økseidet, huset til svigerbroren Jonsen-Áilu. Her støpte vi grunnmuren.

I Soahtefielbma innredet vi et rom der vi kunne bo mens vi snekret. Vi gjorde mest mulig av de utvendige arbeidene før vinteren satte inn. Og før vinteren for alvor satte inn, hadde vi fått bygningene under tak. Vi var først seks stykker som arbeidet; Bier-Ánte²⁹ Nils-Máhtte, Nige-Issát, Ánden-Mikku, min bror Juhán Issát og jeg. Det var Nils-Máhtte og jeg som gjorde ferdig de siste innvendige arbeidene, mens Nige-Issát oljet eller lakket golvet på huset sitt.

Det var kaldt å bo i disse rom. Vi to snekkere flyttet fra rom til rom etter hvert som vi gjorde oss ferdig og om kveldene lakkerte vi rommene. Vi kom omsider til kjøkkenet.

På kjøkkenet hadde jeg plassert senga mi like ved døra og under et av vinduene. Døra gikk rett ut i gangen. En kveld hadde vi vært på besøk hos Bier-Ánte. Ánden-Mikku hadde gått for å se etter reinene som var tjoret et stykke fra husene. Han hadde gått innom et hus og ringte derfra at han hadde drukket litt og kom ikke så tidlig hjem.

Så gikk Nils-Máhtte og jeg tilbake. Etter en lang arbeidsdag var vi trøtte begge to. Han la seg i senga si, og jeg i min. Han var en sånn kar som sovner momentant. Jeg lå og røykte. Vi hadde allerede tatt alt verktøyet herfra og fraktet dem over på andre siden av elva. Og nøklene hadde Bier-Ánte tatt. Her hadde vi ingenting - som vi kunne forsvare oss med.

Kameraten min sover tungt. Plutselig hører jeg et ubestemmelig bråk utenfor, like ved stigen som står mot huset. Det hørtes ut som en som ville gå opp stigen. Nå hører jeg noen i gangen. Jeg hører at det er et tungt vesen, - som nesten går gjennom golvet i gangen. Jeg hører det er en hest, en hest som gjennom bråket kom helt til døra. Det hørtes ut som mannen som kjørte hesten, stoppet her. Jeg ble skremt. Jeg ble med det samme helt våt av svette. Jeg hadde hørt hos eldre mennesker at man skulle lese Fader vår. Jeg begynte å be (*lohkat*) Fader vår, - det ble stille - men jeg var redd og oppskaket. Jeg stoppet, og begynte på nytt å be stille. Så stoppet jeg.

Så la jeg meg stille. Ute er det klart måneskinn. Jeg er fremdeles ikke sikker på om

²⁸Anders Nilsen Gaup (1912-1982). Isak Nilsen Gaup (1920-1973). Slektsboka 1986:124, 125
Mathis Aslaksen Skum (1911-1989). Slektsboka 1986:315

²⁹Per Anders Mikkelsen Bongo (1891-1977), sønnene Mikkel Per (1921-1987) og Per Mathis (f. 1932). Slektsboka 1986:41
Johan Isak P. Siri (1936-1992). Slektsboka 1986:299

jeg hører eller ikke. Jeg hører lyder, det er jo sterk frost. Nå hører jeg folk som snakker. De er et stykke borte. Noen av husene i bygda ligger på et nes med en liten vik på hver side. Jeg tenker meg at det er Ánden-Mikku som kommer og at han må gå rundt vika for å komme fram. De må gå rundt noen busker. Jeg hører at de nærmer seg huset. Nå er jeg ikke redd, for det er nok han sammen med Kimppi eller Arto. De stoppet rett under vinduet, de kom ikke i gangen. De begynte å banke på det vinduet der Nils-Máhtte sin seng var. Det er høyt til vinduet, de banker kraftig på. Det er så vidt at vinduet ikke knuses. Det ble plutselig stille, jeg hører de går rundt huset, motsols! Kameraten min sover, han hører ingenting. Jeg reiste meg for å se ut. Skrittene hører jeg. Så fjernet de seg slik at jeg ikke kunne høre mer. De banket litt på veggen, og fortsatte mot det rommet hvor jeg tidligere på høsten bodde. Nå bråker de så mye at hele huset rister.

Jeg måtte til slutt gjøre noe. Jeg stengte døra ved å plassere stolen rett foran. Jeg tenkte de kommer inn. Jeg tenkte at hvis de kommer inn, så skal jeg ta krakken og slå med den. Jeg har jo kledd av meg, og er barføtter. Her er ikke annet råd enn å slå til hvis de kommer inn.

Nå ble det stille, helt stille. Ingenting høres. Det gjelder ikke å flytte seg og å prøve å komme seg unna, det var de gamles råd. Hver gang jeg holdt på å sove, ble jeg vekket av bråket på utsiden. Til slutt hadde jeg ikke annet å gjøre enn å legge meg i samme seng som kameraten. Jeg så at klokka var blitt tre. Da jeg la meg i samme seng som han, fikk jeg sove.

Jeg sto opp tidlig for å se på sporene. Det var snø på marka slik at jeg kunne undersøke sporene. Men det var ikke antydning til spor etter noe eller noen.

16.3 Forklaringen og fraflytting av boligen

Jeg husket ikke da at vi hadde fått tak i tre gamle og velbrukte bjelker som var satt under golvet på kjøkkenet og gangen.

Det hadde seg slik at Nige-Issát hadde funnet dem som var blitt til overs ved brua over Reahpejohka, et stykke sør for Soahtejohka. Det var satt en ny bru der, og så var det blitt noen materialer til overs. Nige-Issát hadde tatt vare på de beste bjelkene og tatt dem hit. Jeg trodde at vi hadde brukt dem under byggingen, men jeg kom ikke på det den natta.

Jeg har siden hørt at Nige-Issát byttet ut bjelkene med andre, men han bodde likevel ikke så lenge i det huset.

Vi fortsatte å bygget huset, men flyttet til Bier-Ánte sitt hus. Det var mange folk i et lite hus. Her var det slik at når det ble leggetid, la alle seg samtidig og sovnet straks.

Jeg lå på et lite rom, med døra åpen. Månen skinte inn på rommet der jeg sov. Så hører jeg at det kommer et menneske inn. Alle de andre sover og snorker. Det kom tvers igjennom døra med et brak. Han slapp noe tungt fra seg slik at hele huset ristet slik at ytterdøra gikk opp og sto på gløtt. Jeg ser godt etter om skikkelsen kommer nærmere. Jeg føler at kald luft strømmer inn. Jeg ligger helt stille, hører ingenting. Til slutt står jeg opp og går for å lukke ytterdøra. Jeg skulle til å lukke døra - men døra var jo lukket. For mine

øyne så det ut som om døra var på gløtt. Jeg kom meg ganske fort i seng igjen.

Bier-Ánte hadde kjøpt noen gamle planker i Finland. Da han fraktet dem til Norge, så og hørte han noe ved Suohpatjávri. Det kom en mann ham i møte som sa at når du nå var kommet så langt med disse bjelkene så får du bare fortsette. "Det du har kjøpt, er planker fra et gammelt likhus." Da han var kommet til Soahtefielbma, hadde han gått og byttet disse bjelkene med Nige-Issát sine som Nige-Issát hadde hentet fra brua ved Reahpejohka.

Mange år etter at huset ble bygd, kjøpte Oskal-Ánte huset, og satte det opp som hytte. Men jeg vet ikke hvor hytta hans er. Han kjøpte hele huset. Jeg har sagt til han at han skulle ikke ha gjort det, - han bare smilte.

Mens de var nesten ferdig med å sette opp hytta, skjedde en ulykke. Dette er litt merkelig!

16.4 Oddmund Sandvik

En gang på vårvinteren var Oddmund Sandvik³⁰ og kona Ellen Sara ovenfor Galaniitu for å hente tørrhøy fra utslåtter. Den gang hadde de kyr og de hadde flere høystakker ovenfor Galaniitu.

De hadde en reinraide på fire-fem rein. De fylte på sledene som hadde grind (*heage*) og kjørte nedover langs Kautokeinoelva mot Márkan. Det var enda dagslys. Så begynte den bakerste reinen å springe opp ved siden av de andre. Den hadde blitt skremt. Så ser de tilbake, og da ser de et nakent barn som kommer springende bakfra. Det springer, med et lite tørkle rundt halsen, følger etter.

16.5 Barneskrik

Jeg har også sett noe merkelig. En tid i forveien hadde man funnet et nyfødt barn død midt i bygda i Kautokeino. Det ble jo etter hvert også kjent hvem som hadde forlatt sitt nyfødte barn for å dø.

Det var det året jeg tjenestegjorde i militæret. Det var i midten eller slutten av mai 1951 da dette hendte. Seint på kvelden.

Biera og jeg hadde drukket litt (*váldan drámma*). Vi gikk fra Nergården, og var kommet på høyde med Fimppa-Niillas³¹ sitt hus. Da hører vi spedbarngråt. For oss høres det ut som det kommer fra Migaliid sitt hus. Vi stopper opp og lytter. Jo, vi hører hvorfra det kommer. Dessuten er det en masse måker ved Jámetmielli som skriker. Vi går, og av og til stopper vi opp for å lytte. Vi ser at Migala-Biret (Berit Mikkelsdtr. Hætta) er ut på nesset, ved elvebredden. Vi tenkte at hun hadde med seg en unge som skriker. Vi tenkte også at hun var der nå når det enda var vårjakt på ender - at hun gikk til et skjul (*čila*). Vi ser at folk er oppe enda det er seint på kvelden.

Vi kom ved siden av Per Oskal sitt hus, og stoppet. Måkene skriker og barnet

³⁰Oddmund Sandvik (1922-1979), Ellen Sara Sara (f. 1934). Slektsboka 1986:282

³¹Ole Nils Thomas A. Siri (1892-1951). Slektsboka 1986:295

gråter. Plutselig så flyr en måke opp, - og det er derfra gråten kommer. Måken fløy mot kirkegården, og når fuglen så snudde derfra, opphørte gråten. Det var måken som gråt. Vi sa til hverandre at det var jo nettopp der det nyfødte barnet ble funnet. Alle visste hvor barnet ble funnet. Akkurat der måken fløy opp.

16.6 Nemesis

Det var på et stort vann i Finland at folk rodde ut med båten. I båten var det også en kvinne. Mens de ror bortover vannet, ser de et menneske som står ved stranden - i sin fineste stas. Det ser ut om det har tenkt seg i kirka.

Kvinnen gråt, og tryglet om at man måtte ikke ta det mennesket i båten. De andre brydde seg ikke om å høre etter henne. De rodde i land og tok mennesket opp.

Med det samme stavnen tok land, steg den fremmede i båten. Kvinnen satt bak i båten og gråt. Den fremmede gikk rett bort til henne, tok henne i nakken og vred hodet av. Den fremmede sa til kvinnen at du hadde ingen morsfølelse men et hardt hjerte den gang da du lot meg bli igjen her, så derfor har heller ikke han barmhjertighet. Kvinnen døde.

Hvis dette er sant, så er det fryktelig alvorlig.

16.7 Å ta feil

Min søster Elle Márja arbeidet og bodde på internatet. Jeg gikk av og til for å besøke henne. En mann som vi kalte Stuora-Heaika, hadde jeg kjent godt, men han var død for flere år siden. Stuora-Heaika holdt til på finsk side, men hørte egentlig til på norsk side fordi han var sønn av Heandarát-Áslat. Han bodde hos sin søster som var gift i Finland. Men de siste årene bodde han her. Om somrene brukte han å bo hos oss.

Etter besøket går jeg fra internatet mot Samvirkelaget. Det er begynt å bli mørkt. Så ser jeg en mann som går rett foran meg. Det er Stuora-Heaika, samme klær, - det kan ikke være andre enn han! Jeg begynte å gå sakte slik at jeg ikke skulle gå forbi ham. Jeg vil ikke komme for nært, han er kanskje bare ti meter foran meg, - og ser tilbake. Jo, det er Stuora-Heaika. Samme kofte - og uten belte. Jeg går sakte etter - vi er kommet nesten til Samvirkelaget. Jeg lurte på hvordan det skal gå når vi møter folk. Hva med de som møter en avdød, - en som virkelig er død? Vil folk som møter ham, med sine egne øyne se en mann som er død for flere år siden.

Mens jeg går etter ham, ser jeg nøye på hvordan han er. Så ser jeg at det er Lásse-Heaika fra Masi! De var søskenbarn, Stuora-Heaika og Lásse-Heaika. De var like høye og veldig lik hverandre. Og også Lásse-Heaika gikk ofte med kofte uten belte.

Først nå oppdaget jeg hvem det var som gikk foran meg!

16.8 Å ta feil av personer

Det var en høst da jeg gikk fra kirkestedet (*Márkan*) hjemover mot Økseidet. Jeg var kommet til Lemet-Juhán (Johan K. Hætta) sin engslátte. Her møter jeg en mann. Han kom

og hilste på meg. Jeg kjente ham igjen som Ristena-Juhán³². Jeg tenkte ikke mer over det. Bortenfor sto en bil med tilhenger. Der sto en kvinne. Jeg tenkte de var i vedskogen for å hente ved. Kvinnen sto med ryggen mot meg, og så utover mot elva.

Men så kommer jeg på at det er noen år siden at Ristena-Juhán døde. Han er jo død. Jeg kjente jo godt bilen hans. Han kjørte drosje, det var drosje-Peugeot.

Nå kom jeg på at dette er Vildon-Isko. I mine øyne lignet de på hverandre. På den måten kan man ta fullstendig feil og tro at man har sett eller truffet en avdød person.

16.9 Utboren på Nammabovdna

Jo, det var i 1966 da Anders Eira³³ og jeg holdt på å bygge huset til Isak Turi i Kautokeino.

Vi hadde tatt en kaffepause da min kamerat sier at han har hørt og sett noe som ikke har en naturlig forklaring. Han var ikke en slik kar som snakket i tide og utide om alt mulig. Men i dag ble det slik at vi kom til å snakke om forskjellige ting. Det er da han forteller at han har hørt og sett noe merkelig. Jeg spør ham hva det er for noe. Og så forteller han:

De to - Anders og Peder Olsen som er hans svigerbror - hadde vært en høstdag på Vuorašvárri for å sanke lav, lage lavputer (*jeagellimppuid*). Ut på ettermiddagen begynte de å gå fra Vuorašvárri til Márkan (kirkestedet). Det er høst, det er regnvær og det begynner å mørkne. De var trøtte og gjennomvåte. På hitsiden av Vuorašjávri er det en skråning (*maras*) som heter Nammabovdna. Her stoppet alle som skulle til Vuorašvárri eller som kom derfra for å risse navnet og datoen i stokker, slik som skikken var. Her var det lett å lage en stokk fordi det var så mye småskog. Her var det en samling med mange navn. Det vet jeg fordi jeg selv har vært der. Nå satte de to svigerbrødre, Anders og Peder, seg for å hvile der hvor det var vanlig. Så ser de en rype som kommer flygende og lander tett ved dem med kakking (*skeaikkehii*). Rypa begynte plutselig å gråte, og nå ser den ut som en baby. Babyen kom nærmere dem, og gråt så hjerteskjærende at den holdt på å miste pusten (*sahkká*). Det var et guttebarn, helt nakent, bare med et lite tørkle rundt halsen. Svigerbror min som kommer fra kysten (*mearraolmmoš*) er ikke redd av seg. Og så er han kirketjener og graver. Han tok av seg ryggsekken, pakket opp og fant fram en sukkerbit. Han lokker med sukkerbiten: Kom hit, du vesle gutt (*It go boađe deike, reanga!*) Men babyen kommer ikke, og han går etter. Babyen springer foran rundt buskene. Det var etter hvert blitt ganske mørkt, men han roper på babyen: *It go boađe deike, reanga!* Men til ingen nytte. Babyen springer og gjømmes bak busker. Og slik småspringer (*viegada*) den vesle babyen uten at vi får tak i den.

Vi tok ryggsekkene og begynte å gå fra Nammabovdna til Márkan. Den nakne

³² Johan Klemet K. Hætta (1934-1997). Slektsboka 1986:152, 240

³³ Anders Olsen Eira (1927-1999), Peder Mikal Olsen fr Lyngen (1901-1978). Slektsboka 1986:79, 80

babyen med tørkle rundt halsen forfølger oss. Kameraten min vil gi en sukkerbit og prøver å leke med den - babyen kommer etter - den vil ikke bli igjen. Slik går vi, Peder først, jeg kommer etter, og bak meg kommer den gråtende babyen. Vi går mot kirkestedet. Det ble etter hvert meget uhyggelig, jeg synes ikke noe om situasjonen. Peder tøver og erter babyen, babyen gråter hjerteskjærende. Inn i mellom springer Peder plutselig etter babyen (*viegaldatta*).

Nå var det blitt nesten helt mørkt. Jeg gikk fra dem slik at de to ble aleine. Han ble igjen med babyen - og en lang stund etter kom han. Han sa bare at nå gråter ikke babyen mer. Nå slipper andre folk å bli plaget med den.

Slik fortalte han. Han hadde med egne øyne sett babyen. Med egne øyne. Det er helt sikkert at begge to så babyen.

17.0 Nils Jørgensen Buljo

Nils Jørgensen Buljo (Joret-Niillas), (f. 16..12.1929). Han har vokst opp og drevet reindrift i sitt voksne liv til han giftet seg i 1962 og begynt med gårdsbruk. Han var en tid den største melkeleverandør i Kautokeino kommune. Han var den første i kommune som kjøpte forhøster. I flere perioder har han vært kommunestyremedlem, også i formannskapet for Senterpartiet. Slektsboka 1986:47, 164. Intervju 2.1.06, avskrift og oversettelse 7.- 8.12.2006.

Sara K. Hætta (Lemet-Sárá, Jortamor-Sárá) (f.6.3.1925) vokste opp med gårdsbruk ved Bredbuktnes. Utdannet seg først til sykepleier, og tok seinere jormorutdannelse før hun giftet seg i 1952 med Klemet H. Hætta. Slektsboka 1986:163, 170. Intervju (Nils) 21.3.1999 og (Sara) 29.11.2001.

17.1 En uhyggelig opplevelse i romjulen 1960

Nils Jørgensen Buljo (Joret-Niillas) fortalte historien først (31.3.1999). To år seinere fortalte Sara H. Hætta (Lemet-Sárá) den samme historien slik hun opplevde den (29.11.2001). Saras historie i *kursiv*.

En merkelig hendelse i Kautokeino før jul 1960

Joret-Niillas (1):

Vi var på vei med rein en uke før julen 1960 fra Kautokeino til Karesuando, Lemet-Sárá, Rihtt-Irjgá og jeg. Den overnaturlige opplevelsen skjedde ved Guovžabohtus mot Maaselkä (grensefjellet mellom Finland og Norge). Vi kom dit siste uka før jul.

Da vi startet var det snøvær. Vi kjørte til vestsiden av Guovžajávri. Det var god vintervei til Galaniitu og videre til Vuovdejávri, men derfra var det nesten ikke spor - det var vel få som hadde kjørt der. Men det gikk et gammelt snøtråkk (*doalli*) som førte til Cirrahytta. Derfor tok jeg feil da vi skulle kjøre i land fra Guolehis Vuovdejávri.

Lemet-Sárá (1):

Vi skulle til Karesuando for å møte og hente mannen min, Heikka-Lemet, som hadde vært i Oslo, kommet til Kiruna med tog og skulle videre med buss til Karesuando. Hvis han skulle ha reist gjennom Norge ville han ha kommet med båt til Alta, men det hadde tatt en uke.

Det var sterk kulde, kanskje - 40 grader da vi kjørte fra Kautokeino. Vi kjørte om ettermiddagen. Det var helt mørkt slik det er på denne årstiden, men ellers var det fint vær. Joret-Niillas skulle være skysskar - han var vant å ferdes på vidda, og han hadde tatt med seg lavvo. Rihtt-Inga var også med. De var kjæresten. Vi hadde gode kjørere, men det var så fryktelig mye nysnø.

Først kjørte vi forbi Galaniitu. Som det pleier å være, var det fin vintervei dit, for det bodde jo folk her. Herfra kjørte vi sørover mot Vuovdejávri. Her var det ikke god vei, det var bare dårlige spor som vi fulgte. Vi kjørte etter den gamle postleden. Vi stoppet ved Halden-Ovllá sin gjeterhytte. Her overnattet vi. Da vi kjørte derfra, kjørte vi feil da vi

kjørte i land fra Vuovdejávri, - det tok seg ikke ut! Niillas var heller ikke særlig kjent her, men vi kjørte. Det var så mye løssnø og tungt føre at våre kjørerein klarte nesten ikke å ta seg fram. Vi måtte til slutt stoppe ved en liten bekk, en liten bekk som sildret i kulde og vintermørke. Vi slo opp lavvoen. På den ene siden var det en bekk, og på den andre siden vierkratt og skog. Vi slo opp lavvoen ved krattet.

Niillas tok seg en runde for å se hvor vi var siden han ikke var sikker på hvor vi var. Han kjente seg ikke igjen. Vi hadde sett et lys i skogen. Men vi fant ikke noe lys igjen!

Joret-Niillas (2):

Vi skulle prøve å komme fram til Cirra-hytte før vi stoppet, men vi fant jo ikke fram. Vi kjørte forbi slik at hytta ble bak oss, i retning nordvest. Vi fant ut det var ingen hensikt å snu for å finne hytta. Jeg har vært her før, så jeg visste omtrent hvor vi var. Jeg husket godt da jeg hadde vært i tjeneste hos Heikka (Henrik K. Hætta i Nergården) fordi da hadde jeg kjørt her. Like etter krigen brukte vi å smugle varer fra Sverige over til Norge. Vi fikk god pris på reinkjøtt og reinskinn, så derfor smuglet vi disse varer inn. Så smuglet vi ut silketørkler, pyntebånd for kofter og sølvknapper og søljer.

Nå var vi kommet nesten til Maaselkä, i alle fall var vi like ved grensen. Så ser vi et lys - alle tre. Jeg spør hva dette kan være, det kan da ikke være lys fra Cirrahytta? Da jeg foreslo at vi skulle kjøre mot lyset for å overnatte der, var de to enige om at vi gjør det. Da snudde vi og kjørte litt tilbake nedover fra fjellet Maasälkä. Vi kjørte mot lyset og kom til skogholtet (*Guovžabohttu*).

Vi kjørte ikke helt inn til skogholtet, men stoppet like ved. Jeg tok skiene og gikk innover mot skogen og krattet for å se hvor lyset kom fra. Jeg gikk nesten helt fram til vannet fordi jeg skulle se etter hvor man kunne komme igjennom krattet og skogen. Her var det spor etter reinbeiting (*čiegar*), det var reinflokken til Favranat.

Da jeg gikk på ski bortover nesten helt til vannet, sa jeg til meg selv at her er det ikke noe lys, og snudde. Det er mørkt, det er rim og det kaldt. Inne i krattet er det en åpning. Jeg går der, tenkte jeg. Da jeg var kommet midt inne i denne åpningen i krattet, stoppet jeg. Plutselig dukker det opp en gammel gubbe (*áddjá*). Jeg kvakk til! Mannen har et bredt belte med to spenner (*guokte boaggan-oaivvi ja máiddona ovddabealde*) og en gammeldags kofte med lav krage (*dološ guhkes gákti ja hui vuollegis čeabet dan gávttis*). Men mannen var uten hode! Alt dette - klærne og den hodeløse mannen - brente seg i mitt sinn. Klart jeg ble redd og skremt, men i den løse og tykke snøen kunne jeg ikke komme så raskt fram. Han satte seg ned rett foran meg. Av og til er han rett foran meg, og hvis jeg forsøker å komme unna, følger han etter meg. Og hvis jeg går rett imot ham, viker han unna. Hva skulle jeg gjøre? Til slutt ble jeg sint.

Jeg prøvde også å lese Fader vår baklengs, men det klarte jeg ikke. Jeg forsøkte å komme meg unna, og litt etter kom jeg inn i en tett skog, en skog full av rim. Mannen var ganske stor så jeg må se opp til ham. Når han går ved siden av meg, eller foran meg, skubber han unna trærne slik at rimet fall av.

Jeg hadde hørt eldre folk fortelle at hvis man klarer å komme over en bekk, så blir gjengangere igjen. Jeg hadde jo like i forveien krysset bekken, så jeg visste hvor den var. Selv om bekken var frosset igjen, hadde jeg hørt at den sildret. Jeg kom meg over bekken, - og da ble han igjen. Jeg så ikke mer til ham. Nå ropte jeg etter de to.

Så satte jeg meg ned og begynte å spise snø. Jeg var svett og gjennomvåt.

Lemet Sara (2):

Han fant selvfølgelig ikke noe lys. Han kommer mot oss. Han forteller ikke noe til oss, men er andpusten og spiser snø. Han var så andpusten og utkjørt at han la seg rett ned.

Joret-Niillas (3)

De to kom til meg, og jeg sa til dem at her setter vi opp lavvoen. Jeg gikk bort og så til reinen, så satte vi opp lavvoen, og kokte kaffe. Jeg var enda en gang og så til reinene våre, og så at de er godt tjoret slik at de ikke sliter seg løs. De var meget tamme, men jeg ville likevel forsikre meg om at de var skikkelig tjoret.

Lemet Sara (3):

Så skulle vi hente noe brenselsved på andre siden av bekken, men det er ikke mulig å få ham til å hente veden. Han er jo ikke akkurat en mann som er mørkeredd eller redd for noe, men vi ante at han hadde sett noe. Og han ville vel ikke se mer. Han sier at Riht-Iŋgá kan hente. Når han ikke vil, så kan man ikke tvinge ham. Først når Riht-Iŋgá ble med, for han sammen med henne.

Han fortalte oss ikke noe. Vi to som hadde blitt igjen mens han var i skogen, forsto egentlig ikke at det hadde hendt noe. Men han var jo så andpusten og ville ikke gå aleine for å hente ved. Vi overnattet der.

Joret-Niillas (4):

Jeg sa til dem at jeg kan ligge med hodet mot døråpningen. Jeg hadde hørt at hvis man hadde opplevd noe overnaturlig (*mihkkege mii balddahalla*), skulle man sove med hodet mot døra. Så la vi oss, de to sov vel også.

Om morgenen laget jeg bål i lavvoen og gikk for å se etter rein. En av reinene var løs, enda jeg hadde forsikret meg om at den var godt festet og godt tjoret. Grimen (*bággi*) var løsnet, og reinen gikk løs. Dette var aldeles merkelig. Jeg kastet reinen fast med lassoen. Så kokte vi kaffe og spiste.

Lemet Sara (4):

Om morgenen da vi våknet, oppdaget vi at en av reinene var løsnet fra grimen. Det var Niillas som først kom og fortalte det. Så kjørte vi.

Joret-Niillas (5):

Da det begynte å lysne, kjørte vi. Vi kom opp på fjellet til Maaselkä. Her vaktet Ovlla-

Juhán Áslat (Aslak Johansen Eira) reinflokken.

Han spurte hvor vi kom fra. Jeg fortalte at vi hadde overnattet der borte på nordsiden av vannet, like ved et stort skogsholt. Da humret (*himahalai*) Ovlla-Juhán Áslat. "Å ja, der borte ved Guovžabohttu", sa han bare og smilte, - han sa ikke noe mer. Jeg gjorde som ingenting (*in dahkan dihtin ge*). Jeg ville ikke si et ord, for jeg skjønnte at han kom til å si at dere er redd for bagateller.

Lemet-Sara (5):

Vi kjørte gjennom Ovlla-Juhán Áslat sin reinflokk. Han var selv ved reinflokken. Han spurte hvor vi kom fra. Vi sa at vi kom fra krattskogen ved Guovžabohttu, hvor vi har overnattet. Han sa ikke noe til dette, han bare smilte! Etterpå lurte vi hvorfor han smilte, - kanskje han visste noe - - -.

Så kom vi igjen på vinterveien og kjørte til Karesuando.

Joret-Niillas (6):

Så kjørte vi til Karesuando, - uten at jeg med et ord hadde antydnet hva jeg hadde opplevd. Først da vi gjorde oss klar til å reise tilbake fra Karesuando til Kautokeino, fortalte jeg dem hva jeg hadde sett. De to ble nok oppskaket (*soaikkahii sutno*). De ble nok både skremt og redd.

Vi var i Karesuando for å hente Heikka-Lemet som skulle komme med toget fra Oslo over Sverige til Kiruna og derfra med buss til Karesuando.

Nå returnerte vi og kjørte helt til Cirrahytte der vi overnattet.

Lemet-Sara (6):

Så kjørte vi fra Karesuando. Han hadde ikke fortalt oss noe. Nå vil han at vi skal stoppe og overnatte på samme sted, men nå er jo Heikka-Lemet med oss. Han ville ikke at vi skulle kjøre der. Vi måtte kjøre vinterveien. Så kjørte vi og overnattet på posthytta (Cirrahytta).

Joret-Niillas (7):

Seinere har vi hørt at for lenge siden skal en mann ha blitt drept, og gjømt der, i Guovžabohttu.

Lemet-Sara (7):

*Han fortalte heller ikke da vi kom hit om sin opplevelse. Det var først lenge etter at han fortalte at det var et dårlig sted (*heitot báiki*) dit de var kommet, og dessuten var det kaldt, frost og rim. Man så nesten ingenting.*

Han fortalte at han kom til en åpning i skogen, og der dukket det opp en mann uten hode. Han kom så nært at Niillas kunne se at han hadde kofte på seg, med et bredt belte. Man ser jo godt i mørke, de gamle brukte å si at når det er snø, så blir det aldri helt mørkt. Mannen uten hode ville komme inntil ham, men han går på ski alt han klarer

(čuoigá ealli jámas). Mannen prøver hele tiden å komme på høyde med han, Niillas går under de rimfrosne bjørketre, med mannen uten hode ved siden av. Først når Niillas kom over bekken, ble mannen igjen. De gamle brukte å si at de overnaturlige (balddonasat) stopper først når de kommer bak en bekk, vannet stopper dem. Vi hadde ingen planer om å bryte opp og reise videre. Det er jo et gammelt ordtak som sier; at man skal ikke skal flytte på seg når man opplever noe overnaturlig, men bli der på stedet.

18.0 Nils Johansen Turi

Nils Johansen Turi (Ture-Niillas Juhána Niillas), f. 17.9.1927. Han hadde hele sin oppvekst på småbruket i Máze. Han lærte som alle på den tiden, både arbeidet på gården, fiske så vel sommer som vinter, og var delvis fortrolig med reindrift. Slektsboka 1986:376. Intervju 30.11.2001, avskrift 7.7., oversett. 8.10.2006.

18.1 Et menneske uten hode

Det var midtvinter, like etter jul. Jeg hadde rypesnarer ved Jávrruohuš - et godt stykke sørvest for Suolovuopmi. Her har jeg satt rypesnarer bare et år. Jeg hadde leid ei hytte. Her var mye ryper, jeg hadde flere hundre rypesnarer. Det var svært lite rev eller andre rovdyr, så jeg kunne enkelte dager få opptil 20 ryper. Reven tar levende ryper i snare, men ikke døde, og spesielt ikke hvis rypa er blitt liggende på ryggen slik at beina stikker opp. Jeg gikk på ski hver eneste dag, og som regel på Našša-siden.

Det var en dag i slutten av januar (27. januar 1952) at jeg som vanlig gikk for å se etter rypesnarene. Da månen kom opp om ettermiddagen hadde jeg gått lenge og kommet langt. Plutselig hører jeg et rop, tre rop; hu hu hu. Hva var dette? Kanskje en fugl? Jeg fortsatte, men så hører jeg noe som kommer etter meg. Jeg hører tydelig at en mann forfølger meg. Jeg kom på en liten høyde (*dievvá*). Jeg tenkte at når jeg kommer på høyden, så ser jeg tilbake. Da jeg kom på høyden, tråkket skikkelsen på mine ski! Jeg snudde meg og så bakover. Det er en svær kar, - men mannen mangler hode! Han har på seg pesk og belte knyttet høyere oppe på midjen enn vanlig. Jeg prøvde å få skien løs, men skien var ikke til å rikke. Jeg gjorde korsets det, - og i det samme løsnet skien. Da skien løsnet, begynte jeg å gå igjen.

Jeg hadde ikke gått mange skritt, så tråkket mannen igjen på skiene mine. Jeg lot skiene stå fordi jeg visste at det nyttet ikke å komme seg løs. Jeg lurte på hva jeg nå skulle finne på eller hva jeg skulle gjøre. Jeg tenkte å spørre ham hva dette var for noe, men mannen mangler jo hode! Jeg forsøkte å dra skiene løs, men de satt bom fast. Men da jeg gjorde korsets tegn, slapp han skiene. Jeg dro skiene til meg og begynte å gå igjen. Men så igjen, etter noen skritt, tråkket han igjen på skiene mine. Nå kom jeg meg straks av skiene, satte meg ned på snøen og lurte på hva jeg nå skulle gjøre. Det ser ikke ut til at jeg kommer meg ut av denne situasjonen. Jeg kommer jo ingen vei siden han ikke slipper meg. Jeg måtte jo finne på noe. Jeg skulle gjerne spørre ham om hva dette skal bety, men han mangler jo hode!

Jeg måtte gjøre korets tegn igjen. Han slapp skiene, og jeg begynte å gå. Jeg hadde bare tatt noe få skitak, så hørtes et skrik, tre ganger; hu hu hu. Jeg stoppet opp, og tenkte med meg selv at jeg skulle likevel ha spurt hva dette skal bety. Mannen har jo stemme - selv om han ikke har hode - men jeg spurte ham ikke om noe.

Nå gikk jeg mot hytta. Det ble stille, og jeg hørte ikke mer. Og nå fulgte han ikke etter meg. Så gikk jeg lenge helt til jeg nærmet meg hytta. Da fikk jeg panikk, beina ville ikke bære meg. Jeg klarte likevel å gå, men de siste metrene måtte jeg krype. Jeg kom

meg omsider inn, låste døra og dro gardinene for slik at ingen kunne kikke inn.

Jeg satte meg ned her på hytta og tenkte, - nå slipper jeg i alle fall ikke noen hit inn. Jeg lå lenge og jeg prøvde å sove, men jeg fikk ikke sove. Jeg ligger der, men er lys våken. Slik lå jeg lenge. Plutselig hører jeg bråk rett utenfor hytta. Det bråker helt inntil ytterveggen. Jeg tenkte at jeg går aldri i verden ut for å se. Jeg måtte sette meg. Jeg satt hele natta, helt til det begynte å lysne.

Da det ble lys dag, gikk jeg ut for å se hva dette var for noe. Rett utenfor hytta var det en hvelvet båt, og under båten var det lagt noe buljongkjøtt. En røyskatt hadde klart å komme opp under båten for å gnage på kjøttet. Det var røyskatten som holdt spetakkel.

Nå fikk jeg i alle fall oppklart nattebråket. Jeg kokte kaffe og spiste godt. Nå skulle jeg bortover for å se på sporene etter meg og etter mannen uten hode.

19.0 Aasa Vikedal

Aasa Vikedal (f. 25.8.1916 i Vikedal kommune), bor på Bryne. Bodde i Kautokeino 1946-1984. Hun kom til Kautokeino 24.8.1946 (30 år), og bodde er i 38 år. Hun begynte som husmorvikar i 1949. Selvbiografien *"Nordlys over livet. Minner fra mitt enkle, men interessante liv gjennom 80 år"* (Nord-norsk baptistungdom. 79 s. Harstad 1998. ISBN 82-994961-0-1). Intervju på Bryne mandag 14. mars 2000, kl. 16.00 med Aasa Vikedal, 83 år. Avskrift 28.10-1.11.2002.

19.1 Bryllup og bryllupsforberedelser

Var det vanlig med ovdavázzit (folk som går parvis foran brudeparet til kirken)?

Det var vanlig med ovdavázzat, og det var en ære å få være ovdavázzzi. Det var ungdommen, det var framtiden. Det skapte glede, og det var stas å gå foran brudefolket. Etter brudeparet kom slektningene og gjestene. Det kvite silkeskjerfet i kryss over brystet på brudgommen var vanlig, men slør og blomsterkranser på lua på bruden var ikke så vanlig, men det kunne være meget forskjellig. Noen laget selv, som en slags krone. Gamle fru Nilima var flink til å lage sånt, og på Nergården var de så flink til å sy kofter (Migal-Biret og Migal-Elle). Koftene i Kautokeino er ikke like, man kunne se hvem som hadde sydd dem. Og på luene kunne man også se. Gamle Ellen Utsi viste meg hvor små de var, men for hvert år ble pullen på lua bredere og større. "Det er hovmod", sa hun. Holbi (koftekanten) var tidligere ikke så bred. Adam sine hadde veldig fine klær.

På et bilde av Bollo-Kárena Marit (Marit M. Sara) som brud ser vi at bruden har en muffe som de henger masse søljer på. Brudgommen har silkesjal i kryss over brystet. Det er gammel norsk skikk at mannen sto på høyre side, - bildet av min far og mor viser det.

Bryllupsforberedelser og bryllupsfeiring fikk jeg oppleve på nært hold; "En gang var jeg der det skulle komme soagŋu. Skikken var når de bodde i telt, så kom han kjørende med sine folk, med fint pyntede rein, det var diska opp. Fine var de. Så kjørte de tre ganger rundt teltet. Da viste de at det var "soagŋo-fárru" som kom. Kjæresten (jenta) kom ut, tok av seletøyet og la til sides. Først da kunne han gå inn. Hvis ikke jenta kommer ut og tar av seletøyet, måtte han bare ha kjørt videre. Han hadde med seg mor og slektninger. Mat hadde de med seg".

"Det mest interessante er soagŋu. Jada, naboene visste jo alltid når det kom soagŋo-fárru, for man følger jo med. De satt inne og pratet, og hadde litt skjenk og sånt. Så skrøt han av hvor flink han var og hvor mye rein han hadde, og hvor godt alt var. Og så var det hennes folk som måtte skryte av hvor flink hun var." "Noen kunne ære i mot og sinte - det har naboene fortalt - f.eks. en bestemor eller en annen som ikke var så enig i dette. Kanskje var ikke frieren så rik, og han skulle få rein fra bruden." "Hvis hun hadde mange brødre som var flinke å gjete, så kunne de ta vare på flokken (hennes). Hun kunne miste reinen hos sin tilkommende."

"Så hadde du joiken. Hvis du ikke var i godlynne, men bahá, så sette de (brødrene

hennes) i å joike - og man kunne sette "i all slags trollskap" de ikke kunne med. Det brukte de joiken til. Og kunne de bruke god joik, at de var rike, og de skrøt av (rámpot)." De kom til forlik, men "jeg har hørt rykter om at han hadde nå vore til soagŋu, men ho hadde bare joiket noe så voldsomt, fordi hun var så i mot". "Men så kunne de to familier snakke fram og tilbake, holdt på med denne akkorderingen og ble enige, og så reiste de til presten og så tok de ut lysning. (...) Så ble hun og hennes folk med til hans folk. Der ble de noen dager, - og så skilte de lag. Så fór hun heim og begynte å sy brudeutstyr, mens hans folk begynte å lage til.

De hadde på en måte gjort unna en del praktisk ting, og dessuten på forhånd kranglet og gjort opp uenigheter seg i mellom. Meget praktisk.

Ved bryllupet til Ole Henrik N. Hætta og Anne Margrethe i 1947 kokte jeg bryllupsmat som var *biđus*, ikke "ruskekjøtt" og litt poteter, men ikke annet. Poteter fikk man ikke fra Alta fordi de frøs under transporten, det samme gjaldt egg. Men du kunne ta dem inn på fjellstuene ved overnatting. Bryllupet ble holdt i huset hans. Det var ikke stort, og brudefolket satt ved bordkanten hele tiden. Så kom gjestene og fikk *biđus*. Så gikk de - og nye kom. Noen var ute og snakket, gikk kanskje hjem, og kom seinere tilbake til kaffe, slik holdt de det gående. Lauri Kesitalo var gulaheaddji (kjøgemester) med en pose med mynter i, som han viftet med: Han fortalte (om de som gav "skearŋka") kor flinke folk var. Og så hadde de kaffe, og så hadde de brennevinsflaske, og så skjenker de i kaffekoppen. Og hvis du ga en ti-kroning - det var mye den gang - så fikk du dram hver gang du ga. Det var en smart måte å gjøre det på.

19.2 Om Siebe

I forhold til mange andre steder i Kautokeino, der jeg for rundt og hjalp folk, så var Siebe en velstående plass. Der var den finske skikken med at det alltid var saltet sik, tørka kjøtt, de bakte brød selv, melkeprodukter som smør og rømmekolle, molter, poteter hadde de også - noe som ikke var vanlig. Dessuten var det butikk i Siebe, det var liksom alltid det man skulle ha. Men det var noe annet når du f.eks. kom til Láhpoluoppal.

- Var det statusforskjeller?

Merket ikke noe spesielt. Man merket ikke forskjellen på rike flyttsamer og de andre. En ting skal jeg fortelle deg som du skal legge deg på minnet: Så fin den samiske folkesjela og den hjertedannelsen er, dette står et hakk over den norske.

Jeg var en gang i Masi hos flyttsamer, jeg skulle hjelpe dem som husmorvikar. De kjente ikke meg. Kona arbeidet i huset. Da skulle vi spise middag. De trekker fisk i elva, koker fisk og poteter i samme gryta, stekte *goastebuoidi* (reintalg) i stekepannen. Maten er ferdig, og nå skal du forsyne deg først. Hun kom med asjett, jeg forsynte meg. Så tok hun krakken, hadde panna på og så sitter de rundt med hver sin asjett. Jeg ble så godt mottatt. "Folkeskikk av rang!" Tenk deg hvis en flyttsame i dork kom inn i en norsk stue, hvordan ville han ha blitt mottatt?

- Du var jordmor da Britt Ellen ble født?

Ja, jeg kom til Siebe 18. mai 1952. Jeg kjørte med rein sammen med din far på

fint vårføre til Siebe. Han skulle videre med posten til Áidejávri og Siccajávri. Det ble mildvær, og han måtte levere kjøreine til flokken, så han var ikke hjemme. Du (OMH) og de andre var på skoleinternatet.

Det var midnattsol og fint vær. Jeg var helt aleine med mora di. Det var blitt flom over alt. Vi måtte nesten ha båt for å komme til Johan Mathis.

Så hadde vi lagt oss, det var vel den 24. mai, og jeg hadde lagt meg på loftet. Hun lå nede, så banket hun, og jeg sprang ned. Da sier hun at nå må du komme å hjelpe meg, - og jeg gikk bort. Jeg var så heldig at jeg hadde vært med på flere fødsler, bl.a. på Levanger sykehus. Så sier hun: "Ser du noe?" "Jeg ser håret", sa jeg. Etterpå sa hun til meg at det var det beste jeg kunne si til henne, fordi hun da visste at ungen lå rett. Hvis jeg hadde sett en hånd eller annet, da kunne det vært setefødsel, - og hvordan vi da skulle ha gjort. Hun var vant som hadde født før, var trygg.

Og straks etter hadde vi jenta der. Så ringte jeg til jordmor Sara. Hun sa at jeg måtte se at all etterbyrd kom og at den var glatt, for det kunne være farlig, man kunne bli ihjel hvis ikke den kom. Etter en time kom det, og alt var normalt. Hvis ikke alt hadde vært normalt, kunne det være farlig fordi det var jo langt til doktor. Jeg vasket og stelte.

Johan Daniel var tre år, men han hadde ikke lært å snakke. Han pekte på det han skulle ha. Han forsto alt hva vi sa, men han bare pekte. Når jeg stekte pannekaker, så pekte han bare. Men da han var fem-seks år, da snakket han, - og da snakket han reint med en gang.

- Du var tilstede ved bestefars død?

Mathis Klemetsen Hætta som bodde hos sin sønn Johan Mathis døde 8.april 1953. Jeg var husmorvikar hos Johan Mathis og Ellen. Bertrand Nilsen var også der. Vi to vasket bestefaren din, hadde på klærne og la han i kista. De hadde en kiste stående der. Han døde rolig fordi han hadde "vore skrøpelig lenge". "Áhkku var jo oppegående, men han var rolig og stille. Han var rolig og døde hjemme i Siebe." Dagen før han døde, kom Bertrand Nilsen, - han var diakon og var et fint menneske. Han hadde alt med seg (førstehjelp). Han var der da bestefaren din døde.

19.3 Barnefødsler og dåp

"Når de fikk barn hjemme, så måtte de jo knytte navlestrengen. Vet du hva de da brukte". Den vanlige skikken var at de tok skallebånd, snora, og bandt for navlestrengen. Den lå enten klar eller at nabokona hadde de med seg. Så hev de kommagen på andre siden av senga, og der lå den. Når jordmora kom - når etterbyrden kommer, da lå kommagen fast i etterbyrden, jeg husker da lille Aslak i Soahtefielbma var født."

"Dette var meget praktisk, fordi komagbandet hadde man alltid for hånden. Komagbåndet var sterkt, og det skar ikke av. For da kunne man forblø seg." "Seinere ble det vanlig å bruke bendelbånd, det var det vi brukte. Vi hadde både saks og bånd klart, men flyttsamene var jo på fjellet. De klarte seg fint likevel fordi de hadde evnen til å overleve."

"Nabokona kunne være jordmor, men jeg vet at en kvinne, Risten, måtte klare seg selv.

"En fantastisk evne til å klare seg!".

"Søster Karen sa at barsel-feber fantes ikke i Kautokeino. Det kom av at det var så kaldt at bakteriene ikke klarte seg. De frøs og overlevde ikke vinteren. Så det var så lite smitte. De lå på reinskinn, - det var ikke lett.

De ville ha barnet døpt så snart som mulig for at det skulle bli guds barn. Det var hjemmedåp, for det var nesten umulig å komme til kirka. Det var lang vei. Dåpen skjedde på kjøkkenet, man leste ritualet fra salmeboka. De hadde veldig respekt for de nyfødte barn. De la en salmebok under hodet i komsa, eller i vugga, selv om de ikke var døpt.

En gang i Ávži - når de skulle ha barnedåp - da hadde den gamle "áhkku" gått en lang vei for å finne vatn i en kilde. Det var nøye med kildevatn.

Man mente helst at det skulle være troende ("troende og troende") som foretok hjemmedåp. Ved døende spedbarn kunne jordmor (i norsk tradisjon) døpe et barn. Ved stadfesting kunne man melde inn flere faddere.

Barn som var født før ekteskapet eller hvis bruden hadde et barn fra før, så ble disse barn alltid behandlet godt. Og barnet fikk sin fars etternavn. Man skulle ikke lyge, ikke lyge for Gud. Det var ærlig og fint.

19.4 Når pikene ble voksne, - hvordan ble de informert?

De snakket ikke om det, "det var en veldig vanskelig ting, spesielt for flyttsamene". De hadde ikke bad, og kunne ikke vaske klær." "Du vet at i gamle dager, hadde gamle koner åpne bukser. Det kan høres veldig rart ut, og unge jenter hadde det samme. De hadde et band (fiehtarbáddi) for å knytte buksene. De hadde ikke annet annet å vaske seg med enn snø. Men når du hadde åpning i bukse, var det lettere å vaske seg og å holde seg rein. Det er mye mer sundt å gå med en slik bukse enn bukse uten åpning." Jeg tror nok at jentene ble noe seinere moden den gang enn dagens ungdom. "Jeg vaska jo klær, og da så jeg at det ikke alltid var enkelt."

"Det var en veldig fin moral. Jeg snakket med Ole Heika om dette, og da fortalte han at jentene ikke kunne ha norske folk (nordmenn) som kjærester. Når de kom, hadde de en holdning at det var bare å ta "de samejentene", det var ikke noe å bry seg om. Samegutter kunne sove sammen med samejenter, men uten å røre dem når de ikke var gift." "De lå jo der i telt. Med det samme du kommer inn, så skal tjenestejenter og drenger ligge på samme side, men du var jo aldri redd for å være aleine i et telt, eller sove i lag med andre. Det var aldri noen som viste noen form for tilnærming. Ei jente fra Masi sa til meg en gang: Det er så rart med norske mannfolk, det går ikke an å sove med dem som med samer. Samegutter hadde mye mer respekt for jenter. Den samiske moralen var fin, men i dag, vet du ..."

19.5 Hva med begravelser, var det spesielle skikker i forhold til det du var vant med?

Første vinteren (1946-47) da Gamleheimmet besto av en brakke, da hadde vi et rom ved siden av kjøkkenet, som var likhus. De som døde, ble satt der.

Når folk døde på fjellet, kom folk med dem til Gamleheimmet, sånn som de var,

med kofte på og vi måtte tine dem opp. Vi tok dem inn i badet hvor vi tinte dem opp, kledde av det, badet og stelte dem og la dem i kista. På kirkegården ble det om høsten gravd ferdige graver og det ble lagt bord/planker over. Når vinteren kom, var det umulig å kunne gjøre noe. Kisten ble lagt ned og noe satt over. Men først på sommeren var det jordfesting, og da fylte man graven.

Det var ikke blomster, men det var heller ikke tradisjon. Når kisten ble ført til kirkegården, sto folk lenge og sang salmer. De gikk ikke med en gang, de sang mye. Det var rene vekkelsesmøte der de sto på kirkegården og sang. Etterpå kom de hjem, og da var det min (Aasa) jobb å være hjemme for å koke kaffe og ta imot. Da kom slekt og venner og de var der hele dagen.

19.6 Hva med magi?

Det var snakk om at noen hentet kirkegårdssand. Noen var redde for det. Noen trodde de hadde fått sand på seg eller noen hadde satt på sand, når de f.eks. fikk eksem. Jeg trodde ikke på det, men alle var redde for dette. Jeg klarte aldri å forestille meg eller tro at noen hentet sand fra kirkegården. Jeg trodde ikke på det for det var ikke annet enn overtro.

"Var du der, fikk du kaffe? Ja, og jeg drakk. Var kaffen varm? Hvis kaffen ikke er lunken, men kokt, da er det ikke farlig. Lunken kaffe var farlig fordi da kan man ha hatt noe oppi! Og når det er grut i kaffen, så kan det også være noe annet også. Jeg brydde meg ikke noe om dette, - jeg spiste og drakk i alle hus. Jeg var ikke redd, og ingen gjorde meg noe.

Ja, jeg husker at folk snakket også om å bli trollbundet (fjetret), ja, de snakket om det.

Mange fortalte også om dette med å stoppe blod, men jeg så det aldri selv. Jeg tror det, men de brukte Guds ord. Det ble fortalt at de kunne skade seg i skogen, og da var det ikke å lett når blodspruten sto.

19.7 Fyll og gudsfrykt

Vinmonopolet var i Tromsø, og de fikk ikke sende polpakker i posten - de skulle sendes med båt. De kom til ekspedisjonen hos Morten Klemetsen. Du fikk utlevert pakken 3. juledag og 3. påskedag, ikke før jul eller før påske. Men noen bestilte pakker imellom, og så gikk de til dem for å få noe fra dem. Hvis man lånte flasker hos andre, ble det mye spetakkel ved levering fordi da drakk de slik at den som fikk flasken, drakk, og den som leverte, drakk. Og så ble de liggende der.

Men de kunne også ta seg til nærmeste hus. Ingen låste dørene den gang, så gikk man bare inn og la seg til å sove. Og når kjerringa oppdaga det, så fikk hun ungjenta til å lokke dem ut. Når den fulle mannen var ute, så gikk hun inn og de låste døra. Det var et triks man hadde. De frøs ikke der ute fordi de var så godt kledd, de hadde både dork og kofte, og så hadde de pesk utpå. De hadde gode skaller. De var i det hele tatt godt kledd. Men det var dessuten alltid et hus å komme til, - og da la du deg på golvet.

Den samiske gudsfrykten var veldig fin, de hadde nærhet til naturen og da får du

også mer nærskap til at det er én som styrer. Når de var aleine på vidda, måtte de ha stein, og når de da fikk evangeliet ble de kristne. Alle foreldre leste Fader vår med sine barn om kvelden når de la seg.

Når folk kom på Gamlehjemmet - enten de var bekjennende kristne eller ikke - så leste de og de sang salmer for de syke og de gamle. Det gjorde alle.

19.8 Bygder (Láhpoluoppal, Masi) og folks levekår

Láhpoluoppal var avsides og der var ikke vei dit. Andre gangen jeg var der, kjørte jeg med mopeden (kjøpt i Stavanger i 1957) i august fra Kautokeino nedover elva, så med motorbåt fra Stornes til Geaidnovuohppi. Derfra til fots etter merker (røde kryss) til Láhpoluoppal, over skog og myr. Vi kokte kaffe, og kom til bygda. Der var et lite hus ved vannet. Kona var syk, hadde brystbarn og var fire-fem måneder på vei. Hestene hadde rømt langt på fjellet fordi de var laus. Mannfolkene var borte, og kona var syk. Hun kunne ikke reise til Kautokeino med komsebarn. Jeg var en uke der, hvor jeg vasket alle skitne klær, og hjalp til. Hun forklarte meg hvordan hun hadde det, - og budskapet hennes til legen Øygaard. Legen skrev ut medisiner, fikk sendt dem med posten fra Alta, - og hun ble frisk.

Jeg var også i Masi, i nedre Masi på den andre siden av elva (nå er det bro over elva, men ikke da dette hendte) hos Kristine Kemi og noen til. Der ble ikke husene brent fordi det var i slutten av november. Isen var utrygg og tyskerne hadde det travelt. Da jeg besøkte Masi, bodde en gammel kone i jordgamme med ei ku. Det var et fjøs (gamme som var ilet) i Masi, med et glugge der du "såg dagsljoset". Der var det godt og lunt.

Like etter krigen var det ikke så mange kyr. På Gamlehjemmet var det to kyr, mens Niillut-Isak og Josefina hadde ei ku. Lensmannen hadde også ei, det samme klokkeren. De måtte ha kyr for å "ha melk i huset". Men det var en meget klar arbeidsdeling mellom mann og kvinne. "Det var en skam for en mann å melke." Mannen ville ikke i fjøset. "Mannen kunne ikke melke", ble det unnskyldt med.

19.9 Nordmenn forstår ikke samene

Det norske folket forstår ikke samene. Du har vært så mye blant norske at du er mer norsk enn same. Når du kommer til Kautokeino i dag, så er det ikke stor forskjell på Kautokeino og Bryne.

Forskjellen er også den at "samene forstår de norske bedre enn de norske forstår samene". Samene forsto toskeskapen.

Samene bandt ikke reinen fast for å la den stå til neste dag. De var så humane at de lot reinen gå i flokk, og fant fram til flokken neste dag fordi det var rein i flokken som hadde bjelle. Derfor kunne de ikke komme f.eks. kl. 12, men først klokka fem om ettermiddagen. Men du er ikke kjeltring for det.

20.0 Gunnar Bøe

Gunnar Bøe, Sokneprest i Kautokeino 1960-74. Gunnar Bøe intervjuet av Odd Mathis Hætta i Ørje torsdag 17. mars 2000, kl. 19.00. Gunnar Bøe er nå 79 år (f. 1921) Han var sokneprest i Kautokeino 1960-74. Han og familien; kone og tre døtre kom til Kautokeino 8. februar 1960 kl. 18.00. De ble i Kautokeino i 14 år og 2 måneder, dvs. til april 1974. Utskrevet 26.- 28. oktober 2002, tematisk redigert 1. november 2002. Skrevet 28.10-1.11.2002.

20.1 Det første møtet med Kautokeino

Prestefamilien kom til Kautokeino mandag 8. februar 1960 kl. 18.00 fra Alta. Vi kom kjørende fra Levanger, og havnet i Mosjøen, vinsjet bilen, en Volvo PV ombord på Mosjøruta, - og sto på dekket i salt- og sjøvann helt til Bukta i Alta. Vi hadde følge med Susanne Klemetsdr. Hætta fra Masi. Vi kom til Bukta en søndag og ble møtt av sokneprest Arthur Syverstad som tok oss til prestegården. Så dro vi derfra mandag. Bilen ble plassert i Bossekop hos Østrem. Vi kjørte med bil til Gargia og der overtok snowmobilen. Bilen ble fylt med varer, post og polpakker fra Hammerfest. Polpakker var prioritert post. Vi var en familie på fem, med tre små barn fra to og et halvt år til fem-seks år. Det var så vidt plass til vår bagasje, men vi hadde jo i høyden bare to-tre koffert. Resten av bagasjen kom med John Bitis bulldozer med to-tre hus bak. Et av husene var oppvarmet slik at man kunne frakte frukt. Den startet fra Alta mandag og kom til Kautokeino lørdag.

Vi kjørte med snowmobilen oppover lia (Grønlia). Det var fokk og kaldt, det var - 42 grader. Det var en temperatur som holdt seg hele uka.

På turen oppover måtte vi ut for å skyve bilen fordi snøen var løs og beltene gikk uten at doningen flyttet på seg. Men vi kom til Suolovuopmi og vi kom til Biggeluoppal, og så til Mieron. Vi må ikke glemme Masi, der vi gikk ned til kjøkkenet til Marit Turi. Hun fortalte siden at hun stekte fisk, og de tre barna våre sto og så ned på fisken i panna, og så så de opp på henne. Det fortalte hun siden til oss.

Omsider kom vi til Fjellstua om kvelden i bitende kulde. Jeg husker det var mange barn fra internatet som var der. Jeg merket meg spesielt at alle sammen hostet så voldsomt. Det var kanskje ikke så rart når det er mer enn 40 kuldegrader.

Så gikk vi fra Fjellstua over brua og forbi lensmannsgården til prestegården. Rundt prestegården var det mye snø med høye skavler. Men inne i huset var det en sju-åtte Kirkeforeningsdamer. De hadde varmet opp huset og kokt en stor gryte *bidos*. Det var smørbrød og grønt fordi noen hadde vært i Tromsø og handlet. Det var riktig hyggelig. Skoleinspektør Alfred L. Larsen kom innom og hilste på oss.

Etter at alle folk hadde gått hjem, begynte jeg å høre noe, noe sikling. Det hadde en stund vært noe varme i huset, og da kom lekkasjene fram. Taket i gangen begynte å slå kraftig buer. Jeg skjønnte straks at her var det sprukne vannrør som tiner opp. Jeg gikk ned i kjelleren og stengte hovedkranen, og så punkterte jeg taket - laget hull - så vannet kunne renne ut der. Vi hadde ikke vann på mange dager.

Det hadde ikke vært varme der. Syverstad hadde holdt noen gudstjenester om

høsten men ingen hadde brukt huset. Strømmen hadde ikke vært påslått. Det lille kraftverket i Čabardasjohka forsynte Kautokeino kirkested med strøm. Man kunne ha strømmen på en times tid om dagen. Ellers var det iskaldt. Da jeg tok ut kirkebøkene fra hvelvet, en safe, kunne jeg ikke legge hendene på bøkene og arkene, de var som en isplate.

Prestegården var et av de dårligste husene, med issvuller på stuegulvene. Barna skrev navnet sitt på rimet i veggene. Det var et halvannen etasjes hus med bislag utenfor i tynt panel og med maskinpapp som det var malt på. Kulden og rimet slo igjennom. Vi hadde tre senger etter hverandre.

Det var kaldt fra naturens side, men det var varme fra folkets side. Det var litt bedrøvelig å komme en mandag kveld, og onsdag kveld ble jeg kjørt til sykestua. Følgende søndag ble jeg innsatt. Prost Hjalmar Kielland fra Talvik som vi møtte i Mosjøen ville at jeg skulle innsettes den følgende søndag. Jeg sa at vi hadde ikke utstyr, vi kunne ikke en gang by på kaffe, og ikke hadde jeg prestekjole heller. Men fikk jeg utstyret, så skal jeg vel alltid stå på beina, sa jeg. Men det var det jeg ikke gjorde!

Prosten kom, men jeg lå på sykestua fra onsdag. Det kom folk på døra til Prestegården for å si at de var så glad for at presten var kommet. Det hadde jo ikke vært prest der siden oktober 1959. Kona mi sa til folk som kom, at presten ligger på sykestua. "Det er bra at presten er kommet til bygda", sa folk.

Prosten var kommet, og bagasjen, også prestekjolen. Lørdag spurte presten legen (Kolbjørn Øygard) om presten kunne bli innsatt på søndag, slik at han fikk det unnagjort. Øygard sa at får han ligge i fred, så har vi kanskje prest "om ei veke, men får han ikkje det, så har me ikkje prest på tre veker". Det var det siste som ble tilfelle.

Jeg ble kjørt med Øygards røde snowtrackdoning bort til kirken, - de ville prøve. Det var 14. februar. Jeg fikk på meg klær. Jeg skulle stå der i kordøra mens presten leste innsettingsbrevet. Men jeg fikk etter hvert så ondt i ryggen at jeg måtte komme meg ned på en stol som sto på nordveggen. Jeg klarte ikke mer. Menigheten så at jeg var syk, jeg sto nesten ikke på beina. Jeg så mange av de gamle, bl.a. Máret-Niillas, som satt og så på presten. Det var fullsatt kirke. Så ble jeg - med en gang - kjørt tilbake igjen. Det var ikke så særlig morsomt å oppleve det. Jeg ble tre uker på sykestua!

Kona mi fortalte seinere at jeg gikk krocket oppover kirkegulvet. Bongo kom etter, og også han gikk litt utstøtt, - slik han pleide. Slang litt fram og tilbake. Kona mi var redd for hvordan dette skulle bli. Så det var en dårlig debut! Men det kom seg.

Seinere sa jeg til presten at hvis han kom til å innsette flere prester så ville jeg anbefale at han lar presten stå på beina, ikke ligge.

20.2 Med Volvo personbil over vidda

Vi kom fra Trøndelag, kom til Bukta, parkerte vår Volvo PV i Bossekop. Distriktslege Kolbjørn Øygard som hadde en WV Snowtrack, tilbød oss hjelp. Jeg kjørte bilen til Gargia, slepte den på vinterføre over Bæskades til Suolovuopmi. Vi overnattet der, og fortsatte til Biggeluoppal hvor vi satte bilen. Så nærmet det seg påske, og skjærtorsdag

formiddag skulle jeg ha gudstjeneste i Masi, hos Nils Mathis Turi. Øygard var organist og kirketolk, lærer Anders Bongo var med. Fra Biggeluoppal var det gode spor på grunn av bulldozertrafikk og frost.

Det ble værromslag på formiddagen, - etter gudstjenesten reiste vil til Biggeluoppal. Der skulle Øygard fylle bensin, men i det han skulle kjøre til pumpa, klapper det ene beltet sammen. Det var en skade som man ikke kunne gjøre noe med der, det måtte en større reparasjon til. Der sto vi!

Bilen min sto der: "Kanskje vi skulle prøve den, der borte", sier jeg for spøk. "Det skulle vore artig", sa Øygard. Vi startet opp og jeg kjørte da over de lange myrene og vannene. Det var vanskelig å finne spor for det var blitt så pass snø, og litt focK var det. Vi sleit, og hadde mange stans underveis. Noen ganger gikk bilen utenfor sporet og sank. Det var mye motorstopp, og vi tappet batteriet for all strøm, men til slutt kom vi på Laksefjellet (Luossacahca). Da var det definitivt stopp. Vi kunne ikke bli der, det var kveld. Jeg hadde et par brødkiver som vi spiste, - vi måtte bare begynne å gå. Vi tok med litt klær, Bongo fikk en genser, og jeg hadde en kappe. Øygard gikk foran, lutet mot vinden, jeg i midten og Bongo til slutt. Det var 17 km som vi måtte gå,- og vi var i Mieron kl. 6.00 på langfredag morgen. Der sto en snowmobil, som jeg håpet var åpen. Jeg gikk inn og la meg på benken bak. Bongo gikk inn til Baker-Mathis (Mathis Mikkelsen Hætta). Øygard gikk over elva til Fjellstua. Klemet fikk tak i traktor som kom ganske snart. Så kom vi fram til kirkestedet - klokka var akkurat 7.30. Vi gikk hver til vårt. Øygard og Bongo gikk og la seg til å sove, men Bongo møtte opp kl. 11.00 til kirken. Jeg gikk hjem - ikke for å legge meg - jeg måtte tenke på gudstjenesten. Problemet var at jeg ikke hadde presteklær for de lå i kofferten i bilen på Laksefjellet. Jeg kom i vanlig dress, og det ble en forenklet gudstjeneste. Jeg måtte jo forklare hvorfor jeg kom uten presteklær. Men nattverd var det ikke på langfredag, det var på skjærtorsdag og 2. påskedag.

Bongo tolket, men han gjorde mye mer ut av det ved at han selv fortalte hvordan det var; om årsaken, at vi hadde gått hele natta og at vi kom fram halv åtte om morgenen. Han har vel aldri tolket så godt og gnistrende som da. Han fikk fargelagt det hele.

20.3 Å komme til kulde og karrig natur, var en stor overgang fra frodige Østlandet? Undret du deg ikke på hvordan de fastboende (ikke flyttsamer) klarte seg?

Alle hadde jo rein den gang. De hadde jo kyr, og der var også noen få sauer. Jeg var klar over at dette var utkant-Norge, med øde vidder. Men det er også andre steder i Norge hvor de bor høgt til fjells. Kona mi (Kirsti Bjørgo) kom fra et sted høgt opp på fjellet - der var enda magrere - og 13 barn. De hadde kyr og sauer.

På tross av karrige forhold, hadde folk hjertelag og ofret i kirken. Det så ikke ut til at de var så bekymret for morgendagen, - og ikke så opptatt av det materielle.

I den første tiden så jeg mange fine gamle ting. Det hadde vært lett for meg å få tak i dem, men jeg sa til meg selv at jeg er kommet til Kautokeino for å være prest, - og ikke noen museumsutsending.

20.4 Snowmobilruten

Rundt 1960 var Kautokeino isolert. Det var ingen mellomriksvei. Og helårsveien til Alta ble åpnet først i 1963. Snowmobilen var rutebil. En gang jeg skulle reise fra Kautokeino til Masi en langfredag ettermiddag, etter en formiddagsgudstjeneste i Kautokeino. Snowmobilen ble godt utnyttet; jeg telte selv, det var hele 25 passasjer med. Bilen var registrert for 12. Der var også et komsebarn, og selv hadde jeg i alle fall to på fanget. Vi satt nesten i to høyder, - i fanget på hverandre. Det var merkelig at bilen kunne tåle den vekten, og i rommet ble det etterhvert kvalm luft. Jeg husker at vi hadde passert Biggeluoppal, og kommet til Goldin, så ble noen passasjer kvalme, og vi måtte stanse. Vi gikk ut, det var trivelig og fint vær. Motoren ble slått av, og da sjåføren skulle starte bilen, så startet ikke motoren - den var vel enda for varm. Motorene den gang måtte kjøles ned før de kunne startes opp på nytt. Vi ble stående en time på vannet. Vi pratet litt, og for meg var det aktuelt å ta fram kofferten og begynne å skrive; jeg skrev faddere. Bongo tok forøvrig et bilde av oss der jeg sitter på elveisen og skriver på papiret på kofferten. En sjelden foreteelse, det!

20.5 Kjøring med rein

Ellers kjørte jeg både med hest og rein, bl.a. sammen med Anders J. Sara. Jeg kjørte aleine. "Jeg er jo bondegutt, jeg har kjørt mye med ville hester, så det kom til gode når det var rein som steilet og sto på to bein."

Jeg kom med reinskyss til de fleste stedene i kommunen. Man bandt reinen i sledene som man veltet. Både i bygda og ved kirken når det var gudstjeneste. Ellers hadde jeg en langtur på 10 dager til boligene på Østfjellet, og overnattet bl.a. hos Máhte-Mihkal i Šorbmo. Jeg hadde også gudstjeneste flere ganger i Beaivvášgieddi, vanligvis en gang i året. Seinere kom jo snøscooteren, rundt 1963. Men et sted hvor jeg aldri kom, var Ragešluoppal. Men jeg konfirmerte fire av guttene derfra.

20.6 Folk var imponert

Jeg var vant med gårdsarbeid. Jeg hadde jo også slaktet og kunne det. Jeg kjøpte slakterein privat. Jeg husker Per Jørgensen Buljo (Joret-Piera) var så forundret når jeg delte opp slaktet (parterte) til tørkakjøtt. Da jeg snittet opp (lahpat) en steik, sa han: "Kan du det også?"

Vi brukte ikke så mye av innmaten, men vi smakte jo det, og syntes det var kjempegodt, bl.a. hos Unnit-Máhtte og ellers hos folk. De tenkte nok at presten ikke ville gjøre det.

20.7 Hadde du fått veidning om å holde preken med tolk?

Jeg hadde aldri fått instruksjon eller orientering om hvordan man skulle holde preken med tolk. Det var egentlig uforsvarlig å sende en yngre prest dit uten veiledning. Men jeg oppfattet jo snart hvordan dette skulle gjøres. Seinere er jeg jo blitt kjent med at prestene får arbeidsveiledning, selv prester som har holdt på i mange år. Den gang (1960) var det

ikke slik praksis, - man måtte sjøl ta seg fram. Da vi hadde vært 10 år i Kautokeino, sa jeg til kona mi: Jeg skulle ønske at vi for 10 år siden hadde hatt den innsikten som vi har nå, det hadde vært verdifullt.

Lærer Anders Bongo var en fabelaktig tolk. Han greide å tolke vanskelige ord. På et prestemøte i Kautokeino brukte en av de yngre prestene flere fremmedord, bl.a. uttrykket interims-etikk. Bongo tolket, ved først å si at "interim" har å gjøre det "det foreløpige", "midlertidige" og viste til den "midlertidige kirken" (i dag på Áisarovaivi), og "etikk" med leveregler.

20.8 Salmesangen i kirka?

Kirka hadde orgel, men Kautokeino hadde ikke en slik sterk forsanger som f.eks. Karasjok med Solem Lindi med kraftig stemme. Menigheten i Kautokeino stemte i sjøl, melodien ble litt annerledes. Jeg opplevde å sitte i kirken å høre hvordan man stemte i på den ene siden, og nesten samtidig på den andre. Det var ikke til å unngå at man hørte at melodiene klang litt annerledes, og det var en del salmer som de hadde egne melodier på, "fjellmelodier" var det noen som kalte det, f.eks. "Gal nuortanat bohtet, ja oarjin vel maid". Da tiet orgelet.

Om salmesangen lignet mer på joik enn norsk salmesang, har jeg ikke musikalsk evne til å si noe om, men at det klang noe annerledes, - det gjorde det jo.

20.9 Forekom det ofte hjemmedåp?

Det gjorde det, kanskje særlig de første år jeg var der. De var veldig flinke til å få barna døpt. De hadde et sunt syn på sakrament, både på dåp og nattverd. Jeg lærte litt om det i Kautokeino.

Også prester foretok hjemmedåp. Jeg har selv gjort det, og mange av mine vikarer, så seint som på 1980- og 90-tallet. Det var salmesang, og man sto noe fritt, men det som måtte med var dåpsbefalingen, og det å "døpe dem og lære dem .."

Ellers var det predikanter og personer som bekjente troen som gjorde det. Hvis det var akutt nød, så kunne hvem som helst som selv var døpt, gjøre det.

For å hente dåpsvannet var det ikke knyttet spesielle forholdsregler, men et var veldig viktig. Dåpsvannet skulle ikke helles ut hvor som helst. Noen ville ha det på taket for at man ikke skulle gå å trække på det. Altså ikke bare hive det ut av døra, det ville være å vanære eller vanhellige elementet. Det var i alle fall vanlig før, ble det fortalt. Men det var fortsatt vanlig. Hjemmedåp er ikke noe spesielt. Det er etter Alterboken, - det er norsk lov, det. Stadfestelsen i kirken er den offisielle delen. Jeg døpte ofte barn på Kautokeino sykestue før mødrene reiste hjem.

20.10 Hva med faddere?

Det med faddere var nesten et problem fordi biskopene har innskjerpet at fire-fem stykker er nok. Jeg fikk ofte spørsmålet om "tar du mange faddere?" "Skal du ha så mange da, er det ikke viktig at de er gode faddere?" Så fikk jeg da høre hvem de skal ha til faddere.

En gang husker jeg at det var en mann som skulle brukes som fadder, men han satt da i Vadsø (i fengsel) for et reintyveri. Jeg sa at han sitter jo i fengsel nå, vil dere ha ham med? Faddere skal jo stadfeste når barnet ble døpt, men det viktigste er at de skal be for barnet og hjelpe det, og sammen med foreldre oppdra og støtte barnet. Han er jo ikke kristen. "Det vet vi jo, men han kan bli", svarte foreldrene. "Ja, det får vi jo inderlig håpe", sa jeg.

Å ha mange faddere, hadde kanskje med gaver å gjøre, og lenger tilbake i tid var jo reinkalven en vanlig dåpsgave.

- Hvor mange faddere, mer enn 10? Å jada, det var nok det dobbelte.

20.11 Gammelt brudebilde (19.4 1938) ved et tømmerhus med brudepiker og bruden med blomsterslør

Brudepiker og brudesvenner forekom aldri i Kautokeino i den tiden (1960-74) jeg var der. Det forekom nok heller ikke at bruden hadde blomsterslør. Men med kvinnen luen foregikk det en meget sterk forandring i den tiden jeg var der. I den første tiden var luen mer klemt inn til hodet, så ble det løftet opp og forover. Alle var i sin vakreste stas. En gang så jeg en brud som hadde 13 risku (søljer). Brudgommen hadde et kvitt sjal over kofta rundt halsen som krysset i kors over brystet med endene på siden trekt under beltet. Denne skikken holdt seg hele tiden - de fleste brudgommer hadde sjalet.

Når brudeparet går sammen til alteret så er brudgommen på brudens høyre side, og det er brudgommen som først får spørsmål. Når de er viet, da vender de seg mot hverandre og da kommer kona på hans høyre side før de går og setter seg.

Jeg husker at ved lysning kom de som skulle gifte seg, kjørende med pyntede rein - med ávoahas og diehppe-baggi, med flott utstyr - til prestegården i Kautokeino (jeg har sjøl tatt opp levende film). De hadde med seg foreldre, søsken kunne også være med, og faddere. Alle var festkledd. Så det kunne i blant være liten plass på prestekontoret. Det var ikke uvanlig med fem-seks personer.

20.12 De første år i Kautokeino, hvordan foregikk konfirmasjon og bryllup?

Om vinteren var de store begivenheter bryllup og konfirmasjon. Første vinteren jeg var der, kom jeg til å ta en vielse fredag før palmesøndag som også var konfirmasjonssøndag, men jeg visste ikke hvordan det ville virke. Det ble så mye fyll at det ødela en del av konfirmasjonshøytiden. Siden holdt vi konfirmasjon og bryllup fra hverandre. Det var den eneste gang at jeg viet noen før konfirmasjonssøndagen som var palmesøndag.

I bryllupene - med meget få unntak - var det en del alkohol. Når jeg ble invitert, spurte jeg ofte om det ville bli alkohol, eller om det ble mye alkohol. Jeg sa at jeg ville ikke være sammen med dere når dere drikker. Først var det jo stille og rolig, men når det ble seint - utover natta (da ble det mer drikking).

Når det var bryllup, så hørte jeg jo joik. Folk var lenge oppe, først på morgensiden stilnet det av. Vi registrerte at her var det helt annerledes, f.eks. i konfirmasjonsundervisningen oppdaget jeg jo straks at bildene jeg brukte, var helt

annerledes, og jeg måtte finne på andre ting og nye bilder.

Folk kom jo fra alle kanter, så det var ikke så lett for dem som helst ikke ville ha alkohol. Det var mange mødre som gråt. Alkoholen tok overhånd ved slike anledninger som bryllup, men i andre perioder var det fred og godt. Men det var naturligvis enkelte som var avhengige av alkohol.

20.13 Vielser i påskeuka, forekom det?

I min tid pleide vi å vie etter påske. Påsken er fra palmesøndag til og med 2. påskedag. I min tid (1960-74) var det aldri vielser i påskeuka. Vielser var tidligst 3. dag. Ellers hadde vi jo alltid to gudstjenester på høgtidsdager. Hvis det var riktig sein påske, så kunne det være brylluper i god tid før påske. Ellers kunne det forekomme - helt sporadisk - en og annen vielse om sommeren. Gjerne litt eldre mennesker som ble viet. Og i et tilfelle husker jeg et par som giftet seg i romjula. Men seinere - da jeg var vikar på 1990-tallet - forekom det at jeg viet noen unge par i juli-august.

Litt tilbake til dette med turister; jeg fikk en gang en telefon fra Stockholm der man spurte om det var noe samehøytid i Kautokeino kommende påske. Ja absolutt, her har vi gudstjenester og stor høytid for samene fordi da er kirken helt full. Hjertelig velkommen! Jeg skjønnte nok at de tenkte på bryllup og sånt med tanke på fotografering.

Fotografering - det var en sjenerende sak! En gang måtte jeg anmelde en italiener på grunn av fotografering under en begravelse. Han gikk rett på ansiktet til gråtende mennesker, og viste overhodet ingen respekt. Han ville ikke høre på meg. Han innvendte og sa at på Peterskirken kunne de gjøre sånn og sånn. For meg er det det samme hva de gjorde der, sa jeg. Jeg er prest her og jeg vil beskytte folk, sa jeg til ham. Jeg skrev til departementet om hvordan han oppførte seg. Han ble fratatt sine papirer.

20.14 Hendte det at det ble brudd etter at de hadde tatt ut lysning (čáliihan)?

Det hendte nok aldri. Forøvrig opplevde jeg i min prestetid i Kautokeino kun én skilsmisse. Det var ingen samboere, men nesten 25 % av barna var født utenfor ekteskap - langt over landsgjennomsnittet. Folk aksepterte hverandre. Barn fikk beholde etternavn etter faren når kvinnen giftet seg med en annen enn barnefaren. Ellers var det aldri snakk om noe adopsjon.

20.15 Hvordan ble din kontakt med folk?

Ellers så hadde jeg så mye folk på besøk. Dette hang nok litt sammen med at jeg stanset og pratet med folk på veien, og desuten var jeg selv ofte på besøk. Derfor våget folk å komme. Det hører til de rike minner jeg har når folk viste tillit, tok opp ting som var vanskelige og som de trengte å tale om. De var ikke så tilknappet. Jeg husker bl.a. en flyttsame som sier at han har gjort så mye galt; "jeg har syndet mot alle budene, - sånn er jeg." Det var realt, han kunne jo peke på noe praktisk. Det var ikke slik at "jeg er en sånn stor synder".

Jeg hadde problemer noen ganger. En av de første gangene jeg hadde andakt på

sykestua, så kom det en mann som jeg ikke kjente til meg og sa: "Tilsi meg syndenes forlatelse". Det var ikke så lett for meg uten videre så jeg måtte bare sitere 1. Johs.brev, kap 7 eller 9, er det vel "Dersom vi bekjenner våre synder, da er han trofast og rettfærdig som tilgir syndene, rensar oss fra all urett." Det jeg ville fram til var at vi må erkjenne og gjøre det konkret, først og fremst for Gud.

En sterk opplevelse hadde jeg en julaften da jeg satt og jobbet på formiddagen, og tenkte på det jeg skulle ha om kvelden. I høgtiden kom et tilårskommen ektepar. Han hadde jo vært plaget med alkohol. Han var jo med henne til gudstjeneste. Han kunne ikke løsrive seg fra alkoholen fordi det var så mange kamerater som nærmest trengte seg inn, og det var ikke mulig å slippe unna. Så var han kommet til det punktet at han måtte gjøre noe alvorlig. På prestekontoret fortalte han litt om livet sitt, det han hadde vært bort i - ikke alt - men det som var selve nøden. Han fikk skriftemål, og fikk høre ordet om at alle hans synder var tilgitt for Jesu skyld. Etterpå skulle de ut, og de; han og kona, skulle gå rundt til alle som han visste han hadde gjort urett imot, bekjenne og be dem om tilgivelse. - Det tok vel litt tid, men fra den dagen tok han oppgjøret. Fra den dagen han tok oppgjøret, var han i kirken hver søndag, og han var på møter. De kom og banket på døra og ville inn. Døra ble ikke åpnet, og han fikk fred til slutt. Men det var ikke lett å komme fra alkoholen og kameratene, skjønner du. De brøt seg nesten inn.

Hadde man gjort noe galt og sittet i Vadsø (fengsel) så ble de vel mottatt når de kom tilbake. Dette var avgjort en fordel hvis folk skulle fungere godt sammen.

20.16 Når folk døde om vinteren og jorda var frossen, hva da?

Det ble gravd noen "halvferdige" graver på trekvart meter. Men når en enke eller en enkemann døde, så burde jo han eller hun legges ved siden av sin ektemake, - så man ikke har den ene her, og den andre der. Jeg har alltid prøvd å ta hensyn til dette, selv om det da ble vanskeligere og mer arbeid.

20.17 Var du ofte i Siebe, Áidejávri og andre bygder?

Jeg var mest til Áidejávri, til Isak og Anne Grethe, og hadde mange samlinger der. En augustdag (8.8.1964) måtte jeg dit en tidlig morgen. Det var den tristeste turen jeg gjorde. Utgangspunktet var at en multeplukker hadde tullet seg bort og som politiet var ute og lette etter. Mikkel M. Hætta var politibetjent. Han var kommet til kirkestedet, - og hadde satt seg på trappa med meget sterk hodepine. Det var vel hjerneblødning. Så havnet han på sykestua og døde der, men det var ikke gitt beskjed til Britha - kona hans. Jeg fikk beskjed tidlig på morgenen, og kjørte ved 7.30.tida til Áidejávri. Først stanset jeg hos Daniel og Berit Anne og fortalte dem det. Brita var i fjøset for å melke, mens barna hadde vel ikke stått opp enda. Jeg gikk en ekstra runde rundt huset, - det var vondt.

Ellers var jeg mye på vanlige husbesøk hos folk. Og når presten kom, så leste han jo alltid og vi samtalte. Hvis det var gamle som ikke så lett kom til kirken, fikk de gjerne nadverd også. Da jeg var vikar i Kautokeino på 1990-tallet, var jeg også hos dine (OMH) foreldre to ganger, - to år etter hverandre. Jeg var også til Siččajávri.

20.18 Hva med dødfødte barn, eller aborterte, de kunne ikke døpes?

Moren møter i sakristi for å bli tatt i mot av presten og bli ført i kirken, "mødrenes kirkegang" etter den gamle alterboka. Den skikken fulgte man i Kautokeino.

Det dødfødte barn ble seinere lagt ned i forbindelse med andre begravelser, men i en egen kiste. Dette gjorde man diskret etter at begravelsesseremonien var avsluttet. Det var ikke noen annen måte å gjøre det på.

20.19 Hva med ofring og kollekt?

Hvis ofringer og kollekter ble sett i sammenheng med inntektene, så var det avgjort på topp. Det beundret jeg mange ganger. Folk hadde hjertelag, de var glad i sin kirke og de var kanskje litt mindre opptatt av de jordiske ting. De vurderte kirken høyt - og kirken i Kautokeino ligger bokstavlig talt høyt.

Ellers: Det var faktisk jeg som fikk i gang menighetsbladet som vi trykte på en gammel kopimaskin.

20.20 Hva med det overnaturlige?

Man snakket jo om den onde; "neavri" og "beargalak".

Jeg husker et eldre ektepar som en dag var til nadverd, og dagen etter så reiste de til en "guvllar". Når et menneske har det vondt, så prøver man mange ting, - så det skal man ikke gjøre narr av. "Boarisvuolta ii boade akto" Alderen siger på.

20.21 Hadde de amuletter for å beskytte seg?

Jeg så det ikke, men jeg hørte at den og den brukte det: At de skulle ha det - en messingring på seg - når de stilte ved bære. Men man snakket avgjort ikke åpent om disse ting. Det var noe folk greide selv, som de ikke behøvde prestens hjelp til.

I en preken kom jeg til å si, at "været var til for å brukes" en dag da det var snødriv og fokk og rokk. Når jeg nevnte det, så jeg at de "spurte" hva er det han mener? Der var bl.a. Ole Johansen Bæhr (Ávževuome-Ovllá).

20.22 Var de underjordiske fraværende. Kom det fram i samtaler?

Jeg vet lite om dette. Jeg var vel heller ikke interessert i å gå inn på dette. Jeg hadde én oppgave; det var å være prest for folket.

Jeg la ikke for dagen noen interesse for overnaturlig ting. Men jeg la merke til at det var noen amuletter, f.eks. i komsa eller de hadde ringer på seg, eller et blad fra salmeboka. Og så ville man beskytte seg i forhold til de døde. Men jeg så også det motsatte, det å stille seg bort til kisten, støtte albuen nedpå. Jeg opplevde en gang da jeg fulgte en bære til Masi kirke - med snowmobil som hadde tilhenger. Da vi kom fram, sto noen unge menn, men da de så hva som var i tilhengeren forsvant de raskt nedover bakken. Dette var meget markert - som om det skulle vært åpnet ild mot dem. Vi kunne jo ha hatt bruk for dem til å bære kisten, men de bare stakk av, de!

20.23 Diskriminering

Jeg var på et møte i Hammerfest. Vi gikk på gata i Hammerfest, jeg var vanlig norsk sivilkledd og Susanne K. Hætta i kofte. Så var det noen som ropte "Kan du spå? Har du lus?" Jeg følte det så meningsløst, tenk for en nedvurdering av mennesker. Slik var det vel en del av der ute.

En annen gang var vi til Loppa. Jeg ringte og bestilte rom på et hotell i Loppa. Jeg kom i kofte. "Nei, det var dessverre fullt på hotellet!" Det var heller ikke helt enkelt å være i Alta. Man søkte kanskje på skole i Alta, men det var lett å bli trakassert, og få slengt sånt etter seg.

En gang var jeg til Øksfjord og til Nuvsvåg. Vi var fire, min kone var med, og Per Jørgensen Buljo med kona Inga Mathisdr. Oskal. Vi hadde alle kofte på oss. Så gikk vi langs et hagegjerde og innenfor lekte tre-fire barn, under skolebarnsalderen. "Er dokker fjellfinn", spurte de. "Ja, vi er fjellfinn", svarte jeg, "og hva er dokker da?" "Vi er menneska". Vi gikk bare videre. Det var stygt, men vi gikk bare videre.

20.24 Hva opplevde du i din første tid som det beste i Kautokeino?

Tiden gikk fort, jeg var mye sammen med folk og jeg arbeidet jo hele tiden. Aldri fri, men i feriene kjørte vi sørover, med unntak av to år fordi jeg ikke fikk vikar. En gang nevnte jeg det for biskopen (Nordervald); "det ble ingen ferie for meg siste sommer." Men det hadde han ikke mye forståelse for. "Vet du hva han svarte: Jeg har aldri hatt ferie, jeg".

Min kone samlet en del eldre kvinner, jeg holdt andakt. Møter i Kirkeforeningen, der prestekona var formann. Men også ulykker, dødsfall og andre tragiske ting var noe presten måtte ta seg av. Det var en del av hverdagen.

Vi gikk alle en del på ski og hadde mange fine skiturer, bl.a. til Soahtefielbma. Jeg husker at jeg gikk i 34 kuldegrader.

Ellers felte jeg sjøl fyringsveden ved Čábardasjohka etter anvisning av Ole Heika Hætta som delte ut vedteiger. Men vi brukte også kull. Seinere ble det jo strøm, men vi måtte jo ha en del ved.

Først på 1960-tallet var jeg ved Universitetet i Oslo for å ta prestekurs i samisk. "Skal du til Oslo for å lære deg samisk", sa den samiske predikanten Johan Olsen Hætta fra Masi. "Slå deg sammen med flyttsamene, så skal du lære samisk." Han hadde jo rett i det. Etterpå lyttet jeg, hørte på og lærte meg språket.

Mye seinere var jeg prest "for spredtboende samer". Derfor kunne jeg bli budsendt til Rikshospitalet i Oslo og Hammerfest sykehus. Jeg hadde gudstjenester og var en del på besøk. Jeg opplevde at folk fra Kautokeino lå på Rikshospitalet; de fikk ikke et ord ut av vedkommende. Men vi fikk en god og åpen samtale. Dette var nok også nyttig for legene. Når man blir redusert, så bruker man morsmålet.

20.25 Første tiden (1960-årene): Hva savnet du eller opplevde du som "verst"

Det var greitt å være sammen med vanlige mennesker fordi du der finner noe av det

fineste. Jeg var innom alt, fra bryllup til vanlige husbesøk, og ble vel mottatt overalt og kjente meg velkommen. Jeg hadde følelse av at jeg hadde tillit.

Min kone var selvsagt mye hjemme, fra 8. februar til 28. mai det første året. Det var nok en tøff tid for henne. Hun hadde ikke den omgangskretsen som jeg hadde fordi jeg hele tiden var travelt opptatt blant folk. Vi hadde heller ikke noe fast kontortid. Folk kom når som helst, både søndag og mandag, og alle tider. Det var riktignok en plakat på kontoret som var satt opp av sokneprest Jan Harr: Kontortid 10-13, e.o. "Det skulle bety 'eller omvendt'".

Ellers er hele familien med når man er prest. Folk kom og gikk. Det var veldig mange som kom til kontoret. Det var jo et bakeri like ved, og når de var innom bakeriet, kom de innom. De kjøpte også bøker hos oss. Jeg hadde et stort lager av bøker - store kvanta - fra Samemisjonen; Luthers postille, husandaktsbøker, Lundes Barneprekener, samiske publikasjoner, alt meget rimelig til salgs, - noe var gratis.

Ellers snakket vi åpent, og ofte var det sjelesorg. Det var nok slitsomt, en gang måtte jeg ha en og en halv måned i tillegg til sommerferien, også fordi det også var restaurering av prestegården, med arbeid fra tidlig om morgenen.

Fire-fem år etter at jeg flyttet i 1974, var jeg i kirken, - satt der tolken pleier å sitte. Helt fullt av folk. Det er gjerne kvinnene som får mennene sine til kirken. De har ofte mer levende religiøsitet enn menn. Jeg tenker ikke spesielt på kristendommen, men på religiøsitet i sin alminnelighet. Men jeg er klar over den sekulariseringen som har foregått i samfunnet, kanskje raskere der i Kautokeino enn noen andre steder.

21.0 Åse Sønvisen og Svein Sønvisen

Åse Sønvisen (f. 1934) og Svein Sønvisen (f. 1934), Tverrelvdalen
Tverrelvdalen i Alta, den 4. august 2003.

Skrevet 28.10-1.11.2002.

21.1 Hushjelp i Kautokeino 1950

- Åse, du reiste til Kautokeino og var hushjelp der, når?

Det var høsten 1950 fra september 1950 til 2. påskedag 1951. Jeg var først barnepike hos Dokka (fra Tverrelvdalen) og Ole Hætta (eldre bror til Edel H. Eriksen), og etter jul (fra 1. januar 1951) var jeg hos han Morten Klemetsen.

- Hva gjorde du som hushjelp?

Jeg laga mat, vaska opp og vaska i huset. De hadde kyr, men der var det en som bare arbeidet i fjøset. Jeg stelte ikke i fjøs.

Det var lange arbeidsdager, vi begynte om morgenen og slutta om kvelden.

- Du kunne fjøsarbeid som var fra Tverrelvdalen?

Ja, hos Dokka stelte jeg i fjøset.

- Så var det snowmobilen?

Ja, det var akkurat 2. påskedag 1951 jeg reiste tilbake til Alta. Billetten var dobbelt så dyr med snowmobilen som med bussen. Jeg betalte 14 kroner med bussen fra Alta til Kautokeino. Med snowmobilen var det dobbelt, 28 kroner. Den hadde akkurat begynt å gå. Hadde bare gått noen få turer. Det var ikke så mange folk som reiste med snowmobilen, men fra da hopperne kom fra Finland var det fullt. Det var hopplaget som kom med fly fra Finland, fra Kotka.. Det var Sverre Brækkan som kjørte.

21.2 Hjem til Alta i jula?

Jeg var ikke hjemme i jula. Det var ikke en sjans å komme hjem i jula, - det var ingen kommunikasjon. Man var innesperret der inntil snowmobilen begynte å gå. Det var ikke mulig å komme fra og til Kautokeino uten rein. Vi, Morten sine jenter, vi kjørte jo på elva fra hus til hus med rein. Jeg satt på med dem. Jeg tror vi kjørte helt til Bredbuktnes (ca 5 km nedover mot Alta). En gang var det sju brylluper på samme dag. Jeg vet ikke hvor mange middager vi spiste.

Jeg var venninne med en pike fra Mieron, Marit Jørgensdtr. Buljo som var datter til en predikant Jørgen Persen Buljo og en som heter Johan Bongo. De (Mieronjentene) brukte å komme hit om kveldene og vi brukte å samles om kvelden på brua. Men når snøen kom, da så vi ikke mer til dem.

- Hadde de poteter, hos dem?

Ja, det hadde de.

- Var det ikke fare for at poteten frøs?

Ja, de fikk jo veldig store forsyninger om høsten. Men folk i Kautokeino satte poteter selv.

- Arbeidet du i butikken?

Ja, jeg hjalp til litt av og til. Isak (N. Hætta) hadde også butikk, på andre sida av elva. Og det var butikk på Nergård også. Heaik-Elle var datteren til kjøpmannen på Nergård. De hadde også bakeri der nede. Og de bakte nydelig brød. Det var kjempegodt. Det var en finlender som var der og bakte. Morten hadde ekspedisjon allerede da, han eksepederte også brennevinspakker da.

21.3 Eget rom?

Nei, nei. De hadde to svære kjøkken. Og så hadde de en liten stue, der de hadde en sengekove.

Det var også en stor (finsk modell) peis, og når den ble fyr, varte varmen i mange dager. Også var det en stue til med divan, og der lå jeg. Heaika, Sara og Marit hadde eget værelse.

Heaika ble konfirmert det året jeg var der, og jeg kokte (middag). Jeg var bare to år eldre enn ham. Ole K. Sara som gikk på gymnaset i Alta, var av og til på besøk i Kautokeino, - han er vel et år yngre enn meg.

- Fikk du kofte?

Nei, men jeg fikk hos Dokka da jeg skulle kjøre på sledetur med K. K. Hætta (far til Edel H. Eriksen) til Soahtefielbma. Han spurte om jeg ville være med, og da hadde Dokka kofte til meg, og så fikk jeg pesk. Der spiste jeg for første – og siste gang – reinost – flat ost som ble brukt i kaffen.

21.4 Hotell i Kautokeino

- Alfred Nilima hadde vel hotell, og hun (Jortamor-Måret) var jordmor?

Ja, men de var gamle da. Min mor (pikenavn Bjørnstad) var hushjelp i Kautokeino omkring 1929-31 da fru Nilima var i sine velmaktsdager. Hun var hushjelp hos lensmann Grape og seinere hos en annen som jeg ikke husker. Men mor var venninne med prestedattera, kona til Toivo Keskitalo.

- Hvordan var forskjellen Alta-Kautokeino etter krigen. Jeg tenker på velstand. Jeg vet ikke, - de hadde bare aggregat. Det sto hos Lauri Keskitalo. Det ble slått av kl. 11.00 (23.00) om kvelden og på igjen om morgenen.

- Hvordan trivdes du?

Det var veldig koselig atmosfære, men det var jo ingen underholdning for ungdommen. Vi var på brua om kveldene hvor vi røykte og raste. Så gikk vi på Sanitetsforeningen med kjerringene. Så hadde Sanitetsforeningen badstue der vi gikk hver uke.

- Noe utrivelig?

Egentlig ikke noe. Jeg så ikke en eneste gang en fyllik. Ingen, i alle fall av ungdommene. Jeg sluttet fordi jeg lengtet hjem.

Altajenter som var internatbetjening i Kautokeino var bl.a. Eva Rasmussen, Eli Sørensen, Synnøve Cortsen, Jenny Gjetmundsen foruten husmor Gunhild Olsen.

21.5 Under anleggsarbeidet på Skoganvarre

Svein Sønvisen, Tverrelvdalen 4. august 2003:

- Du var på anleggsarbeid i Skoganvarre da mordet på Hagerup skjedde høsten 1955?

Jeg jobbet med fjellarbeid/sprengningsarbeide på kraftverket i Lailafossen i Skoganvarre og Åse var kokk. Vi var gift. Før jeg giftet meg, arbeidet jeg med bygging av Čábardasjohka kraftverk, mens Åse jobbet i Kautokeino.

Jeg jobbet på Lailafossen høsten 1955. Anleggsarbeid er nokså tøft, men da vi hørte nyheten, ble det nokså tyst. En trist stemning da man fikk høre at mannen var drept. Det var litt aggressiv stemning og det kom en del flåsete bemerkninger. Men stort sett reagerte folk, de reagerte med avsky. Hagerup hadde vært borte i flere uker. Vi syntes det var noe rart, men han var jo psykisk handikappet, og ikke så sterk. Men det var ingen som antydte at han var drept, så det kom som et sjokk.

Vi fikk høre at han var funnet i ei myr. Det var jo snakk om hva som var skjedd. Jeg kjente ingen av de involverte, de Karasjoksamene som var involvert. De var ikke i anleggsområdet. Vi så aldri dem, eller andre samer som drev med rein.

